

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ARAP MEDYASINDA ARAP DİLİ ÜZERİNE
YAPILAN TARTIŞMALAR
(EL-CEZİRE TELEVİZYONU PROGRAMLARI
KAPSAMINDA)

Fatih ÇAKIR
2501091274

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÜNAYDIN

İstanbul-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : FATİH ÇAKIR Numarası : 2501091274
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMET
GÜNAYDIN
Tez Savunma Tarihi : 27.08.2019 Saati : 12:00
Tez Başlığı : "ARAP MEDYASINDA ARAP DİLİ ÜZERİNE YAPILAN TARTIŞMALAR; EL- CEZİRE
TELEVİZYONU PROGRAMLARI KAPSAMINDA"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. HATİCE ARSLAN SÖZÜDOĞRU		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ BENLİ		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMET GÜNAYDIN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ BULUT		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ SULTAN ŞİMŞEK		

ÖZ

ARAP MEDYASINDA ARAP DİLİ ÜZERİNE YAPILAN TARTIŞMALAR (EL-CEZİRE TELEVİZYONU PROGRAMLARI KAPSAMINDA) FATİH ÇAKIR

Arap dili geçtiğimiz yirmi yıl boyunca Arap medyasında birçok açık oturum ve tartışma programının konusu olmuştur. Çünkü o sadece Arapların konuşmakta olduğu yerel/milli bir dil değil, Kur'an'ın dili olması hasebiyle dini ve kültürel açıdan bütün Müslümanları ilgilendiren uluslar arası/evrensel bir dildir. Ayrıca ortaçağda uzunca bir süre bilim ve felsefe dili olarak, insanlığın ilmi ve felsefi birikiminin ifade aracı olarak kullanılmış ve bu birikimin Avrupalı milletlere aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan 19. yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerinin Arap ve İslam topraklarını istila ve sömürgeleştirme sürecinde, hem sosyo-politik hem de edebi açıdan ayrı bir önem daha kazanmıştır. Netice itibarıyla, hem tarihi hem de kültürel olarak böylesine geniş bir spektrumu ilgilendiren Arap dili hakkında Arap televizyon programlarında ateşli tartışmalar olmuştur.

Bu tartışmalar modern-öncesi dönemde, lehçeler, panayırlar, Kur'an'ın Arapça ile gelmesi, fetihlerle Arap dilinin geçirdiği değişim, Arap dilinin safiyeti, Arap dilinin kelime dağarcığının zenginliği, tercüme hareketleriyle Arapçanın bilim dili haline gelmesi gibi konular etrafında cereyan etmiştir. Modern dönemde ise nahvin zorluğu iddiaları ve buna bağlı olarak *tecdit*, *teysîr*, *tarîb* çalışmaları, Arapçanın ıslahı çabaları ve bu konuda kanuni düzenlemeler, ana dil-Araplık ilişkisi ve Arap milliyetçiliği, sömürgeciliğin *fushâ* üzerindeki etkisi, bu bağlamda Frankofon'un Kuzey Batı Afrika ülkeleri üzerindeki etkisi ve bu ülkelerde Berberi dilini canlandırma çabaları, yabancı dille eğitimin ve medyanın Arap dili üzerindeki etkisi, ana dil ile eğitim meselesi, Arapça öğretim metodundaki yanlışlar ve okullarda *fushâ* eğitimi sorunu, *fushâ*-Kur'an ilişkisi, *fushâ*-bilim ilişkisi, *fushâ*-Arap kültür mirası ilişkisi, *fushâ*-âmmice yakınlaşması ve orta bir dil yapma çabaları, yabancı dillerin Arapça üzerindeki egemenliği, Arap dil akademilerinin çabaları ve yetkinliği

meselesi, bilimsel sözlük ve *fushâ-âmmice* ortak sözlük tedvini çalışmaları, Arap dilinin kutsal olduğu anlayışı ve bu anlayışın getirdiği sorunlar, *Arabîzi* meselesi ve gelişmiş yabancı ülkelerin ana dil hassasiyeti gibi konularda olmuştur.

Bu çalışmada, Arap dili üzerine 31 adet el-Cezire programının analizi yapılmıştır. Bu analizler göstermiştir ki bütün bu tartışmalar bir şekilde, *fushâ-âmmice* ikilemi ve *diglossia* olgusuyla ilişkilenebilir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, *Fushâ-Âmmice*, *Diglossia*, *Tarîb*, *teysîr*, Arap dil akademileri, Medya, *Arabîzi*

ABSTRACT

**DEBATES IN ARABIC MEDIA ON ARABIC LANGUAGE
(WITHIN THE SCOPE OF AL-JAZEERA TELEVISION
PROGRAMS)**

FATİH ÇAKIR

Arabic language has been the subject of many TV programs and debates in the Arabic media over last twenty years. Since it is the language of the Qur'an, Arabic is not only a local/national language spoken by Arabs but also an international/universal language that interests all Muslims from religious as well as cultural aspects. Moreover, it was used as a language of science and philosophy in the middle Ages for a long time as a means of expression of the scientific and philosophical accumulation of humanity and played an important role in transferring this accumulation to European nations. More to the point, from the 19th century onwards, during the process of European states' invasion and colonization of the Arabic and Islamic lands, it gained significance both in socio-political and literary terms. Pertaining to such a broad spectrum in historical and cultural terms, Arabic language has been a subject of fervent debates in Arabic television programs.

The focus of those debates, for pre-modern period, was mostly about dialects, fairgrounds, the relation of Arabic language with Quran, the change the language experienced with the Islamic conquests, purity of the language, the richness of the language in terms of included vocabulary, its role as a scientific language with the effect of translation efforts. As for the modern period the focus was the claims on the difficulty of its syntax and the related studies on *tajdid*, *taysir* and *tareb*, the efforts of improvement of Arabic language and related legal regulations, the link between native language and Arab nationalism, the effect of colonization on *fushâ*, the effect of Francophone on North West African countries and the efforts in those countries for the enlivenment of Barbary language, the effect of education in foreign language and media on Arabic language, the issue of education in native language, the mistakes in the approaches for teaching Arabic and the problems in schools for

teaching *fushâ*, the relationship between *fushâ* and Quran, the relationship between *fushâ* and science, the relationship between *fushâ* and Arabic cultural heritage, the convergence of *fushâ* and *ammiya* (colloquial Arabic) and the efforts to reconcile them, the dominance of foreign languages on Arabic, the efforts by Arabic language academia and the quality of those efforts, the efforts on creating a scientific dictionary and a common dictionary of *fushâ* and *ammiya*, the view that Arabic language is a holy language and the corresponding problems, the issue of *Arabîzi*, and the sympathy of developed foreign countries on native languages.

In this study, 31 programs from the Al-Jazeera channel on Arabic language are analyzed in detail. These analyses showed that the major focuses of all those debates, one way or another, related to the issue of *fushâ-ammiya* dichotomy and the issue of diglossia.

Keywords: Arabic Language, *Fushâ-Ammiya*, Diglossia, *Tareb*, *taysir*, Arabic Language Academies, Media, *Arabîzi*

ÖNSÖZ

Arap dili üzerine geçtiğimiz yirmi yıl boyunca Arap medyasında birçok tartışmalar yapılagelmektedir. Elinizdeki çalışmada bu tartışmalar, el-Cezire televizyonunda 1998-2016 tarihleri arasında Arapçanın çeşitli yönleri hakkında yapılmış otuz bir tartışma programı bağlamında ele alınmıştır.

Programların tahliline geçmeden önce, “Arap Dilinin Tarihi Seyir İçerisinde Karşılaştığı Meseleler ve Ana Tartışma Konuları” başlığını taşıyan I. Bölümde Arap dilinin tartışmalı konuları özet olarak ortaya konulacaktır. Bu konular şöyle tatad edilebilir: Eski lehçeler ile *fushâ* arasındaki ilişki, panayırların *fushânın* oluşumundaki rolü, Arapların diğer milletlerle karışması ve Arapçanın safiyetinin bozulması, yeni lehçelerin *lahne* olan yansımaları ve nahvin temellerinin atılması, Arap dilinin kelime dağarcığı, tercüme faaliyetlerinin başlamasının yabancı kelimelerin Arapçalaştırılmasına olan etkisi, nahvin zorluğu meselesinin doğurduğu sadeleştirme çabalarının ve tecdit ve teysir hareketinin ortaya çıkışı, *tarib* çalışmaları ve Arap dil akademilerinin konumu ve faaliyetleri, *fushânın* bilimsel kapasitesi, sömürgecilik ve yol açtığı dilsel meseleler, yabancı dillerin Arap diline olan etkileri ve *Arabizinin* ortaya çıkışı, Arapçanın Arap milliyetçiliğinin oluşumundaki yeri, Arap dilinin ıslahı çerçevesinde yapılan tartışmalar ve ortaya atılan teklifler.

Yukarda zikrettiğimiz bu meselelerin arka planları incelendiğinde hemen hemen hepsinin bir yönüyle *fushâ-âmmice* meselesi ve çift dillilik (*diglossia*) olgusuyla ilişkili olduğu görülür. Bu nedenle çalışmamızın, *fushâ-âmmice* meselesi adını taşıyan II. Bölümünde konu daha geniş bir şekilde ele alınmıştır. *Fushâ-âmmice* ve *diglossia* meseleleri hem güncel hem de tarihsel yönü olan meselelerdir. Arap dili geçmişte *fushâ-âmmice* adıyla iki keskin hat olarak birbirinden ayrılmamış olsa da kabileler arasındaki dilsel farklılıklar vardı. Ancak zamanla Arap dilinin iki dilli bir yapıya doğru evirildiği görülmüştür. Bu durum modern lengüistik biliminde *diglossia* diye adlandırılmakta ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde de görülmektedir. Kısaca *diglossia* bir dilin “üstün” ve “düşük” olmak üzere iki seviyesinin bir toplumda aynı anda varlığını sürdürmesi demektir. Yazı dili olarak *fushânın* egemen olduğu Arap toplumunda günlük hayatın iletişim dili olarak ise *âmmice* öne

çıkmaktadır. Yani günümüz Arap dünyasında halkın kendi arasında, günlük işlerinde, samimi ortamda kullandığı *âmmice* ile resmi konuşmalarda ve televizyon programlarında kullanılan ve matbuatın da dili olan fasih Arapça aynı anda yaşamaktadır. Yaptığımız araştırmalar, Arap dili üzerine yapılan bütün tartışmaların omurgasını *fushâ-âmmice* meselesinin ve *diglossia* olgusunun oluşturduğunu göstermiştir.

Televizyon programlarının incelendiği III. bölümde ise, bir ve ikinci bölümde ortaya konulan meseleler el-Cezire televizyonunda Arap dili üzerine yapılan programlar bağlamında ele alınmıştır. Tahlili yapılan 31 adet programlardan bir kısmı oldukça ateşli tartışmalara da sahne olmuştur. Çünkü programlara katılanlar genellikle ya *fushâ* ya da *âmmice* taraftarı olarak programa çıkmaktadırlar. Fakat bununla beraber, orta yolu benimseyen ve dolayısıyla realiteye daha yakın görüş sahiplerinin de katıldığı daha sakin programlar olmuştur. Mesela 5 Temmuz 2010 tarihli *el-İtticâhü l-Mu'âkis* programı konuklarından Ali 'Ukle 'Arsân *fushânın* edebiyat, şiir ve bilim dili olduğunu, *fushâ* karşıtlarının asıl hedeflerinin Kur'ân'ı unutturmak olduğunu iddia ederken programın diğer konuğu olan Refik Rûhâne ise *fushânın* öğrenilmesi zor ve kısır bir dil olduğu iddiasında bulunmuş ve konuşulmayan bir dil olması sebebiyle ölü bir dil olarak tavsif etmiştir. 17 Aralık 2014 tarihli *Fî l-'Umk* isimli programın konukları olan Abdüsselâm el-Müseddî ile İzzettin el-Bûşîhî, her ikisi de *fushânın* eksik yönlerini de ortaya koyarak çözüm önerileri getirmekte, diğer yandan *âmmicenin* günlük hayatın dili olduğu gerçeğinin yadsınamayacağını ifade ederek mutedil bir tutumla meseleye yaklaşmışlardır.

Bu çalışmada, söz konusu tartışmalardan hareketle Arap dilinin meselelerinin net olarak ortaya konulması ve böylece çözümü konusunda çaba göstereceklere fikri planda bir zemin hazırlanması amaçlanmıştır.

Tez konusunun belirlenmesi aşamasından itibaren bu çalışmanın planlanması, araştırılması ve hazırlaması sürecinde değerli fikirleriyle ve eleştirileriyle devamlı bana yol gösteren ve önemli katkılarıyla bu çalışmaya yön veren değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Günaydın'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu süreçte, oğlumun müzmin rahatsızlığına rağmen benden desteğini esirgemeyen eşim

Sibel akır'a, kızlarım Neslişah Sude akır ve Emine Gölşah akır'a ve oğlum Abdölhamit Ömer akır'a ve de tezin biçim ve teknik açıdan düzeltilmesinde katkıda bulunan kardeşim Tunahan akır'a çok teşekkür ederim.

Cehd, azim ve sebat bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

FATİH ÇAKIR
İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNİN TARİHİ SEYİR İÇERİSİNDE KARŞILAŞTIĞI MESELELER ve ANA TARTIŞMA KONULARI

I. Eski Lehçeler İle <i>Fushâ</i> Arasındaki İlişki Meselesi	10
II. <i>Fushânın</i> Oluşumu Meselesi ve Panayırlar	14
III. Arapçanın Safiyeti Meselesi	18
IV. <i>Lahn</i> (الّحن) Meselesi ve Nahvin Temellerinin Atılması	26
A. <i>Lahn</i> Meselesi.....	26
B. Nahvin Temellerinin Atılması	28
V. Arap Dilinin Kelime Dağarcığı Meselesi	32
VI. Tercüme Faaliyetleri ve Yabancı Kelimelerin Arapçalaştırılması Meselesi	40
VII. Nahvin Zorluğu Meselesi ve Sadeleştirme Çabaları	46
VIII. Arap Dilinin Islahı Bağlamında Tecdit (تَجْدِيد) ve <i>Teysîr</i> (تَيْسِير) Meselesi	56
A. Arap Dilinin Islahı	56
B. Tecdit ve <i>Teysîr</i> Meselesi.....	65
IX. <i>Tarîb</i> (تَعْرِيب) Meselesi ve Arap Dil Akademileri	76
A. <i>Tarîb</i> Meselesi	76

B. Arap Dil Akademileri	77
X. <i>Fushânın</i> Bilimsel Kapasitesi Meselesi.....	82
XI. Sömürgecilik ve Sebep Olduğu Linguistik Meseleler	88
XII. Yabancı Dillerin Arap Diline Olan Yansımaları ve <i>Arabîzi</i> (عَرَبِيّ) Meselesi 98	
A. Yabancı Dillerin Arap Diline Olan Yansımaları	98
B. <i>Arabîzi</i> Meselesi	101
XIII. Ana Dil Olarak Arapça ve Milliyetçilik Meselesi	104
A. Ana Dil Olarak Arapça	104
B. Milliyetçilik Meselesi	105
XIV. <i>Fushâ-Âmmice</i> Meselesi	110

İKİNCİ BÖLÜM

***FUSHÂ-ÂMMİCE* MESELESİ ve *DİGLOSSİA* OLGUSU**

I. Klasik Dönemde <i>Fushâ-Âmmice</i> Meselesi	114
II. Modern Dönemde <i>Fushâ-Âmmice</i> Meselesi.....	120
III. <i>Diglossia</i> Olgusu	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-CEZİRE TELEVİZYONUNDA YAYINLANAN 31 PROGRAMIN ANALİZİ

TV Programı 1 (12 Temmuz 1998).....	160
Arap Dili ve Müslümanların Ona Olan İlgisi	160
TV Programı 2 (29 Nisan 2001).....	166
İslam’a ve İslam Toplumu Hizmette Arap Dilinin Rolü	166
TV programı 3 (28 Ağustos 2001).....	171
Arap Dili	171
TV Programı 4 (26 Ekim 2002)	177

Frankofon Saldırıları Gölgesinde Fas'ta Arapçanın Çöküşü.....	177
TV Programı 5 (24 Şubat 2003).....	179
Arap Dili ve Milli Kimlik.....	179
TV Programı 6 (1 Aralık 2003).....	182
Arap Dilinin Kullanımının Gerilemesinde Ailenin Sorumluluğu	182
TV Programı 7 (04 Nisan 2004).....	184
Arap Dili, Din, Kimlik ve Dildir	184
TV Programı 8 (28 Nisan 2004).....	190
Arap Dili ve Milletın Birliği Üzerindeki Etkisi.....	190
TV Programı 9 (9 Nisan 2005).....	194
Diller Savaşı.. Ortadoğu'da Dil ve Çatışma	194
TV Programı 10 (5 Ekim 2006)	196
Dil ve Medya	196
TV Programı 11 (25 Şubat 2007).....	198
Arap Dilinin Geleceği ve Sorunları	198
TV Programı 12 (24 Nisan 2008).....	204
Arap Dili Gerçeği ve Karşı Karşıya Olduğu Sorunlar.....	204
TV Programı 13 (5 Şubat 2009).....	207
Arap Dilinin ve Onu Korumanın Önemi	207
TV Programı 14 (22 Şubat 2009).....	209
Kendi Halkı İçinde Arap Dili Gerçeği.....	209
TV Programı 15 (27 Şubat 2009).....	211
Fas'ta Frankofon.....	211
TV Programı 16 (22 Mart 2009)	215
Arap Dili ve Günümüzdeki Sorunları.....	215

TV Programı 17 (18 Nisan 2010).....	222
Moritanya’da <i>Tarib</i> ve Kimlik Sorunu	222
TV Programı 18 (2 Temmuz 2010).....	225
Batılılaşma ve Lehçeler Tuzağında Arapça.....	225
TV Programı 19 (5 Temmuz 2010).....	232
Fasih Arapça	232
TV Programı 20 (3 Ağustos 2010).....	237
Arap Ülkelerindeki Yabancı Üniversiteler	237
TV Programı 21 (10 Ağustos 2010).....	238
Arap Dili Gerçeği	238
TV Programı 22 (31 Ağustos 2010).....	242
Arap Ülkelerindeki Yabancı Okullar.....	242
TV Programı 23 (9 Ekim 2010)	244
Devlet Eğitiminin Çöküşü	244
TV Programı 24 (18 Aralık 2010).....	245
Arap Dili Gerçeği ve Geleceği	245
TV Programı 25 (4 Aralık 2013).....	248
Arap Dili Bizi Bir Araya Getiriyor.....	248
TV Programı 26 (17 Aralık 2014).....	254
Arap Dili ve Kalkınmasının Zorlukları.....	254
TV Programı 27 (13 Ağustos 2015).....	259
Âmmice Eğitim-Öğretim Teklifi Cezayir’de Tartışma Yaratıyor.....	259
TV Programı 28 (21 Ekim 2015)	262
Cezayir’de Dil ve Kimlik Çatışması.. Boyutlar ve Yansımalar	262
TV Programı 29 (20 Aralık 2015).....	265

Arap Dili Yok Olma Tehdidi Altında mı?	265
TV Programı 30 (21 Ocak 2016)	268
Arapların Çocukları Ana Dillerini Terk mi Ediyor?.....	268
TV Programı 31 (29 Şubat 2016).....	271
Sudan, Dilsel Çeşitliliğin Yönetimini Doğru Bir Şekilde Nasıl Yapıyor?	271
SONUÇ	274
KAYNAKÇA	280
EK	286

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
AD	: Anabilim Dalı
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Dr.	: Doktor
H.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
md.	: Maddesi
OMÜ	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ö.	: Ölüm tarihi
Öğr.	: Öğretim
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
TV	: Televizyon
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UÜ	: Uludağ Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

Arapçanın da yer aldığı Sami dil ailesini oluşturan topluluklar Mezopotamya, Arap yarımadası ve Şam çevresinde yaşamışlardır. En meşhurları Arapça, Süryanice, İbranice, Fenikece, Asurca, Babilce ve Habeşçe olan bu diller arasından sadece Arapça, Habeşçe, İbranice ve Süryanice günümüze kadar gelebilmiştir.¹ Arapça, İslam öncesi dönemde Yemen, Hicaz, Tihâme (تِهَامَة), Necid (نَجْد) ve Arûd (عَرُود) olmak üzere beş bölgeden oluşmakta olan Arap yarımadası başta olmak üzere² Şam ve Irak çevrelerinden Tedmur'a kadar olan bölgede, Mezopotamya ve Sina yarımadası ve biraz da Mısır'ın doğusundaki çöllerde konuşulmaktaydı. O dönem Arapçayı konuşanların sayısı hakkında kesin bir rakam belirtmek mümkün olmamakla beraber tahmini birkaç milyonu geçmeyeceğidir.³

Tarihçiler, Arapların iki kısım olarak sınıflandırılmasında mutabık kalmışlardır.

1- Halis Araplar (*el-'Arabü l-'Ârîbe* : العَرَبُ الْعَرِيبَةُ): Bunlar Yemen Araplarıdır. Kahtanlılar ve Güney Araplar diye de isimlendirilen halis Arapların en meşhurları Cürhüm (جُرْهُم) ve Ya'rûb (يَعْرُوب) kabileleridir.⁴

2- Araplaşmış Araplar (*el-'Arabü l-Müsta'ribe* : العربُ الْمُسْتَعْرِبَةُ) ve *el-'Arabu l-Müte'arribe* (العربُ الْمُتَعَرِّبَةُ) diye de isimlendirilen Araplaşmış Arapların soyları Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'e dayanmaktadır. Önceleri Süryanice veya İbranice konuşmakta olan Hz. İsmail, Kahtânîler'e mensup Cürhüm kabilesine yerleşip orada evlendi ve onların dilini öğrendi. Hz. İsmail'in soyundan gelen bu Araplara Adnanîler de denilmektedir. İlk yaşadıkları yerler Necid, Hicaz ve Tihâme'den başlayarak kuzeydeki Irak'a ve Şam'a kadar uzanmaktadır.⁵

Kur'ân ve Hadislerin dili olmasının yanı sıra *cahilî* dönem, İslam dönemi ve günümüz İslam kültürünün taşıyıcılığını yapan *fushâ*, nahiv ve sarf kaideleri

¹ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabîyyeti*, Kahire, 1911, s. 47.

² Muhammed Riyad Kerim, *el-Muktedab fî Lehecâti'l-'Arab*, Ezher Üniversitesi, Zekâzîk Arap Dili Fakültesi 1996, s. 13.

³ Corcî Zeydân, *a.g.e.*, s. 52.

⁴ Muhammed Riyad Kerim, *a.g.e.*, s. 28.

⁵ Muhammed Riyad Kerim, *a.g.e.*, s. 36.

cihetinden değişiklik göstermemekle beraber yenilikleri bünyesine alabilecek özellikleri açısından büyüyen ve gelişen bir dildir. Sabit dilsel kaideleri olmadığı için sürekli değişime uğraması ve gelişime açık olması nedeniyle çok sayıda farklı *âmmice* ise Arap toplumlarının içerisine nüfuz etmiş durumdadır. Günümüzde Arapçanın dört temel standardı bulunmaktadır: a-Eğitimli kimselerin konuştuğu *fushâ*. b-Orta kültür seviyesine sahip aydınların konuştuğu Yarı *Fushâ* (شِبْه الفصحى : *Şibhu l-Fushâ*). c-Kültürlü kimselerin konuştuğu fakat *fushânın* etkisinin belirgin olarak görüldüğü *âmmice* (عامية المثقفين : *Âmmiyyetü l-Müsekkafîn*). d-Halkın geriye kalanının konuştuğu yalın, basit *âmmice* (العامية البسيطة : *el-Âmmiyyetü l-Basîta*).⁶

Mısırlı dil bilimci Said Muhammed Bedevî (1945-) ise Arap dilini beş kısma ayırmıştır:

1-Kültür Arapçası (فصحى التراث : *Fusha t-Turâs*): Dini eserlerin sunumunda kullanılan, klasik Arapça diye de isimlendirilen kültür Arapçası, başka dil ve lehçelerden hemen hemen hiç etkilenmemiştir.⁷ Telaffuz ve terkiât özelliklerini muhafaza etmekte olup yabancı lafızlar, terkipler ve modern üsluplar gibi çağdaş Arapçada bulunan olguların yer almadığı ve sadece eski kitaplarda okuyabileceğimiz bir Arapçadır. Bu dil, cami hatipleri, fıkıh âlimleri ve geleneksel kültüre sahip kimseler tarafından kullanılır.⁸

2-Çağdaş Arapça (فصحى العصر : *Fusha l-Asr*): Modern standart Arapça diye de isimlendirilir. *Fusha t-Turâs* ile kıyaslandığında haber bültenleri ve siyasi içerikli programlar gibi çok daha geniş alanlarda kullanılır, bilimsel ve edebi konuşmalarda tercih edilir.⁹ Dolayısıyla *Fusha l-Asr*'ın en başta gelen temsilcisi medya araçlarıdır. Ayrıca günümüz yazarlarının telif ettiği kitaplardaki bilimsel ve edebi yazı dilidir. *Fusha l-Asr*, *Fusha t-Turâs*'dan liberal (özgürlükçü) oluşu ile ayrılır. Şöyle ki, haber spikerleri kelimelerin sonunu sakın kılar, bazı seslerin telaffuzunda farklılık

⁶ Ünûr Seyyidî Muhammed, *Sırâ'u'l-Fushâ ve'l-Âmmiyyeti fi'l-Lugati'l-Arabiyyeti*, Merkezü Dirâsâti Sekâfeti'l-Becâ, Mecelletü Câmî'ati'l-Bahri'l-Ahmer, Bahru'l-Ahmer Üniversitesi, Sudan, 2013, s. 66,67.

⁷ Saîd Muhammed Bedevî, *Müsteveyâtü'l-Arabiyyeti'l-Mu'âsırati fi Mısır*, Dâru's-Selâm, Mısır, 2012, s. 89.

⁸ İsa Emin Sabri, *el-Muhtârü'l-İslâmî, el-Arabiyyetü... Lüğatü't-Dîn ve'd-Dünya*, erişim: 4 Mayıs 2014, <http://islamselect.net/mat/3012>.

⁹ Saîd Muhammed Bedevî, *a.g.e.*, s. 89.

göze çarpar, sayı isimlerinde, özel isimlerde ve terkiplerdeki bazı kaideler terk edilir ve yapılan tercümelerin etkisiyle yabancı kelimelere sıkça rastlanır.¹⁰ Batılıların *Modern Standard Arabic* veya *Neo-Classical Arabic* diye isimlendirdiği *el-Lugatü'l-'Arabiyyetü'l-Hadîsetü*, gazeteciliğin gelişmesi ve medya araçlarının yaygınlaşmasıyla Arap dilinde yeni bir tarz olarak ortaya çıkmıştır. Bununla, gazetelerin dili olan, haberlerin sunulduğu ve radyo ve televizyondaki kültürel programların kendisiyle izleyiciye aktarıldığı Arapça kastedilir. Arapçanın bu biçimi az da olsa *fushâdan* farklılık gösterir. Bu farklılık, Arapça okuma yazması olanların anlamasını daha da kolaylaştırmak için dilin bazı yönlerden sadeleştirilmesi demektir. Modern Arapça, *fushâ* ile aynı fonetiğe sahip olup sarf ve nahiv kaidelerinde herhangi bir değişiklik yoktur. Modern Arapça, daha yaygın olan lafızların kullanılmasıyla, iraptan hali (kelimenin son harfinin sakin okunması) olmasıyla ve başta İngilizce ve Fransızca olmak üzere yabancı dillerden son derece etkilenmesi ile *fushâdan* ayrılmaktadır.¹¹

3-Eğitimli kimselerin kullandığı halk dili (عامية المثقفين : 'Âmmiyetü'l-Musakkafîn): *Fushâdan* ve bulunduğu dönemin medeniyetinden etkilenmiştir. *Fasih* Arapçanın kullanılabileceği edebi ve kültürel diyaloglarda âlimler, eleştirmenler ve edebiyatçılar tarafından yaygın bir şekilde kullanılır.

4-Aydınların konuştuğu halk dili (عامية المتكلمين : 'Âmmiyetü'l-Mütenevvirîn): Çağdaş medeniyetten etkilenmiştir. Genellikle okuma yazma bilen kimseler tarafından günlük hayatta, alış verişlerde ve aile içerisinde kullanılır.

5-Okuma yazma bilmeyenlerin kullandığı Arapça (عامية الأميين : 'Âmmiyetü'l-Ümmiyyîn): *Fushâdan* ve çağdaş medeniyetten etkilenmemiştir. Halktan eğitim seviyesi çok düşük olanların sınırlı kelimelerle konuştukları dildir.¹² *Fusha't-Turâs* ve *Fusha'l-'Asr* birbirlerine yakın olmaları sebebiyle bir uçta yer alırlarken, *âmmice* ise bu ikisi ile aralarında ciddi farklar olması sebebiyle diğer uçta yer alır.¹³

¹⁰İsa Emin Sabri, el-Muhtâru'l-İslâmî, el-'Arabiyyetü... Lüğatü't-Dîn ve'd-Dünya.

¹¹Muhammed Râcî ez-Zeğûl, İzdivâciyyetü'l-Luga: Tabî'atühâ ve Müşkilâtühâ fi Siyâkı't-Ta'lim, Kısmü'l-Lügati'l-İngiliziyeti ve Âdâbihâ, Yermük Üniversitesi, İrbid, Ürdün.

¹²Saîd Muhammed Bedevî, a.g.e., s. 89.

¹³İsa Emin Sabri, el-Muhtâru'l-İslâmî, el-'Arabiyyetü... Lüğatü't-Dîn ve'd-Dünya.

Bir başka sınıflandırma ise şöyledir: 1.Orta Arapça (العَرَبِيَّةُ الْوُسْطَى), 2.Pan-Arapça (Pan-Arabic), 3.Kültürlü kesim dili (لُغَةُ الْمُتَقَفِّينَ), 4.Kültürel *fushâ* (الْفُصْحَى), 5.Modern *fushâ* (الْفُصْحَى الْحَدِيثُ), 6.Konuşma dili (اللُّغَةُ الدَّارِجَةُ، اللُّغَةُ)، 7.Çağdaş Arapça (العَرَبِيَّةُ الْمُعَاصِرَةُ).¹⁴

Arap dili üzerine yapılan günümüz tartışmalarını sağlıklı analiz edebilmek için Arap dilinin tarihi hakkında da fikir ve bilgi sahibi olmak gerekir. Arap dili, iletişim dili olmasının ötesinde İslam toplumlarının hepsini ilgilendiren bir medeniyet dilidir. Bu nedenle hakkında en çok çalışma yapılan dillerden biridir. Bu çalışmalara göre, tarihi seyrini de dikkate alarak Arap dilini beş evreye ayırarak incelemek mümkündür: Eski Arapça, Klasik Arapça, Orta Arapça, Modern Arapça ve *Âmmice*.¹⁵

- 1- Eski Arapça: Bu evre kendi içinde iki döneme ayrılır. Birinci dönem: milattan önce başlar ve milattan sonra 5. asra kadar devam eder. Bu dönemi aydınlatmaya yarayacak yeteri kadar bilgi ve belge yoktur.¹⁶ Yapılan bir takım kazılarla ortaya çıkarılan sınırlı sayıdaki kitabe ve bazı kalıntılar vardır.¹⁷ İkinci dönem ise 5. asırdan başlayıp İslamın gelişine kadar olan yaklaşık bir asırlık dönemi kapsar. Bu iki dönemde yaşayan Araplar arasında dil ve din bakımından farklılıklar bulunmaktaydı. Aradaki dil farkı, günümüzdeki *fushâ* ile Mısır ve Şam *âmmiceleri* arasındaki farkdan çok daha fazla idi.¹⁸ Özellikle şiir başta olmak üzere yazılı eserlerin varlığı bu dönemde sıkça görülmektedir. Hicaz'da ortaya çıkarılan Arapça eserler, Arapların yazıyı İslamiyet gelmeden yakın zaman önce bildiklerini ortaya koymaktadır. Arapçayı, Nabat, İbranice ve Süryanice harflerle yazmışlardır. Nabat ve Süryani yazısı fetihlerden bir müddet sonraya kadar kullanılmıştır. Nabat yazısından *nesih*, Süryani yazısından ise *Kûfi* yazı meydana gelmiştir. Araplar *Kûfi* yazıyı, Kur'ân'ın ve dini metinlerin yazılmasında, Nabat

¹⁴ Karin C. Ryding, Çev: Yrd. Doç. Dr. Hasan Taşdelen, UÜ İlahiyat Fakültesi, **Diglossia'ya Rağmen Yetkinleşme: Arapça'ya Yeni Bir Yaklaşım**, UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 17, Sayı: 2, 2008, s. 774.

¹⁵ Nihat M. Çetin, "Arap-Dil" md., DİA, İstanbul, 1991, C:III, s. 282.

¹⁶ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁷ Nihat M. Çetin, **a.g.e.**, c.3, s. 282.

¹⁸ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 37.

yazısını ise mektuplar ve yazışmalarda kullandılar. Hicaz'da, İslamiyet'in ilk yıllarında Araplar arasında yazıyı bilenlerin sayısı oldukça sınırlıydı. Daha sonra Hulefa-i Raşidin döneminde Medine'de kurulan hükümet dairesinde görev yapan divan kâtipleri, mektup kâtipleri ve Kur'ân kâtipleri yazının kullanımını bir adım daha ileriye taşıyarak yayılmasına hizmet etmişlerdir.¹⁹

- 2- Klasik Arapça: M. 512 Zebed, 528 Üseys ve 568 tarihli Harran kitabelerinde klasik Arapçanın örnekleri görülmektedir. Klasik Arapça ifadesiyle, eski edebi metinlerin, Kur'ân'ın ve Hadislerin dili ve İslamiyetin yayıldığı yerlerde din, ilim, şiir ve edebiyat dili olan lehçeler üstü Arapça kastedilir. Klasik Arapça ilk dönemlerde daha ziyade şiirle kendini göstermiştir. Şairler, kendi kabile lehçeleri olmasına rağmen şiirlerinde ortak bir lehçe kullanmışlar ve bu lehçe, onların şiirlerini ezberleyen râviler yoluyla bütün Arap yarımadasına yayılmıştır. Klasik Arapça şu kaynaklardan beslenerek olgunlaşmıştır: Kur'an, Hadisler, ilk İslam dönemi resmi yazışmaları ve *Eyyâmü'l-Arab*'a dair yazılmış olan düz yazı, *emsâl* ve cahiliyye, *muhadramun* (hayatlarının bir kısmını cahiliye döneminde, bir kısmını İslami dönemde geçirenler) ve İslam dönemi ilk şairlerinin şiirleri.²⁰

- 3- Orta Arapça: Hulefa-i Raşidin döneminden sonra başlayıp modern döneme kadar devam eden en uzun evredir. Dilin grameri sağlam temeller üzerine bu dönemde kurulmuş, yazı stili ise çok büyük gelişmeler kaydetmiştir. Bu evrede Arap dili, Pehlevi yani Farsça, Yunanca, Latince, Sanskritçe, Kuzey Afrika'daki Berberi lehçeleri ve İspanyolca, İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve Türkçe ile karşılıklı etkileşim içinde olmuştur.²¹ Yukarıda sözünü ettiğimiz *nabat* yazısı, *nesih* yazısı adıyla daha da gelişerek devlet divanlarında kullanılan bir yazı haline geldi. Başka yazı stillerinin de gelişmesiyle H. 7. asırdan itibaren şu altı form en yaygın yazı çeşitleri olarak öne çıkmıştır: *sülüs*, *nesih*, *ta'lik*, *reyhânî*, *muhakkik* ve *rika*.²²

¹⁹ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 241-242.

²⁰ Nihat M. Çetin, **a.g.e.**, C: 3, s. 283.

²¹ Nihat M. Çetin, **a.g.e.**, C: 3, s. 285.

²² Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 243.

4- Modern Arapça: Napolyon'un Mısır'ı ele geçirdiği 1798 tarihinin başlangıç kabul edildiği ve halen devam eden evredir. Napolyon, beraberinde birçok bilgini de Mısır'a getirmiş, matbaa, rasathane, kimya laboratuvarı, tiyatro ve kütüphane kurmuş, iki adet okul açmış ve iki ayrı Fransızca gazete çıkartmıştır. Bu temas neticesinde Arapçaya giren yabancı terimlerin karşılıklarının bulunmasında ilk dönemlerde ciddi zorluklarla karşılaşıldı. Bu durum Arap dilini tehdit eder boyuta gelmeye başlayınca 1919'da Şam'da *el-Mecma'ul-İlmiyyü l-'Arabî* (المَجْمُعُ الْعِلْمِيُّ الْعَرَبِيُّ), 1932'de Mısır'da, günümüzdeki adı *Mecma'ul-Lugati l-'Arabiyyeti* (مَجْمُعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ) olan *Mecma'ul-Lugati l-'Arabiyyeti l-Melikiyye* (مَجْمُعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْمَلِكِيَّةِ) ve 1947'de Irak'ta *el-Mecma'ul-İlmiyyü l-'Irâkî* (المَجْمُعُ الْعِلْمِيُّ الْعِرَاقِيُّ) kurulmuştur. Daha sonra diğer Arap ülkelerinde de açılan Arap Dili Akademilerinde dil ve edebiyata dair olan eski metinler yayınlanarak incelenmeye çalışılmış, her alanda Arapçaya giren veya girmek üzere olan yabancı kelimelerin tespitine çalışılarak en uygun karşılıklarının bulunması amaçlanmıştır.²³

Dil ve din, bir medeniyeti, bir kültürü oluşturan en temel öğelerdir. Toplum ve dil arasındaki sıkı ilişkiden dolayı, bir milletin dilinin incelenmesi o milletin yaşayış tarzı, inançları, gelenek-görenekleri ve tarih boyunca geçirdikleri kültürel evreleri hakkında kapsamlı bir bilgiye ulaştırır.²⁴

Bu yüzden, milletlerin hafızası demek olan dil sürekli irdelenegelmiştir. Günümüz medya organlarında da Arap dili üzerine yapılmış birçok tartışma göze çarpmaktadır. Arap dünyasındaki üniversiteler, Arap dil kurumları ve kamu ve özel kuruluşlar tarafından Arap dili üzerine yapılan bu tartışmalar, yazılı ve görsel medya aracılığıyla insanlara ulaşmaktadır. Ortaya konan bu tartışmalarda, Arap dilinin evrenselliği ve barındırdığı muazzam kültürel mirasdan ziyade karşı karşıya kaldığı sorunlar ele alınmaktadır. Arap dilinin içinde bulunduğu sorunlar yumağı, Arap dilinin korunması için atılan adımların yetersiz olması, bu amaçla çıkarılan kanunların uygulanmasında yaşanan sıkıntılar, Arap dilini tahrip eden bir takım

²³ Nihat M. Çetin, a.g.e., c: 3, s. 285.

²⁴ Mehmet Köklüdağ, "İşlevsellik Bakımından Klasik ve Çağdaş Arapça İkilemi", İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sayı:1, OMÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati AD, Samsun, 2016, s. 48.

oluşumların görmezden gelinmesi, Arap dilinin ihmal edilmesi, kısaca geçmişten günümüze kadar süregelen Arapça hakkındaki tartışmalar bu programların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Köklü bir tarihi olan, Arap-İslam medeniyetine kaynaklık eden, önemli bir dilsel-kültürel miras taşıyıcılığı yapan ve Arapları birleştirici kimliğiyle ve *diglossia* özelliğıyle ön plana çıkan Arap dili daima tartışmaların merkezinde yer almıştır. Daha ziyade ideolojik bakışın baskın geldiğı bu tartışmalarda az da olsa objektif yaklaşımları görmek mümkündür. Çok geniş bir çerçeveye sahip olan bu tartışmalar günümüzde de olanca hızıyla devam etmektedir. şimdi bu tartışmalara konu olan meseleleri tespit ederek gözden geçireceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNİN TARİHİ SEYİR İÇERİSİNDE KARŞILAŞTIĞI MESELELER ve ANA TARTIŞMA KONULARI

I. Eski Lehçeler İle *Fushâ* Arasındaki İlişki Meselesi

19. Asırdan itibaren Arap ülkelerine gelen şarkiyatçılar tarafından başlatılan *âmmice* araştırmalarına ve Kahire, Şam ve Bağdat dil akademilerinin yaptığı araştırmalara göre Arabistan yarımadasının dört bir yanına dağılmış olan Arap kabileleri bağımsız bir şekilde yaşamaktaydı. Cahiliye dönemi kabilelerinin bu izole hali her bir lehçenin kendi başına gelişmesine yol açmış, genelde her kabile kendi lehçesini tercih ederken bazı kabile fertleri bulundukları konum icabı *fushâ* konuşmayı ve *fushâ* şiirler söylemeyi önemsemişlerdir. Özellikle de kabile reisleri için düzgün bir *fushâ* konuşabilmek gurur ve itibar vesilesiydi. Mevcut durum, kabileler içerisinde *âmmicenin* kullanıldığı; edebiyat ve şiir meclislerinde, davaların görüşüldüğü meclislerde, hikmetli sözlerin ve darb-ı mesellerin konuşulduğu ortamlarda ise *fushânın* kullanıldığı bir dilsel ikiliğin olduğunu gösteriyor.²⁵

Yani kabile fertleri, kabile içerisinde kendi lehçeleriyle, diğer kabilelerle olan iletişimlerinde ise ortak dil kullanırdı şeklinde bir genelleme yapılabilir. Ayrıca İslam öncesi dönemde Arap dilinin birçok safha geçirdiğini görüyoruz. İslam'ın gelişine yakın dönemde Mudar dili (لغة مُضَر), Arap yarımadasının kuzeyinde eski kuzey Arap lehçelerini ortadan kaldırarak onların yerini almıştır. Himyer dili (لغة حِمْيَر) ise Arap yarımadasının güneyinde daha ön plana çıkmıştı. Miladi ilk bin yılın birinci yarısı biterken Kureyş (قُرَيْش), Hüzeyl (هُذَيْل), Rebî'a (رَبِيعَة) ve Kudâ'a (قُضَاعَة) kabilelerinin kendi lehçeleri vardı. Birbirlerine yakın olan bu lehçelerle kabileler kendi aralarında kolaylıkla anlaşabilmekteydi. Bunun yanı sıra o dönemde, ticaret ve haccın etkisine bağlı olarak lehçelerin mezc olmasıyla ortak dil hüviyeti kazanan Kureyş lehçesi ortaya çıkmıştır.²⁶

Verdiği Londra örneği ile Mekke'nin *fushâ* üzerinde olan etkisine ışık tutan Vendryes (1875-1960), İngilizcenin edebî lehçenin yanısıra farklı lehçelerden izler

²⁵ Muhammed Şefî' ed-Dîn, *el-Lehecâtü'l-'Arabiyyetü ve 'Alâkatühâ bi'l-lügati'l-'Arabiyyeti'l-Fushâ*, Kısmü 'Ulûmi'l-Kur'âni ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti, Chittagong Uluslararası İslam Üniversitesi Araştırmaları, C: 4, Bangladeş, Aralık 2007, s. 78.

²⁶ Muhammed Abdu's-Şâfi el-Kûsî, *'Abkariyyetü'l-lügati'l-'Arabiyyeti*, ISESCO (el-Munazzametü'l-İslamiyyetü li't-Terbiyyeti ve'l-'Ulûmi ve's-Sekâfeti) Yayınları, Rabat, 2016, s. 39.

taşıdığını ve Londra'nın, bu lehçelerin ortak dilde harmanlanmasında önemli bir rolü olduğunu söyleyerek dilin belli merkezlerden beslenerek yaşadığı gelişimi ortaya koymaktadır. Coğrafi olarak Mekke'ye uzak olmaları sebebiyle ise Rebî'a, Lahm (لَحْم), Cuzâm (جُذَام), Gassân (غَسَّان), Iyâd (إِيَاد), Kudâ'a kabilelerinin *fushâ* üzerindeki etkileri az olmuştur. Cahiliye toplumunda merkezi bir yönetimin olmayıp kabileciliğin hüküm sürmesi ve coğrafi yapının da dağınık olması lehçe çeşitliliğini arttırmıştır. Ayrıca kabilelerin çöllerle çevrili adeta birer ada konumunda olmaları, ulaşım zorluklarının olması ve Arapların dillerini koruma amaçlı yabancılara karşı uyguladıkları kotalar ve düzenlemeler lehçelerin korunmasına, kendi içerisinde gelişmesine ve uzun süre özgün ve arı kalmasına olanak sağlamıştır.²⁷

Yeni lehçelerin oluşumu ise İslami fetihlerden itibaren yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Çünkü diyar-ı acemdeki yeni Müslümanlar Arap dilini öğrenirken bir Arap gibi konuşamadıkları için Arap dili belli oranda tahrifata uğramıştı. İlk dönemlerde lehçelerle *fushâ* arasında ve de lehçelerin birbirleri arasındaki fark çok derin olmasa da, zamanla harflerin mahreçlerinde ve cümle yapılarında meydana gelen değişimler sebebiyle tedrici olarak yeni *âmmice* lehçeleri (اللَّهجات العامية الحديثة) ortaya çıkmıştır. *Âmmiceler* böyle bir değişim yaşarken *fushâ* da iyice belirginleşmeye başlamıştı.²⁸

İslam öncesi dönemde yayılcı bir özellik sergileyemeyen Arap dili, İslamın gelişmesiyle devlet dili olarak etkisini göstermiş ve hristiyanların yaşadığı başta Mısır, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerde halkın konuştuğu dil haline gelmiştir. Arapça, Mısır'da X. Yüzyıldan itibaren kendini göstermeye başlamış, XVI. Yüzyılda Kıpti dili konuşma dili olarak varlığını tamamen kaybetmiş, günümüzde ise sadece Kıpti kiliselerinde kullanılmaktadır. Kuzey Afrika'da konuşulmakta olan birçok berberi lehçesi de Arapçanın gelişmesi ile birlikte etkisini yitirmiştir. Yine, Suriye, Filistin ve Mezopotamya'da da, *Âramice* yerini Arapçaya bırakmıştır. Arapçaya karşı en uzun direnişi *Âramice*'nin Süryânî lehçesi göstermiştir. Bunun sebebi ise *Âramicenin* kilisenin dili olması ve Hristiyan din adamlarının ayinlerde ve kendi aralarındaki

²⁷ Soner Gündüzöz, **Arap Kültürünün İzinde Arapçada Çekirdek Kelime Kadrosu Sorunu**, OMÜ İlahiyat Fakültesi, Doğu Edebiyatı, Yıl:7, Sayı:16, 2005, s. 27.

²⁸ Muhammed Abdu's-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 40.

yazışmalarda uzun süre Süryaniceyi kullanmış olmalarıdır. Demek ki din dili olan dil direnç kazanmakta ve daha uzun soluklu olmaktadır.²⁹

İslam döneminde ise sarf, nahiv, kıraat, tefsir, fıkıh, tevhid, edebiyat, belâğat ve nakd gibi birçok ilim sahası ortaya çıktı ve gelişti. Kur'ân, bütün bu ilimlere kaynaklık ederken, bu ilimlerin gelişmesi ve aktarılması da Arapça sayesinde olmuştur. Kur'ân gelmeden önce Arap toplumunda İbranice ve Süryanicenin yanısıra birçok lehçe konuşulmakta idi. Kur'ân'ın Kureyş lehçesi ile inmesinin akabinde bu diller Kureyş lehçesinin gölgesinde kalarak peyderpey güç kaybetmeye devam ettiler. Çünkü yeni dinin içerdiği mesajın öğrenilebilmesi için Kur'ân'ın anlaşılması gerekmektedir.³⁰ Kur'ân'ın ayetlerini anlamak ve Kur'ân'a hizmet etmek gayesi ve gayreti Arap dili araştırmalarına ciddi katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Arap dili araştırmalarının ortaya çıkışında Arap dilinin varlığı tek başına sebep olmamıştır. Yani Arap dili araştırmalarının ortaya çıkışı ve kaydettiği ilerleme daha ziyade din eksenli olmuştur. Yunanlılarda felsefi nedenler ve Hintlilerde ise Araplarda olduğu gibi dinin anlaşılması saiki dil araştırmalarına öncülük etmiştir.³¹

Arapların fetihler sebebiyle Arap yarımadasından çıkmasıyla, dilin halka dönük yönü olan iletişim boyutu sürekli değişime uğramıştır. Fakat *fushâ*, Kur'ân ile olan sıkı münasebeti sayesinde daha muhkem hale gelebilmiş ve böylece lehçelerden *fushâ*ya geçiş daha kolay hale gelmiştir.³² Çünkü İslam öncesi dönemde bir mecliste veya pazar yerinde toplandıklarında şiirlerle kendi kabilelerini öven Araplar, İslamiyetin gelmesiyle artık çabalarını Kur'ân'ı anlamak üzerinde yoğunlaştırmıştı. İslam dininin gelişi, dini, siyasi ve sosyal inkılâbın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu da Arap edebiyatı üzerinde değişiklikler meydana getirmiştir. Mesela,

- a- Kesin yasak getirilen kâhinlik ve falcılık içeren edebi konular ortadan kalkmıştır.
- b- Şer'i ilimlerin ortaya çıkışı edebiyata çeşitlilik kazandırmıştır.

²⁹ Sejjidin Haruni, **Arap Dilinin Tarihi ve Arapçada Diglossia Olgusu**, UÜ SBE Temel İslam Bilimleri AD, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.17.

³⁰ Muzaffer Özli, **İslam'ın İlk Asrında Kuran'ın ve Hadis'in Arap Dili ve Edebiyatına Olan Tesiri**, s. 228-229.

³¹ Muhtar el-Tahir Hüseyin, **ed-Dirâsâtü'l-Lügaviyyetü 'İnde'l-'Arab Kadîmen ve Hadîsen**, Ma'hedü'l-Lügati'l-'Arabiyyeti, Arap Dili Enstitüsü, Kral Suud Üniversitesi, s. 70.

³² Semer Rûhî el-Faysal, **Kadâya'l-Lugati'l-'Arabiyyeti fi'l-'Asri'l-Hadîs**, Gazze, Ocak 2009, s. 12.

- c- Şiire ve belagate, letafet ve berraklık kazandırmıştır. Ancak Araplar, yapılan savaşlarda ihtiyaç duydukları için belagate daha fazla önem vermişlerdir. Böylece İslam'ın gelmesiyle hitabet sanatı şiirin hep önünde olmuştur.³³

Fushânın tedvini meselesinde ise Arap dili râvileri ve âlimleri şehirde yaşayanlardan ve çölde yaşadığı halde çevresinde yabancıların olduğu kabilelerden kesinlikle bir şey almadılar. Yine Kıptilere komşu olması sebebiyle Lahm ve Cüzzâm kabilelerinden, çoğunluğu hristiyan olan ve İbranice konuşan Şam ahalisine komşu olmaları sebebiyle Kudâa, Gassân ve İyâd kabilelerinden, Yunanlılarla olan komşulukları sebebiyle Tağleb (تَغْلِب) ve Yemen kabilelerinden, İranlılarla olan komşulukları sebebiyle Bekr kabilesinden, Bahreyn'de Hintlilerle ve İranlılarla iç içe yaşayan Abdülkays (عَبْدُ الْقَيْس) ve Ezd 'Ummân (أَزْدُ عُمَانَ) kabilelerinden, Yemenli tüccarlarla karışık yaşamaları sebebiyle Yemen halkından ve Arap dilini naklettikleri sırada başka milletlerden olanlarla karışık bir şekilde yaşadıkları için Hicaz bölgesinin şehir merkezinde yaşayanlardan da Arap diline ait olan bir şey alınmadı. Yani bir Kabilenin dilinin fesahatini tespiti için şu iki kıtas esas alınmıştır: 1- Mekke ve çevresine yakınlık. 2- Kabilelerin dışarıdan bir etkiye maruz kalmadan çöl hayatı içerisinde ne kadar süre yaşadıklarının tespiti. Sîbeveyhe (ö. 180/796) göre bu özelliklere sahip olan kabileler şunlardır: Hicaz (حِجَاز), Temîm (تَمِيم), Esed (أَسَد), Fezâre (فَزَارَة), Tay (طَي), Kays (قَيْس), Hüzeyl (هُذَيْل) ve Benî 'Anber (بَنِي عَنْبَر) kabileleri.³⁴ Kureyş lehçesi, İslamiyet'in ilk dönemlerinde diğer kabile lehçelerinden safâvet ve fesahat bakımından daha üstündü. Diğer lehçeler ise, Arapların çok geniş topraklarda hüküm sürmesi, yabancılarla iç içe yaşamaları ve onların dillerinden etkilenmeleri sebebiyle giderek birbirinden uzaklaşmıştır.³⁵

³³ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 225.

³⁴ Muhammed Şefî' ed-Dîn, **a.g.e.**, c: 4, s. 79.

³⁵ Muhammed Râcî ez-Zeğûl, **a.g.e.**

II. *Fushânın Oluşumu Meselesi ve Panayırlar*

Fetihlere bağlı olarak gerçekleşen göçler sonucunda dış etkenlerle karşı karşıya kalan Arap dilinde *lahn* (hatalı okumak, hatalı konuşmak) olayları baş göstermiş, buna karşı önlem alınmaya çalışılmış ve Arap dili kaidelerinin tespit çalışmaları başlamıştır. Ayrıca Arapça kelimelerin badiyelerden titizlikle tedvin edilmesiyle eşsiz bir kelime havzası oluşturulmuştur. Başta Kur'ân ve Hadisler olmak üzere diğer İslami ilimlerin de katkısıyla kelime çeşitliliğinde yaşanan artış ve erken dönemde tercüme faaliyetlerinin başlaması *fushânın* oluşumunu hızlandırmış, bu süreçte *fushâ* güçlenerek bilim ve medeniyet dili haline gelmiş ve sayısız Arapça eserler verilmiştir. *Fushânın* oluşumuna katkı yapan önemli bir evre olması sebebiyle ise panayırların tarihi serencamını ayrıca ele alalım.

Arabistan yarımadasının farklı yerlerinde ve farklı zamanlarda panayırlar kurulmaktaydı. Mekke'de 'Ukaz (عُكَاظ), Basra'da Mirbed (مِرْبَد), Tebük yakınlarında olan Dûmetü'l-cendel (دُومَةُ الْجَنْدَل), Bahreyn'de Hecer (هَجَرَ) ve Muşakkar (مُشَقَّر), Tihâme'de (تِهَامَةَ) Hubâşe (حُبَّاشَةَ) panayırı, Umman'da Suhâr (صُحَار) ve Debâ (دَبَا) Panayırları, Mekke yakınlarındaki Mecenne (مَجَنَّة) panayırı, Arafat'a yaklaşık 6 km mesafedeki Zü'l-mecâz (ذُو الْمَجَاز) panayırı, 'Aden (عَدَن) ve San'a (صَنْعَاء) panayırları, Yemen'de kurulan Hadramevt (حَضْرَمَوْت) panayırı ve Filistin'deki Ezri'ât (أَذْرِعَات) panayırı en bilinen panayırlardı. Aslında alışveriş amaçlı kurulan bu panayırlar insanların bir araya gelip toplanmasına fırsat tanıdığı için adeta Arap yarımadasının iletişim merkezi olmuş, şiirsel ve dilsel pek çok edebi ürün bütün yarımadaya buralardan yayılmıştır. Şayet, Arap panayırları olmasaydı günümüzdeki edebi ürünler bu derece çeşitli ve derin olmayacak, Arap Edebiyatı ve şiiri hakkında mevcut birçok bilgiye ulaşılamayacak ve de cahiliye şiiri, Arap edebiyatına kaynaklık eden ve onu besleyen bir unsur olamayacaktı. Panayırların müdavimi olan meşhur şair Ferezdak (الْفَرَزْدَق, ö. 114/732) hakkında söylenen "Ferezdak'ın şiirleri olmasaydı Arapça'nın üçte biri giderdi" ve el-Asma'î'nin (الأَصْمَعِيُّ, ö. 216/831) "Fesahati Mirbed Araplarından aldım" sözü panayırların Arap dilinin gelişmesine ve

dil birliğinin oluşmasına katkı sağlamada ve o döneme ait birçok edebi ürünün günümüze kadar gelmesinde etkin bir rol oynadığını göstermektedir.³⁶

Arap dilini besleyen panayırların önemi şuradan gelmekteydi: Halkın nazarında şairin rütbesi, kendilerini düşmana karşı daha etkili bir silah olan şiirle savunduğu için bir savaşçının rütbesinden çok daha yüksekti. Şair, kabilenin şerefini koruyan, kendi soy ve neseplerini savunan ve seleften kendilerine miras kalan mefharâtı daha da ileriye taşıyan kişi demekti. Kabileler günlük yaşantılarının bir parçası olan şiir dinletileri için meclisler tertipler ve şiir silahıyla birbirleriyle düelloya kalkışrdı. İçlerinden yeni bir şair çıktığında, kabile fertleri birbirlerini tebrik eder, şarkılar söylenir ve şölenler tertip edilir, şair çıkaramayan kabileler ise bunu bir eksiklik olarak görürdü. Her kabile kendi şairlerinin doğum günlerini coşku ve övünçle kutlardı. Dolayısıyla şiir, şairler ve panayırlar günlük hayatın önemli bir parçası haline gelmişti.³⁷

Cahiliye devrinde kişi belagat, okçuluk ve at binme vasıflarıyla toplum içinde kabul gördüğu için alıcı ve satıcılarla dolup taşan panayırlar insanların sözsel sanatlarını icra edebilecekleri en uygun mekânlardı. Kazananı hakemlerin belirlediği şiirler ve yapılan tartışmalar, atışmalar, hicivler, övgüler ve yergiler cahiliye döneminde ve sonraki dönemlerde *fushânın* oluşumuna ve gelişimine önemli katkı sağlamıştır.³⁸ Şüphesiz ki cahiliye döneminin en önemli panayırı, Mekke yakınlarında hac yolu üzerinde kurulan, siyasi, ekonomik ve sosyal meselelerin ele alındığı, her türlü *lengüistik* edebi münazara ve tartışmaların yapıldığı ‘Ukaz panayırıydı. Bu yönüyle günümüz Arap Dil Akademilerini andıran bu panayırlara gelen şairler en seçme şiirlerini ve kasidelerini inşad eder, dinleyiciler ise belagat ve fesahat yüklü lafızlarla tanışır, bunları alır ve geri dönüşlerinde terennüm ederlerdi. Kureyş lehçesiyle ifade edilen bu lafızlar böylece dilden dile dolaşarak yayılma imkânı bulurdu. Ayrıca Arap kabilelerinin en meşhurlarından olan Kahtânîler ve

³⁶ İbrahim Yılmaz, **Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri AD, Erzurum, 1997, s. 325, 328, 329.

³⁷ Muhammed Abdu’ş-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 42.

³⁸ İbrahim Yılmaz, **a.g.e.**, s. 308.

Adnânîlerin bu panayırlara katılmasıyla lehçelerin birbirlerine yakınlaşması ve kullandıkları ortak kelimelerin de çoğalmasa sağlanmış oluyordu.³⁹

Arap ediplerinin ve şairlerinin hac ibadetini ifa için geldiklerinde uğradıkları ‘Ukaz panayırına neredeyse Arapların dışında kimse katılmadığı için, orada yabancı dillerin tesiri yok denecek kadar az olmuştur. Fakat Basra’da kurulan Mirbed panayırında yabancı dillerin etkisi görölmekteydi.⁴⁰ Mirbed, cahiliye döneminde olduğu gibi, şiir ve kasidelerle kendi nesepleriyle övünme ve cömertlik ve cesaret gibi temaları işleyerek edebiyat ve şiire ciddi manada katkı sağlamıştır. Emevi döneminin üç önemli şairi olan Ferezdak, Cerîr b. ‘Atıyye (جَرِيرُ بنِ عَطِيَّةٍ, ö. 110/728 [?]) ve Ahtal (الأَخْطَلُ, ö. 92/710-11) arasında cereyan eden rakip şairin hicvedilmesi demek olan *nakîzalar* (نَقِيضَةٌ) şairlerle dolup taşan bu panayırda irad edilmiştir. Mirbed panayırının önemli şairlerinden biri de Zûr-Rumme idi.⁴¹

Mirbed, İran körfezi üzerinde yer aldığı için Arap diline olumsuz tesirleri de olmuştur. Arapça, İran’la olan komşuluk dolayısıyla Farsçadan etkilenmiş ve bu da Arap dilinde *lahn*’a sebebiyet vermiştir. Basra nahiv ekolünün de önemli bir merkezi olan Mirbed panayırına Nahivciler, dilin kaidelerini öğrenmek, hataları tashih etmek ve dil üzerine görüşmeler yapmak için gelmekteydiler. Halîl b. Ahmed (خليل بن أحمد), Sîbeveyh (سيبويه), Ahfeş (أخفش), Ma‘mer b. Müsennâ (مَعْمَر بن مِثْنَى), el-Câhiz (الجاحظ) ve el-Asma‘î gibi birçok dil âlimi de Mirbed panayırına gelmekteydi.⁴²

³⁹ İbrahim Yılmaz, **a.g.e.**, s. 309.

⁴⁰ İbrahim Yılmaz, **a.g.e.**, s. 315-318.

⁴¹ İbrahim Yılmaz, **a.g.e.**, s. 312-213.

⁴² İbrahim Yılmaz, **a.g.e.**, s. 315-318.

III. Arapçanın Safiyeti Meselesi

Yapılan fetihlerle Arap yarımadasının dışına çıkan Araplar, doğuda Ganj nehrine, batıda Atlas okyanusu sahillerine, kuzeyde Lora (لورا) nehri kıyılarına ve güneyde ise Afrika'nın ortalarına kadar ulaştılar. Fetihlerin yanı sıra, daha müreffeh bir hayatı umarak, çadırlarını ve hayvanlarını da alarak başka memleketlere göç ederek yayılmalarını sürdürdüler. İslam'ın ilk dönemlerinde Huzâ'a (حُزَاعَة) kabilesinin bazı kolları bol yağmur ve otlaklar bulmak için Mısır ve Şam'a göç etmişlerdi. Araplar, kuraklığa bağlı olarak İslam'dan önce de sık sık Şam, Mısır ve İran gibi bölgelere göç ederdi. İslamın gelişiyle daha önce geçici olarak kaldıkları o ülkeleri fethederek oralarda kalıcı oldular.⁴³ Yabancı topluluklar ise Şam, Irak ve Hicaz başta olmak üzere Arap merkezlerine akmaya başlayarak şehirlere yayıldılar. Köle, cariyeye, dadı, hizmetçi ve kimi zaman da eş olarak Arapların evlerine kadar girdiler. Araplar, fetihler sebebiyle asırlar boyu acem dilleriyle dolu olan geniş bir iklimde yaşadıkları için, Arapça lehçelerin fethedilen yeni bölgelerin dilleriyle karışmasıyla farklı *âmmiceler* ve dilde yeni anlatımsal düzeyler ortaya çıktı. Ayrıca hem Arapça terkiplerin kullanılmasında hem de seslerin telaffuzunda bir takım değişiklikler meydana gelmeye başladı. Böylece, ilk başta birbirlerine yakın bir konumda olan *fushâ* ile *âmmiceler* arasındaki fark gitgide derinleşti. Farsçadan ve Türkçeden geçen lafızların ve fonetik bozuklukların dile katılmasıyla lehçeler hem birbirlerinden hem de *fushâ*dan gitgide uzaklaştı. Daha sonra idari görevlerde yer almaya başlayan yabancı unsurların kendi ana dilleri de resmi alanlarda kullanılır oldu. Bu süreçle beraber *âmmice* ve *fushâ* tanımlaması da yavaş yavaş kullanılır oldu.⁴⁴ Günümüzde Arap dilinin en önemli sorunlarından olan *diglossia*, böylece Arap toplumunda filizlenmeye başladı.⁴⁵

Fetihlerle beraber, daha önce Rumların yaşadığı Mısır ve Şam'da, Keldânîler ve Nabatîlerin yaşadığı Irak'ta, birkaç nesil geçmesiyle buraların halkı Arap diline

⁴³ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 224.

⁴⁴ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 10.

⁴⁵ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 14.

yönelmiş ve kendi ana dillerinden uzaklaşmışlardır.⁴⁶ Yeni ülkelerin fethedilmesiyle Araplar, hem *fushâyı* hem de kabile dillerini gittikleri yerlere taşımışlardır. *Fushâ*, kabile lehçelerini ve fethedilen bölgelerin dilini bir potada eritmiş, kendisi de etkilenmekle beraber daha çok etkileyen olmuştur. Arapça, Arapların fethettikleri yerlerden olan Irak'ta Farsça, Şam'da Yunanca, Süryanice ve Âramice, Mısır'da Kıptice ve Yunanca ve Fas'ta ise Yunanca ve Berberi dilleriyle sürekli bir temas halinde olmuştur.⁴⁷ İslam döneminde çoğunluğu Necid, Tihame, Hicaz, Ahsâ (الأحساء), Irak ve Şam'ın kenar bölgelerinde yaşamakta olan Arap kabile lehçeleri arasında terkip, lafız ve telaffuz yönünden farklılıklar vardı. Bu farklılıklar, kabileler arasındaki uzaklığın çok olması ve Arap olmayan topluluklarla yapılan komşuluklar sebebiyle daha da artmaktaydı. Kıyı kesimlerine doğru gidildikçe Acem körfezinde İran, Hint, Kızıldeniz'de Habeş toplumlarıyla, Şam ve çevresinde ise Süryani, Rum ve Nabat topluluklarıyla olan komşuluklar sebebiyle dilsel anlamda ciddi etkileşimler yaşanmıştır.⁴⁸ Bu yüzden *fushâ* hiçbir dönemde saflığını ve orijinalliğini tam olarak koruyamamıştır.⁴⁹

Emeviler döneminin sonlarında, Arap olmayanların kendi dillerindeki kelimeleri Arapçaya taşımaları ve *lahn* endişesinden dolayı, Arapça kelimelerin cem ve tedvin edilmesi ve Arap şiirlerinin derlenmesi konusunda selef önemli çalışmalar yapmıştır. Saf Arapça kelimeleri membaından alabilmek için Arap yarımadasının iç bölgelerine kadar gittiler. Şehirli Araplardan ve başka milletlerle iç içe yaşayan Arap kabilelerinden uzak durdular.⁵⁰ Ayrıca belli kurallar gözetilerek Arapça kelimelerin tespitine de çalışılmıştır. Mesela, lafız ve manası ile birlikte Arapçaya nakledilmiş yabancı kelimeler ve kendisinde Arapça olduğunu ortaya koyan bir kök olmayan kelimeler *ucme* olarak tanımlanmıştır. تَنْوَر kelimesi gibi ki, ر، ن، ت harflerinden oluşan bir kelime Arapçada yoktur. مَرْجَان ve يَأْفُوت kelimeleri de Arapça bir kelime değildir. Arapçalaşmış kelimelerin asıllarının ne olduğu konusunda dil âlimleri arasında zaman zaman yaşanan ihtilaf sözlüklerde de görülmektedir. Mesela مُنْجَنِيق

⁴⁶ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 254.

⁴⁷ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, Gazze, Ocak 2009, s. 9.

⁴⁸ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁹ Kees Versteegh, **el-Lügatü'l-'Arabiyyetü Târîhuhâ ve Müsteveyâtühâ ve Te'sîruhâ**, çev. Muhammed eş-Şarkâvî, Kahire, 2003, s. 135.

⁵⁰ Zekerîyya Abdülmecid en-Nûtî, **el-Ğaratü 'a le'l-Lugati'l-'Arabiyyeti**, Ezher Üniversitesi, Kahire, 2010, s. 53-54.

kelimesinde ن ve م harflerinin kelimenin aslından olduğunu söyleyenler olduğu gibi zait olduğunu söyleyenler de vardır. Bu yüzden bu kelime sözlüklerde farklı şekillerde yer almıştır. *Misbâh el-Münîr*'de مَجْنُ, *el-Lisân*'da مَجْنُ ve *es-Sihâh*'da ise جَنْق şeklinde geçmektedir. اِسْتَبْرَقُ ve اِصْطَبَلْ kelimelerinde de benzer ihtilaf mevcuttur. Arapça lafızların vezinlerinin kaç olduğu konusunda da dil âlimleri ihtilaf etmiş, Sîbeveyh, Arapça vezinlerin adedinin 308, İbnu'l-Gatta' (ابن القطّاع, ö. 515/1121) ise 1210 olduğunu söylemiştir.⁵¹ İkinci Abbasiler döneminde (H.232-334) ise bazı kelimeler, şehirleşmenin getirdiği bir doğallığın sonucu olarak anlam kaymasına uğramıştır. İbn-i Kuteybe'nin (ابن قُتَيْبَة, ö. 276/889) *Edeb-ül-kâtib*'i gibi, bu kelimeleri tenkid ve tashih gayesiyle kitaplar yazılmıştır.⁵²

Arapçanın kaidelerini ilk defa bir bütün olarak ortaya çıkaran ve bunları bir kitapta (*el-Kitâb*) toplayan Sibeveyh'in ve bu dönem nahivcilerinin üzerinde durdukları önemli hususlardan biri de Arap dilinin saf halini korumak için eski Arapça kelimelerin tespiti, tedvini ve muhafaza edilmesiydi. Çünkü yabancı topluluklarla iç içe geçmek ve nüfusun artması gibi sebeplerle, bedevi kabilelerin konuştuğu safi Arapça orijinalliğini kaybedebilirdi.⁵³ Arapların, Arap dilinin safiyetini koruma arzusu, Kur'an'ın getirdiklerini istîfâp etme gayesi, Arap dilini İslam'a hizmet ve İslam'ın mesajını yayma aracı olarak görmeleri ve bu engin kelime dağarcığının zayi olmaması çabaları sözlük telifi faaliyetlerinin erken dönemde başlamasına yol açmıştır. Her ne kadar ilk başlarda bu çalışmalar düzensiz olsa da, çöllere yapılan yolculuklarda elde edilen dilsel malzemeler cem edilerek konularına göre tasnif edildi. Basra dil mektebi âlimlerinden olan el-Asmaî'nin yazdığı *Kitabü'n-Nahli ve'l-Kerm* (كِتَابُ النَّحْلِ وَالْكُرْمِ) ve *Kitabü'l-Hayl* (كِتَابُ الْخَيْلِ) isimli eserler bu alanda örnek gösterilebilir. Daha sonra ise *Lisanü'l-'Arab* gibi ansiklopedik eserler de telif edilmiştir.⁵⁴ Sözlük tedvinine başlandığı ilk dönemlerde, Arapların çöl hayatını yansıtan ve çöl hayatının ayrılmaz bir parçası olan bazı

⁵¹ Mecmau'l-Luğati'l-'Arabiyyeti 'ale's-Şebeketi'l-'Alemiyyeti, *Kırâetün fî Kitâbi't-Ta'rîb fî'l-Kadîmi ve'l-Hadîs*, erişim: 2 Aralık 2013, <http://www.m-a-arabia.com/site/5321.html>

⁵² Corcî Zeydân, *a.g.e.*, s. 555.

⁵³ Kees Versteegh, *a.g.e.*, s. 81.

⁵⁴ Muhtar el-Tahir Hüseyin, *a.g.e.*, s. 82-83.

kelimeler, sonraki dönemlerde Arap hayatının çölün dışına çıkmaya başlamasıyla unutulmuş ölü kelimeler haline gelmiştir.⁵⁵

İstişhâd ve *istidlâl* olarak da ifade edilen *ihcâc*, “bir kelimenin lafız, anlam ve kullanım yönünden doğru olup olmadığını anlayabilmek için doğruluğu kesin olarak bilinen şiir ve nesirden örnek vermek” demektir. *İhticâc* ihtiyacı, yapılan fetihler sonucunda Arap olmayan unsurlardan etkilenen Arap dilinin saflığını kaybetme tehlikesine karşı ortaya çıkmıştır. Arap edebiyatında şairler *İhticâc* açısından dört gruba ayrılmaktadır. 1. Câhiliye dönemi şairleri, 2. *Muhadram* (مُحَضَّرَم) şairleri, 3. *Mütekaddimûn* (ilk dönem İslam şairleri) 4. *Müvelledûn/muhdesûn*, yani yeni dönem şairleri. Lugat, sarf ve nahivle ilgili yapılan çalışmalarda, sadece ilk üç gruba dâhil olan şairlerin şiirleriyle *istişhâd* edilmiştir. Dördüncü grupta olan şairlerin şiirleri ise bu üç alanda yapılan çalışmalarda huccet olarak kabul edilmemiştir. *İhticâc* asrı denilen bu dönem (150/767) yılına kadar devam etmiştir.⁵⁶

Alman Müsteşrik Johann Wilhelm Fück’e (1894-1974) göre Arap dilinin kaideleri günümüze kadar değişikliğe uğramadan sabit kalabilmiş ve diğer dünya dillerinin yaşadığı gibi dilbilgisel bir gelişme kaydedememiştir. Bu durum, bir yandan *fushâya* saflık katarken, diğer yandan onu donuk, gelişime kapalı, öğrenilmesi zor ve ikincil dil tanımlamalarına maruz bırakmıştır. Fück’e göre, bin beş yüz yıl önceki saf halini koruyan *fushâ*, okullarda öğrenilen, Arap kültür ve tarihini muhafaza eden, Arap medeniyet hazinelerinin kendisiyle kayıt altına alındığı ve geçmişte olduğu gibi günümüzde de Arap birliğini sağlayan en önemli amildir. Günümüzde birçok millet, ana dilleri olumlu-olumsuz birçok değişikliğe imkân tanıdığı için ve zaman içerisinde eski orijinal dilden uzaklaştığı için kendi kadim kültürlerini ve tarihlerini okuyup anlamaktan uzaktır. Lafızlarının büyük çoğunluğunu *fushâdan* alan ve sürekli gelişen *âmmice* ise günlük hayatın dili olmuştur.⁵⁷

⁵⁵ Enîs Ferîha, *El-Lehecâtü ve Üslûbu Dirâsetihâ*, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1989, s. 17.

⁵⁶ İsmail Durmuş, “İstişhâd” md., DİA, C: 23, s. 396.

⁵⁷ el-Mu‘în fi’l-Lugati ve’l-Edeb, *Men el-Lezî Yahtedür? el-Lügatü’l-‘Arabiyyetü Em et-Tâlibü?* erişim: 9 Mayıs 2013, <https://sites.google.com/site/amlabofaris/5>

Arap dili, sürekli bir şekilde yabancı dillerden gelen terim akışına, istikak başta olmak üzere, sahip olduğu özellikleri sebebiyle ayak uydurabilmektedir. Bu sayede Arap dili orta çağda yüksek bir konuma ulaşmıştır. Dilsel ilerlemenin fevkalade hızlı olduğu günümüzde ise Arap dili, safiyetini koruma adına kendisini büyük ölçüde yeniliklere kapatmış ve İmruulkays'ın (إمْرُؤُ الْقَيْسِ, ö. 540 dolayları) ve Cerîr'in Arapçası olarak neredeyse geçmişteki çizgisini koruyarak sabit bir yapıya bürünmüştür. “Hızla ilerleyen bir zaman ve zincire vurulmuş bir dil” (رَمَنْ سَرِيعُ التَّقَدُّمِ (وَلِغَةُ مُكَبَّلَةٌ), işte bu ifade Arap dilinin bugünkü durumunu izah etmektedir.⁵⁸ Arap dili sarf ve nahiv kaideleri açısından değişikliğe uğramadan saf halini muhafaza ederken, günümüzün en çok konuşulan dilleri ise sürekli bir gelişim içinde olmuştur. Örneğin, Fransa kralı Fransuva (1494-1547) döneminde 1539'da resmi dil olan Fransızca ile ilk önemli edebi eserleri veren Montaigne'nin (1533-1592) kullandığı dille bugünün Fransız yazarlarının kullandığı dil arasında ise derin farklılıklar vardır. Britannica Ansiklopedisinde geçtiği üzere, 1500'lü yıllarda resmi dil olan İngilizce Şekspir'in (1564-1610) ölümsüz piyeslerini yazarken kullandığı dille günümüz İngilizcesi arasında da ciddi farklar vardır. Bu iki dil Arapçaya nazaran daha fazla değişiklik geçirmiş olup, bu değişiklikler sadece metodik gelişmeler ve dile yeni kelimelerin dâhil olmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda dilbilgisi kaidelerinde de değişiklikler yaşanmıştır. İbranice, Yunanca ve Çince gibi eski diller de iki bin sene önceki durumları ile kıyaslandığında köklü değişikliklere uğramış olup geçmişte bulundukları noktadan oldukça uzaklaşmışlardır.⁵⁹

İngilizlerin beş yüz sene önceki dili, Fransızca ile karışık olan Orta İngilizce (*Middle English*) idi. 1066'da Fransız Normanlar ile İngilizler arasında vuku bulan savaştan önce ise İngilizlerin konuştuğu dil eski İngilizce (*Old English*) idi. Günümüzde bu dili ancak az sayıdaki uzman dilbilimci okuyup anlayabilir. Beyrut Amerikan Üniversitesi profesörlerinden olan Richard Yorkey, Lackland Amerikan hava üssünde Arap ordusunun bazı temsilcilerini eğiten Amerikalı bir grup askere verdiği konferansta Arap dilinin birleştirici büyük bir güç olduğuna şöyle dikkat çekmiştir: “birçok farklı Arap devleti olmasına rağmen onları bir arada tutan son

⁵⁸ Enîs Ferîha, a.g.e., s. 20.

⁵⁹ Şerif eş-Şûbâşî, *Litahya'l-Lugatü'l-'Arabiyyetü.. Yeskut Sibeveyhi*, El-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Küttâb, 2004, s. 53-55.

derece muazzam bir güç var ki o da Fasih Arapçadır. Kur'an'ın da dili olan *fushâ* bin beş yüz senedir değişmeden özünü koruyabilmiştir. Bu dil bütün Arapları bir arada tutan genel bir mirastır. Bu, bazen Fas'ta Fransız kültürüyle yetişmiş olan bir Arap, bazen Filistin'de İngilizce eğitim almış bir yazar, bazen'de Hicaz çöllerindeki gezgin bir bedevi olabilir. Hepsi de *fushânın* fesahatine ve esnekliğine efsanevi bir şekilde saygı duymaktadırlar.”⁶⁰

Ortaokul seviyesindeki bir öğrencinin İmruulkays'ın, Zühayr'ın, Tarafe'nin (طرفة) ve Antere'nin (عنترة) şiirlerini okuyup anlayacak seviyede olması, Kur'an'ın klasik *fushâyı* günümüze kadar taşıması ve safiyetini koruması sayesinde. ⁶¹ Yani zamanın geçmesine karşın dili koruma ve dildeki kelimelerin işlevliğini arttırma, kutsal kitaplı dillerin en başta gelen özelliklerinden olmuştur. ⁶² Corcî Zeydân, “Kur'ân olmasaydı Roma imparatorluğunun yıkılmasından sonra ortaya çıkan Latineden koparak ayrı diller haline gelen Avrupa dilleri gibi, Arap ülkeleri de birbirlerini anlamayacakları farklı dillere sahip olacaktı. İslamın gelmesiyle Arap toplumuna kaynarak yok olan milletlerin başına geldiği gibi, Arapların da, egemenliği altına girdiği milletlere entegre olarak yok olacağı yönünde endişeler bulunmaktaydı. Fakat bu sonu yaşamayan Arap toplumu günümüzde hala birbirleriyle ortak dil olan *fushâ* ile anlaşabilmektedir. Bu sayede Arap devletleri tek bir millet olarak kabul görmektedir.” demiştir. Mey Ziyâde (مَيَّ زِيَادَة, 1886-1941) ise “medeniyetlerinin çöküşünün ardından Yunanca ve Latince ölü diller (اللغة الميتة) arasında yerlerini almıştır. Arap medeniyetinin zevalinin üzerinden yedi asır geçmesine rağmen Arapçanın yaşayan bir dil olarak kalmasını sağlayan ise Kur'ân olmuştur.” demektedir. ⁶³

Arap dilini koruma adına içine düşülen vehimlerden ve içinde bulunduğu tökezlemelerden onu kurtaracak ve tekrar saflığına, belagat ve fesahate götürecek bilimsel çalışmalar yapılmalıdır. Arap dilini körü körüne sevmek yerine Arap dilinin bir takım sorunları olduğunu kabul ederek bunları tespitiye çalışan ve çözüm üretmek için çaba gösteren objektif araştırmacıların eksikliği Arap dilinin önemli bir

⁶⁰ Muhammed Râcî ez-Zeğûl, **a.g.e.**

⁶¹ Zekerîyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, 2010, s. 18.

⁶² Soner Gündüzöz, **a.g.e.**, s. 25.

⁶³ Muhammed Abdu's-Şâfî el-Kûsî, **a.g.e.**, 121.

sorunudur. Çünkü sevgi ve metodoloji dil araştırmalarında bir arada bulunamaz. Sevgi duygusal bir tutku, bilimsel metodolojiye bağlı kalmak ise saf akılcı bir eylemdir. Sevgi metodolojiye baskın gelirse araştırmacı bakış illeti göremez, hataları düzeltemez ve ortaya konan görüşleri değerlendiremez. Bilimsel metodolojinin egemen olduğu yerde ise görüş alanı genişler ve o dili hem seven hem de yeren görüşler tartışmaya açılabilir, analiz edilebilir.⁶⁴

⁶⁴ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 3.

IV. *Lahn* (الَلْحَنُ) Meselesi ve Nahvin Temellerinin Atılması

A. *Lahn* Meselesi

Lahn'in kitlesel olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmese de, Hz. Ömer'in halifeliği dönemiyle birlikte İslam devletinin sınırlarının genişlemeye başlamasıyla oluşan demografik yapıya bağlı olarak *lahn*, telaffuz, terkip ve irap hatası şeklinde ortaya çıkmıştır.⁶⁵ *Lahn*'a düşmemek ve Arapçanın kaidelerinin korunması meselesi İslamiyet'in ilk yıllarında hep gündemde olmuştur.⁶⁶ Bu dönemde Müslümanların *lahne* yönelik olan farkındalıklarını ve bu durumu kabullenmediklerini görüyoruz. Mesela İbn Ebî 'Atîk (ابن أبي عتيق) şöyle anlatıyor: “Ben ve Kasım, Hz. Aişe'nin yanında konuşuyorduk. Kasım konuşurken çokca *lahn* yapan bir kimseydi. Hz. Aişe ona: “sana ne oluyor da şu kardeşimin oğlu gibi konuşmuyorsun?” diyerek beni işaret etti. Sonra, “senin bu şekilde hatalı konuşmanın nereden geldiğini ben çok iyi biliyorum. Onu annesi yetiştirdi. Seni de annen yetiştirdi” demiştir. Yine, Hz. Ebû Bekr bir satıcıya: (bu elbiseyi satıyor musun? : أَتَبِيعُ هَذَا الثَّوْبَ؟) diye sordu. Satıcı: (hayır, Allah sana afiyet versin : لَا، عَافَاكَ اللهُ) dedi. Hz. Ebû Bekir satıcıya: لَا، وَعَافَاكَ اللهُ diye söyle” diyerek vav harfî ile birlikte ifadenin doğru olacağını söylemiştir.⁶⁷ Yine onun: “okurken, *lahn*'e düşmektense o kelimeyi atlamayı tercih ederim” sözü ve Hz. Peygamberin, konuşurken hata yapan birine: “kardeşinize doğrusunu gösteriniz, çünkü o, hata etmiştir” (أُرْشِدُوا أَخَاكُمْ فَإِنَّهُ قَدْ ضَلَّ) ikazı, ifadede doğruluğun önemine dikkat çekmektedir.⁶⁸ Hz. Ömer, uğradığı bir topluluğun ok atma taliminde başarısız olduğunu gördü. Onlar: “Biz ok atışını yeni öğrenmekte olan bir topluluğuz” (نَحْنُ قَوْمٌ مُتَعَلِّمِينَ) ifadesinde *lahne* düşünce Hz. Ömer onlara kızar ve: “ok atmadaki başarısızlığınız konuşmadaki hatanıza göre çok daha önemsizdir. Çünkü ben Resûlullah'ın ‘dilini düzelten kimseye Allah rahmet etsin’ dediğini işittim” der. Buradaki متعلِّمين kelimesi قَوْمٌ kelimesinin sıfatı olduğu için mevsufuna tabi olmakla متعلِّمون şeklinde olmalıdır. Yine Ebû Musa el-Eş'arî'nin kâtibi, Hz. Ömer'e yazılan bir mektuba başlarken: أُو، إِلَيَّ عُمَرَ مِنْ أَبُو مُوسَى şeklinde, أُو yazması gerekirken, أُو

⁶⁵ Ahmet Karadavut, *Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu*, SÜ İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı AD, s. 343.

⁶⁶ Zekeriyâ Abdülmecid en-Nûfî, a.g.e., s. 48.

⁶⁷ Zekeriyâ Abdülmecid en-Nûfî, a.g.e., s. 47.

⁶⁸ Ahmet Karadavut, a.g.e., s. 330.

yazıyor. Mektubu okuyan Hz. Ömer Ebû Musa el-Eş'arî'ye yazdığı mektubunda: “mektubum sana ulaşınca kâtibini hemen kırbaçlat”, (kâtibini kırbaça doyur : قَنَّعَ كَاتِبَكَ) veya (kâtibini işinden azlet : اِغْرِلْهُ عَنْ عَمَلِهِ) diyerek yapılan *lahn*den dolayı rahatsızlığını dile getirmiştir.⁶⁹

Hz. Peygamber ve Hulefa-i Râşidin döneminde bir takım dilsel hatalar göze çarpsa da Kur'an'ın sürekli etkisiyle *fushâ* saf halini uzun bir süre devam ettirmiştir. *Lahn*, *tahrif* (kelimeyi bozmak) ve *dahîl* (yabancı kelime) gibi ilk ciddi hatalar Emeviler (661-750) döneminde görülmeye başlanmıştır.⁷⁰ Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan (646-705), sarayda bir dostuyla satranç oynarken huzura gelen birine hürmet göstererek oyunu yarıda keser ve satrancı kapatır. Fakat gelen kişi konuşmasında hatalar yapınca halife: “konuşmasında *lahn* yapan kimse hürmete layık değildir” diyerek oyuna kaldığı yerden devam eder. O, *lahne* karşı olan tahammülsüzlüğünü şu sözüyle ifade ediyor: “asil bir kimsenin konuşurken yaptığı hatalar çok güzel bir elbisede bulunan yırtıktan ve yüzdeki çiçek hastalığından çok daha çirkindir”.⁷¹ Kendisine “ey müminlerin emiri, seni çok çabuk ihtiyarlamış görüyoruz” diyenlere “minberlere çıkma ve konuşurken hata yapma korkusu beni ihtiyarlattı” demiştir. Bir başka sözünde ise: “bir söz önemsiz ve değersiz de olsa, eğer hatasız ifade edilmiş ve irabı yerindeyse, irabının yerinde olması ona bir güzellik katar. Fakat söylenilen söz değerli olsa da eğer hatalı ifade edilmişse, yapılan *lahn* o sözü kusurlu kılar ve kıymetini düşürür” (الإعرابُ جمالٌ للوضع ، واللحنُ) (هُجْنَةٌ عَلَى الشَّرِيف) demiştir. Sekizinci Emevî halifesi olan Ömer b. Abdülaziz (681-720), bir gün kendisine “يا أبا سعيد” diye seslenen birine: “çok para kazanman ve dünya ile çok meşgul olman يا أبا سعيد diye doğrusunu bilmene ve söylemene mani oldu” demiştir.⁷²

Câhız (الجاحظ, ö. 255/869), yeni ortaya çıkan *âmmice* lehçeleri, *Lugatü'l-Belediyyîn* (لغة البلديين) ve anne veya babasından biri Arap olmayan çocukların konuştukları dil manasına gelen *Lugatü'l-Müvelledîn* (لغة المولدين) diye

⁶⁹ Zekeriyya Abdülmecid en-Nûtî, a.g.e., s. 49.

⁷⁰ Hüseyin Yazıcı, **Arapçada Mahalli Lehçelerin Yazı Dili Yerine Kullanılma Teşebbüsleri**, İlmi Araştırmalar 2, 1996, s. 160.

⁷¹ Ahmet Karadavut, a.g.e., s. 333.

⁷² Zekeriyya Abdülmecid en-Nûtî, a.g.e., s. 51.

isimlendirmiştir. *Müvellet*lerin kahir ekseriyeti, Arap olan baba ve Arap olmayan annelerin çocuklarıydı. Fetihlerle beraber Arap olmayanlarla evlilikler de sürekli hale geldi. Onların Arap dili üzerindeki rolü, günümüze kadar da izlerini devam ettiren daha çok bir tahrif olarak gerçekleşti. Ve zamanla dilde meydana gelen *Lahn* ve hatalar insanların lisanında galat-ı meşhur olarak yer etti. İbn Kuteybe'nin rivayet ettiğine göre Arabın biri çarşıya iner, insanların Arap dilini hatalı konuştuklarına şahit olur, buna içerler ve der ki: “Sübhane'llah! Hem hatalı konuşuyorlar hem kazanıyorlar, biz ise hatalı da konuşmuyoruz, kazanamıyoruz da” (سُبْحَانَ اللَّهِ، يَلْحَنُونَ). İbn-i Kuteybe'nin yaşadığı miladi 9. Asırda dilde yapılan hataların oldukça yaygın olduğu görülmektedir.⁷³ Harflerin telaffuzundaki hatalara dikkat çekmek için Câhız asırlar öncesinden şu uyarıda bulunmuştur: “Arapların sözünde nevadirden bir şey işittiğin zaman, sakın onu irabsız ve lafızların mahreçlerine aykırı şekilde nakletme, irabında *lahna* düşerek ve *müvelled*lerin yahut şehirlielerin telaffuzuyla ifade ederek nakledersen Arap kelamını değiştirmiş olursun.”⁷⁴

Yazıda *lahne* düşülmesi ise, daha çok dilin kaidelerinin bilinmemesi veya kaidelerinin ihlal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Mesela *tesniye* ve *cemi* uyumunun sağlanamaması, الرَّجُلَانِ يَدْخُلُونَ، الرَّجُلَانِ يَدْخُلَانِ gibi. Yazıda *lahne* düşülmesinin sebeplerinden biri de zihinlerin bir türlü *âmmicenin* etkisinden kurtulamaması ve yazı dili ile konuşma dili arasındaki büyük farktır. Mesela ض ve ظ harfleri sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılır. Dolayısıyla İnsanların çoğu أَبُو ظَبِي kelimesini günlük konuşmalarında kullandıkları şekliyle أَبُو ضَبِي olarak hatalı yazmaktadır. Bunun tersi bir örnek olarak ise بالضَّبُّط kelimesi بالضَّبُّط şeklinde yanlış yazılmaktadır.⁷⁵

B. Nahvin Temellerinin Atılması

Yabancı toplulukların İslam'a girmesi ve fetihlerin çoğalmasıyla ortaya çıkan *lahnin* yanı sıra, Kur'ân'ın tahrifi korkusu ve Kur'ân tilavetinde yapılan hatalar da ilk dönem İslam âlimlerini *nahvin* kaidelerini vazetmeye sevk etti. Dolayısıyla, bu

⁷³ Şerif eş-Şûbâşî, a.g.e., s. 137.

⁷⁴ Ahmet Karadavut, a.g.e., s. 336.

⁷⁵ Kees Versteegh, a.g.e., s. 131.

çalışmaların başlamasında en başta gelen amil Kur’ân tilavetinde yapılan hatalar olmuştur.⁷⁶ Bu hatalar Ebu’l-Esved ed-Düelî’yi (أبو الأسود الدؤلي, ö. 69/688), ilk defa Nebâtîler tarafından belirlendiği şekliyle noktasız ve harekesiz olarak yazılan Arap yazısının hareketlerini tespit etmeye sevk eder. Rivayete göre Muâviye, Basra valisi Ziyâd b. Ebîh’den (زياد بن أبيه) oğlu Ubeydullah b. Ziyâd’ı kendisine göndermesini ister. Ubeydullah, Muâviye’nin yanına geldiğinde onun hatalı konuştuğunu fark eden Muâviye, “Ubeydullah gibisi böyle zayi edilir mi?” diyerek babası Ziyâd’a çıkışır. Bunun üzerine Ziyâd, Ebu’l-Esved’i çağırır ve ona: “Arap olmayanlar çoğaldı ve Arab’ın dilini ifsat ettiler. Keşke bu dili ıslah edecek ve Kur’an’ı hatasız okumalarına yardımcı olacak bir çalışma yapsan!” der. Ebu’l-Esved ilk başlarda bu teklifi kabul etmez. Fakat bir müddet sonra, birinin “Allah ve Resulü puta tapanlardan uzaktır” (إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) Tevbe (9): 3 ayetindeki “رَسُولٌ” kelimesini esre ile okuduğunu duyunca “İşin bu noktaya kadar vardığını sanmıyordum” der. Bir diğer hadisede ise Ebu’l-Esved’in kızı, sıcak bir günde bulutların ve havanın güzelliğini ifade maksadıyla, (ما أَحْسَنَ السَّمَاءَ : ne güzel bir gökyüzü!) demek ister. Ancak “أَحْسَنَ” kelimesinin sonunu üstün yerine أَحْسَنُ diye ötre okur. Bu durumda anlam “gökyüzünün nesi güzel?” şeklinde bir soru cümlesi olur. Babası da (يُأَيُّهَا السَّمَاءُ : gök) cevabını verir. Bunun üzerine Ebu’l-Esved çalışmalarına başlayarak Kur’ân’ı baştan sona kadar irap eder.⁷⁷

Takip eden dönemde de nahiv kaidelerinin tespit edilmesi, fasih metinlerin tedvinini ve derlenmesi çalışmaları hız kesmeden devam etmiş, dilci seyyahlar Arabistan’ın bâdiye, köy ve ovalarına dağılarak cahiliye ve ilk İslam dönemindeki şiirleri, atasözleri ve orijinalliğini muhafaza edebilmiş kelimeleri kayda geçirmişlerdir. Lügat ilminin sistemli bir şekilde *tedvin* edilmesi çalışmaları ise hicri ikinci asırda başlamıştır.⁷⁸

Aynı şekilde İbn-i-Mukaffa‘ (ö.142/759), Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), Sîbeveyhi, Ebû Ubeyde Ma‘mer b. el-Müsennâ (ö. 209/824 [?]), el-Câhiz, İbn Kuteybe, İbn Cinnî (ö. 392/1002), Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79),

⁷⁶ Muhtar el-Tahir Hüseyin, **a.g.e.**, s. 76.

⁷⁷ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 77.

⁷⁸ Ahmet Karadavut, **a.g.e.**, s. 343.

Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Sekkâkî (ö. 626/1229) gibi dil âlimleri Arap dilinin kaidelerinin tespitine çalışmış ve dile önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmalar kapsamında çeşitli sözlükler telif edilmiş, nahiv ilmi oluşturulmuş ve Kûfe, Basra, Şam, Mısır ve Endülüs dil ekolleri kurulmuştur.⁷⁹ Dilin kaidelerinin tespit edilmesinde, Arap edebiyatını besleyen iki önemli kaynak olan Kur'ân ve cahiliye şiirlerinden oldukça yararlanılmıştır. Şu üç sebepten dolayı Arapçanın kaidelerinin tespit edilmesi bir zaruret haline gelmişti:

1-Bedevi Arapların konuştuğu dil ile şehirlielerin konuştuğu Arapça arasında büyük farkların oluşmaya başlaması.

2-Şam ve Bağdat'ta bulunan merkezi hükümetin, fethedilen bölgelerdeki yabancı toplumlar üzerinde sadece dini ve iktisadi olarak değil, dilsel olarak da hâkimiyet kurmak istemesi.

3-Yeni fetihlerle birlikte hızlı bir şekilde Arapçaya yeni kelimelerin girmesi.⁸⁰

Ana dilin, milletlerin fikir ve düşünce yapısına doğrudan etki etmesini “Kişinin aklı lisanının altında gizlidir” (عَقْلُ الرَّجُلِ مَذْفُونٌ تَحْتَ لِسَانِهِ) sözü açıklıyor ve ana dilin sağlam temeller üzerine inşa edilebilmesi için nahvi işaret ediyor.⁸¹ Bu yüzden Arabî ilimler içerisinde hiçbir ilim geçmişte ve de günümüzde nahiv ilminin gördüğü ilgiyi ve akli çabayı görmemiştir.⁸²

⁷⁹ Muhammed Rıfat Zencîr, **et-Tahaddiyâtü'l-letî Tüvâcihu'l-Luğatü'l-'Arabiyyeti fi'l-'Asri'l-Hadîs**, Câmi'atü 'Acmân li'l-'Ulûmi ve't-Teknolociyyâ, Abu Dabi.

⁸⁰ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 73.

⁸¹ Muhtar el-Tahir Hüseyin, **a.g.e.**, s. 76.

⁸² Muhammed Rıfat Zencîr, **a.g.e.**

V. Arap Dilinin Kelime Dağarcığı Meselesi

Araplar, yaşadıkları çevrenin bitki örtüsünün sınırlı olması ve hayvan çeşitliliğinin de az olması nedeniyle, zekâlarını meşgul edecek çok fazla nesne bulamamışlar, ay ve yıldızlarla, güneşin doğuşu ve batışındaki kızılıyla, geniş çöl düzlükleriyle ve at, deve, hurma ağaçları ve üzüm bağları ile zekâlarını harekete geçirerek, nesnelerin farklılıklarını ortaya koyan hal ve sıfatlarından yola çıkarak onlara ayrı ayrı isim verebilmişlerdir. Mesela rüzgârlar, çıkardığı seslerin şiddetine, hızlı ve yavaş esmesine göre ayrı ayrı isimlendirilmişti. Yine aslana beş yüz, deveye bin, yılan ise iki yüz isim verebilmişlerdir.⁸³ Geçmiş nahivcilerin gerek badiyelere giderek, gerekse diğer yollarla olsun kelimeleri tedvin etmeleriyle müteradifler artış göstermiştir. Çünkü bu kelimeler, tahsilli, ümmi, kadın, çocuk olduğuna bakılmaksızın, bilgi farklılığı göz ardı edilerek ve kelimelerin nesir ya da şiirde geçiyor olması ayırt edilmeksizin cem edilmiştir.⁸⁴ Özellikle şiir ve *makâmeler*deki (hayali bir kahramanın başından geçen olayların anlatıldığı kısa hikâyeler) edebi üslup de *müteradif* kelimelerin aşırı artış göstermesine yol açmıştır. O dönemlerde dilsel eğlenceye yarayan, abartı derecesinde başvurulmuş eşanlamlı kelimelerin, içinde bulunduğumuz sürat çağında gerekli olup olmadığı, günümüzün farklı gereksinimleri de göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Bal için seksen, kılıç için elli küsur, cennet için yaklaşık iki yüz, bela kelimesi için yaklaşık dört yüz ismin olması kimilerince fuzuli sayılmaktadır.⁸⁵

Kur'ân ve *tedvîn* edilen Hadis metinleri, Arapçadaki birçok kelimeyi kaybolmaktan kurtarmış ve çekirdek kelime olarak kalmasını sağlamıştır. Zamanın akışıyla anlam değişikliğine uğrayan ya da tamamen unutilan birçok kelime ve fiil Kur'an'da geçmesi sebebiyle geçmişte ve günümüzde işlevini sürdürebilmiştir.⁸⁶ Özellikle hitabette ve şiirde Kur'ân ayetlerinden alıntı yapılması ve ⁸⁷ Kur'ân'ın yanısıra şiirler, meseller, vecizeler, dua ve beddua sigaları da Arap dilinin kelime

⁸³ Şerafettin Yaltkaya, *Arap Edebiyatı*, Bilgi Mecmuası, Yıl 1, Sayı 1, Kasım 1329-1330, s. 364-397.

⁸⁴ Süleyman Cibrân, *a.g.e.*, s. 13.

⁸⁵ Süleyman Cibrân, *a.g.e.*, s. 83.

⁸⁶ Soner Gündüzöz, *a.g.e.*, s. 25.

⁸⁷ Corcî Zeydân, *a.g.e.*, s. 227.

dağarcığını zenginleştirmiştir.⁸⁸ Hadisler de Arap dilinin kelime zenginliğine katkı sağlamıştır. Hz. Muhammed'in, *Seferu l-Evvel* ayını Muharrem diye isimlendirmesi gibi. Hadislerin zamanla izah edilme ihtiyacı Hadis ilmini doğurmuş ve Hadislerde geçen bazı terimlerin manaları Hadis ilmi tarafından açıklanmıştır. Bu sayede Arap dili, son derece zengin sayılabilecek lafızlar ve terimler kazanmıştır.⁸⁹ (eceliyle öldü : مَاتَ حَتْفَ أَنْفِهِ), (savaş şiddetlendi, kızıştı : حَمِيَ الْوَطِيسُ) ve (mümin aynı delikten iki defa sokulmaz : لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ) gibi ifadeler de ilk defa hadislerde kullanılmıştır.⁹⁰

Şüphesiz ki İslam'ın gelişi genel anlamda lafızlar üzerinde etkisini göstermiştir. Mesela cahiliye döneminde “emniyet” ve “tasdik” manasına gelen مُؤْمِن kelimesi İslam ile birlikte iman eden kimseyi ifade ederek yeni bir mana daha kazanmıştır. Müslim, kâfir, fâsık, rükû, secde, hac ve zekât kelimeleri de cahiliye döneminde farklı manaları ifade ederken İslam'ın gelişi ile birlikte yeni anlamlara geçiş yapmışlardır.⁹¹ Yine Arap dili, daha önce hiç bilinmeyen ya da başka anlamlarda kullanılan İslam, şirk, nifak, fitne, bid'at, Arefe, ashab, cami, mescit, hurafe, Esmâü'l-Hüsnâ, tekbir, tesbih, sadaka, keffaret, ezan, teyemmüm, kıraat, kıyam, helal, haram, mekruh, icma, ilahi, mucize, sünnet, takva, vahiy gibi birçok yeni kelimeyi de bünyesine katmıştır.⁹² İbadetler sayesinde ve *el-Hakâiku 'ş-Şer'iyye* diye isimlendirilen ilkeler ve öğretilerin ortaya çıkmasıyla da dile yeni kelimeler girmiştir.⁹³ Bir mana için farklı lafızların vazedilmesiyle oluşan, kılıç, mızrak, at, deve vb. anlamına gelen onlarca ismin bir tek *müsemmayı* ifade etmesi demek olan *terâdüfün* (eşanamlı kelime), dil için övünç kaynağı olan bir zenginlik mi, yoksa sözü gereksiz uzatan bir gevezelik ve dilin hareketlerini sınırlayan bir yük mü olduğu açık bir tartışma konusudur.⁹⁴

Ancak, Arapçada aynı şeyi, nesneyi ifade eden birçok müteradif kelime olması konuşan kişiye aynı kelimeleri tekrar etmemesi için çok geniş fırsatlar da

⁸⁸ Soner Gündüzöz, **a.g.e.**, s. 26.

⁸⁹ Muzaffer Özli, **a.g.e.**, s. 234-235.

⁹⁰ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 237.

⁹¹ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 237.

⁹² Muzaffer Özli, **a.g.e.**, s. 228-229.

⁹³ Muhammed Abdu's-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 125.

⁹⁴ Süleyman Cibrân, *'Alâ Hâmişi't-Tecdîd ve't-Tekyîd fi'l-Lugati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, Mecme'u'l-Lugati'l-'Arabiyyeti Yayınları, Hayfa, Filistin, 2009, s. 81.

sunmaktadır. Muaviye bir konuşmasında: “Abdülmuttalib oğullarından bir kimse eğer cömert değilse o kimse yabancıdır. Zübeyr hanedanından olan bir kimse eğer cesur değilse o kimse yabancıdır. Muğire oğullarından olup da kibirli olmayan bir kimse de yabancı bir kimsedir.” (مَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ جَوَادًا وَهُوَ دَخِيلٌ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ وَلَدِ الْمُغِيرَةِ نَيَّاهًا فَهُوَ سَنِيدٌ) şeklinde, her biri de ‘yabancı’ manasına gelen سَنِيدٌ، لَزِيْقٌ، دَخِيلٌ kelimelerini kullanarak hem bu üç kabilenin öne çıkan bir özelliğini belirtmiş, hem de her defasında farklı kelime kullanarak muhatabın dikkatinin cümle üzerinde yoğunlaşmasını sağlayarak cümlelerin tesirini arttırmıştır. Aynı şekilde İşbîliyye hükümdarı Mutemed b. ‘Abbâd, oğlunun cenaze merasiminde meydanda toplanan yüzlerce kişinin taziyelerini kabul ederken Arap dilinin zengin kelime dağarcığı sayesinde herkese farklı cevaplar verebilmiştir.⁹⁵ Mu’tezile’nin kurucusu olan Vâsıl b. ‘Atâ’nın (واصل بن عطاء , ö. 131/748) dilinde pelteklik olduğu için “Ra” harfini tam olarak telaffuz edemiyordu. Dolayısıyla vermiş olduğu hutbelerinde, yaptığı vaaz ve konuşmalarında bu kusurunu gizlemek için “Ra” harfini kullanmaz, “Ra” harfi bulunmayan *müteradif* kelimeleri kullanarak zorlanmadan meramını ifade ederdi.⁹⁶ Nesir sanatının zirveye çıktığı dördüncü Abbasi döneminde (1056-1258) lafızları süslemek ve manaya zarafet katmak gayesiyle mübalağaya varan ifadelerle başvurmaktan kaçınılmamıştır. Meramı ifade için lazım olanıyla yetinilmemiş, okuyucunun anlamasını zorlaştıracak faydadan hâli süslemelere yer verilmiştir. Öyle ki bu aşırılık tarih kitaplarında bile kendisine yer bulmuştur. ‘İmâdüddîn el-İsfahânî (عمادُ الدين الإصفهاني , ö. 597/1201) tarafından kaleme alınan Selâhaddîn Eyyûbî’nin Kudüs’ü fethinin anlatıldığı *el-Fethu’l-Kussî fi’l-Fethi’l-Kudsî* (الفتحُ القُسي في الفتح القُدسي) isimli kitapta bunun örneklerini sıkça görmek mümkündür:

”ثُمَّ رَحَلَ مِنْ عَسْكَانِ الْقُدْسِ طَالِبًا. وَبِالْعَزْمِ غَالِيًا. وَلِلنَّصْرِ مُصَاحِبًا. وَلِذِلِّ الْعِزِّ سَاحِبًا. وَقَدْ أَصْحَبَ رَيْضَ مَنَاهِ. وَأَخْضَبَ رَوْضَ غَنَاهِ. وَأَصْبَحَ رَائِحَ الرَّجَاءِ. أَرَجَ الْأَرْجَاءِ. سَيَّبَ الْعُرْفَ. طَيَّبَ الْعُرْفَ. طَاهَرَ الْيَدَ. قَاهَرَ الْأَيْدِ. سَنَى عَسْكَرَهُ قَدْ فَاضَ بِالْفَضَاءِ فَضَاءً. وَمَلَأَ فَأَفَاضَ الْأَلَاءَ. وَقَدْ بَسَطَ عَثِيرَ فَيْلِقِهِ مُلَاعَتَهُ عَلَى الْفَلَقِ. وَكَأَنَّمَا أَعَادَ الْعَجَاجَ رَأْدَ الضَّحَى جَنَحَ الْغَسَقِ. فَالْأَرْضُ شَاكِيَةٌ مِنْ أَجْحَافِ الْجَحَافِلِ. وَالسَّمَاءُ حَاضِيَةٌ بِأَقْسَاطِ الْقَسَاطِلِ“⁹⁷

⁹⁵ Zekeriyya Abdülmecid en-Nûtî **a.g.e.**, s. 61.

⁹⁶ Zekeriyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 67.

⁹⁷ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 823- 824.

Arap dili şu özellikleriyle terim üreterek geniş bir kelime dağarcığına sahip olmuştur:

1-Dilsel hazine (الدَّخِيرَةُ اللَّغَوِيَّةُ): Nesnelerde bulunan farklı özelliklere bağlı olarak türetilen müteradif kelimelerdir. Bu sayede günün her bir saati için ayrı bir isim, ayın çıktığı her bir geceye ayrı bir isim, sene için yirmi dört, karanlık için elli iki, bulut için elli, yağmur için altmış dört, su için yüz yetmiş, deve için iki yüz elli beş, kılıç ve bela kelimeleri için yüzlerce isim türetilmiştir.⁹⁸

2-Mecaz: Kelimeyi asıl anlamının dışına çıkarak aralarında var olan bir ilişkiden dolayı yeni bir anlamda kullanmak demek olan mecaz, İbn Cinnî'nin tabiriyle Arapçanın hayat damarlarından bir tanesidir. صَوْم kelimesi bir şeyden kaçınmak, geri durmak manasına iken oruç ibadetinin ismi olmuştur. زَكَاة kelimesi de temizlik, bereket, artmak anlamlarında iken İslam'ın beş şartından birine isim olarak verilmiştir. Çaba, gayret ve çalışmak anlamına gelen جُهْد kelimesi ise din için savaşmak anlamına gelen Cihad anlamını almıştır.⁹⁹

3-Tas'îd (التَّصْعِيدُ): Bir mana için vazedilen kelimenin daha sonra ikinci bir manaya da aktarılması demektir. İlk vazedildiğinde deveyi bağlamak için kullanılan ipin adıyla günümüzdeki manasına evrilen الْعُقْل kelimesi, geçmişte hayvanın tok olduğunu ifade eden, günümüzde ise aktarıldığı ikinci manayla daha çok şeref ve itibar manalarına gelen الْمَجْد kelimesi ve rüzgâr ve esinti manalarına vazedilmiş iken, günümüzde daha çok rahatlık, huzur manasına gelen الرِّوْح kelimesi gibi.

4-İştikâk (الإِشْتِقَاق): Yapılan araştırmalar, kendisinden birçok dal meydana gelen bir ağacın gövdesine benzeyen *istikâk* yönteminin علم kelimesinde olduğu gibi, *teferru* yoluyla farklı manalara gelen yüz yirmiye yakın türevinin olabileceğini ortaya koymaktadır.¹⁰⁰ Arapçada en çok kullanılan terim türetme yöntemidir. Aşağıdaki kelimeler *istikâk* yoluyla türetilen kelimelere örnek olarak verilebilir. صُدَاعٌ، زُكَاةٌ، سُعَالٌ، هَذْيَانٌ، سَيْلَانٌ، مُسَابِقَةٌ، مُفَاوِضَةٌ، مُعَالَجَةٌ، مُبَارَاةٌ، دَرَاجَةٌ، سَيَّارَةٌ، غَوَاصَةٌ.

⁹⁸ Enîs Ferîha, a.g.e., s. 17.

⁹⁹ Yaşar Daşkiran, **Arap Dilinde Terim Sorunu**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati AD, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C: 14, Sayı 1, 2014, s. 205.

¹⁰⁰ Enîs Ferîha, a.g.e., s. 18,19.

طَيَّارَة، سَمَاعَة، ثَلَاجَة، غَسَّالَة، مَكْنَسَة، مَقْلَمَة، مِسْطَرَّة، مَحْفَظَة، مِرْوَحَة، مَكْوَاة، مُصَلِّحٌ، شَوَاي، مُنَسَّقٌ،
خَلَّاطٌ، مَدَقٌّ.¹⁰¹

5-*Tevlîd* (التَّوْلِيد): *Tevlîd*, *Tas'îd*'i andırmakta olup iki kısma ayrılır. a-daha önce Arapçada bulunmayan Arapçaya geçmiş yeni kelimeleri Arapça bir ölçüye göre şekillendirmektir. المَاهِيَّة، الْحَيْثِيَّة، اللَّامْرُكْزِيَّة kelimeleri gibi. b-Arapça kelimeler türeterek daha önce vazedilmediği bir manada onlara yeni manalar yüklemek. Lokomotif (الْقَاطِرَة), motor (المُحَرِّك), gazete (الجَرِيدَة) ve telefon (الْهَاتِف) kelimeleri gibi. Sadece *ihcâc* döneminin (şairlerin şiirleriyle *istişhâd* edildiği M. 767 yılına kadarki dönem) verilerinden istifade edilmesini caiz görenlerin muhalefetine rağmen Arap âlimlerinin ve felsefecilerin çoğu *tevlîd* metoduyla yeni lafızların türetilmesinde asla tereddüt etmemişlerdir.

6-*Ta'rib* (التَّعْرِيب): Yabancı bir kelimenin, “Amerikalılaştırmak” (أَمْرَكَة) ifadesinde olduğu gibi, Arapça bir vezne sokularak telaffuz edilmesidir.¹⁰²

7-*Naht* (النَّحْت): Marangozun ahşabı işlemesi demek olan نَحَتْ kelimesi, ister isim ister fiil olsun en az iki kelimenin köklerinin birleştirilmesi suretiyle yeni bir kelime türetme sanatının adıdır. سَبْخَلَة : سَبْحَانُ اللَّهِ، حَيْفَلَة : حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَوْقَلَة : لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ. Örneğinde olduğu gibi. Günümüzde ise daha çok batı dillerindeki bilimsel ve teknolojik terimlerin Arapçaya naklinde kullanılmaktadır.¹⁰³

8-Kıyas (الْقِيَاس): Bu ilke, “Arap diline kıyas yapılan bir şey Arapların sözüdür” (مَا قِيسَ عَلَى كَلَامِ الْعَرَبِ فَهُوَ كَلَامُ الْعَرَبِ) Sosyal dil felsefesi üzerine ikame edilmiş olup mümbit oluşu hasebiyle dilin naklini kısıtlayan rivayet ve işitme (سَمَاعًا) yoluyla olan kuralın zıttıdır.¹⁰⁴

el-Kâmusu'l Muhîr'de Kılıç kelimesinin bine yakın, Kurt kelimesinin ise iki yüz kırktan fazla ismi olduğu ifade edilmiş, hatta Kurt isimleri ile ilgili yapılan çalışma *ez-Zi'b fi'l-Edebi'l-Kadîm* isimli kitapta bir araya getirilmiştir. İbn Sîde'nin

¹⁰¹ Yaşar Daşkiran, *a.g.e.*, s. 198.

¹⁰² Enîs Ferîha, *a.g.e.*, s. 19,20.

¹⁰³ Yaşar Daşkiran, *a.g.e.*, s. 211-212.

¹⁰⁴ Enîs Ferîha, *a.g.e.*, s. 20.

harekelerinin değişmesi ile her biri farklı manalara gelmek suretiyle üç türlü okunabilen kelimelerden oluşmuştur:

إِنَّ دُمُوعِي غَمْرُ * وليس عِنْدِي غَمْرُ * فقلتُ يا ذا الغَمْرُ * أَقْصِرْ عَنِ التَّعَنُّبِ

الغَمْرُ çok, الغَمْرُ insanın içindeki kin, الغَمْرُ ise cahil kimse manalarına gelmektedir.

بَدَا فَحَيًّا بِالسَّلَامِ * رَمَى عَذُولِي بِالسَّلَامِ * أَشَارَ نَحْوِي بِالسَّلَامِ * بِكَفِّهِ الْمُخْضِبِ

السَّلَام selam, السَّلَام küçük taşlar, السَّلَام ise elin arkasındaki kemik demektir.

تَبَّمَ قَلْبِي بِالْكَلامِ * وَفِي الْحَشَا مِنْهُ كِلامِ * فَصِرتُ فِي أَرْضِ كُلامِ * لِكَيْ أَنَالَ مَطْلَبِ

الكلام söz, الكلام yara, الكلام ise sert zemin demektir.

وَجَدْنَاهُ كَالْقَمَّةِ * فِي جَبَلٍ ذِي قِمَّةٍ * مُطَرَّحٍ كَالْقَمَّةِ * فَقُلْتُ هَذَا مَطْلَبِ

القَمَّة esaret, القَمَّة zirve, السُّپرüntü-çöp demektir.¹⁰⁶

Yine örnek olarak ضَرَبَ fiilini ele aldığımızda, onun ihtiva ettiği manalar da Arap dilinin zenginliğini göstermektedir:

Ona randevu verdi: ضَرَبَ لَهُ مَوْعِدًا أَوْ أَجَلًا, Baba oğlunu dövdü: ضَرَبَ الْوَالِدُ ابْنَهُ, Ona örnek verdi: ضَرَبَ لَهُ مَثَلًا, Yeryüzünde gezdi, dolaştı: ضَرَبَ فِي الْأَرْضِ, Rekor kırdı: ضَرَبَ رَقْمًا قِيَاسِيًّا, Renk sarıya çaldı: ضَرَبَ اللَّوْنُ إِلَى الصَّفَرِ, Üçle ikiyi çarptı: ضَرَبَ الْكَلَامَ, Dövdü, avuçlarını birbirine vurarak pişmanlığını ifade etti: ضَرَبَ كَفَّهُ, Nasihatlerine önem vermedi, kulak asmadı, aldırmadı: ضَرَبَ بِنَصَائِحِهِ عُرْضَ الْحَائِطِ, Para bastı: ضَرَبَ التَّقْوَدَ, İşin iç yüzünü bilir, ciğerini bilir: ضَرَبَ الْأُمُورَ, Onları ablukaya aldılar: ضَرَبُوا عَلَيْهِمُ الْحَصَارَ أَوْ النَّطَاقَ, Grev yaptı: ضَرَبَ عَنِ الْعَمَلِ, Onu yere attı, çaldı: ضَرَبَ بِهِ الْأَرْضَ, Hile ile iş yaptı, entrika çevirdi: ضَرَبَ أَحْمَاسًا لِأَسْدَاسٍ, Davul çaldı: ضَرَبَ فِيهِ بَعْرُقٍ, Katkıda bulundu, çorbada tuzu bulundu: ضَرَبَ خَيْمَةً, ¹⁰⁷علي الطَّبَلِ

¹⁰⁶ İbrahim Miklâtî, Şerhu Müsellesâti Kutrub, Buyra, Cezayir, 1998.

¹⁰⁷ Selvâ Hammâde, el-Lugatü ve'l-Hüviyyetü'l-'Arabiyyetü fi Muvâceheti 'Asri'l-Ma'lumâti ve'l-'Avlemeti, Kısmü Buhûsi'l-Ma'lumâtiyye, Ma'hedü Buhûsi'l-Elektroniyyat, Kahire.

Fushânın bu zenginliğinden övgüyle bahseden birçok doğu bilimciden biri olan Ernest Renan (1823-1892), *Târîhu'l-Lugâti 's-Sâmiyyeti* isimli kitabında “sürekli olarak çöllerde göçebe olarak yaşayan Arapların böyle eşsiz bir dile sahip olmaları son derece şaşırtıcıdır. Arapça, kelimelerinin zenginliği, manalarındaki inceliği ve yapısındaki güzelliği sebebiyle diğer dillerden daha üstündür.” demiştir.¹⁰⁸ Dr. Me'mun eş-Şekafe ise: Arapçanın üretken ve esnek bir yapıya sahip olmasına bağlı olarak yabancı bir terimin karşılığını bulmak için yapılan çalışmalarda bazen birden çok karşılığın bulunması, hangi Arapça kelimenin daha uygun olacağı hususunda tartışmalara yol açmaktaydı. Bu durum *fushâyı* kısır olmakla suçlayanlara bir cevap niteliğindedir. Mısırlı şair Mahmut Ğanîm ise, Arapçanın modern bilimin terimlerini ve icaplarını karşılamaktan aciz olduğunu iddia edenlere şöyle demektedir: “Denizin derinliklerindeki inciye çıkarmaktan aciz olan inci avcısı hangi gerekçeyle suçu inciye atabilir? Ayıplanması gereken inci midir yoksa o inciye çıkaramayan inci avcısı mı?”¹⁰⁹

Arapçadaki Fesahat ve Belagatin sergilendiği mekânlardan olan mahkeme salonlarında görülen davalar da, Kur'an Ayetleriyle, Hadislerle, son devir Arap şairlerinin en meşhurlarından *Emîrû 'ş-Şu'arâ* lakabıyla anılan Ahmet Şevki'nin divanından, Arap şiirlerinden ve atasözlerinden verilen örneklerle süslenir dinleyenlere zevk veren celseler meydana gelirdi. Döneminin en meşhur avukatlarından ve Kıpti bir Hristiyan olan Mükrim Abîd Paşayı (مُكْرِم عبيد باشا, 1889-1961) dinlemek için halk duruşma salonlarına akın ederdi. Onun *fushâyı* mükemmel konuşması ve etkili hitabeti insanları mahkemelere çeken önemli bir unsur olmuştur.¹¹⁰

¹⁰⁸ Zekeriyya Abdülmecid en-Nûfî, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁰⁹ Zekeriyya Abdülmecid en-Nûfî, **a.g.e.**, s. 108.

¹¹⁰ Zekeriyya Abdülmecid en-Nûfî, **a.g.e.**, s. 135.

VI. Tercüme Faaliyetleri ve Yabancı Kelimelerin Arapçalaştırılması Meselesi

Halife Harun Reşit, Me'mun ve Bermekîlerin damga vurduğu Birinci Abbasiler dönemi (H.132-232), yabancı bilimsel eserlerin Arapçaya tercüme edildiği bir dönem olmuştur.¹¹¹ H.III. Asrın sonları itibarıyla ise Abbasiler döneminde yabancılarla temasın giderek artmasıyla sadece günlük konuşmalarda değil edebiyat ve şiirde de yabancı kelimelere ve *fesahatini* kaybetmiş kelimelere yer verilmeye başlanmış ve tarihte ilk defa H. IV. Asırda *âmmice* eserler yazılması dillendirilmeye başlamıştır. Mantık, felsefe ve tıp alanlarında Yunancadan yapılan tercümelerde, o dönemde sistemli bir tercüme faaliyeti olmadığı için kelimedeki harflere en uygun gelen Arapça harflerle karşılıkları bulunarak yeni kelimeler türetilmeye çalışılmıştır. Canavar, yaratık manalarına gelen Yunancada “*hulee*” olarak yazılan هُولَا kelimesi gibi. Yabancı kelimelerin karşılıklarını bulmada yaşanan zorluklar ve karışıklıklar, mütercimler üniversitesi (*Câmi 'atü l-Mütercimîn*) diye de adlandırılan, Halife Me'mun tarafından 832'de *Beytü l-Hikme* (بيت الحكمة) isimli akademinin kurulmasıyla son bulmuştur. Daha önce dağınık bir şekilde yürütülen tercüme faaliyetleri *Beytü l-Hikme* ile birlikte kurumlaşmış ve terim bütünlüğünün sağlanmasına çalışılmıştır. Yunancadaki “*Katêgoroumenon*” kelimesinin karşılığı olarak مَحْمُول، مَقُول، صِفَة، نَعْت kelimeleri ortaya atılmış, fakat sadece “*مَحْمُول*” kelimesi kabul görmüştür. Yine Yunancada “*dava*” manasına gelen “*apophansis*” kelimesinin karşılığı olarak önerilen قَضِيَّة kelimeleri arasında قَوْل جازم، قَوْل قاطع، قَضِيَّة kelimeleri üzerinde karar kılınmıştır.¹¹² Sekiz ve dokuzuncu asırdaki tercüme faaliyetleri ile modern dönemdeki tercüme faaliyetleri arasındaki temel fark klasik dönem tercüme çalışmalarında iç birliğin, bütünlüğün sağlanabilmiş olmasıdır.¹¹³

Arapçanın yabancı dillerden etkilenmesine yol açan en önemli duraklarından biri olan Napolyon'un 1798'de Mısır'ı ele geçirmesiyle Avrupa'dan gelen yeni kelimelerin Arap diline yerleşmesinin önü açılmıştır.¹¹⁴ Bu çerçevede Mısır valisi

¹¹¹ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 382.

¹¹² Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 85.

¹¹³ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 202.

¹¹⁴ Sejfidin Haruni, **a.g.e.**, s. 2.

Mehmet Ali Paşa'nın (1769-1849) Avrupa ülkelerine ve özellikle de Fransa'ya gönderdiği bilim heyetleri içinde yer alan Ezher Üniversitesi öğrencileri, Avrupa dillerini öğrendikten sonra Mehmet Ali Paşa'nın emriyle okudukları ders kitaplarının yanı sıra başka kitapları da tercüme ederek Mısır'a göndermişlerdir. 1826'da Mısır'a döndüklerinde ise Kahire kalesinde tutulmaları suretiyle kendilerine verilen Fransızca kitapları tercüme ettiler. Tercümeler tamamlanmadan kaleden çıkamayacaklar ve kendilerine verilen bu vazifeyi yerine getirmeyenler hiçbir şekilde memuriyete atanamayacaklardı.¹¹⁵

Modern dönemde yapılan tercüme faaliyetleri hız kesmeden devam etmiş, yabancı kelimelerin karşılıklarını bulmada bedeviler tarafından kullanılmış olan birçok eski kelimededen de istifade edilmiştir. “tren” kelimesinin karşılığı olarak önce “rehber, kılavuz, doğru yola ileten” anlamına gelen ve eski dönemlerde sürünün en önünde giden devenin adı olan هَادِيَّة kelimesi türetilmiş, fakat benimsenmemiştir. Daha sonra عَرَبَةُ الْجَرِّ الْأُمَامِيَّة kelimesi gündeme gelmiş bu da çok uzun olması sebebiyle kabul görmemiş, ardından, eskiden “deve kafilesi” anlamına gelen günümüzde de yaygın bir şekilde kullanılan قَطَار kelimesi uygun bulunmuştur. Gazete (جريدة) ve dergi (مَجَلَّة) kelimeleri de Ahmet Fâris Eş-Şidyâk ve Nâsif Yâzîcî (ناصريف اليازجي, ö. 1800-1871) tarafından bulunmuştur. جَرِيدَة eski dilde yazı yazmak için kullanılan “hurma dalı dilimi” anlamına gelirken مَجَلَّة ise “büyük hacimli kitap” demekti. “Tramvay” kelimesinin karşılığı olarak Arap dil akademilerinin türettiği جَمَاز kelimesi de kısa bir süre kullanılmış, التَّرَامْ kelimesi ise kabul görmüş ve halen yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Yine “Gök gürültüsü” anlamına gelen اِرْزِيز kelimesi telefona isim olarak verilmiş ancak kullanımı uzun süreli olmamıştır. “çağırarak, seslenmek” manasına gelen هَتَف kökünden türetilmiş olan هَاتِف kelimesi ise benimsenmiş ve halen günümüzde التَّلِفُون kelimesiyle beraber yaygın olarak kullanılmaktadır.¹¹⁶

19. asırda Fransızcadan gelen siyasi terimlerin karşılığı olarak, mesela “Anayasa Hükümeti” ifadesi ilk dönemde مَلَكِيَّة مُقَيَّدَة ve الْقَوَائِينُ الْوَضْعِيَّة olarak tercüme edilmiş, bilahare الْحُكُومَةُ الدُّسْتُورِيَّة ifadesi kabul görmüştür. “vatandaş” kelimesi ise

¹¹⁵ Selvâ Hammâde, a.g.e.

¹¹⁶ Kees Versteegh, a.g.e., s. 205.

başlarda رَعِيَّةٌ, sonra الشَّعْب ve nihayetinde المُواطِن kelimesiyle son halini almıştır. Milletvekili kelimesinin karşılığı olarak, الوَكِيل , وُكَلَاءُ الرِّعِيَّةِ kelimeleri bulunsada daha sonra bulunan النَّوَاب kelimesi yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. الشُّورِي ve الدِّيوان kelimeleri ‘Milletvekili Meclisi’ anlamında yıllarca kullanıldıktan sonra yerini günümüzde çok daha yaygın bir şekilde kullanılan بَرْلَمَان kelimesine bırakmıştır. Bu karşılıkların tespitinde gerektiğinde Osmanlı devleti öncesinin Arap kaynaklarına dahi bakılmıştır. الإستبداد الشُّورِي ve الفتنه kelimeleri İbn-i Haldun’un (ö. 808/1406) Mukaddime isimli eserinden alınmıştır. Bu kelimelerden الفتنه daha sonra yerini الثَّوَرَة kelimesine bırakmıştır. Arapçaya geçen bazı kelimeler ise Osmanlıcada kullanıldığı şekliyle Arapçaya geçmiştir. مِلَّةٌ, جُمهُورِيَّةٌ, حُكُومَة kelimeleri ve milletvekili manasına gelen مَبْعُوث kelimesi bunlardan bir kaçıdır. 19. Asırda Osmanlıcadan alınan bu kelimelerin bazıları kısa bir süre kullanılıp terk edilmiştir Osmanlıcada ve مَبْعُوث ve مِلَّة kelimesi gibi. حُكُومَة ve جُمهُورِيَّة gibi kelimeler ise günümüzde halen kullanılmaktadır.¹¹⁷

Yabancı kelimelerin karşılıklarını bulmada mürekkep isimler türetilmesi de alternatif bir yol olmuştur. فَحْم ve ماء kelimesinden oluşan, “Karbonhidratlar” manasına gelen فَحْمَائِيَّات, iki kelimedenden oluşan, “Hidroelektrik” anlamına gelen كَهْرُومَائِيَّة, “Kapitalist” manasına gelen رَأْسَمَالِي, ultraviyole “morötesi” manasına gelen تَحْتَ الْأَحْمَر kelimeleri örnek olarak gösterilebilir.¹¹⁸ Yabancı kelimelere en uygun karşılığı bulma çabaları devam ederken bazı yabancı terimler ise olduğu gibi alınmıştır. كَمُونِيزْم ve سُوْسِيَالِيزْم kelimeleri gibi. Fakat süratle bunların karşılıkları bulunmuş ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren komünizm kelimesinin yerine شُيُوعِيَّة kelimesi, sosyalizm kelimesinin yerine ise الإِمْبَرِيَالِيَّة, البُرْجُوزَاوِيَّة, الدِّيمُقْرَاطِيَّة, ¹¹⁹ إِشْتِرَاكِيَّة kelimeleri kullanılmaya başlanmıştır. gibi, Arapça bir köke sahip olan fakat naht yapılmak suretiyle türetilen ve yeni bir anlam kazanan kelimeler de modern Arapçada çokça kullanılmaktadır, الرَّجْعِيَّة, الرَّأْسَمَالِيَّة, الثَّوَرِيَّة, الجُمهُورِيَّة, التَّقْدِيمِيَّة, الإِنْتِهَازِيَّة, الإِنْهَازِيَّة, الإِنْتِجَائِيَّة gibi. Yine, İngilizcede *Calques* diye adlandırılan, başka bir dilden birebir tercümesi yapılmak suretiyle Arapçaya geçen terimler de

¹¹⁷ Kees Versteegh, a.g.e., s. 194-195.

¹¹⁸ Kees Versteegh, a.g.e., s. 207.

¹¹⁹ Kees Versteegh, a.g.e., s. 196.

çoğalmaktadır. Örneğin: ezici çoğunluk: الْأَكْثَرِيَّةُ السَّاجِقَةُ, güvenilir çevreler: الْأَوْسَاطُ, edebi fildişi kule: الْبُرْجُ الْعَاجِي, kelimenin tam anlamıyla: بِكَلِّ مَعْنَى الْكَلِمَةِ, kadın milleti: الْجِنْسُ اللَّطِيفُ, yeni nesil: الْجَيْلُ الصَّاعِدُ, engel, ayak bağı: وَابِلٌ مِنَ الرَّصَاصِ, alkış tufanı: عاصِفةٌ مِنَ التَّصْفِيقِ, kurşun yağmuru: حَجَرٌ عَثَرَةٌ, gergin ilişkiler: عِلَاقَاتٌ مُتَوَتِّرَةٌ, olayların ışığında: عَلَى ضَوْءِ الْأَحْدَاثِ, eşit ölçüde, aynı derecede: مُؤْتَمَرُ الْمَائِدَةِ الْمُسْتَدِيرَةِ, çıplak göz: الْعَيْنُ الْمُجَرَّدَةُ, yuvarlak masa toplantısı: دُمُوعُ التَّمَاسِيحِ, ateşle oynuyor: يَلْعَبُ بِالنَّارِ, göz boyadı, yanılttı: دَرَّ الرَّمَادَ فِي الْعُيُونِ, bulanık suda avlanıyor: لَعِبَ وَرَقَّتُهُ الْأَخِيرَةَ, rekor kırdı: ضَرَبَ الرَّقْمَ الْقِيَاسِيَّ, son kozunu oynadı: كَرَّسَ حَيَاتَهُ, açıklığa kavuşturdu, netleştirdi: وَضَعَ النُّقَاطَ عَلَى الْحُرُوفِ, veriler: مُعْطَيَاتٌ gibi.¹²⁰

20. yüzyılda yapılan tercüme faaliyetlerinde yabancı bir kelimenin Arapça karşılığını bulma yoluna gitmeden Arapça bir fiil kalıbına sokulması suretiyle kullanılması da yaygın bir uygulama haline gelmişti. “Mıknatıslandı” manasına gelen تَمَغْنَطُ, daha sonraki yıllarda Arapçalaştırılarak تَعْقِيمُ kelimesi türetilmiş olsa da, “pastörize etmek” manasına gelen بَسْتَرَةٌ, “televizyon yayını yapmak” manasına gelen تَلْفَزُ ve “telefon etmek” manasına gelen تَلْفَنُ kelimeleri örnek olarak gösterilebilir. Yine, yabancı kelimenin yapısı korunarak *cemi teksir* kalıbına sokulması da günümüzde son derece yaygın olarak kullanılmaktadır. أَفْلَامٌ ve بُتُوكُ kelimeleri gibi.¹²¹

Bu dönemde bireysel olarak öne çıkan Ahmed Fâris eş-Şidyâk'ın (1804-1887) tercüme hareketine getirdiği yeniliklerden de bahsedelim. O, *rubai* fiil kalıbını evrilmesi en kolay kalıp olarak niteleyerek bu yolla başka manalara delalet eden yeni lafızların kolayca türetilbileceğini dile getirmiştir. Klasik *fushâda rubâi* fiillerin kullanımı ise sınırlıdır. بَسَمَلٌ, حَوْقَلٌ fiilleri gibi. Çağdaş *fushâda* ise *rubâi* fiillerden yararlanmak bir zorunluluk haline gelmiştir. فَعْلَالٌ kalıbında gelen *rubâi* fiillerin bütün harfleri aslındandır. دَحْرَجَ fiili gibi. Günümüzde ise çağdaş *fushâda* kullanılan *rubâi* kalıbına bir harf ziyade edilmektedir. تَمَرَّكَزَ, تَمَحَوَّرَ, تَعَمَّقَ, تَقَرَّنَجَ, تَأْمَرَكَ gibi.¹²² Şidyâk, günümüzde kullanılan çok sayıda kelimeyi *iştikâk* yoluyla Arap diline

¹²⁰ Muhammed Râcî ez-Zeğûl, a.g.e

¹²¹ Kees Versteegh, a.g.e., s. 204.

¹²² Süleyman Cibrân, a.g.e., s. 53.

VII. Nahvin Zorluğu Meselesi ve Sadeleştirme Çabaları

Nahvin zor oluşu, yeni neslin kendisiyle ifadede, okumada ve anlamada sıkıntı yaşaması yeni bir şey değildir. Dolayısıyla ilk İslam döneminde, Emeviler ve Abbasiler döneminde yaşayan herkesin birer Sibeveyh, Mütenebbî ve Ebû Temmâm olduğu zannedilmemelidir. Mütenebbî (ö. 354/965), tek gözü görmeyen İbn Kerevves isimli kişiden kaçarken yaşadığı korkuyu anlattığı şu beyti bu durumu açıklamaktadır:

وَكَلِمَةٍ فِي طَرِيقٍ خِفْتُ أَعْرَبُهَا، فَيُهْتَدِي لِي فَلَمْ أَقْدِرْ عَلَى اللَّحْنِ (tanınırım endişesiyle, yolda fasih konuşmaya korktum. Fakat bozuk bir şekilde de konuşamadım)

İnsanlar kendisinin fasih konuştuğunu işittikleri takdirde, onun ekâbirden olduğunun farkına vararak kimliğinin açığa çıkacağı düşüncesi korkmasına yol açmıştır. Onun yaşadığı 10. asırda dahi Arap dilini hatasız bir şekilde konuşabilmek istisna olarak görülüyorsa, nahvin zorluğundan kaynaklanan fasih konuşamama durumu Arap dünyasında eskiden beri süregelen bir sorundur.¹²⁴ Mesela, Ferezdak şu beytinde, kendisine nahiv kaidesine riayet etmediği suçlamasında bulunan dilcilerin ağır eleştirilerine uğramıştır:

وَعَضُّ زَمَانٍ يَا بَنَ مَرَوَانَ لَمْ يَدَعْ مِنْ الْمَالِ إِلَّا مُسْحَتًا أَوْ مُجَلَّفًا

“Ey Mervan’ın oğlu, zamanın ısırması maldan geriye bir şey bırakmadı veya az bir şey bıraktı”

Beytin son kelimesinin مُجَلَّفًا diye *atıf* yoluyla *nasb* olması gerektiği ifade edilerek tenkit edilmiştir. Onun irabı *raf* yapmasını izah sadedinde, بَقِيَ مُجَلَّفًا takdirinde olduğu için *raf* olduğunu söyleyenlerin yanı sıra beş farklı takdirde bulunularak izah edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, el-Ferrâ kalbinde “hattâ” ile ilgili bir ukde kalarak öldü (إِنَّ الْفَرَّاءَ مَاتَ وَفِي قَلْبِهِ شَيْءٌ مِنْ “حَتَّى”), Sibeveyh “taaccüp” konusunu tam olarak bilmeyi murad ederek öldü (إِنَّ سَيْبُوِيَه مَاتَ وَهُوَ يَتَمَنَّى أَنْ يُلَمَّ بِحَدِّ “التَّعَجُّبِ”), Kisâî “ni ‘me ve bi ‘se” hakkında söylenerek ve bu ikisinden usanmış olarak öldü (إِنَّ الْكِسَائِيَّ مَاتَ وَهُوَ فِي غَايَةِ النَّبَرِّ مِنْ “نِعَمَ وَبُئْسَ” ve Halil b. Ahmet de “nida” bahsinden oldukça

¹²⁴Şerif eş-Şûbâşî, a.g.e., s. 117-118.

müteessir bir şekilde öldü (إِنَّ الْخَلِيلَ مَاتَ وَهُوَ فِي أَشَدِّ الْإِسْتِيَاءِ مِنْ بَابِ “النَّدَاءِ”) ifadeleri, nahiv âlimlerinin dahi bazı nahivsel problemlere çözüm bulabilmek için uzun yıllar çaba sarfettiklerini göstermektedir. İbn-i Hâleveyh (ابن خالويه, ö. 370/980), dilini düzeltmek için nahiv öğrenmek istediğini söyleyen birine kendisinin elli yıldır nahiv ilmiyle meşgul olmasına rağmen henüz Arapçayı tam olarak kavrayamadığını söylemesi de nahvin zor taraflarına işaret etmektedir.¹²⁵

Ayrıca modern dönemde de bazı şair ve edipler nahivdeki derinlikten ve karmaşıklıktan iyice bunaldıklarını ve sadeleştirmenin zaruri olduğunu söylemişlerdir. Emin er-Reyhânî (1876-1940): “nahivden çektiğim bu kadar sıkıntı ve azap bana yeter. Artık el-Kisâî, Sîbeveyhi, İbn-i Malik, el-Müberred (المُبَرِّد) ve Niftaveyh (نِفْطَوَيْه) arasında gidip gelmekten yoruldum” demektedir. Cibrân Halil Cibrân (1883-1931) nahivcileri tenkit babında “sizin diliniz size benim dilim bana” (لَكُمْ لُغَتُكُمْ وَلِي لُغَتِي) başlığı altında yazmış olduğu makalesinde şöyle demektedir: “sizin lisanınızda olan bedî‘, beyan ve mantık sizin, benim lisanım olan mağlubun gözündeki bakış, hasret çekenin gözlerindeki yaş, müslümanın ön dişlerindeki gülümseme, hikmetşinas ve hoşgörülü kimsenin elindeki işaret benim olsun. Sibeveyh, el-Esved, İbn-i ‘Akîl ve onlardan önce ve sonra gelen aynı çizgi üzere olanların söyledikleri sizin, annenin çocuğuna, sevenin sevdiğine, sofî’nin gecenin dinginliğindeki yakarışları ise benim olsun.”¹²⁶

Arap dili için bir zenginlik olarak görülen *fushân*ın şu özellikleri de onu zor kılan bir yapıya sokabilir: a- *İştikâk*: Açık banka bakiyesi (رَصِيدٌ مَصْرَفِيٌّ مَفْتُوحٌ) mesabesinde olan üç köklü bir kelimeden onlarca hatta yüzlerce türevin meydana gelmesi. b- coğrafi ve sosyal çevrenin genişliği: Arap dili ile iletişim kuran Müslüman acemlerin ve Müslüman olmayan kitlelerin yaşadığı bölgenin oldukça geniş olması sebebiyle telaffuz üslupları, ifadesel kurgular ve terimlerin çeşitliliği farklılık göstermiştir. c- medeniyetleri takip yoluyla oluşan zenginlik. d- alıntısız zenginlik (الغنى الاقتباسي): Bu yolla, Sermaye (الملاءة المصرفية), telgraf (البرق) ve transfer (التحويلات) kelimelerinde olduğu gibi yabancı terimlerin Arapça karşılıkları bulunmuş ve الفلسفة، الفيلم، الفردوس، الكلية، الهدرجة، الأكسدة kelimelerinde olduğu gibi yabancı

¹²⁵Enîs Ferîha, **a.g.e.**, s. 27.

¹²⁶Muhammed Abdu’ş-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 90.

lafızların ifadesel yapısı kısmen korunarak Arapça bir kalıba sokulmuştur. Bu denli bir zenginlik ve derinlik kontrol edilemediği takdirde dile zarar veren bir boyuta ulaşabilir.¹²⁷

Nahvin yapısal zorluğunun haricinde bazı dışsal etkenlerin de yeniliğe sıcak bakmaması nahvi zor hale getirmektedir. Bunlardan biri de Arap dilinin *Tevkîfî* (توقيفي) yani, kutsal olduğu inancıdır. Buna göre Arapça, Minerva'nın Yunan mitolojisine göre Zeus'un kafasından birden doğuşu gibi mucizevî şekilde semadan yeryüzüne indirilmiştir. Hatta bazı hukemâ, Arap dilinin ıstılah (herkesin anlayamayacağı anlamda söz) olduğunu ileri sürmüş, bazı Arap dilcileri de Arap dilinin diğer dillerden daha faziletli olduğunu söyleyerek Arap diline kutsallık atfetmiş ve özünde *Tevkîfî* olduğu fikrinden vazgeçmemişlerdir. Araplar gibi, (ethnocentrism : المَرْكَزِيَّةُ الإِثْنِيَّةُ) etnik merkezcilik olarak isimlendirilen bu anlayıştan uzak kalamayan bazı toplumlar da kendi dillerinin tanrısal kaynaklı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Galenos, diğer dilleri ses bakımından köpek ya da kurbağa sesine benzeterek Yunancayı en üstün dil saymıştır. Eski Mısırlılar, yeryüzündeki ilk dilin kendi dilleri olduğunu ve tanrıların bunu kendilerine lütfedildiğine inanmaktaydılar. Japonya'da güneş tanrıçası olan Amaterasu, insanın ve dilin yaratıcısı olarak kabul edilmiş, Sümerliler de en büyük ilah kabul ettikleri *Enlîlin* Ortadoğu'da insanı ve dili yarattığına inanmaktaydı. Yahudiler tanrının ve meleklerin dilinin İbranice olduğunu, İranlılar ise cennette konuşma dilinin Farsça olacağını, Süryaniler, hem cennet ehlinin lisanının ve insanların âhirette hesaba çekileceği dilin Süryanice olacağını ileri sürmüşlerdir.¹²⁸

Arap dilinin *tevkîfî* olduğu inancı ve buna bağlı olarak kendisine dokunulmasının caiz görülmemesi İslami öğretiyeye de terstir. Kur'an'da zikredilen mucizelerden biri olan Hz. Musa'nın asası Firavun'un sihirbazlarının ortaya koyduğu her şeyi yutup yok etmiştir. Buna göre Hz. Musa'nın asasının da kutsal kabul edilmesi gerekir. Fakat Hz. Musa'nın asası Hz. Allah'ın iradesiyle sadece mucizeye vasıta olmuştur. Mucize asanın kendisinde değildir. Arap dili de Kur'an'ın mucize

¹²⁷Süleyman Cibrân, **a.g.e.**, s. 20.

¹²⁸Süleyman Cibrân, **a.g.e.**, s. 11-12.

oluşuna araç olmuştur.¹²⁹ Eğer Arap dili İslamın gereği kutsal bir dil olsaydı, bu durumda Arap dilini çok iyi konuşamayanlar sorumlu ve günahkâr olurdu. Ayrıca kutsala bağlı bir gereklilik olması, Arap dilini konuşamayan ve anlamayan yüz milyonlarca Müslüman için bir zorluk ve dayatma haline gelecekti. Hâlbuki İslamın ilk dönemlerinde Arap dilini bilmeyen Müslümanlara Hz. Peygamber hiçbir zorluk çıkarmamış ve bu sebeple ayrımcılığa da maruz kalmamışlardır. “Hiçbir Arab’ın Arap olmayana üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva ileldir.” (لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَيَّ) (أعجميٍّ إِلَّا بِالتَّقْوَى) nebevi ifadesinde soy, nesep, ırk ve dil gibi hiçbir farklılık üstünlük vesilesi sayılmamıştır.¹³⁰

İşte bu noktada, *fushâ*yı “mucize dil” (اللغة المُعْجِزَة) ve “anlatımsal güzelliğin kaynağı” (أَصْلُ الْجَمَالِ التَّعْبِيرِيِّ) olarak tavsif edenler *fushân*ın bir takım sorunları olabileceğini kabul etmemektedirler. Ana dili sevmek tabii bir durum olsa da dile *icâz* anlamı yüklemek ve kutsallık atfetmek mantığa da dilin tarihine de aykırıdır. Bu takdirde dil, kendisinde bir tasarrufta bulunulamayan, gelişimi ve değişimi kabul etmeyen sabit bir yapıya dönüşeceği için dil durağanlaşacak belki de yok olacaktır. Bir diğer uç yaklaşım olan fanatik çağdaş bakış (نظرة عَصْرِيَّة مُتَطَرِّفَة) ise, aksi yönde bir yaklaşımla *fushâ*yı, gelişemeyen, modern dillerin uzağında ve bilimin nakli için yetersiz, kusurlu ve aciz bir dil olarak görmektedir. *Fushâ* mucizevî bir dil olmadığı gibi bir aciziyet içerisinde de değildir. Dilin mensuplarının ilerlemesine ve geri kalmalarına bağlı olarak *fushâ* da gelişmekte ya da geri kalmaktadır. Her iki uç yaklaşım da dilin sorunlarının tespitine imkân tanımayarak dili zor bir hale getirmektedir.¹³¹

Nahvin zor tarafları ilk dönemlerde de ele alınmış ve çözüm yolları aranmıştır. Nahivde tecdit hareketinin kendisiyle başladığı Sibeveyhi’nin *el-Kitap* isimli eseri, farklı bir metotla yazıldığı için *nahiv* çalışmaları açısından ilk ve en önemli kitap olarak kabul edilmektedir. *el-Kitap*, bazı yeni kaidelerin tespiti, konuların baplara ayrılması, kaidelerin hüsnü izahı ve ihtilaf durumunda en uygun olanının tercih edilmesi gibi özellikleriyle öne çıkmaktadır. Bazı nahivcilere göre

¹²⁹Şerif eş-Şûbâşî, a.g.e., s. 75.

¹³⁰Şerif eş-Şûbâşî, a.g.e., s. 76-77.

¹³¹Süleyman Cibrân, a.g.e., s. 27.

Sibeveyh'in gelişiyle nahiv ilmi Arapçanın mantığı olmuştur (أَصْبَحَ النَّحْوُ مَنْطِقَ الْعَرَبِيَّةِ) (بِمَجِيءِ سِيبَوَيْهِ). Modernleşme çalışmaların ikinci durağını ise Endülüs'te gelenekçi olarak nitelediğı nahivcilere karşı, *er-Reddü 'Ale 'n-Nühât* (الرَّدُّ عَلَى النَّحَاةِ) isimli reddiyesiyle Kurtubalı İbn Madâ (ö. 592/1196) gerçekteşirmiştir. İbn Madâ, nahiv kaideleri mecmuuna dayanarak üç asır boyunca nahiv dersi verilmesini de doğru bulmamaktadır. İbn Madâ'nın nahiv meselelerine karşı bu yenilikçi yaklaşımında mensubu olduğu *Zâhiriyye* mezhebinden ilham aldığı görölmektedir. İbn Madâ nahvi temelinden yıkmaya çağırmayıp aksine nahiv içerisinde sürekli tartışmalara sebep olan şüpheli durumları ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.¹³² İbn Madâ, nahvi karmaşık bir hale getirdiğini düşündüğü *amil* nazariyesini hedef almıştır. (زَيْدٌ قَامَ) örneğinde ona göre قَامَ fiilinden sonra fail olan bir *zamid-i müstetir* yoktur. (قَامَا، قَامُوا، قَامَتْ، قَامْنَ، يَقُومُونَ) fiillerindeki harfler ise *tesniye* ve *cemi* olduklarını gösteren harfler olup *zamid* olan fail değillerdir.¹³³ Dolayısıyla cümle içerisindeki bir kelimenin *merfu*, *mensub*, *mecrur* ve *mezum* olmasının illeti nahivcilerin ifade ettiğı gibi her hangi bir âmil olmayıp aksine konuşanın bizatihi kendisidir. İbn Madâ'nın nahiv ile ilgili bu fikirlerine kendi döneminde itibar edilmese de XX. Yüzyılın başlarından itibaren Arap dilinin sadeleştirilmesi hususunda yapılan çalışmalara ilham kaynağı olmuştur.¹³⁴

el-Elfiyye adlı eserin sahibi olan gramer âlimi İbn Mâlik (ö. 672/1274) nahvin kurallarının anlatımında ilk defa Kur'ân'dan sonra hadisleri bu derece yoğun olarak kullanan kişi olmasıyla nahivde yeni bir dönemin başlamasına öncülük etmiştir. Ayrıca Arap dili gramerinin öğretilmesinde, muğlâk olan dil kaidelerini basit bir dille kaleme alarak teysir alanında önemli hizmetler vermiştir.¹³⁵ İbn-i Malik hem selefi nahivcilerin görüşlerini, hem de yeni görüşleri istinbat etmede akılcı ve kolaycı bir çizgide hareket etmiştir.¹³⁶ İbn-i Cinnî, nahivsel tartışmaların içinde yer almasının yanı sıra dilin ilâhî mi (*tevkîfî*) yoksa beşerî mi (*istilâhî*) olduğu hususunda yoğunlaşmış, Arapça kelimelerin *iştikâk* meselesini ciddi biçimde incelemiş ve Arap dili etimolojisinin temellerini atan kişi olmuştur. Dilde *icmâya* karşı muhalefeti caiz

¹³² Muhammed 'Abdu's-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 79, 80.

¹³³ Şevki Dayf, **el-Medârisü'n-Nahviyyetü**, Kahire, 1979, s. 305.

¹³⁴ Hulusi Kılıç, "**İbn Madâ**" md., DİA, C: 20, s. 164.

¹³⁵ Abdülbaki Turan, **İbn Malik et-Tâi** md., DİA, C: 20, s. 170.

¹³⁶ Şevki Dayf, **a.g.e.**, s. 313.

görerek bu bağlamda, sadece VIII. Yüzyılın ilk yarısına kadar yazılmış olan şiirlerle nahiv kurallarının *istişhâdına* cevaz veriliyorken bunun sınırlarını genişleterek daha sonraki dönemlerde yazılan şiirlerden de örneklendirmelerin yapılabileceğini savunmuştur. İbn Cinnî, dil meselelerinin çözümünde önyargısız bir tutum sergilemiş, Basra ve Kûfe vb. ekoller üstü bir yaklaşımı benimseyerek daima akıllı ve mantığı ön plana çıkarmıştır. Her ne kadar Basra mektebinin bazı ilkelerini esas alsada “Basralılarla benim aramda usul bakımından bir yakınlık yoktur, yakınlık benimle doğru arasındadır” sözüyle dilin sorunlarıyla ilgili çözüm üretme çabalarında taassuba yer vermemiştir.¹³⁷ İbn-i Cinnî’nin dile kattığı özgün yorumlarından bir tanesi şudur: ما terkipte tazim ve yücelik ifade eden sıfat olarak gelebilir. (lider, ancak güzel bir hasletinden dolayı lider yapılı: (لَأَمْرٍ مَا يُسَوَّدُ مَنْ يَسُوْدُ) cümlesi ve (الحاقّة) (ما الحاقّة) Hâkka (69):1,2 ayetindeki ما harfi gibi.¹³⁸

H. 4. asırda Ebu’l-Kâsım ez-Zeccâcî’nin *el-Cümel fi’n-Nahv* (الجمال في النحو), Ebu Bekir ez-Zübeydî’nin *el-Vâdih* (الواضح) ve İbn-i Cinnî’nin *el-Lume‘ fi’l-‘Arabiyyeti* (اللمع في العربية) isimli eserleri ve H. 8. asırda İbn-i Hişâm el-Ensârî’nin telif ettiği *Şüzûru’z-Zeheb* (شذور الذهب) ve *Muğnî l-Lebîb* (مغني اللبيب) isimli eserleri, nahvi yalın biçimde ve veciz bir üslupla anlatan eserlerdir. Bu eserlerin ortak özellikleri olarak şunlar öne çıkmaktadır:

- a- Kelimenin yapısını açıklayıcı analizler.
- b- Kelimenin son harfinin harekesinden daha çok manasının irdelenmesi.
- c- Nahiv meselelerinin talebenin anlayabileceği en açık ibarelerle sunumu.
- d- Metin ve örneklerle nahiv kaidelerinin analizi.
- e- Kullanımı yaygın olan misallere daha çok yer verilmesi.
- f- Bütün nahiv ekollerine karşı açılımcı ve yaklaşımcı bir içeriğe sahip olmaları.¹³⁹

Üstelik günümüzde إحياء النحو، النحو الواضح، الشافي، الكافي، التقريب، التسهيل، التوضيح ve “falan kitabın haşiyesinin haşiyesi” benzeri, nahvi anlamayı kolaylaştıracı kitaplar

¹³⁷ Mehmet Yavuz, “İbn Cinnî” md., DİA, C: 19, s. 398.

¹³⁸ Şevki Dayf, a.g.e., s. 295.

¹³⁹ Semer Rûhî el-Faysal, a.g.e., s. 37.

tedvin edilmesi ve nahvin *teysîri* için şerhler yazılıyor olması da, hala nahvin sadeleştirmeye ihtiyaç duyduğunu gösteriyor.¹⁴⁰

Mısır, Şam ve Irak'ta nahivle ilgili ciddi kolaylaştırma (*Teysir*) ve sadeleştirme (*Tebst*) çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar esnasında dilbilimciler iki kısma ayrılmışlardır. a- Çoğu, eğitimlerini Avrupa'da tamamlamış olan batılılaşma yanlılarının oluşturduğu radikal kesim. Bunlar nahiv kaidelerine uyulmaması ve irabın terk edilmesinde ısrarcı olmuşlar ve Arap harflerinin yerine Latin harflerine geçilmesi arzularını sıklıkla dile getirmişlerdir. b- Çoğunluğunu Ezher mezunlarının oluşturduğu ve Kur'an'ın, Sünnetin ve İslam kültürünün de dili olması hasebiyle *fushâ*ya son derece bağlı olan kesim. Bu safta yer alanlar, Arap diline karışmış olan yabancı terimlerin ayıklanması ve *fushânın* ana yapısını sarsacak değişikliklerden uzak durulması şartıyla nahvin sadeleştirilmesi faaliyetlerine sıcak bakmışlardır.¹⁴¹ *Fushâ* ile ilgili yeniliklere açık olanlar, (مُجَدِّد : *müceddid*) reformist olarak isimlendirilirken, yenilikçiliğe tamamen kapalı olanlar ise, bazı dilbilimcilere göre, aynı şeyin etrafında dönmeye devam ettiklerinden dolayı, geniş getiren manasına gelen (مُجْتَرِّ : *mücterr*) olarak isimlendirilmişlerdir.¹⁴²

Klasik nahvin ve lüğatin dışına çıkanları eleştirenler, geleneksel çizginin dışındaki yeniliklerin ve sadeleştirme çabalarının karşısında olmuşlardır. Bunlar, modern Arap dilinde gerçekleşen *tarîb*, *tevlîd* ve diğer uygulamaları görmezden gelerek, (قُلْ لَا تَقُلْ) (خطأ.. صواب) ve “yaygın hatalar” (الأخطاء الشائعة) gibi başlıklar altında, adeta Arap diline kayyım olarak atanmışçasına hata avcılığına soyunmuşlardır. Gazete sütunlarındaki yazım yanlışları ve televizyon sunucularının hataları dâhil, yapılan dilsel hataları ortaya çıkarma maksatlı çabalar ve neredeyse Sibeveyh'in dilini ve İbn-i Manzûr'un lüğatini dayatmaya varan katı tutumlar, insanların zihninde nahvin zor olduğu düşüncesini doğurmaktadır.¹⁴³ Zaten modern dil araştırmaları yapısal yönden *fushânın* zor olduğu iddialarını reddetmektedir. Çünkü bütün dillerin kendine göre bir takım zor yönleri bulunmaktadır. Her dilin kolay olmayan kaideleri, yapısı ve metinleri vardır. Ayrıca her dil, eski ve köklü bir

¹⁴⁰ Enîs Ferîha, a.g.e., s. 26.

¹⁴¹ Ünûr Seyyidî Muhammed, a.g.e., s. 66.

¹⁴² el-Mu'în fi'l-Lugati ve'l-Edeb, **Men el-Lezî Yahtedir? el-Lüğatü'l-'Arabîyyetü Em et-Tâlibü?**

¹⁴³ Süleyman Cibrân, a.g.e., s. 89.

dil olmasına veya yeni bir dil oluşuna bağlı olarak farklı zorluklar gösterebilir. Köklü ve tarihsel bir dil olan Arapça, öğrenilmesi temel alındığında, çok daha sonra ortaya çıkan ve modern dillerden kabul edilen İngilizce ve Fransızcaya göre daha zor bir dildir. Fakat bu zorluk Araplar için geçerli değildir. Onlara göre *fushâyı* öğrenmek ve konuşmak İngilizceyi ve Fransızcaya öğrenmeye kıyasla çok daha kolaydır. *Fushânın* zor oluşu daha çok talim ve taallüm metodundan kaynaklanmakta olup dilin yapısıyla alakalı değildir.¹⁴⁴

Fushâ taraftarları, nahvin teysiri çalışmalarında *fushâyı* özünden uzaklaştıracak değişikliklere sıcak bakmamışlardır. Basra, Küfe, Bağdat ve Endülüs dil ekolleri arasında da nahivsel ihtilaflar meydana gelmiş, ancak Arap dil sisteminin özüne zarar verecek boyutta olmamıştır. Bu ihtilaflar daha ziyade dilbilgisel terminolojiler, konuların tasnifi, sebepleri ortaya koymak ve ince ayrıntılar etrafında cereyan etmiştir. Kaidelerin öğrenilmesi, konuşma ve yazıda kullanılması ile ilgili olan zorluklar ise teysire konu olabilecek eğitimsel zorluklardır.¹⁴⁵ Cezayir’de 1976’da Arap Dil Akademileri birliğinin düzenlediği “Arap Dili Eğitiminde Teysir” (تَيْسِيرُ تَعْلِيمِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ) başlıklı sempozyumun konusu, nahiv kaidelerinin *tağyîr* ve *tebdîli* değil, nahivdeki tafsilatın terk edilerek alıştırmalar ve örneklerde sadelik ve kolaylaştırma üzerineydi. Sorunun Arap dili gramerinden kaynaklanan bir zorluk olmayıp, gramerin öğretilmesi metodunda olduğu, yani dilsel değil eğitimsel olduğu üzerinde durulmuştur.¹⁴⁶ Nahiv kaidelerinin sadeleştirilmesi yönünde yapılan çağrılar, kısmen de olsa nahvi öğretme ve öğrenmedeki zorluklar gibi bir takım gerçekçi argümanlara dayanmış olsa da ekserisi *fushânın* öğrenilmesini kolaylaştırmak maksatlı olmadığı için bu çağrılar ölü doğmuştur. 20. Asırda nahvin teysiri yönünde yapılan çağrılar şu ikisinin etrafında şekillenmiştir. Birincisi, *âmmice* veya yabancı bir dili getirmek isteyenler, ikincisi ise nahvin teysiriyle *fushâyı* can suyu vererek ayağa kalkmasını isteyen *fushâ* taraftarları.¹⁴⁷

¹⁴⁴Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁴⁵Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁴⁶Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁴⁷Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 30.

Nahvin teysiri ile ilgili resmi çabalar ilk defa Mısır Milli Eğitim Bakanlığının oluşturduğu komisyon ile 1928’de başlamıştır.¹⁴⁸ Bahaeddin Berekât (1889-1972), Mısır Milli Eğitim Bakanı olunca Sarf ve Nahvin kaidelerinin basitleştirilmesi amacıyla bir komisyon oluşturulması için kararname yayınladı. Taha Hüseyin (1889-1973), Ahmed Emin, Ali el-Cârim, Muhammed Ebi Bekr İbrahim ve İbrahim Mustafa’dan oluşan bu komisyon *tebsît* çalışmaları yapmış ve birçok teklif sunmuştur.¹⁴⁹ 1945’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından nahvin teysiri konusunda Arap Dil Akademisine sunulan tavsiyeler milli kuruluşlar tarafından kabul görmüş, daha sonra ALECSO (Arap Eğitim, Kültür ve Bilim Örgütü) bu konu ile ilgili Amman’da 1974’de bir sempozyum düzenlemiştir. Yine Arap Dil Akademileri Birliği tarafından 1976 ve 1978’de Amman’da olmak üzere iki defa sempozyum düzenlenmiştir.¹⁵⁰

Nahiv eğitimiyle ilgili yapılan *teysir* çalışmalarında ferdi çabalar da oldukça etkili olmuştur. Örnek olarak 20. Asrın başlarında Hifnî Nâsîf, Muhammed Diyâb, Mustafa Tamûm, Muhammed Ömer ve Sultan Muhammed’in ilkokullar için telif ettikleri *Kitabu ’d-Durûsi l-‘Arabiyeti* ve lise öğrencileri için 1909’da telif ettikleri *Kitabu Kavâidi’l-Lugati l-‘Arabiyyeti*, Cebr Dûmit’in aynı sene Beyrut’ta Suriye Evangelist Koleji adına yayınladığı *el-Havâturu l-‘Arab fi ’n-Nahvi ve l-Î’râbi*, İbrahim Mustafa’nın yazdığı *İhyâu ’n-Nahv* ve Şevki Dayf’ın yazdığı *Tecdîdü ’n-Nahv* isimli eserler gösterilebilir.¹⁵¹

Sadeleştirme faaliyetleri kapsamında üzerinde çalışma yapılması gündeme gelen bazı maddeler:

- 1- Rakamların kullanımında uyulması gereken kaideler: تسعة نساء ve تسعة رجال demek yerine تسع رجال ve تسع نساء şeklinde sadece تسع şeklinde söylenmesi dili daha akıcı hale getirecektir. TV ve Radyo spikerleri de saatleri ifade ederken müennes ve müzekker ayrimından kaynaklanan zorluklar yaşamaktadırlar. الساعة الآن الحادية عشرة وخمسة وثلاثون دقيقة gibi.

¹⁴⁸ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁴⁹ Zekeriyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁵⁰ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁵¹ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 36.

2- Dünya dillerinde kullanımdan kalkmasına rağmen Arap dilinde hala var olan *tesniye* kelimeler: Fiillerde olduğu gibi قَامَا شَرِبَا veya isimlerde olduğu gibi اِمْرَاتَانِ رَجُلَانِ kelimeleri. Mesela, رَأَيْتَ فَلَاحِينَ diyen mütekellim iki kişiyi ya da bir topluluğu gördüğünü ifade etmek istemiş olabilir. Yine مَصْرَعٌ عِرَاقِيَيْنِ فِي الْحَرْبِ cümlesinin manası “savaşta iki Iraklının ölümü” veya “Iraklıların ölümü” şeklinde de anlaşılabilir.

3- Müennes kelimelerin varlığı: النِّسَاءُ كُلُّهُنَّ أَكَلْنَ cümlesi النساء كلهن أكلوا şeklinde ifade edildiğinde mana ikisinde de aynıdır. *Âmmicede* ise müzekker-müennes ayrımı olmayıp sadece müzekker sığası kullanılmaktadır. الرِّجَالُ الذِّينَ ve النِّسَاءُ اللِّيَّ ifadeleri *âmmicede* الرِّجَالُ اللِّيَّ ve النِّسَاءُ اللِّيَّ şeklinde her iki durumda da söylenmektedir. Mütenebbi, Seyfüddevle'nin annesi için yazmış olduğu mersiyesinde şöyle diyor:

وَلَوْ كَانَ النِّسَاءُ كَمَنْ فَقَدْنَا لَفَضَّلْتُ النِّسَاءَ عَلَى الرِّجَالِ

وَمَا التَّائِيثُ لِاسْمِ الشَّمْسِ غَيْبٌ وَلَا التَّنْكِيرُ فَخْرٌ لِلْهَلَالِ

“Bütün kadınlar bu mefkûde gibi olsaydı elbette erkeklerden daha faziletli olurlardı. Güneş isminin müennes olması onun için bir ayıp değildir ve bu sebeple kimse onu kınamamıştır. Hilalin müzekker olması da onun için bir övünç değildir.” Aralarında hem makam olarak hem de anlamsal olarak bir fark olmaması *müennes* kalıbına ihtiyaç olmadığını gösteriyor.¹⁵²

4- İrabı vav ve yâ ile olan *cemi Müzekker Salim*lerdeki irap halinin iptali, *Esmâ-i Adet* kaidelerinin basitleştirilmesi veya iptal edilerek *âmmice* lehçelerdeki mevcut kaidelerle yetinilmesi. Ayrıca Enîs Ferîha (1903-1993) ve Circis el-Hûrî (جرس الخوري), ister fiil ister isim olsun *cemi müennes* zamirlerin tamamen kaldırılarak bunların yerine *cemi müzekker* kalıbının kullanılmasını teklif etmiştir.¹⁵³

¹⁵² Şerif eş-Şûbâşî, a.g.e., s. 170-175.

¹⁵³ Kees Versteegh, a.g.e., s. 211.

VIII. Arap Dilinin Islahı Bağlamında Tecdit (تَجْدِيد) ve Teysîr (تَيْسِير) Meselesi

A. Arap Dilinin Islahı

21. Yüzyıl Arap toplumunun ihtiyaçları ile 5. Asırda yaşayan, dünyayı kum yığınlarından ibaret zannettiği için dar bir bakış açısına sahip olan badiyelerdeki Arap kabilelerinin ihtiyaçları bir olamaz. İhtiyaçlar sürekli olarak toplumların gelişmesine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla hayatın kanunu, düşüncenin ve toplumun kaydettiği maddi gelişmeye paralel dilsel bir ilerlemeyi de gerekli kıldığı için dilin gelişimi kaçınılmazdır.¹⁵⁴ Dilin gelişimi ile ilgili kullanılan تطویر ve تطویر kelimeleri ise iki farklı şeyi işaret etmektedir. *Tatvîr*, makul bir gerekçe olmadan, bir takım müdahalelerle gelişimin zoraki meydana gelmesidir. Bu yolla sağlanan dilsel gelişim, toplumun kültürel mirasından uzaklaşmasına sebep olabilir. *Tetavvur* ise suni değildir ve aramak suretiyle meydana gelmez, kendi içinden doğal olarak ortaya çıkar ve buna boyun eğmekten kaçış mümkün değildir. Canlıların bünyesinde ve davranışlarında tedrici olarak meydana gelen değişimi de temsil eder. Dolayısıyla Arap dilinin gelişimi de *tetavvurî* yani doğal olmalıdır.¹⁵⁵ Bu doğal gelişim sayesinde hem selefın vazettiği Arap dilinin temel kaideleri korunabilecek hem de klasik Arapça eserlere yabancılaşmanın önüne geçilebilecektir.¹⁵⁶

Bunun için önce gelişimin gerekliliği kabul edilmelidir. Çünkü günlük hayattaki ekonomik ve sosyal sorunların ele alınmasını daha yerinde gören bazı kesimler Arap dilinin karşılaştığı sorunlar yumağını tali bir mesele olarak görmekteler. Hâlbuki asırlardır Arap kültürünü taşıyan *rushâ* epeydir ıslaha ihtiyaç duymaktadır. Çünkü dil ve düşünce, çekişmeci bir ilişki (علاقة جدلية) içerisinde. Dil düşüncenin kalıbı, düşünce ise dilin içeriğidir. Düşünce, ancak aklın içerisinde birbiriyle etkileşim halinde olan kelimeler, dilsel montaj ve kurgulama ile gerçekleştiği için insan yalın olarak düşünemez. Dolayısıyla fikriyatın ilerlemesi

¹⁵⁴ Şerif eş-Şûbâşî, a.g.e., s. 55.

¹⁵⁵ Muhammed Rıfat Zencîr, a.g.e.

¹⁵⁶ Şerif eş-Şûbâşî, a.g.e., s. 166.

dilin ilerlemesine bağlıdır.¹⁵⁷ Arap dili ise bin beşyüz senedir temel kaideleri değişmeden kalabilmiştir. Bu durumu, kimileri Arap dilinin derin köklere sahip oluşuyla açıklarken kimileri de Arap dilinin donuk, durağan ve fosilleşmiş olduğunun göstergesi saymaktadır. Tarih göstermiştir ki dil doğar, gelişir, olgunlaşır, yaşlanır, kabuk değiştirir ve bazı dillerde olduğu gibi ölür. Dolayısıyla dili yaşatmak için yapılması gereken, tabiri caizse güzellik ameliyatı yaparak asırların birikimiyle oluşan kırıklıkları gidermek ve onu yeniden gençleştirmeye çalışmaktır. Çünkü dilin donuk olması aklın donuklaşmasına, dilin fosilleşmesi de (تَحَجُّرُ اللُّغَةِ) zihinlerin sertleşmesine (تَيِّسُ الْأَذْهَانِ) ve bir şey üretememesine sebebiyet verir.¹⁵⁸ İşte *fushâ* da çağdaş hayatın dikte ettiği birkaç değişikliğin dışında hala asırlar öncesinde Sibeveyhi, Kisâi ve çağdaşlarının vazettiği dil kaidelerine olan bağımlılığını sürdürmekte ve onların hala Arap diline müdahil oluşuna sessiz kalınmaktadır. On dört asır önce vazedilen kuralların hükmettiği hiçbir modern dil günümüzde kalmamıştır. Arap dili ıslah çalışmalarına yön vermesi gereken Arap Dil Akademileri hantal bir yapıya sahip olduğu için ortaya koydukları sınırlı sayıdaki çalışma da ne yazık ki ilgililer tarafından duyulmamaktadır. *Fushânın* gözle görülür bir gelişme kaydedememesinin bir sebebi de klasik zihniyetin egemen olduğu anlayışın, getirilen her yeni şeyi, klasik kaynaklarda yer almadığı için merdud saymasıdır. Hâlbuki ıslah hareketi altında ortaya konan her yeni şeyin klasik kaynaklarda geçmeyeceğinin zaten bilinmesi gerekir. Bütün bunlara rağmen, gelişim hayatın kanunu (سُنَّةُ الْحَيَاةِ) olduğu için Arap dili ağır da olsa gelişme kaydetmektedir.¹⁵⁹

Nîl Şairi lakaplı Hafız İbrahim (1871-1932) ise, 1903'de kaleme aldığı kasidesinin şu beytinde *fushânın* ıslaha ihtiyaç duyduğunu belirtiyor:

رَجَعْتُ لِنَفْسِي فَأَتَّهَمْتُ حَصَاتِي وَنَادَيْتُ قَوْمِي فَأَحْتَسِبْتُ حَيَاتِي

Şair burada Arap dilini konuşturarak adeta onunla Araplara sesleniyor. (Arap dili kendi öneminin ve rolünün azaldığının farkında olduğu için Araplara seslenerek

¹⁵⁷ Şerif eş-Şûbâşî, a.g.e., s. 19.

¹⁵⁸ Şerif eş-Şûbâşî, a.g.e., s. 13.

¹⁵⁹ Süleyman Cibrân, a.g.e., s. 96-97.

Arap dilinin içinde barındırdığı hazineyi hatırlatıyor, seçilmiş olan bu dili kalkındırmak için kendisini terk eden insanlardan yardım istiyor.)¹⁶⁰

Diğer yandan, *fushâ*ya yöneltlen tenkitler, art niyetli şarkiyatçı düşüncenin yanı sıra, toplumsal yarar kaygısı da taşımaktadır. Bir diğer ifadeyle, dilin dört temel işlevi olan okuma, yazma, dinleme ve konuşma ile ilgili karşılaşılan sorunları aşma maksatlı tenkitlerdir.¹⁶¹ Dolayısıyla Arap dilinin çağın gelişim ve yeniliklerini karşılamada yetersiz olduğunu, gelişmeye ve modernizeye ihtiyaç duyduğunu dillendiren her çıkışı siyasi ve sömürgeci bakış açısı olarak görmek doğru değildir. *Fushâ* hakkındaki görüşlerini son derece akılcı bir şekilde ifade eden Arap milliyetçiliğinin öncülerinden olan Sâtî' el-Husrî (ساطع الحُصْرِي، 1880-1968), şu tespitiyle hastalığı görmezden gelmenin hastalığın daha da ilerleyeceğine sebep olacağını söylemektedir: “şüphe yok ki geçmişte zengin ve muktedir bir dil olan Arap dilinin günümüzde yetersiz bir dil hüviyetine bürünmesinin sebebi, bu dili konuşanların asırlardır bilimsel çalışmaların uzağında kalışıdır. Çünkü onlar, diğer bütün bilim dallarından sarfınazar ederek zihinlerini edebiyat ve şer'i ilimlerden oluşan dar bir daire içerisinde hapsedtiler. Nihayetinde *fushâ*, sanki uzun süre manevi koza (الشَّرْنَقَةُ الْمَعْنَوِيَّة) içerisinde bırakılarak donuk ve sönük bir boyuta gerileyerek değişimi, uyum sağlamayı, gelişimi ve eleştiriyi kabul etmeyen bir yapıya büründü.”¹⁶²

Ahmed Rıza Benşemsî, Fas Milli Marşında geçen مُنْتَدَى السُّودِ وَجَمَاه kelimesinin günümüzde ibaresindeki şan ve şeref manasına gelen سُوْدُ kelimesinin günümüzde kullanılmadığını ve anlamca muğlâk olduğunu, teemmüle, tahlile ve dilbilim ve kültürel açıdan ele alınması eleştirisinde bulunduğu için *fushâ* taraftarlarından sert tepki görmüştür. Oysa dili objektif ve bilimsel olarak incelemek ve ondaki sorunlu ve zor tarafları tespit etmek dilin lehinedir. Sevgiliyi öldüren sevgi ne kötüdür! (فَيْسَ!) ifadesinde geçtiği gibi, Arap dilini kendi içine hapsedip açılıma ve ıslaha karşı çıkanlar körü körüne bir *fushâ* savunuculuğu yapmakla Arap diline zarar vermektedirler. *Fushâ* yanlılarınca Arapçanın, (اللُّغَةُ الْمُقَدَّسَةُ : kutsal dil), (لُغَةُ الْجَنَّةِ)

¹⁶⁰ Şerif eş-Şûbâşî, a.g.e., s. 56-57.

¹⁶¹ Mehmet Köklüdağ, a.g.e., s. 39.

¹⁶² Süleyman Cibrân, a.g.e., s. 72.

: cennet dili), (لغة الشعر : şiir dili), (سَيِّدَةُ اللُّغَات : dillerin efendisi), (اللغة التي فَضَّلَهَا اللهُ عَلَي : birleşmenin dili), (لغة الوحدة : birleşmenin dili) ve (لغة النبوة : Peygamberlik dili) olarak görülmesi Arap dilinin ıslahının önündeki engellerden biri olmuştur. İslah fikrine tamamen kapalı olanlar, bir yabancı dili, yerel lehçeyi veya Berberi dilini konuşan veya bu dillerle eğitim alan kimseleri milli ve manevi değerlere de düşman olarak görmektedir.¹⁶³

Arap dilinin kalkınabilmesi için ihtiyaç duyduğu ıslah çalışmalarına yönelik yapılan çağrılar şu sebeplerden dolayı muhataplarınca yeterince karşılık bulamamıştır:

- 1- Din faktörü (العامل الديني): İslam ile Arap dili arasındaki sağlam bağ sebebiyle Müslüman Araplar ve Arap olmayan Müslümanlar, ister şeklî ister devrimci olsun dilde ıslah fikrine pek sıcak bakmamıştır.
- 2- Milliyetçilik faktörü (العامل القومي): Cezayirli, Filistinli, Iraklı, Mısırlı ve Yemenlinin birbirleriyle anlaşabilmesini mümkün kılan *fushâ*, Arap milletini bir arada tutan en başta gelen amil sayıldığı için üzerinde ameliyat yapmak doğru görülmemiştir.
- 3- Muhafazakârlık faktörü: Genelde her alanda değişikliğe karşı çıkan bu zihniyet, Arap dili özelinde yapılması düşünülen ıslah çalışmalarına da geçit vermemiştir.

Gerekli olan ıslah çalışmalarının yapılamaması neticesinde sokağın dili olan *âmmice* ile gazete ve kitapların dili olan *fushâ* arasındaki mesafe giderek artmış ve lügavî ikilik/lengüistik ikilik/dilsel ikilik (الإزدواجية اللغوية) Arap toplumlarında kökleşmiştir.¹⁶⁴

İslah çalışmaları çerçevesinde öncelikli olarak ele alınması gereken meseleler şunlardır: Müteradif kelime fazlalığı, öğrenim-öğretim zorluğu, *âmmice* karmaşası, bilimsel ve teknolojik terimlerin noksanlığı.

¹⁶³ Muhammed Budhân, *Meşâkilü'l-Lügati'l-'Arabiyyeti'lletî Yahlukuhâ Lehâ "el-Müdâfi'ün"* 'Anhâ, erişim: 24 Şubat 2014, <https://www.hespress.com/writers/57000.html>

¹⁶⁴ Süleyman Cibrân, *a.g.e.*, s. 29.

1- Müteradiflerin çokluğu: Bazı Arap dil âlimlerine göre Arapçadaki müteradif (eş anlamlı, anlamdaş) kelimelerin çokluğu bir zenginliktir. Kimilerine göre ise dilde anlaşılmayı zor kılan ve dilin hareket kabiliyetini kısıtlayan filolojik bir durumdur. Arap dilindeki müteradif kelimelerin dünya dillerine kıyasla çok daha fazla olmasının en başta gelen sebebi bir nesneyi veya bir meramı her bir Arap kabilesinin farklı bir şekilde isimlendirmesi ve bu lafızların sözlüklerde yer alarak dile yerleşmesidir. *Terâdüf* birçok farklı kelimenin aynı manaya delalet etmesi demektir. Üzüntü manasına gelen الحزن، الغم، الغمة، الأسى، الشَّجْن، التَّرحُّ، الوجد، الكآبة، الجَزَعُ، أشبه، شابه، الهم، الكدر، الأسف، اللفه، الحسرة، الجوى، اللوعة، شاكل، شاكة، ضاهي، مائل، ضارع، حاكي، ناظر hata ve yanılmak anlamlarına gelen هفوة، زلة، وسقطة، وعثرة، كبوة، غلط، خطيئة، لحن، سهو kelimeleri gibi. Aralarında ufak anlamsal farklar olan müteradifler birbirlerinin yerine kullanılabilir. Arap dilinde müteradiflerin çok oluşunun bir sebebi de şiir ve Makâmelerdeki vezin ve kafiye zaruretinin, şairi birbirine yakın anlamı olan farklı lafızları seçmeye mecbur bırakmasıdır. Bu zorlamanın neden olmasıyla kılıç için elli, bal için seksen, cennet için yüz ve bela için dört yüz farklı kelimenin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu durum, müteradiflerin bir zenginlik mi, yoksa gereksiz bir fazlalık mı olduğu tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.¹⁶⁵

2- Arap dilinin öğrenim ve öğretim zorluğu: Arap dili ile eğitimin zor olmasının bir sebebi de asırlar öncesine dayanan klasik dil anlayışının ve öğretim metotlarının devam ettirilmesidir. Asırlar önce dönemin nahivcileri tarafından kaleme alınan dilbilgisi kaidelerinin günümüzdeki alıcısına sunumunda bir takım metodolojik değişikliklere gidilmelidir. XX. yüzyılda nahivle ilgili dillendirilen ıslah çağrıları o denli ileriye ki Arapçayı temelden sarsabilecek radikal teklifler dahi sunulmuştu. İrabın kaldırılıp kelime sonlarının sakın okunması, *âmmicenin* resmi dil seviyesine çıkarılması, Arap harflerinin yerine Latin harflerinin ikâme edilmesi ve

¹⁶⁵ Mehmet Köklüdağ, a.g.e., s. 39.

harflerin önüne ve arkasına başka bir harf bitişmeyecek şekilde tek tek yazılması gibi.¹⁶⁶

- 3- *Âmmice* karmaşası: Araplara göre *âmmice* iletişim dili olması hasebiyle asıl dil olarak muamele görürken *fushâ* ise günlük hayatın dışında kalan, daha çok dini konularda ve matbu eserlerin, gazete ve dergilerin yazı dili olarak kullanılan fer'i bir dil olarak kabul görmüştür. Ana dili Arapça olmayan Müslümanlar nezdinde ise *âmmice*, sonradan ortaya çıkmış yapay bir dil; *fushâ* ise esas dil olup Müslüman Araplar tarafından sürekli ihmal edilmiştir.¹⁶⁷
- 4- Bilimsel ve teknolojik terimlerin noksanlığı: Arap dilinin bilimsel kelime hazinesi kapasitesinin, modern çağın gereksinimlerini karşılamada yetersiz olduğu iddiası XIX. ve XX. Yüzyılda Arap münevverleri tarafından uzun süre irdelenmiştir. Arapçaya giren yabancı kelimelerin ittifakla ve en uygun ve hızlı bir şekilde karşılıklarını bulabilmek için yürütülen çalışmalar Arap Dil Akademilerinin kurulmasına öncülük etmiştir. İlk kurulan Arap dil akademisi Muhammed Kürt Ali tarafından 1919'da Şam'da kurulan *Mecma 'u'l- 'İlmi'l- 'Arabî*dir. Bunu 1932'de Kahire'de açılan *Mecma 'u'l- Fuâdu'l-Evvel* ve 1942'de Irak'ta açılan *el-Mecma 'u'l- 'İlmi'l- 'Trâkî* izlemiştir. Ayrıca Dimeşk Üniversitesi Tıp Fakültesi batı dillerinden Arapçaya geçen tıbbi terimlerin karşılıklarının bulunmasında önemli başarılar elde etmiş ve Arap dünyasında tıp eğitiminin Arapça olarak verildiği ilk üniversite olmuştur. Teknolojinin hiç durmadan geliştiği günümüzde yeni terimlerin Arapçaya kazandırılması noktasında basın yayın organlarından daha hızlı hareket edilmelidir. Çünkü dil kuralları göz ardı edilerek medya tarafından gelişigüzel türetilen veya hiçbir değişikliğe uğramadan Arap diline nakledilen karşılıklar dile yerleştikten sonra değiştirilmeleri çok zor hale gelmektedir. Günümüzde yabancı dillerden Arapçaya nakledilen kelimeler daha çok medya aracılığıyla olmakta ve bu geçişler ani şekilde gerçekleşmektedir. Bu kelimelerin karşılıklarının

¹⁶⁶ Mehmet Köklüdağ, **a.g.e.**, s. 39,40,41.

¹⁶⁷ Mehmet Köklüdağ, **a.g.e.**, s. 46.

ivedilikle tespit edilmesi ile görevli kurumların bu hızın gerisinde kalmaları önemli bir sorundur.¹⁶⁸

Araplar, İslamiyet'in gelişi ile birlikte saf Arap dilini yabancı tesirlerden korumak için çeşitli tedbirlere başvurmuşlardır. Bunun sonucunda Arapça uzun müddet arı kalabilmiş, fakat bir yandan da dışa açılımı kabul etmeyen, yeniliklere kapalı izlenimi yaratmıştır. Modern dönem ile birlikte ise bu algı değişmiş, yabancı dillerden etkilenmenin tabii olduğunun farkına varılması ile beraber Arap dilinde müspet-menfi bir takım değişimler başlamıştır.¹⁶⁹

Bu değişimlerin yaşanmasında eğitim kurumlarının, kültürel kuruluşların, toplumsal ve ferdi çabaların katkısı ve önerileri yadsınamaz. Bütün bu çabalara rağmen en etkili rolü üstlenecek taraf, siyasi iradenin ortaya koyacağı sağlam bir otorite olacaktır. Bu, sadece stratejik planlar yapmak ve bunları uygulamak için teşkilatlanma ve dil akademilerinin kurulması için gerekli olan maddi destek olmamalı, *fushânın* ıslahına yönelik çıkarılan kanunlar uygulanmalıdır. 2008 senesinde Mısır'da çıkarılan kanun, eğitim kurumlarına, kültürel kuruluşlara, bakanlıklara ve kamu kurumlarına *fushâyı* koruma, genelleştirme ve yayma görevini vermektedir. Yine Mısır'da 1958'de çıkarılan kanun, ticari mekânların isimlerinin İngilizce olarak yazılmasını yasaklamakta, Arapça olarak yazılmasını gerekli kılmaktaydı. Ancak bir gereklilik olması halinde Arapça isimden sonra ve daha küçük ebatta olmak şartıyla yabancı dille de yazılmasına imkân tanımaktaydı. Çıkarılan bu kanunların günümüzde uygulanamaması siyasi otoritenin sorunu sahiplenmediğini göstermektedir.¹⁷⁰ Gelişmiş ülkeler ise dilin korunması ve ıslahı konusunda örnek çalışmalar yapmışlardır. Fransa devrim parlamentosunun iki asır önce Fransızca'yı yaygınlaştırmak amacıyla çıkardığı kanun, Fransızcanın haricinde başka bir dil ile yazı yazanları memuriyetten çıkarmayı ve altı ay hapis cezası ile cezalandırmayı içermekteydi. Yine Fransa'da 1994'de "Fransızcanın gerekliliği" (لزوم الفرنسية) adıyla bir kanun çıkarılmıştır. Tüm bu kanunlar titizlikle uygulanmıştır.

¹⁶⁸ Mehmet Köklüdağ, **a.g.e.**, s. 49,50.

¹⁶⁹ Mehmet Köklüdağ, **a.g.e.**, s. 51.

¹⁷⁰ Abdülcevad Tefvik Mahmud, **a.g.e.**, s. 137.

Mısır’da ise 1958 ve 1991’de çıkarılan, Arapçanın resmi kuruluşlarda kullanılmasını gerekli kılan kanunlar uygulanamamıştır.¹⁷¹

İbranice deneyimi (التجربة العبرية) ve *Frankofon* deneyimi (التجربة الفرنكوفونية) de dilin ıslahı sayesinde milli kimliğin oluşması ve muhafazası arasındaki sıkı irtibatı ortaya koymaktadır. İbranice deneyimi, Yahudilerin yüzden fazla devlette dağınık bir şekilde yaşadığı 19. Asrın ortalarında başladı. Yahudiler, yaşadıkları ülkenin dilini konuşmakta olup İbranice, ibadethanelerde kullanılan, bazı metinlerde yer alan ve insanların birbirlerine iltifat ederken kullanmayı tercih ettikleri ölü bir dil menzilesindeydi. Yahudiler için bir vatan kurulması fikri ortaya çıkınca önde gelen Yahudi müfekkirlere olan Eliezer Ben-Yehûda (1858-1922), “dil olmadan hiçbir millet için yaşam yoktur” (لا حياة لأمة بدون لغة) sloganını bayraklaştırarak İbranicenin bir yazı dili, bilim dili ve günlük hayatta kullanılan canlı bir dil haline gelebilmesi için çalışmalarına başladı. 1881’de Filistin’e göç eden Ben-Yehûda orada, konuşma dili olarak İbranicenin zorunlu olduğu ilk Yahudi evini kurarak kırk sene boyunca aralıksız çalışmalarını sürdürdü ve evinde İbranice konuşanların oluşturduğu bir dernek kurdu. Ardından ise içinde çocuklar için de bir bölüm olan İbranice gazete çıkardı. Ayrıca, telifinde eski Yahudi mirasından ve Sami dillerinden yararlandığı ve içeriğinde bilimin farklı alanlarında ortaya çıkan yeni terimlere de yer verdiği, öğrencilerinin daha sonra on altı cilde tamamlayacağı dokuz bölümden oluşan büyük bir sözlük hazırladı. Onun bu çalışmaları neticesinde Filistin’de eğitimin İbranice verildiği, İbranice kitapların ders müfredatlarında yer aldığı okullar açılmaya başlandı. Günümüzde de yabancı dille eğitim vermenin uzun vadede toplumun şahsiyetini bozacağı ve bilimin yerelleşmesine (تَوَطَّنُ الْمَعْرِفَةُ) engel teşkil edeceği gerekçesiyle, İsrail üniversitelerinin tıp, mühendislik ve fen bilimleri başta olmak üzere bütün alanlarında eğitim dili İbranicedir.¹⁷² Asırlar boyunca yaşadıkları ülkelerin dilleri Yahudilerin ana dili olmuştu. Yahudi aktivistler ıslah edilen İbranice dilinin Yahudiler arasında yaygınlaşabilmesi için öncelikle her bir Yahudi’nin bu dili kendi evinde ailesi ve çocukları arasında zorunlu hale getirmesinin propagandasını

¹⁷¹ Selvâ Hammâde, **a.g.e.**,

¹⁷² Muhammed Abdu’s-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 18-19.

yapmışlar, böylece elli sene süren bu proje ile birlikte modern İbranice dili ortaya çıkmış ve kurulan İsrail devletinin resmi dili olmuştur.¹⁷³

Frankofon deneyiminden söz edecek olursak, gittikçe güç kazanan Amerika karşısında, Fransa imparatorluğunun zayıflamasıyla dünyanın birçok ülkesinde varlığını sürdüren Fransızca nüfuzunu kaybetmeye başladı. Bu düşüşe engel olabilmek için 20. Yüzyılın ikinci yarısında *Frankofon Cemiyeti* (رابطة الفرنكوفونية) kuruldu. Bu cemiyetin bünyesinde, Fransızcanın konuşulduğu bölgeleri izleyecek, Fransızcanın maruz kaldığı sorunları araştırarak, birçok yabancı ülkede eğitsel, kültürel ve bilimsel konferanslar düzenleyecek, Fransızca basılan basın-yayın organlarını denetleyecek ve dilsel hataları tashih edecek bilimsel kuruluşlar tesis edildi. İsrail ve Fransa gibi iki başarılı örnek incelendiğinde Arap dilinin yaşadığı durağanlığa karşı Arap ülkelerinin güçlü bir tepki vermediği görülecektir. Bu tepkisizlik kabullenmişliğe yol açtığı için önde gelen haber sunucuları dahi yaptıkları fahiş dilsel hataları, kendilerinin bir dilci olmadığını söyleyerek hafife almaktadırlar. Yabancılar kendi dilleri için böyle ağlıyor ve ağlaşıyorken, Arap dili için ise ağlayan kimse yok. (هكذا يَكُونُ، وَيَتَّبِأُونَ عَلَى لُغَاتِهِمْ، وَالْعَرَبِيَّةُ لَا بَوَاقِي لَهَا)¹⁷⁴

Dilin ıslahı ve dil birliğinin sağlanması ile ilgili dünyada yaşanan tecrübeler şu iki yöntemin uygulanmaya çalışıldığını göstermektedir. Ya, en ideal görülen lehçe esas ve çatı kabul edilmek suretiyle bütün lehçelerin ona tabi olması hedeflenmiş, ya da lehçelerden uzaklaşılarak mevcut ana dilin etrafında şekillenen bir dil birliği sağlanmıştır. Mesela eski Yunanca örneğini ele alırsak, düşünce ve medeniyet gibi alanlarda kullanılan Yunanca ve normal günlük hayatta kullanılan Yunanca olmak üzere iki farklı varyasyonu olup her ikisi de birbirine yakın bir konumdaydılar. Fransa’da iki asır önce Fransız nüfusunun yarısı ana dil ile birbirleriyle anlaşamayacak durumdaydı. Fransız devriminin başlaması ve ‘genel zorunlu eğitim’ ilkesinin kabul edilmesiyle yerel lehçelerin ortadan kaldırılması hedeflenmişti. Modern Çin dili ise 1919’dan itibaren yapılan çalışmalar neticesinde lehçelerin bir potada eriyip birbirleriyle kaynaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Çince,

¹⁷³ Selvâ Hammâde, **a.g.e.**

¹⁷⁴ Muhammed Abdu’ş-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 19-21.

birçok lehçenin çağdaş ana dil etrafında birleştirilerek dil birliğinin sağlanmasının mümkün olduğunu gösteren bir başarı örneği olmuştur.¹⁷⁵

B. Tecdit ve *Teysîr* Meselesi

Tecdit hareketi geçmişten günümüze olumlu neticeler vermiş olsa da klasik düşünce taraftarlarına göre tecdit, dinin esaslarından kopmak ve öğretilerinden uzaklaşmak demektir. Onlara göre selefin fikirleri, tartışmaya açık olmayan önermeler ve yasaklar üzerine kurulduğu için bunun dışındaki fikirler İslam ümmeti için bir tehlikedir. Mazinin bekçiliğini yapanlar, kültürü ve toplumun köklü geleneklerini korumada olumlu rol oynamakla beraber, onlar için selefin fikirlerine teslimiyet göstermek bir ilke haline gelmiştir. Oysa bunun aksini söyleyen İslam dini bu tür bir taassubu reddederek değişimi ve gelişimi işaret etmektedir.¹⁷⁶ Hz. Muhammed, Kur’ân’ın kendileri hakkında “Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine uyun’ denince: ‘Babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız’ derler” (وَإِذَا قِيلَ لَهُم اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا¹⁷⁷ diye bahsettiği durağanlık taraftarları (أنصارُ) ile mücadele etmiştir. Buna rağmen Müslümanlar durağanlığın etkisinden kurtulamayarak büyük ölçüde yeniliklere kapalı hale gelmiştir.¹⁷⁸

Arap dilinin kutsal ve dillerin en faziletlisi olduğu görüşü durağanlığın ortaya çıkışına doğrudan etki etmiştir. Arap dilinin günümüze kadar üç yüz milyon insanın ana dili olarak varlığını devam ettirmesinde Kur’ân’ın rolü büyüktür. Fakat kutsal olduğu iddiası ne Kur’anla ne de Sünnetle temellendirilemez. Dolayısıyla akılcı bakış açısına göre Arap dili diğer dünya dillerinin olduğundan başka bir şey değildir. Buna rağmen Arap dilinin kutsal olduğu inancından kaynaklanan bazı basmakalıp fikirler, onun donuklaşmasına ve çağa ayak uyduramamasına yol açmış ve üzerinde her hangi bir ilave, hazıf ve tadile izin vermemiştir.¹⁷⁹ Bu katı tutuma rağmen, Abbasiler döneminde ortaya çıkan *Mutezili* fikirlerin etkisiyle, başını Ebu Ali el-Fârisî (ö. 377/987) ve talebesi İbn-i Cinnî’nin çektiği dilin kıyas yoluyla zenginleştirilmesi ve

¹⁷⁵ Ünûr Seyyidî Muhammed, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁷⁶ Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁷⁷ Lokman (31):21

¹⁷⁸ Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁷⁹ Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 71-72.

*iştikak*ın yaygınlaştırılması çabaları sayesinde tecdit fikri yeşermeye başlamıştır. Onların Arap diline karşı bakış açıları akılcı ve yenilikçi olup Ebû Hanife ve ekolünün fıkha karşı olan tutumuna benzemektedir. Bu sayede dil, aklın otoritesine boyun eğerek özgürleşme imkânı yakalamıştı. Ancak Arap-İslam tarihinde muhafazakârlığın baskın oluşuyla yenilikçi fikirler ve çabalar sindirilmeye ve Arap dili için yapılan yenilik ve kalkındırma çabalarının sürekli biçimde engellenmeye çalışıldığı görülmektedir.¹⁸⁰

Diğer yandan, dilin kutsal olduğu inancı ise oldukça eskidir. Mısırlılar, Firavunlar devrinde yazının yaratıcısı olduğuna inandıkları yazma sanatı tanrısı Thoth'a inanmaktaydılar. Dili, 'tanrıların sözü' anlamına gelen (مدو-نثر) ifadesiyle simgeleştiren Mısırlılar, Hiyeroglif, Hieratik ve Demotik isimli üç hat ile yazılan eski Mısır yazısının ve eski Mısır dilinin gökten indirildiğine inanmışlardı. Irak'ın güneyinde yaşamış olan Sümerler de Sümer dilini ilahların kendilerine bahsettiğine ve kutsal olduğuna inanmaktaydılar.¹⁸¹ Yeni Düşünce Akımı (تيار الفكر الجديد) ile Geçmişin Savunucularının (حراس الماضي) karşı karşıya geldiği durağanlık eksenli çekişmeler başka medeniyetlerde de yaşanmıştır. Dünya edebiyat tarihinde vuku bulan en meşhur kavgalardan birisi *Hernâni* Kavgasıdır (مَعْرَكَةُ هِرْنَانِي). Meşhur Fransız şair Victor Hugo (1802–1885) 1830'da yazmış olduğu *Hernâni* isimli piyesiyle Fransız tiyatrosunun 17.Yüzyıldan itibaren kendisine sıkı sıkıya sarıldığı klasik edebiyatın basmakalıp bütün kurallarını yıkmıştır. Hugo, on iki ses birliğinden oluşan şiir veznine uymadığı gibi klasik tiyatronun temellerinden biri olan mekân, zaman ve konu birliğine de önem vermemiştir. Yenilik karşıtları Hugo'yu Fransa'nın geleneklerini yıkmaya çalışmakla ve Hristiyan dininin ve Katolik kilisesinin öğretilerine karşı çıkmakla suçladılar. Neticede Hugo'nun ihdas ettiği bu yeni akım zafere ulaşmış ve bu sayede Avrupa ve dünya tiyatrosu özgürleşmiştir.¹⁸²

Arap dilinin esnek oluşunun yeni terimler türetmeye imkân tanınması geçmişte de bir metod olarak kullanılmıştır. Abdullah el-Bustânî'nin (1854-1930) bildirdiğine göre Cemalettin Efgânî'nin (1838-1897) bazı kimseleri hicvederken söylediği “şu,

¹⁸⁰Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 163.

¹⁸¹Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 72-73.

¹⁸²Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 60.

Arap dili, 19. yüzyılın sonu itibarıyla Avrupa’da baş gösteren bilim ve sanayi kalkınmasının getirdiği teknolojik ve bilimsel icatları ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan yeni terimleri takip edecek dilsel yeterliliğe sahip değildi. Bu dönemde Avrupa’ya bilim heyetlerinin gitmesi ve modern bilimi takip edebilmek için dilin ihyası yönünde yapılan çağrılar yanı sıra, Arap dilinin belleğini canlandırmak, Arap dili ile medeniyeti takip edebilmek ve çağın ihtiyaçlarına cevap verebilmek için Araplar arasında sesler yükselmekteydi. Bütün bunlar dilde tecdit ve *teysir* çalışmalarını hızlandırmıştır.¹⁸⁴ Sürekli olarak *fushan*ın zor bir dil olduğunu dile getiren Spitta ve Arap fikirdaşlarına göre ise, karmaşık, donuk ve içe kapanık bir yapıya sahip olan ve kaidelerinin çok oluşu ve geniş metinler içermesinden ötürü *fushâ*, medeniyet dili haline gelememiş ve konuşanlarının sayısının son derece sınırlı oluşuyla günlük hayattan kopmuştur.¹⁸⁵

Tecdit konusu, Lütî es-Seyyid’in 1913’de yazı dilinin *âmmice* olması yönündeki çağrısıyla, Cubrân Halil Cubrân (1883-1931), Cebr Dûmî (1858-1930), Nikola Feyyâd (1871-1930), Emin er-Reyhânî (1876-1940) ve Enîs Hûrî el-Makdisî’nin (1885-1977) konuyu gündeme getirmeleriyle iyiden iyiye konuşulmaya başlanmıştır. Arapçanın bilimsel kavramları ifade edebilmesi için Latin harflerinin gerekli olduğunu söyleyen Selâme Musa, *el-Belâgatü l-‘Asriyyetü ve l-Lügatü l-‘Arabiyyetü* isimli kitabında şöyle demektedir: “Dilimiz Arapça bilimsel açıdan ölü bir dil haline geldiği için bizler de bilimsel yaşamın uzağında kaldık. Toplumumuz, biyoloji, kimya, psikoloji vb. bilim alanlarının gerek gördüğü bilimsel bir hareketliliğin içerisinde değildir. Çünkü dilimiz Arapça, milyonların anlamadığı bir yazı ile yazılmaktadır.” Tecdit yanlıları, kitaplara hapsedilmiş bir dilin bilimsel araştırmaları ve buluşları ifade edemeyeceği gerekçesiyle tecdit hareketini gerekli görmekteydiler. Bu bağlamda *âmmicenin* edebiyat, sanat ve bilim dili olması çağrısında bulunarak *âmmiceyi*, *Edebu ş-Şa‘b* ve *el-Edebu ş-Şa‘bî* diye isimlendirmişler, *âmmice* kullanımının her alanda yaygınlaşmasıyla halkın edebi, sanatsal, bilimsel ve kültürel düzeyinin artacağını sık sık işlemişlerdir. Tecdîdî fikirlerden biri olan Arap yazısının Latin harfleriyle yazılması fikrinin

¹⁸⁴ Ünûr Seyyidî Muhammed, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁸⁵ Semer Rûhî el-Faysal, *a.g.e.*, s. 20.

savunucularından Kasım Emin (1863-1908), Latin harflerine geçildiği takdirde Arap dilinin, okuyucunun daha önce karşılaştığı dilsel karışıklıklardan ve okumayı zorlaştıran kapalılıklardan kurtulacağını ileri sürmüş ve şöyle demiştir: “Diğer dillerde insanlar anlamak için okuyor, fakat Arapçada okuyabilmek için önce anlamak gerekiyor. Mesela م، ل، ع harflerinden oluşan kelimenin okunabilmesi için okuyucu عَلَّمَ، عَلِمَ، عَلِمَ، عَلِمَ gibi birçok alternatifle karşı karşıya kalmakta ve bunlardan birini seçebilmesi için önce cümleyi anlamak zorundadır.”¹⁸⁶

Arap yazısında *teysir* düşüncesi 1880’de Spitta’nın yazmış olduğu *Kavâidu l-‘Arabiyyeti l-‘Âmmiyyeti fî Mısır* isimli esere dayanmaktadır. Spitta, Arapça yazılışlarda hareke olmadığı için okuyucunun doğru bir şekilde anlama ve okumasına imkân vermediği gerekçesiyle Arapça harflerin Latin harfleriyle değiştirilmesi çağrısı yapmıştır. Arapçanın daha kolay yazılabilmesi için sunulan teklifler içerisinde en dikkat çekenlerden bir olan Abdülaziz Fehmi’nin 1943’de Kahire Arap Dil Akademisine sunduğu taslağa göre:

ح: الحاء، ج: الجيم، ث: t (üzerinde iki çizgi)، ت: t، ب: b، 3: hemze، أ: a (üzerinde tek çizgi)، ص: ص، ش: s (üzerinde tek çizgi)، س: s، ز: z، ر: r (üzerinde iki çizgi)، د: d، ذ: d (üzerinde iki çizgi)، خ: الخاء، ل: ل، ك: k، ق: q، ف: f، غ: الغين، ع: العين، ط: ters z، ظ: يُكْتَبُ حرفُ الطاء معكوسا، ض: ters d، ت: ters s، ه: h، و: w، ي: y، م: m، ن: n، ٥: ٥، ٦: ٦. Harekeler ise fetha: a, zamme: u, kesre: e veya ı harfî ile gösterilecekti. Sükün için herhangi bir işaret belirtilmemiş, şedde aynı harfin iki kere yazılmasıyla, tenvin ise harfin peşinden küçük bir nûn harfinin yazılmasıyla gösterilecek veya eski tertip üzere yazılabilecekti.¹⁸⁷

Abdülaziz Fehmi’nin sunduğu bu teklif, bazı Arapça harfler ile telaffuzlarının farklılık göstermesi ve bazı harflerin yazımındaki zorluklar gibi sebeplerden ötürü bilimsel bir dayanağı olmadığı için başarısız olmuştur. Bu teklifin sunulmasının nedenlerinden biri de okumada hatayı önlemek ve doğru anlamayı yerleştirmek için lafız ve kitabet arasındaki uyumun sağlanması olsa da dilin yaşadığı sürekli gelişim buna imkân vermemektedir. Çünkü dildeki telaffuz hiçbir zaman sabit kalmayıp bölgeden bölgeye ve nesilden nesile değişiklik göstermektedir. Bu da her bir devirde

¹⁸⁶ Ünûr Seyyidî Muhammed, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁸⁷ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 26-27.

ortaya çıkacak farklı telaffuzlar için ayrı ayrı yazı şeklinin olmasını gerekli kılacaktır. Antoine Maille, yeryüzündeki bütün dillerin kendine has bir yazı şekli olduğunu ve lehçelerin ve farklı toplumsal sınıfların varlığı sebebiyle ön plana çıkan telaffuzdaki ihtilafların çoğunun yazıda olmadığını söylemiştir. Demek ki, telaffuzların değişiklik göstermesine rağmen yazının sabit kalması dilsel bir zorunluluktur. Yazıya has bir takım değişmez kaidelerin olması yazının sabit kalmasını gerekli kılmaktadır. Bunlar:

- a- Kelimenin yapısında ve telaffuzunda bulunan fonetik etkileşimler yazıda bulunmaz.
- b- Telaffuzdaki yerel ve bölgesel özellikler yazıya sirayet etmez.
- c- Yazı eski kullanımları da muhafaza eder.
- d- İfadenin berrak olabilmesi ve muğlâklıktan kurtulmak için yazıda nahiv kaideleri ve kelimeler titizlikle kullanılır.¹⁸⁸

Fushâ, Kur'ân'ın dili olmasının yanı sıra yazı, edebiyat ve şiirin dili, *âmmice* ise toplumun bütününde kullanılan iletişim dilidir. Arap ülkelerinde iletişim dilini tek kılmak için 19. Asırda iki eğilim ortaya çıktı. a- tecdit taraftarlarının ve müsteşriklerin desteklediği, edebi ürün, telif ve yayınların dilinin *âmmice* olmasına çağıran görüş. b- *fushânın* bütün alanlarda iletişim dili olması gerektiğini ileri süren muhafazakârların desteklediği görüş. Bu amaçla Mısır, Şam ve Irak'taki muhafazakâr bilimsel çevreler *teysir* çalışmalarına hız verdiler.¹⁸⁹ Çünkü edebiyat ve şiirin en güzel örneklerinin kendisiyle verildiği *fushâ*, artık okullar ve üniversitelerde konuşulmaz olmuştu. Medeniyetin gelişimini izleyen araştırmacılar, dilin medeniyetin ilerleyişine zıt bir paralellikte seyrettiğini fark etmişlerdir. Medeniyet gelişme yaşıdıkça bu gelişimi ifade edecek kolay bir dile ihtiyaç vardır. Yani medeniyet geliştikçe dil basitleşmelidir. İngilizce, Fransızca, Almanca gibi dillerin Latince'den kopması ve sonrasında mütemadiyen ihtiyaç duyulan basitleştirme çabalarının asıl nedeni budur.¹⁹⁰ Radyo ve TV spikerlerinin, hatiplerin, gazete yazarlarının ve kitap müelliflerinin yaptıkları yaygın dilsel hatalar ise *fushânın* zor

¹⁸⁸ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁸⁹ Ünûr Seyyidî Muhammed, **a.g.e.**, s. 65.

¹⁹⁰ Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 112-113.

bir dil olduğunu ortaya koymaktadır. Cümle içindeki konumuna göre kelimenin son harfinin harekesinin değişkenlik arz etmesi, hemzenin farklı şekillerde yazılışındaki karmaşıklık, *cemi teksir*lerin ve *sülası* masdarların belli bir kaideye değil de semaî oluşuna bağlı olarak çok farklı sığalarının olması belli başlı zorluklar olarak ifade edilebilir. Birçok çağdaş edip ve müfekkîr, *irabın* kaldırılarak kelimenin sonunun sakin olarak okunması, Arap dilinin Latin harfleriyle yazılması ve Taha Hüseyin'in ortaya attığı, her bir Arap harfinin birbirine bitişmeden tek tek ve şeklen bir değişikliğe uğramadan yazılması gibi bu zorlukların çözümüne yönelik bir takım ıslah ve *teysîr* önerilerinde bulunmuştur.¹⁹¹

Tecdit ve *teysîr* kapsamında son dönemde uygulanan, nahvin kurallarının dışına çıkarak kullanılan kelime ve cümle yapıları dile kolaylık sağladığı gibi dilin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Örnek olarak:

- a- Zamirin mabadine râci olması: klasik nahivde zamir magabline râci olur. (adam evine döndü : عَادَ الرَّجُلُ إِلَى بَيْتِهِ) gibi. Yeni kullanımlarda ise zamir isimden önce gelebilmektedir. (dışişleri bakanı havaalanına indikten sonra beyanat verdi : بَعْدَ هُبُوطِهِ فِي الْمَطَارِ صَرَخَ وَزِيرُ الْخَارِجِيَّةِ بَأَنَّ...) gibi.
- b- Bir *muzâfun ileyh* için iki ya da daha fazla *muzâfın* olması: (öğrencinin kitapları ve defterleri : كُتِبَ التَّلْمِيزُ وَدَفَاتِرُهُ) cümlesi klasik *nahiv* kaidesine bağlı bir dizilişe sahipken, aynı manaya gelen كُتِبَ وَدَفَاتِرُ التَّلْمِيزِ cümle kalıbının kullanımı son dönemde oldukça yaygınlık kazanmıştır. Bu yeni kullanıma radikal muhafazakârlar dahi ses çıkarmamıştır.
- c- ذَات ve كَافَّة kelimelerinin *te kid-i* manevi için kullanılması: *te kid-i* manevi, (müdürün kendisiyle görüştüm : قَابِلْتُ الْمَدِيرَ نَفْسَهُ، عَيْنَهُ) cümlesinde olduğu gibi عَيْنَ ve ذَات ve كَافَّة kelimeleri de daha çok *te kid* olarak kullanılmaktadır. (kitabın kendisini okudum : قَرَأْتُ الْكِتَابَ ذَاتَهُ) ve (tüm arkadaşlar katıldı : شَارَكَ الْأَصْدِقَاءُ كَافَّتَهُمْ) gibi.
- d- ك harfinin teşbihin gayrı bir mana içermesi: klasik nahiv kitaplarında harfi cer olan ك harfi (yüzün ay gibidir : وَجْهُكَ كَالْبَدْرِ) cümlesinde olduğu gibi teşbih

¹⁹¹ Süleyman Cibrân, a.g.e., s. 28.

ifade etmektedir. Fakat yeni anlayışa göre ك harfi çok defa “olarak” manasına gelen بِإِعْتِبَارٍ بِصِفَةٍ kelimesinin yerine kullanılmaktadır. (öğretmenler olarak biz (نَحْنُ كُمُعَلِّمِينَ) gibi.

- e- Soru edatlarının cümle içerisindeki yeri: Soru edatları klasik nahivde cümle başında gelirken yeni uygulamada ise terkipte *mefûl-u bih* mevkiinde gelebilmektedir. (olayın ne zaman olduğunu kimse bilmiyor : لَا أَحَدٌ يَعْرِفُ مَتَى لَمْ تُعَلِّنِ اللِّجْنَةُ : heyet yarışmada kazananın kim olduğunu bildirmedi (وَقَعَ الْحَادِثُ (مَنْ الْفَائِزُ فِي الْمُسَابَقَةِ) ve (kendi teorisinin Mısır’da nasıl karşılandığını bilmek önemliydi : مَتَى، مَنْ، (كَانَ مِنَ الْمُهِّمِّ مَعْرِفَةُ كَيْفَ تَمَّ تَلَقَّى نَظَرِيَّتَهُ فِي مِصْرَ) cümlelerinde soru edatları cümlelerin ortasında *mefûlu bih* olarak gelmiştir.

- f- *بَعْضُهُمُ الْبَعْضَ* ifadesinin ortaya çıkması: “öğrenciler birbirine yardım ediyor” ifadesi klasik nahve göre *يُسَاعِدُ التَّلَامِيذُ بَعْضُهُمُ بَعْضًا* ve *التَّلَامِيذُ يُسَاعِدُونَ بَعْضُهُمُ بَعْضًا* cümlelerinde olduğu gibi yazılmaktadır. Fakat günümüzün modern metinlerinde ise az bir değişiklikle ifadeye akıcılık kazandırılmıştır: *يُسَاعِدُ التَّلَامِيذُ بَعْضُهُمُ الْبَعْضَ* cümlelerinde *lâm-ı tarif*le rahat bir geçişkenlik sağlanmıştır. Bu kullanımı fahiş hata addedenler olsa da gazetelerde ve hatta edebiyatta yaygınlık kazanmıştır.

- g- *İsm-i Tafdil*in *ma kabline* mutabık olmaması: klasik nahiv kaidesine göre *ism-i tafdil lâm-ı tarifli* olan sıfat olursa bunun hükmü *magabli* olan *mevsufuna müfret, tesniye* ve *cemi* olmada ve *müzekkerlik* ve *ümüenneslikte* tabi olmaktadır. *الْبِنْتُ الْكُبْرَى* ve *الرَّجُلَانِ الْأَفْضَلَانِ* cümleleri gibi. *الْبِنْتُ الْكُبْرَى* ifadesi kaideye göre yanlıştır. *الْقُرْيَةُ الْجُمْلِي، السَّاحَةُ الْوُسْعِي، النَّتِيجَةُ الرَّوْعِي* cümleleri ise kaideye uygun yazımlardır. Fakat günümüzde modern dil anlayışına göre ال takısı almış sıfat olan *ism-i tafdil*, kullanımı yaygın olan *كُبْرَى، صُغْرَى، عُظْمَى* gibi kelimeleri istisna edersek daima *müfret müzekker* olarak gelmektedir. Dolayısıyla günümüzde *الْقِصَّةُ الْأَرْوَعُ، الطَّبِيعَةُ الْأَجْمَلُ، الدَّوْلَةُ الْأَقْوَى* benzeri cümleleri sıklıkla görmekteyiz. *İsm-i tafdil*in ilk defa bu şekilde yazılabileceğini mümkün gören ve uygulayan Gazeteci yazar Muhammed Hasaneyn Heykel (1923-2016) olmuştur. *el-Ehrâm* gazetesinde editör olduğu dönem ABD ve Sovyetler Birliğini ifade eden (الدَّوْلَتَانِ الْعُظْمَايَانِ : iki süper güç) tabirini dile ağır geldiği

saikiyla الدَوْلَتَانِ الأعْظَمَ şeklinde yazarak *ism-i tafdili* müfret müzekker olarak kullanmıştır.

h- *Hattâ*'nın (حتى) yeni bir anlam kazanması: klasik nahve göre حتى (balığı kafasına kadar yedim : أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسِهَا ve (dersin sonuna kadar bekledim : (إِنْتَظَرْتُ حَتَّى نِهَآيَةِ الدَّرْسِ : cümlelerinde olduğu gibi ya إلی manasında harfi cer olarak gelir, ya da kendisinden sonra gelen fiili muzariyi (acıkana kadar yeme! : (لَا تَأْكُلْ حَتَّى تَجُوعَ cümlesinde olduğu gibi gizli bir أَنْ ile *nasb* eder, ya da (balığın başını dahi yedim : (أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسِهَا cümlesinde olduğu gibi *atıf* harfi olarak gelir. Fakat yeni kullanımda حتى hem harfi cer olarak gelmiyor hem de kendisinden önce *matufun aleyh* olmadığı için *atıf* harfi olarak da sayılmıyor. (bunu muhalifler de kabul ediyor : (يُعْتَرَفُ بِذَلِكَ حَتَّى : (حَتَّى أَنْتَ تُنْكِرُ كُلَّ مَا حَدَّثْتُ؟ : (الْمُعَارِضُونَ cümlelerinde olduğu gibi.

i- Mechul fiilin yerine إِنْفَعَلَ fiil kalıbının kullanılması: vezninin ve türevlerinin kullanımı son dönemde oldukça yaygınlık kazanmıştır. Klasik nahiv kuralları gereği eski metinlerde *sûlasi mücerret* fiillerin meçhul kalıbının كُتِبَ kullanımı günümüzde yerini اِنْكَتَبَ olarak büyük ölçüde kalıbına bırakmıştır. Çünkü bu kalıp, kişiyi meçhul fiildeki harekeleme zorluğundan kurtarıp okuma işleminde önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Zaten *âmmicelerin* hiç birinde meçhul fiilin kullanımı yoktur. إِنْفَعَلَ fiil kalıbının kullanımı yoluyla *fushâ* birçok yeni kelime kazanmıştır. اِنْبَنَى، اِنْقَاسَ، اِنْغَلَقَ، اِنْجَرَحَ، اِنْطَرَحَ، اِنْضَافَ، اِنْسَمَعَ، اِنْضَرَبَ، اِنْقَتَلَ، اِنْدَاسَ، اِنْخَلَطَ gibi.¹⁹²

Teyisîrin gerçekleştiği diğer bazı hususlar ise şunlardır: cümleye anlam derinliği katılması için Fiili Mazi kelimelerin, özellikle de medya dilinde قام بـ + formunda kullanılmasıdır. Mesela “ziyaret etti” derken, قام زَارَ fiili yerine قام تَمَّ + مصدر ifadesi daha çok tercih edilmektedir. Yine meçhul fiillerin yerine جَرَى + مصدر veya وَقَعَ الإِتِّفَاقِيَّة ifadesini medya dilinde görmek neredeyse imkânsızdır. Bunun

¹⁹² Süleyman Cibrân, a.g.e., s. 39-44.

yerine تَمَّ تَوْقِيعَ الْإِتْفَاقِيَّةِ veya جَرَى تَوْقِيعَ الْإِتْفَاقِيَّةِ ifadesi yer almaktadır.¹⁹³ Ahmed Fâris eş-Şidyâk, *Fushâda Muzâf* ile *muzâfun ileyhi* birbirine bağlayacak bir rabıt olmadığı için meydana gelen bazı anlam karışıklıkların giderilmesi için ıslah çalışması yapılması gerektiğini söylüyor. العظیم kelimesinin *muzâfin* mı yoksa *muzâfin ileyhin* mi sıfatı olduğu belirsizdir. Fakat *âmmicede muzâf* ile *muzâfileyh* arasına bir kelime ilavesiyle buna çözüm bulunmuştur. Mısırlılar بُتَّاعٌ, Şamlılar تَبَّعٌ ve Tunuslular مُتَّاعٌ, Hicazlılar ise حَقَّ kelimelerini kullanmaktadırlar. Dolayısıyla يوم بُتَّاعِ الله العظیم denildiğinde العظیم kelimesinin الله lafzının sıfatı olduğu belirgin bir hale geliyor.¹⁹⁴ Şidyâk, (زَارَنِي زَيْدٌ وَعَمْرُوٌّ وَخَالِدٌ وَبَكْرٌ) cümlesinde olduğu gibi peş peşe gelen *matuflar* arasında *atuf* harfî yerine Avrupa dillerinde olduğu gibi ifadede akıcılığın sağlanması için virgöl kullanılıp sadece *matuf* olan son kelimedenden önce *atuf* harfinin kullanılması gerektiğini söylüyor.¹⁹⁵ Kelimelerin sonundaki irabın gizlenip son harfin sakin olarak ifade edilmesi sadece *âmmice* telaffuzlarda mevcut iken, daha sonra modern Arapçanın da en belirgin özelliklerinden biri olmuştur. Kahire dil akademisi bünyesindeki lehçeler komisyonu da bunu onaylamıştır. *Fushânın âmmiceden* böyle bir özelliği alması *fushâya* zarar vermediği gibi *âmmiceyi* de *fushâya* yaklaştırmıştır.¹⁹⁶

Kimilerinin, Arap dilinin bir zenginliği olarak gördüğü için yararlı olduğunu düşündüğü, kimilerinin ise Arap dili üzerinde bir yük olarak gördüğü ve teysir kapsamında değerlendirilmesini önerdiği iki husus ise şunlardır:

- 1- Müteradif kelimelerin çokluğu: Araplar cahiliye döneminden itibaren müteradif kelimelerin kullanımına son derece düşkün olmuşlardır. İslam Ansiklopedisinin belirttiğine göre أُسْد kelimesinin altı yüz adet *müradifi* vardır. Müsteşrik Grunert (1849-1929) yaptığı bir araştırmada eski Arap şiirinde أُسْد kelimesinin اللَّيْثُ، السَّبْعُ، الغَصْنَقَرُ، الحَمْزَةُ، الهَزْبَرُ، الحَيْدَرُ، الأَسَامَةُ، الْعَبَّاسُ، kelimeleri de dâhil olmak üzere dört yüz adet *müradifi*ni saymıştır. Deve kelimesinin ise *müradifinin* yüz altmış olduğu beyan

¹⁹³ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 208.

¹⁹⁴ Süleyman Cibrân, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁹⁵ Süleyman Cibrân, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁹⁶ Abbas el-Mısırî, ‘Imâd Ebû Hasen, **el-İzdivâciyyetü’l-Lügaviyyetü fi’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti**, Mecelletü’l-Mecma‘ sayı 8, Kısmü’l-Lügati’l-‘Arabiyyeti ve’l-İ‘lâm, Arap-Amerikan Üniversitesi, Cenin, Filistin, 2014, s. 68.

edilmiştir. Corcî Zeydân (1861-1914) *Târîhu Âdâbi l-Lugat l-'Arabiyyeti* isimli kitabının birinci bölümünde müteradiflerin çokluğuna değiniyor ve “Arap dilinde müteradiflerin ve bir lafzın muhtelif manalar içeriyor olması ifadede bir zenginlik ve kafiyeli söz söylemek isteyenler için bir kolaylık ve alternatif sağlıyor” diyerek olumlu yönünü ön plana çıkarıyor. Corcî Zeydân Aslan kelimesinin üç yüz elli, Zürafa kelimesinin iki yüz elli beş, Kuyu kelimesinin yüz seksen sekiz, Su kelimesinin yüz yetmiş, Yağmur kelimesinin altmış dört, Bulut kelimesinin elli, Güneş kelimesinin yirmi dokuz, sıfat olarak ise Kısa kelimesinin yüz altmış ve Uzun kelimesinin ise doksan bir müradifi olduğunu ifade etmektedir. Âmâ olan Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî (أبو العلاء المَعَرِّي , ö. 449-1057) Bagdat'ta bir gün camiye girerken birisinin ayağına basar ve adam da öfkeyle ona “nereye böyle ey kelb” diye kızar. Ebu'l-'Alâ da ona “kelbin yetmiş adet ismi olduğunu bilmeyen kimsedir asıl kelb” diye cevap verir.

- 2- Bir lafzın birden çok manaya gelmesi: Corcî Zeydân'ın belirttiğine göre العَجُوز kelimesinin altmış, العَيْن kelimesinin ise otuz beş manası bulunmaktadır. Günümüzde ihtiyaç duyulan ise meramı doğrudan ve hayatın ritmine paralel bir hızla ifade etmektir. Muhatabın anlamayacağı derecede sözü uzatmak, şov yapmak ve güncelliğini kaybetmiş lafızları kullanmak değildir.¹⁹⁷

¹⁹⁷Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 176-179.

IX. *Tarîb* (تَغْرِيب) Meselesi ve Arap Dil Akademileri

A. *Tarîb* Meselesi

Tarîb ile kastedilen, yabancı bir kelimenin Arap diline nakli esnasında Arapça bir yapıya, görünümüne (صِبْغَة عَرَبِيَّة) kavuşması demek olup, yabancı bir kelimenin orijinal yapısının mümkün olduğu kadar korunarak mananın tercüme edilmesi demektir.¹⁹⁸ Kahire Arap Dil Akademisinin hazırladığı *el-Mu‘cemu l-Vasîtte* ise *tarîb* kelimesinin tarifi, el-Cevherî’de geçtiği gibi aynen alınmıştır. Bu tarife göre *mu‘arreb*, eksiltme, ziyade, tebdil veya kalb etmek suretiyle Arapça bir kalıba sokulan kelime demektir. تلفون, فَبْرَكْ kelimesinden بَسْتَرْ, فابريكة kelimesinden بَسْتَرْ kelimesinden تَلْفَن ve تَلْفَن kelimesinden تَلْفَن kelimeleri gibi ki bunlar *teferru‘* özelliği kazanarak Arapça bir kalıba sokulmuşlardır. *Dahîl* ise التَلْفُون kelimesi gibi, bir değişikliğe uğramadan Arapçaya giren yabancı kelime demektir. Kahire Arap Dil Akademisi dil bilimcilerinden olan Muhammed el-Fâsî, Abdülkadir el-Mağribî, Ramsîs Cercis, Ahmed Bedevî ve Abdülvehhâb Azzâm bu alanda önemli çalışmalar yapmışlardır.¹⁹⁹

Tarîb hareketi, Arap-İslam medeniyeti döneminde bilimsel metinlerin Arap diline aktarılması çalışmaları ile birlikte ortaya çıkmış ve uzun süre başarıyla yürütülmüştür. Bu, Arap dilinin bilim, fikir, idare ve çalışma dili olabilmesi için izlenilen bir politika haline gelmiştir.²⁰⁰

Genel anlamıyla yabancı terimlerin Arapçaya giriş yolculuğu demek olan *tarîb* çalışmalarının başlamasıyla, H. birinci asırda Halid b. Yezid b. Muâviye döneminde astronomi, kimya ve tıp alanlarında yazılan kitaplar Arapçaya tercüme edilmeye başlanmıştır. Bunu H. ikinci asırdaki felsefe, matematik, astronomi ve biyoloji alanlarındaki kitapların tercümesi izlemiştir. H. onuncu asır ile birlikte, Endülüs başta olmak üzere İslam dünyasında üretilen bilimsel gelişmelerin batıya transferi başlamıştır. 1919’da ise Şam’da açılan tıp fakültesinde dersler Arapça olarak verilmiş ve bu dönemle beraber yabancı kelimelerin Arapçaya geçişi daha

¹⁹⁸ Muhammed Abdu’s-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 177.

¹⁹⁹ Mecmau’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti ‘ale’s-Şebeketi’l-‘Alemyyyeti, **Kırâetün fî Kitâbi’t-Ta‘rîb fî’l-Kadîmi ve’l-Hadîs.**

²⁰⁰ Muhammed Abdu’s-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 177.

رَفَائِيل نخلة) Rifâîl Nahle el-Yesû'î (1890-1973), klasik dönemdeki sözlüklerde bulunan *mu'arreb* kelimelerin sayısını 2515 olarak belirlemiştir. Günümüzde ise bu sayının 8000'den fazla olduğu ifade edilmektedir. İbnu'l-Baytar'ın (ö. 646/1248) *el-Câmi'* eserindeki terimlerin % 46'sı, Ebû Cafer el-Ğâfîkî'nin (ö. 560/1165) *Kitâbu'l-Edviyeti'l-Mufredeti*'deki terimlerin % 65'i *mu'arreb*tir. Bu durum, yabancı terimlerin geçmişte Arap diline geçişinin azımsanmayacak seviyede olduğunu göstermektedir. İslam öncesi dönemi şiirlerinde geçen yabancı kelimeler ve Kur'an'daki yabancı kelimelerin varlığı, *mu'arreb* kelimelerin dilin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Kur'an'daki yabancı kelimelerle ilgili ilk çalışmayı İbn Abbas (ö.68/687) yapmış, Süyûtî (ö. 911/1505) ise *el-Muhezzeb fî Mâ Vaka'a fî'l-Kur'âni mine'l-Mu'arreb* isimli eserinde bu kelimeleri alfabetik olarak tasnif etmiştir. el-Yesû'î'ye göre Cahiliye döneminde Âramcadan Arapçaya geçen kelimelerin sayısı 980, Farsçadan geçen kelimelerin sayısı ise 850'dir. Arap dili, cahiliye döneminden itibaren İran, Rum, Habeş ve Hint gibi milletlerle yapılan ticaret, seyahat ve fetihler neticesinde yabancı kelimelerle tanışmıştır. Örneğin Farsçadan إبريق، أجر، القسط، السوق، الأمة، کليمelerini, Yunancadan أسطرلاب، دينار، أصل، ياقوت، موسيقي، فلسفة، فانوس، جغرافيا، بطاقة، أسطول، الزجاج، القفل، الباب، الكيس، السكين، الخاتم کليمelerini, Âramcadan رُمان، الزيت، الخمر، الكبريت، المرجان، السم کليمelerinin de aslı Âramcadır. اللص، الإزميل، الفندق، الجنس، الزوج، القرطاس، الإزميل، اللص کليمeleri ise çok önceden Arapçaya geçen Yunanca kökenli kelimelerdir.²⁰¹

B. Arap Dil Akademileri

Arap Dil Akademileri 20. Yüzyılın başlarında Arapçanın modernize edilmesi ve güncelleştirilmesi çalışmalarında büyük rol oynamıştır. Suriye'de 1919'da Arapçanın yabancı dillerin tesirinden korunması ve geliştirilmesine yönelik Muhammed Kürd Ali'nin başkanlığını yaptığı *el-Mecme'u'l-İlmî'l-Arabî* adıyla bir enstitü kurulmuştur. Arap Dünyasında kurulmuş olan en eski dil akademisi olan bu müessese daha sonraki yıllarda *el-Mecm'u'l-Lugatü'l-Arabiyyetü* (Arap Dil

²⁰¹Yaşar Daşkıran, a.g.e., s. 206-210.

Akademisi) adını almıştır.²⁰² Arap dil akademilerinin en faal ve en bilineni olan Mısır Arap Dil Akademisi ise 1932’de *Mecme ‘u’l-Lugati l- ‘A ‘rabiyyeti l-Melikî* adıyla Kral I.Fuat tarafından kurulmuş, 1955’de ise *Mecme ‘u’l-Lugati l- ‘A ‘rabiyyeti* adını almıştır. Yabancı dillerden gelen kelimelerin Arapça karşılıklarının bulunması ve nahiv ilminin ıslahı gibi iki önemli hususta çalışma yapılmasını hedefleyen Mısır Arap Dil akademisinde her bir bilim dalı ile ilgilenen uzmanlaşmış alt komiteler bulunmakta idi. Bu komitelerin yapmış olduğu çalışmalar sayesinde birçok yabancı kelime karşılıkları bulunmak suretiyle Arapçaya girmiştir. Bu çalışmalar sırasında karşılaşılan en önemli sorunlardan biri ise sözlük teliflerinde yabancı terimlere karşı türetilen Arapça kelimelerin ülkeden ülkeye farklılık göstermesiydi. Daha ziyade bilimsel ve siyasi terimlerde ortaya çıkan bu adem-i yeknesaklık, durumu karmaşık bir hale getirmekteydi.²⁰³ Yaşanılan bazı zorluklara rağmen kurulduğu 1932’den 2007 yılına kadar Kahire Arap Dil Akademisinin yaptığı faaliyetlere bakıldığında zaman ciddi çalışmaların yapıldığı ve Arap diline yönelik önemli eserlerin verildiği görülmektedir. Yetmiş beş senelik bu zaman dilimi içerisinde Kahire Arap Dil Akademisinin yaptığı çalışmalar ve ortaya koyduğu eserler (kitap, dergi) şunlardır:

- 1- Kur’an araştırmaları ile ilgili 70 eser,
- 2- Arap dili hakkında 787 eser,
- 3- *Fusha* ve yerel lehçelerle ilgili 112 eser,
- 4- Arap hattının yazılışı ile ilgili 38 eser,
- 5- Arapça terimlerle ilgili 100 eser,
- 6- Medeniyet ve sanat terimleri ile ilgili 60 eser,
- 7- Arap edebiyatı ile ilgili 195 eser,
- 8- Arapça sözlüklerle ilgili 38 eser,
- 9- Başka dillerden geçen yabancı kelimelerin Arapçalaştırılması (*tarîb*) hareketi ile ilgili 46 eser,
- 10- Tercüme faaliyetleri ile ilgili 79 eser,
- 11- Kitap tanıtımları ve tenkitleri ile ilgili 76 eser,
- 12- Akademik şiirlerle ilgili 140 eser,

²⁰²Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 200.

²⁰³Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 201.

13- Muhtelif araştırmaları içeren 312 eser,

Olmak üzere toplamda 1461 eser telif edilmiştir.

Diğerk Arap lkelerindeki Arap Dil Akademilerinin yaptığı çalışmalar ve ortaya koyduğu eserler de düşünüldüğünde Arap dil Akademilerinin içeriği zengin oldukça faydalı çalışmalara imza attığı görülecektir.²⁰⁴ İlk dönemdeki adıyla *Dr l-'Ulm* (دار العلوم) olan Arap Dil Akademileri, *fushân*ın gelişimi için önemli çalışmalar yapmış, *naht*, *iştikâk*, tercüme ve *tarb* yoluyla Arap diline yeni kelimeler kazandırmıştır. Muhammed Abduh (1849-1905), Arap Dil Akademilerinin üstlendiği bu role dikkat çekerek “eğer Arap dili nerede ölüyor ve nerede hayat buluyor bunu bilmek istersen o, her yerde ölüyor, *Dr l-'Ulm*'da ise hayat buluyor” demiştir.²⁰⁵ Arap dili ile ilgili duyulan endişeler ve Arap dilinin yaşadığı durağanlık Arap Dil Akademilerinin kurulmasına yol açmıştır. Arap Dil Akademilerinin kuruluşunda şu hedeflere ulaşmak amaçlanmaktadır:

- 1- Arap dilini çağın kazanımlarını takip edebilecek seviyeye çıkarmak.
- 2- Güncel kelimeleri ve bilimsel terimleri bir araya getirmek.
- 3- Tercüme ve *tarb* alışmalarını teşvik etmek.
- 4- Yaşanan gelişmelere cevap verebilecek sözlükler telif etmek.
- 5- Nahiv ve yazım açısından dilin kaidelerinin *teysri*.
- 6- Arap kültürünü ihy ve birçok alandaki eski Arapça kitapların başlıcalarını tahkik etmek.²⁰⁶
- 7- Dil birliğinin sağlanması ve *fushân*ın safiyetini korumak.²⁰⁷

Düzenlenen konferanslar, çıkarılan dergiler ve yapılan araştırmalarla Arap dil akademilerinin *tarb* konusuna özel ilgi duyduğu görülmektedir. Bilimsel terimlerin karşılıklarının bulunmasının acil ihtiyaç olduğunun farkına varılmasıyla, *tarb* meselesi Arap Dil Akademilerinin ncelikli konuları arasında yer almış ve on binlerce yeni bilimsel terim içeren birçok sözlük telif edilmiştir. Dil akademileri,

²⁰⁴ İbrahim Terzi, Kahire Dil Akademisi Eski Genel Sekreteri, **et-Trs'l-Mecme'u fi Hamsetin ve Seb'ine 'men**, Kahire, 2007.

²⁰⁵ Muhammed Abdu's-şfi el-Ks, **a.g.e.**, s. 110.

²⁰⁶ Muhammed Abdu's-şfi el-Ks, **a.g.e.**, s. 170.

²⁰⁷ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 200.

yabancı terimlerin karşılıklarını bulma noktasında önemli çalışmalar yapmasına rağmen bu terimlere kullanım kazandırılması ve Arap ülkelerinde terim birliğinin sağlanması noktasında aktif rol üstlenemedikleri için türetilen yeni terimler kitaplar içerisinde hapsolarak zayi olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.²⁰⁸

Arap Dil Akademileri bazı yabancı teknolojik ve bilimsel lafızların zaruret halinde kullanılmasına izin verse de, bu lafızlar çok yaygın ve meşhur olmadığı müddetçe saf Arapça kelime daima tercih edilmiştir. Kahire Dil Akademisinde görev yapan dil âlimleri Ahmet İskenderî ve Abdülkadir el-Mağribî (1867-1956) yabancı kelimelerin Arapçaya nakli ile ilgili iki farklı görüşün temsilcileri olmuşlardır. Muhafazakâr akımı savunan Ahmet İskenderî, yabancı kelimelerin bir zaman sonra Arapça kelimelere galebe çalacağını öne sürerek yabancı kelimelerin Arapça karşılıklarının bulunarak veya Arapça bir vezne sokularak geçişini savunmuştur. *أوكسجين* kelimesinin *مُصْدِي* olarak, *كالسِيُوم* kelimesinin ise Arapça bir kalıba sokulmak suretiyle *كِلَاس* şeklinde ifade edilmesi gibi. Abdülkadir el-Mağribî ise Tramvay kelimesinin karşılığı olarak, dil akademisinin türettiği “hızlı giden deve” anlamına gelen *جَمَاز* kelimesinin yerine *تَرَام* kelimesinin daha uygun olacağını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra el-Mağribî, Arapçada yaygın olarak kullanılan *بَلْكَون*, *صَالون*, *سِينَمَا* gibi yabancı menşeli kelimelerin daha sık olarak Arapçada yer alması gerektiğini savunmuştur.

Arap Dil Akademilerinin birbirinden bağımsız çalışması, ortaya konan tekliflerin tek bir merkezde toplanmaması ve ortak bir otoritenin onayıyla yeni terimlerin, TV kanalları, radyo ve gazeteler gibi medya araçlarına ve eğitim-kültür kuruluşlarına ulaştırılamaması nedeniyle yabancı terimlerin Arap diline geçişi sancılı olup tercüme ve *tarîb* çalışmalarında kaosa yol açmaktadır. Arap Dil Akademilerinin üretkenliğinin yanı sıra yazarlar, tercümanlar ve gazetecilerin içinden Arap diline katkı sağlayan ferdi katkılar da göz ardı edilmemelidir. Ahmet Fâris eş-Şidyâk'ın Sosyalizm kelimesini *الإشتراكية* olarak tercüme etmesi ve kullanımının günümüzde

²⁰⁸ Muhammed Abdu's-Şâfi el-Kûsî, a.g.e., s. 171.

السوسياليزم kelimesinin önüne geçmesi bireysel bir katkı olarak son derece önemlidir.²⁰⁹

²⁰⁹ Süleyman Cibrân, **a.g.e.**, s. 31-32.

X. *Fushânın Bilimsel Kapasitesi Meselesi*

Fushânın bilim dili olamayacağı ve bilimsel terimleri karşılamaktan aciz olduğu iddialarını tarihi gerçekler çürütmektedir. Çünkü Arap-İslam kültürünün en önemli bileşeni olan *fushâ*, on yedi asırdan daha fazla bir süredir Arap toplumunun kayıt deposu olmuş, gelişmesine kaynaklık etmiş ve yaklaşık dokuz asır süren medeniyet yolculuğunun lokomotifi olmuştur.²¹⁰ Arap dili sayesinde Arapça bilimlerin temelleri atılmış, Sibeveyhi nahivde, el-Cürcânî belagatta, Buhârî hadiste, Zemahşerî tefsirde ve daha birçok ilim adamı sadece dil ve din bilimlerinde değil, tıp, cerrahlık, matematik, geometri, astronomi ve eczacılık gibi alanlarda önemli başarılar elde etmişlerdir. Öyle ki İbn Sînâ, ez-Zehrâvî, Câbir b. Hayyân, İbn Heysem, İbn Nefîs gibi birçok Müslüman bilim adamının eserleri yakın zamana kadar Avrupa üniversitelerinin kütüphanelerinde kaynak kitaplar arasında yer almaktaydı.²¹¹ Çeşitli bilim dallarında Arapça eserler vermiş olan Müslüman âlimlerden bazıları: Kahire’de ay ve güneş tutulmalarıyla ilgili yaptığı gözlemler sonunda büyük bir *Zîc* hazırlayan Mısırlı astronomi âlimi İbn Yunus, *Zîc-ül-Hâkimî* (الزيج الحَكَمِي) isimli dört ciltlik bir eser hazırlamıştır. Arap fizikçi, matematikçi ve filozof olan İbn Heysem’in en meşhur ve muhtevalı eseri *Kitab’ül-Menâzir*’dir (كتاب المناظر). En önemli eseri *el-Câmi ‘fi’l Edvîyeti l-Müfredeti* (الجامع في الأدوية المفردة) olan İbn Baytar devrinin en büyük botanikçi ve eczacılarından biri sayılmaktadır. Gezin, haritacı ve coğrafyacı olan Şerif el-İdrîsî’nin en önemli eseri olan *Nüzhetü l-Müşâtak fi İhtirâkı l-Âfâk* (نزهة المشتاق في اختراق الآفاق) adlı eserde özellikle Endülüs, Akdeniz ve Afrika ve Avrupa gibi coğrafyalar hakkında önemli bilgiler ve haritalar mevcuttur. Simyacı, kimyager, hekim ve filozof olan el-Râzi, İranlı olmasına rağmen Arapça olarak birçok eser kaleme almıştır. Batılıların ‘Büyük Üstad’ diye tarif ettiği İbn Sina, Tıp ve Felsefe alanında ağırlıklı olmak üzere birçok alanda kitaplar yazmıştır. *el-Kânun fi t-Tıp* (القانون في الطب) bunların en önemlilerindendir. Cerrahlığı müstakil bir bilim haline getiren, birçok cerrahi operasyon aletinin resmini çizen ve bunların işlevlerini ve kullanım şekillerini izah eden ez-Zehrâvî, *Kitabu’t-Tasrîf Limen ‘Aceze*

²¹⁰Mehîn Hacızade, Azerbeycan Üniversitesi Öğretmenlik Bölümü, Feride Şehristâni, Azerbeycan Üniversitesi Öğretmenlik bölümü Mezunu, **Siletü’l-Lehecâtî’l-Mu‘âsıra bi’l-Fushâ ve Eseruhâ Fîhâ**, İran, s. 29.

²¹¹Muhammed Abdu’s-Şâfi el-Kûsî, a.g.e., 53.

‘ani’t-Te’lîf (كتاب التصريف لمن عجز عن التأليف) adlı bir tıp ansiklopedisi kaleme almıştır.²¹²

Endülüs’ün Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle birlikte ise Avrupalılar, Roma İmparatorluğunun yıkılmasını müteakip kaybolmaya yüz tutmuş olan Avrupa’nın kültürel mirasıyla tıp bilimiyle ve Yunan felsefesiyle tanışabildi. Bu, İber yarımadasındaki Arap bilim adamları sayesinde gerçekleşti. O dönem, başta Yunanca olmak üzere diğer dillerde yazılmış olan bilimsel kitaplar önce Arapçaya, daha sonra da Arapçadan Avrupa dillerine tercüme edilmekteydi.²¹³ Arap dilinin bilimsel kapasitesinin derinliğini arttırabilmek gayesiyle Endülüste ilk Arapça–Latince sözlük 12.Yüzyılda *Glossarium Latino–Arabicum* adıyla hazırlanmış ve Arap dili araştırmaları için gerekli olan Arapça sözlüklerin telifi de devam etmiştir.²¹⁴ Ortaçağdaki bu, insanlığı medeniyete ve bilime taşıma çabalarının sonucu 998’de Kahire’de kurulan el-Azîz el-Fâtımî kütüphanesinde, fıkıh, nahiv, dil, hadis, tarih, astronomi gibi birçok bilim dallarıyla ilgili yaklaşık bir milyon kitap bulunmaktaydı.²¹⁵

Bu bağlamda kıyaslandığında, son derece zor bir dil olmasına rağmen Çincenin, kısır bir alfabeye sahip olmasına rağmen Japoncanın bilimin taşıyıcısı olması ve İbranicenin iki bin sene boyunca sadece ibadet ve müze dili olarak kaldıktan sonra adeta kendisine ruh üfürülerek bir bilim dili haline gelip bilimsel yenilikleri ve terimleri ifade edebilmesi göstermektedir ki Allah’ın kitabını ifade eden, İslamın hükümlerini ve hukukunu ihtiva edip onları en mükemmel bir şekilde aktaran, bilimsel bir geçmişi ve tecrübesi olan Arap dilinin günümüzde de sanat, edebiyat ve bilimi ifade etmedeki yetkinliği inkâr edilemez.²¹⁶ Çünkü Arapça, bükümlü dillerden olması sebebiyle eklemeli dillere nazaran daha fazla kelime türetmeye müsait bir yapıya sahiptir. *İsmi fail*, *ismi meful*, zaman ve mekân zarfları,

²¹²Zekeriyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 106.

²¹³Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 9.

²¹⁴Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 10.

²¹⁵Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 649.

²¹⁶Muhammed Abdu’ş-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 175.

ismi alet, sıfatı müşebbehe gibi kalıplar sayesinde yeni kelimeler türetme ve bilimsel kelimelerin Arapça karşılığını bulmak oldukça kolaydır.²¹⁷

İşte bu yüzden, Arap dilinin bilim dili olamayacağını iddia edenlere karşı tarihi ve tahlili yöntemi hatırlamak gerekir. Tıp bilimi, Emeviler döneminde Arap diline tercümesi yapılan ilk bilim dallarından olmuştur. Abbasiler döneminde ise tıp ile ilgili kitapların Arapçaya tercümesi ve Arap diliyle telifi aralıksız devam etmiştir. Câlînûs'un (ö. 200 [?]) tıp alanındaki elliye yakın eserini Arapçaya çeviren ve bir hekim olan Huneyn b. İshak'ın (ö. 260/873) çevirilerindeki akıcı dili gören doktor ve edebiyatçı Selman Katâye (1930-2004) şaşkınlığını gizleyememiştir. Arap-İslam medeniyeti içerisinde batı sömürgesi dönemine kadar İbn-i Sîna, Râzî, Kindî ve İbn Zühr gibi birçok Müslüman bilim adamı Arap dili ile tıp alanında önemli eserler telif etmişlerdir. Arap dili ile tıp eğitimi verilen Mısır ve Lübnan örneklerine de değinmek gerekir. Arap dünyasındaki ilk Tıp Okulunu, Fransız bir hekim olan Antoine Clot Bey'in (1793-1868) yardımıyla 1827'de Ebû Za'bel'de kuran Mehmet Ali Paşa, tıpla ilgili Arapça yazılmış elli iki adet kitap yayınlattır. Ayrıca Ebû Za'bel'de okuyan tıp öğrencileri Paris'te yüksek lisanslarını tamamladıktan sonra okudukları kitapları Arapçaya tercüme ederek tıp bilimine çok sayıda kitap ve tıbbi terimler kazandırdılar.²¹⁸

Lübnan örneğine gelince 19. Asırda Lübnan'da iki tane tıp okulu kuruldu. Birincisi 1866'da kurulan Suriye Protestan Koleji, ikincisi ise 1883'de kurulan Cizvit Tıp Okuludur (مَدْرَسَةُ الطَّبِّ الْيَسُوعِيَّةِ). Mısır'daki Ebu Za'bel projesinin devamı niteliğinde olup eğitim dili Arapça olan bu okullardan mezun olan öğrenciler Arapça olarak tıp alanında kitaplar telif ettiler ve konferanslar verdiler.²¹⁹ Aynı şekilde günümüzde bünyesinde Tıp ve Hukuk fakülteleri de bulunan Şam Üniversitesinde, kurulduğundan itibaren dersler *fushâ* olarak işlenmekte ve *fushâ* bilimsel kitaplar telif edilmektedir. Daha sonra kurulan Halep, Ba's, Teşrîn ve Fırat üniversitelerinde de aynı uygulama devam ettirilmiştir. Kendisi bir tabip ve aynı zamanda dilci olan Hüsnî Sebeh (1900-1986), Suriye üniversitelerindeki bu uygulamanın özellikle de

²¹⁷ Zekeriyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 125.

²¹⁸ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 40.

²¹⁹ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 41.

Tıp fakültelerinde son derece başarılı neticeler verdiğini söylemiştir.²²⁰ Çünkü Ana dil, fikrin ve düşüncenin kalıbı, buluşların anahtarı ve ana malzemesi olduğu için bilimsel çalışmalardaki rolü oldukça önemlidir. Arapça, bu rolü sayesinde geçmişte evrensel dillerden biri olabilmiş, hem batıda hem doğuda birçok dile etki etmiştir. Arapçanın çok yönlü zenginliği, onun bugün de bilimi ve teknolojiyi ihtiva edebileceğini ve taşıyıcısı olabileceğini ortaya koymaktadır.²²¹ Bu meyanda, Arapçanın bilimsel gelişmelere köprü olduğu ve Arap diliyle bilimsel eserlerin verildiği dönemde Hollandalı Doktor Frisius (1508-1555) yazmış olduğu kitabında tıbbın prensi kabul edilen İbn-Sinâ'yı yüceltmış ve Arapça telif edilmiş tıp kitaplarına atıfta bulunarak: “Tıp okumak ve tıbbı öğrenmek isteyenler için Arapçayı öğrenmek zaruridir” demiştir.²²²

Fakat Arap düşüncesi, tarihin belli bir noktasında duraklama dönemine girdiği için Arap dili günümüz bilim ve tekniğin geldiği seviyenin gerisinde kalmıştır. Bu durum diğer dillerde de görülmektedir. Son derece düşük bir dil olan Eskimo dili ancak günlük hayatı ifade etme kapasite ve kabiliyetine sahiptir. Eskimo dili, geliştirilmeden kendisinden bugünün batı medeniyetini ve bilimini taşıması beklenemez. Arap dili, kelime yönünden zengin bir içeriğe, *iştikâk* ve kıyas gibi yapısal imkânlarla sahip olduğu için geçmişte tercüme, *tarib*, *tevlid* yoluyla eski kelimeleri ihya ederek ve bu kelimelere yeni manalar yükleyerek medeniyetin ve bilimin taşıyıcılığını yapmışsa da son iki asırda bilim ve tekniğin süratli ilerlemesi ve gerek duyulan dilsel yeniliklerin yapılamaması sebebiyle bilimsel çalışmalara uzak kalmıştır.²²³ Ayrıca Arap ülkelerinde yabancı dillerin baskın oluşu da Arap dilinin bilim dili olabilmesine fırsat tanımamaktadır. Bu durum, Arap ülkelerinde özellikle de özel okullarda eğitim dilinin İngilizce ya da Fransızca olmasıyla kendini göstermektedir. Öte yandan yabancı dil eğitiminin bilim üretmenin önünde bir engel olmayacağını savunanların gerekçelerine göre ise: 1. Arap diliyle bilimsel terimler türetmek, terim birliğini sağlamak ve terimlerin kullanılması için çaba ve vakit harcamak yerine, gelişmiş devletler teorik ve pratikte modern bilimin kaynağı olduğu

²²⁰ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 55.

²²¹ Selvâ Hammâde, **a.g.e.**

²²² Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 11.

²²³ Enîs Ferîha, **a.g.e.**, s. 29.

için bir şeyi kaynağından almak daha akılcıdır. 2. Bilimin yeri, vatanı olmaz. Bilimsel terimler evrenseldir. 3. Arap dili bilimsel dil anlamında son derece zayıf olup Bilimsel icatları destekleyecek seviyede olmadığı gibi bilimsel araştırmalar yapmaya yardımcı olacak bilimsel kaynaklara da sahip değildir. Öne sürülen bu gerekçelere itibar ederek yabancı dillere bağımlı hale gelmek Arap toplumunu batıya tabi kılacaktır. Bu ise ulusal çıkarlarla bağdaşmamaktadır.²²⁴

Geçmişte ve günümüzde, dünyaya egemen olan uygarlıkların dili diğer dillere üstün gelerek bilimin ve sanatın dili olmuştur. Milattan birkaç asır önce Yunan medeniyetinin dili olan eski Yunanca, Roma imparatorluğunun süper güç olduğu dönemde Latince, Arap-İslam medeniyetinin dili olan Arapça ve günümüzde İngilizce gibi. Arap dilinin bilim ve uygarlık dili olarak ön plana çıktığı dönemde, neredeyse bütün buluşların ve bilimsel araştırmaların dili olduğu için Arap dilini öğrenmek bilim adamları için bir gerekliliktir. Günümüzde İngilizce bilmeden bilim adamı olmak ve bilim üretmek ne derece zor ise Arap medeniyetinin yaşadığı dönemde de aynı durum sözkonusuydu.²²⁵ Geçmişte bilimsel araştırmalara kaynaklık eden Arap dili bugün de bu alanda bir otorite olabilir. Arapçanın donuk bir dil olmadığı, bütün *ıştikak* çeşitleriyle isim, fiil ve sıfat gibi farklı formlarıyla sürekli bir şekilde hareket halinde ve eğilip bükülmeye son derece elverişli yapısı olduğu işin ehline malumdur. Dolayısıyla Arap dili her yeni kelimeye en uygun karşılığı bulabilecek esnek bir yapıya sahiptir. Arapçanın lehine olan bu savunmacı bakış sadece *fushâ* taraftarı olan edebiyatçıların, yazarların, şairlerin ve araştırmacıların kanaati değil, önyargısız olan herkesin kabul edeceği gerçeklerdir.²²⁶

²²⁴Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 58.

²²⁵Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 39.

²²⁶Subhi es-Salih, çevirenler: Bünyamin Aydın, Abuzer Sarp, Nida Sultan Kardaş, **Modern Dönemde Arap Dili**, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri AD, Arap Dili ve Belağatı, 2013, s. 131.

XI. Sömürgecilik ve Sebep Olduğu Linguistik Meseleler

Sömürgeciliğin hedefinde dilin olmasının sebebi, halkın tarihinin ve kültürel hafızasının yaşatılması dile bağlı olduğu içindir. Yine, dilin kültür taşıyıcılığı yapması onun en başta gelen özelliklerinden olup, edebiyat, tarih ve sanat da dil sayesinde sonraki nesillere aktarılabildiği için dil ile milli ruh şuuru ve milli kültür arasında doğrudan bir bağ vardır. Arap dili olmadan bunları elde tutmanın zor olacağını ve nesiller arasındaki iletişimin kopacağını iyi bilen sömürgeci devletler, Arap dili ile Arapların arasını ayırmak için Cezayir, Tunus ve Fas'ta olduğu gibi ya kendi dillerini yerleştirmeye çalışmış veya Mısır'da olduğu gibi *âmmiceyi*, ya da Somali'de olduğu gibi *fushâyı* tamamen yasaklayıp orada daha önce konuşulan yerel dilleri canlandırmıştır.²²⁷ Sömürgecilerin *âmmice* faaliyetleri ve Arap harfleri yerine Latin harflerinin getirilmesi çağrıları ağırlıklı olarak şu üç bölgede yürütülmekteydi: 1- Mısır. 2- Lübnan ve Şam bölgesi: Özellikle Lübnan'da öne çıkan isimlerin başında, Beyrut Amerikan üniversitesinde ve misyoner Cizvit okullarında eğitim veren batılı oryantalistlerden ve misyonerlerden ilham alan Enîs Ferîha ve Saîd 'Akl (1912-2014) gelmekteydi. 3- Kuzey Batı Afrika: Fransa'nın dayatmaları sonucunda Fransızca bölgedeki Arap devletlerinde yazı, eğitim ve medya dili haline gelmiştir. Öyle ki bazı Arap yazarlar *fushâ* ile yazma konusunda kendilerini yeterli görmedikleri için Fransızca yazmayı öncelmişlerdir. Bu ülkeler, Fransa'nın geride bıraktığı etki sebebiyle günümüzde çift dillilik sorunuyla yaşamaktadır. Fransa, İngilterenin yaptığı gibi maddi sömürgecilikle (الإستعمار المادي) yetinmemiş, çok daha etkili olan kültürel-fikri sömürgeciliği (إستعمار ثقافي فكري) hayata geçirmiştir. Bunu da şu üç şeyle gerçekleştirmiştir: Medya, Kilise ve Okul. Medya, anlık diz çöktürme (التركيع الآني), kilise, bilimsel karalama (التشويه العلمي) rolünü üstlenirken, bu üçünden en tehlikelisi olan okul ise sömürgeciler gitmiş olmasına rağmen etkisini halen devam ettirmektedir.²²⁸

Arapça, hem Arapların ana dili hem de İslam dininin dilidir. Bu sebeple, Arapların şemsiyesi altında toplandıkları İslam dinini zayıflatmak, Arapları

²²⁷ Tahirhan Aydın, *Sömürgecilik ve Dil: Batı Sömürgesinin Arap Diline Yaklaşımına Dil-Kimlik İlişkisi Penceresinden Bakış*, Mukaddime Dergisi, Mardin Artuklu Üniv. Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Sayı 7, 2013, s. 66.

²²⁸ Muhammed Abdu's-Şâfi el-Kûsî, *a.g.e.*, s. 108-109.

birleştirici en önemli ikinci unsur -kimilerine göre en başta geleni- olan Arap dilini zayıflatarak yazılı eski kaynaklar ile olan bağını kesmek ve böylece kadim Arap kültürünü yok etmek ve fıkırsel, kültürel, sosyal anlamda çalkantılar meydana getirmek amaçlanmıştır. Sömürgecilerin biteviye süren bu faaliyetleri, Arapların kendi ana dillerini değersiz ve fazladan bir yük olarak gören bir anlayışa sahip olmalarında önemli rol oynamıştır. Sömürgeciler çekilip giderken, sömürgeciliğin kalıntıları (الرَّواسبُ الإستعمارية) olarak nitelenen kendilerine tabi kıldıkları bazı grupları yerlerine ikame etmişlerdir. Bunlardan Lütfi es-Seyyid, Selâme Musa, Abdülaziz Fehmi Mısır'da, Lübnanlı bir papaz olan el-Hûri Mârûn Ğusn (الخوري مارون غصن, 1880-1940) ise Suriye'de *fushânın* yerine *âmmicenin*, yazıda ise Latin harflerinin kullanılması için çalışmalar yapmışlardır.²²⁹ Arap birliğinin tesisindeki önemli rolü sebebiyle Arapça, Sömürge bloğunun hedefi haline gelmiştir. Arap dilindeki çiftdilli yapıyı da *fushâ* aleyhine kullanarak halka yaptıkları telkinlerde “kısır, zayıf, zor, bilimi ifade etmede yetersiz” gibi söylemleriyle *fushâyı* Arap toplumlarının geri kalışının sebebi olarak göstermişlerdir.²³⁰

Yapılan faaliyetlerde şu hususlar daha çok öne çıkmıştır:

- 1- Sömürgecilik destekli başlatılan faaliyetler ve propagandalar, sürekli ve daha etkili olabilmesi için yerli halktan bir takım aydın, şair, yazar ve dilbilimcilere intikal ettirilmiştir.
- 2- Bu hareketin içinde olanlar ya Selâme Mûsâ, Louis Awad, İsa Ma'îluf ve oğlu İskender, Rifâîl Nahle, Mârûn Ğusn, Enîs Ferîhâ, Anistâs Mârî el-Kermelî gibi müsteşrikler ve Müslüman olmayan Araplar, ya da Kasım Emîn, Ahmed Lütfî es-Seyyid ve Tâhâ Hüseyin gibi İslamcı olmayan Araplardır.
- 3- Bu faaliyetler önce *âmmiceye* davet ile başlayıp Arap harflerinin atılıp Latin harflerinin getirilmesi teklif ve çabaları ile devam etmiştir.²³¹

²²⁹ Selvâ Hammâde, **a.g.e.**

²³⁰ Tahirhan Aydın, **a.g.e.**, s. 58.

²³¹ İsa Emin Sabri, el-Muhtârü'l-İslâmî, **el-‘Arabiyyetü... Lüğatü’t-Dîn ve’d-Dünya.**

Sömürgecilik, egemenliğini önce askerî müdahale ile tesis etse de asıl gayesi zihinleri ele geçirmek ve kendi varlığını garanti altına almak olduğu için müstemlekelerin ana dilini de kuşatma altına alır. Bu sayede, direnci kırılan ve uysallaştırılan halkın içinden seçilen ve sömürgecilerin ideolojisine uygun olarak yetiştirilmiş bir grup, kendisine dayatılan, ilk başlarda reddettiği bu düşüncenin artık savunucusu haline gelir ve sömürgeci güçler çekip gitse de onların yerini eksiksiz bir şekilde doldurur. Çünkü insan, kendisine ait olduğuna inandığı bir şeyi fitratı gereği sahiplenme içgüdüsüne sahiptir.²³² Bu inancı belli bir kesim üzerinde tesis eden Spitta ve yandaşları, *fushân*ın zor olduğu iddiasını mütemadiyen işlemiş ve Arapların zihinlerini bununla meşgul etmiştir. Bunlardan, Muhammed Ferîd Ebû Hadîd ve Ahmed Emin *fushâyı* donuk bir dil olarak tavsif etmiştir. Fakat Ahmed Emin, gelişebilmesi ve içine düştüğü durağanlıktan kurtulabilmesi için *fushân*ın ıslah çalışmalarına ihtiyaç duyduğunu söylemiştir. Ahmed Lütfî es-Seyyid, Arap dilini Mısırlılaştırmaya (مَصْرِنة، تَمْصِير), Abdülaziz Fehmi ise Arap harflerini Latin harfleriyle değiştirmeye çağrı yapmıştır. Selâme Musa'nın fikirleri ise Spitta ve müsteşriklerin söylediklerine kıyasla daha muhtevalıdır. Ona göre *fushâ*, kısır ve verimsiz bir dil olduğu için Arap toplumunun bilimsel geri kalışının ve okur-yazar oranının düşük olmasının sorumlusudur. Hatta işlenen suçların, toplumdaki ekonomik sınıfların, yaşanan ruhsal bunalımın ve kadının köleleştirilmesinin sorumlusu da *fushâ*dır diyerek meseleyi içinden çıkılmaz hale getirmiştir.²³³

Sömürgecilik faaliyetlerinin en çok görüldüğü yerlerin başında gelen Mısır'da *fushân*ın yabancı dillerden etkilenme süreci, 1805'de Mısır'a Vali olan Mehmet Ali Paşanın tercüme hareketini desteklemesiyle başlamıştır. Özellikle Fransızca kitap ve Makalelerin tercüme edilmesiyle *fushâ*, Fransızcadan ve Fransız kültüründen etkilenmeye başlamıştır. Fransız kültüründen ciddi manada etkilenen yeni siyasi fikirler Mısır toplumuna sirayet ederek 19. Yüzyılın sonlarında Arap Milliyetçilik Hareketinin de başlamasına öncülük etmiştir.²³⁴

²³²Tahirhan Aydın, **a.g.e.**, s. 50.

²³³Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 21.

²³⁴Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 193.

Mısır'da *fushâ* karşıtlığının başını İngiliz işgalinin ilk döneminde 1883'de Mısır'da bulunan İngiliz sulama mühendisi William Willcocks (1852-1932) çekmektedir. Willcocks 1926'da yazmış olduğu *Suriyye ve Mısır ve Şimâl İfrîkiyye Tetekellemü'l-Bûniyye Le'l-'Arabiyye* isimli yazısında Mısırlıların dilinin Mısır'da beş yüz sene yaşamış olan Hiksoslara kadar uzanan Kartaca dili olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca edebi eserleri *âmmice* olarak neşretme çabasında olan Willcocks, Şekspir'in bazı romanlarını Mısır *âmmicesine* tercüme etmiştir.²³⁵ 1926'da yayınladığı bir yazısında *fushâ* için: "Mısırlıların felçli bir düşünce hayatına sahip olmalarının sebebi bu klasik dile bağlı kalmalarıdır" diyen William Willcocks,²³⁶ Mısır lehçesini yerleştirmeyi hedefleyerek Mısırcalaştırma (تَمْصِيرُ اللُّغَةِ) kampanyası yürütmüştür. Birçok Mısırlı da Willcocks'un fikirlerinin Arap dilinin ve Arapların lehine olduğuna inanarak onunla beraber hareket etmiştir. Onun etkisinde kalan kimi dilbilimciler *fushâ*ya bir alternatif arayışında olurken, kimisi Latin harflerine geçmeyi savunmuş, kimisi de *fushâ* ile *âmmice* arasında *Fushamiyye* (فُصْحَمِيَّة) diye isimlendirdikleri bir dil arayışında olmuşlardır.²³⁷

Willcocks, Ezher dergisinde de yayınlanan, 1893'de verdiği (yeni bir şey türetme gücü Mısırlılarda niye yok? : (لِمَ لَا تُوجَدُ قُوَّةُ الْإِخْتِرَاعِ لَدَى الْمِصْرِيِّينَ؟) isimli konferansında, bunun sebebinin yazı dili olarak kullanılan *fushâ* olduğunu söylemiştir. İngilizlerin tarih, sanat ve din araştırmacıları tarafından kullanılan ve ölü bir dil haline gelen Latince'den vazgeçerek halkın yaygın şekilde kullandığı İngilizceyi benimsemelerini buna örnek göstermiştir. Bu faaliyetlerin önde gelen isimlerinden biri de 1897'de Mısır Milli Eğitim Bakanlığına genel sekreter olarak atanıp, 1906-1930 yılları arası müsteşar olarak görev yapan İngiliz Papaz Douglas Dunlop'tu. O, okullarda Arapça öğretmenlerine zulme varan baskılar uyguladı. İşgalden önce okutulan ders kitaplarının ve müfredatın iptali için büyük gayret gösterdi. Mısırlılara, geri kalmalarının sebebinin *fushâ* olduğunu ve bundan kurtulmadıkları müddetçe geri kalmışlıktan kurtulamayacakları düşüncesini

²³⁵ Muhammed Râcî ez-Zeğûl, **a.g.e.**

²³⁶ Zekerîyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 90.

²³⁷ Hamdi Fütûh Vâlî, Saydû'l-Kavâ'id, **Nedvetün 'ani'l-Lugati'l-'Arabiyyeti... el-Vakı'u ve'l-Emel**, erişim: 27 Haziran 2015, <http://www.saaaid.net/bahoth/75.htm>

aşlamaya çalıştı.²³⁸ Mısır milli kütüphanesi müdürlüğü de yapmış olan Wilhelm Spitta (1818-1883), *âmmicenin* günlük konuşma dilinden bir edebiyat, yazı ve yazarlık diline yükselebilmesi için Mısır *âmmicesinin* kaidelerinin vaz edilmesini ve Arap harflerinin yerine Latin harflerinin ikame edilmesini teklif etmiştir. Aynı şekilde Alman Karl Vollers 1890'da yazmış olduğu *el-Lehcetü'l-'Arabiyyetü'l-Hadîse fî Mısır* kitabında, İngiliz Seldon Wilmore (1856-1931) 1901'de yazdığı *el-'Arabiyyetü'l-Mahkiyyetü fî Mısır* ve de Phillott ve Powell ise 1926'da yazdıkları *el-Muktedab fî 'Arabiyyeti Mısır* isimli kitapta benzer gerekçelerle *fushânın* terk edilerek *âmmicenin* egemen bir dil olması görüşünü dillendirmişlerdir. Mezkûr eserler bir takım ayrıntılar içerse de bir nevi Spitta'nın görüşlerinin tekrarı niteliğinde eserler olmuşlardır.²³⁹ Kahire'de bulunan arkeoloji heyeti müdürü Fransız Bouriant ise *Ezcâl (الأزجال)* diye isimlendirilen Mısır *âmmice* halk şiirlerini bir araya toplamış ve yayınlamıştır. Bir başka Fransız olan ve Mısır Arkeoloji müzesi müdürlüğü de yapmış olan Gaston Maspero (1846-1916) ise Yukarı Mısır'da bilinen halk türkülerini bir araya toplamış ve yayınlamıştır.²⁴⁰ İngiliz Lord Cromer, İngiliz Wilfrid Scawen Blunt, Fransız Louis Massignon ve Fransız Georges S  raphin Colin de *fushâya* kar  şı yürütülen bu hareketin içinde olmuştur. Bunlardan biri olan Lord Dufferin şöyle diyor: "Mısır halkı *fush  y  *    renmeye devam ettiği müddetçe Mısır'ın ilerleme ümitleri hep zayıf kalacaktır."    gal altındaki Arap topraklarında eğitimin dili, Mısır, Sudan ve Irak'ta İngilizce, Suriye, Tunus, Cezayir ve Fas'ta ise Fransızca olmuştu.²⁴¹

Mısır'da, tercüme edilmiş tıp kitaplarının okutulması ve Arap dili ile tıp eğitimi verilmesi projeleri ve 1837'de açılan *Kasru'l-'Aynı* sağlık okulu ve Arap dili ile bilimsel araştırma ve kitap teliflerinin başlaması gibi önemli başlangıçlara ilham kaynağı olan *Eb   Za'bel* projesi 1882'deki İngiliz işgali ile yok edilmiştir. İngiliz müsteşar King, sunduğu raporda Arap dili ile yazılmış modern kaynakların ve bilimsel araştırmaların yetersiz olduğunu söyleyerek tıp eğitiminin Arapça ve İngilizce olarak verilmesini teklif etmiştir.   lk ba  larda bazı dersler Arap dili ile

²³⁸ Zekeriyâ Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 89.

²³⁹ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 19.

²⁴⁰ Muhammed Râcî ez-Ze    l, **a.g.e.**

²⁴¹ Ferh  n Sel  m, Sayd  'l-Kavâ'id, **El-Luğatü'l-'Arabiyyetü ve Mekânetühâ Beyne'l-L    t**, erişim: 19 Aralık 2015, <http://www.saaaid.net/Minute/33.htm>

verilmiş olsa da 1889'da Arapça tamamen müfredattan çıkarılarak, yetmiş sene boyunca temelleri atılan ve önemli aşama kaydeden bu tecrübe yerini İngilizceye bırakmıştır.²⁴² İngilizce 1907'den itibaren ise Mısırın her tarafında eğitim dili haline geldi. Böylelikle, özellikle Mahmud Sami el-Bârudî'nin (1838-1904) şiirleri ile Arap dili yeniden klasik devirdeki ihtişamına kavuşmaya başlamışken, ortaya konan bu çabalar akîm kalmıştır.²⁴³

Mısır dışında da etkin olmaya çalışan sömürgeciler, bir tıp okulu olan ve eğitim dili Arapça olan Suriye Protestan Kolejinin eğitim dilini 1920'de İngilizceye çevirmiş, okulun ismini de Amerikan Üniversitesi olarak değiştirmiştir. Yine eğitim dili Arapça olan Cizvit Tıp Okulunun eğitim dili de 1883'de Fransızcaya çevrilerek ismi *Saint Joseph* Üniversitesi olarak değiştirildi. Bu iki okulda da eğitim dilinin Arapçadan yabancı dillere çevrilmesinin altında yatan bahane Mısır'da İngilizlerin ardına sığındığı bahaneden farklı değildi. Lübnan'da Fransız ve Amerikalıların açıkladığı gerekçeler Arap dilinin yetersizliği ve Arap dili ile tıp alanında yazılmış yeterli sayıda kaynağın bulunmaması olarak ifade edilmişti.²⁴⁴

Cezayir'de ise Fransa 1830'da Arapçanın okullarda eğitim dili olmasını yasaklamıştı. Bu dönemde Cezayir'de tek bir üniversite olup eğitim dili Fransızca olan bu üniversitede okuyanlar da Fransa'nın çıkarlarına hizmet için seçilmiş olan Cezayirliilerdi. Fransa, Cezayir'in yanı sıra Tunus ve Fas'ta da okullarda ve idari ve resmi yazışmalarda da Arapçanın kullanılmasını yasaklamıştır.²⁴⁵ Sömürgeci müsteşrikler Arap dilinin Cezayir halkından koparılamayacağını anlayınca Cezayirliilere ana dillerinin aslında Berberice olduğu yönünde telkinlerde bulunmuşlar ve Berberi lehçelerin dil kaidelerini tespit ederek Berberice gramer kitapları yazmışlardır. Fransızlar ise Berberice yazı dilini ortaya çıkarmak için bir alfabe dahi geliştirmişlerdir.²⁴⁶

²⁴²Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 41.

²⁴³Erol Ayyıldız, **Mısır'da İngiliz İşgalinin Arap Dili Üzerindeki Tesirleri**, UÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili Bilim Dalı, 1986, s. 70.

²⁴⁴Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 41.

²⁴⁵Tahirhan Aydın, **a.g.e.**, s. 56.

²⁴⁶İsa Emin Sabri, **el-Muhtâru'l-İslâmî, el-'Arabiyyetü... Lüğatü't-Dîn ve'd-Dünya**.

Cezayir'deki Arapça yasağının kalıcı olması için tam yüz sene savaşan Fransa, Afrika'nın bazı kabilelerinde Arapçanın yaygın bir şekilde kullanılmasına karşı çıkarak o bölgelerde de Arapça ile mücadele etmiştir. Bu bağlamda Hausa, Mandinka, Wolof, Sevâhilî, Nijer dilleri ve Afar-Danâkil gibi kabile dillerini canlandırmaya çalışarak buralarda Arapçanın varlığını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.²⁴⁷ Sömürgeciler belli başlı kabile dillerini canlandırmak gayesiyle bu diller için alfabe arayışına girmişler, hatta bu dillerde sözlükler hazırlamışlardır.²⁴⁸

Yazı dili meselesine gelince ise Mısır'da *âmmicenin* yazı dili olarak kullanılmasını ilk defa teklif eden *Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye*'de memurluk yapan, yazdığı *Kavâ'idu'l-luğati'l-Âmmiyyeti fî Mısır* adlı eserde bunu dile getiren Alman müsteşrik Wilhelm Spitta olmuştur. William Wilcoks (1852-1932) ise Mısır'da kaldığı süre içerisinde yöneticilik yapmış olduğu el-Ezher dergisinde Mısır lehçesinin yazı dili ve edebi dil olması ile ilgili makaleler yazılmasını teşvik etmiştir. Alman müsteşrik Carl Vullers (1857-1909) ise 1890'da kaleme aldığı *el-Lehcetu'l-Âmmiyyeti'l-hadîse Fî Mısır* adlı eserinde Mısır lehçesinin *fushânın* yerini alması gerektiğini dile getirmiş, İngiliz müsteşrik Welmour Seldon ise 1901'de yazdığı *el-Arabiyyetü'l-Mahalliyyetü fî Mısır* isimli kitabında Mısır lehçesinin edebi dil seviyesine çıkarılmasını ve Latin harflerine geçilmesini istemiştir. Yakup Sarrûf (1852-1927) *âmmicenin* hem yazı dili hem de gazetelerin resmi dili olmasını ve yeni bir dil olarak kabul edilmesini, Mısır'da Milli Eğitim Bakanlığı da yapmış olan Sa'd Zağlûl ise Mısır Lehçesinin Latin Harfleriyle yazılmasını desteklemiştir.²⁴⁹ 1900 senesine girildiğinde *âmmice* yazılmış dergiler, gazeteler ve kitaplar yayınlanmaya başlamış, tiyatro ise Mustafa Lütfî Menfelûtî (1876-1924) öncülüğünde *âmmice* gösterilere kapısını açmıştı. İtalyan Alfonso Nallino Mısır lehçesi üzerinde, J. Sienkowski Fas ve Tunus lehçeleri, İlyas Berâzîn Halep lehçesi ve Fransız Loreal ise Cezayir lehçesi üzerinde araştırmalar yapmışlardı.²⁵⁰

Mısır Arap Dil Akademisi üyesi olan Abdülaziz Fehmi Paşa ise 1943'de Latin harflerinin kabul edilmesi yönünde çağrılar yapmış, bunun nasıl

²⁴⁷ Ferhân Selîm, Saydû'l-Kavâ'id, *El-Luğatü'l-'Arabiyyetü ve Mekânetühâ Beyne'l-Lüğât*.

²⁴⁸ Tahirhan Aydın, *a.g.e.*, s. 60.

²⁴⁹ Hüseyin Yazıcı, *a.g.e.*, s. 165-167.

²⁵⁰ İsa Emin Sabri, *el-Muhtârü'l-İslâmî, el-'Arabiyyetü... Lüğatü't-Dîn ve'd-Dünya*.

gerçekleştirileceğini açıklayan bir de kitap yazmıştır. Kitabında bu yeni yazıyla ilgili Arapça tercümesinin de altında yer aldığı örnek cümleler vermiştir. Kitabı yayımlayan kişi de bu tecrübenin Türkiye’de gayet başarılı olduğunu, Türklerin artık Latin harfleriyle okumaya başladığını not olarak eklemiştir. Kendisi bir Cizvit olan Rifâil Nahle de *Kavâ'idü l-Lehceti l-Lübnâniyye ve l-Sûriyye* isimli kitabını Latin harfleriyle yazmıştır. Enîs Ferîha, Adonis (1930-) ve Anistâs Mârî el-Kermelî (1866-1947) gibi isimler de Latin Alfabesini savunmuşlardır.²⁵¹ Mustafa Kemal Atatürk’ün Türkiye’de Arap harflerini atarak Latin harflerini getirmesi Latince yazı fikrine ilham kaynağı olmuştur. Kahire’ye bağlı Zemâlik semtinde bir caddeye ismi verilen İngiliz Willcocks “Mısır halkında keşifler yapma kudretinin olmamasının en büyük sebebi okuma ve yazma dili olarak *fushâyı* kullanmalarındır” demiştir. Arap diline karşı girişilen bu sistemli hareket bir Arap müfekkiri sitemle şöyle söyletmiştir: “İsrail ölü bir dili diriltiyorken, bizim yaptığımız ise canlı bir dil olan Arapçayı öldürmekten başka bir şey değildir.”²⁵² Yirminci yüzyılda Arap diline karşı başlatılan faaliyetler neticesinde birinci dünya savaşının akabinde hilafetin düşmesinden sonra Latin harflerine geçen Türkiye, günümüzde Çin ve Rusya toprakları içerisinde kalan Türkistan bölgesi ve 1964 yılına kadar Arap harflerinin kullanıldığı Afrika’nın doğusundaki Sevâhilî (سواحلي) dili de uygulanan sistemli politikalar sonucunda Arap harflerini terk etmişlerdir. Sömürgeci yapı yer yer başarılı olduğu bu uygulamayı Arap ülkelerinin içlerine kadar yayarak devam ettirmek istemiştir. Buna rağmen İran ve Afganistan’da Farsça, Hindistan ve Pakistan’da Urduca halen Arap harfleriyle yazılmaktadır.²⁵³

Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesi fikrine faydacılık açısından bakıldığında, Arap harfleriyle kayıt altına alınmış beşeri miras heba edilmiş olacak, estetik açıdan bakıldığında, asırlar boyunca sürekli gelişerek mükemmel bir seviyeye gelmiş olan Arap hat sanatının yok olması tehlikesini doğuracak, stratejik açıdan ele alındığında ise Arap belleğini silerek tarihi ve kültürel açıdan geçmişini kaybetmiş bir millet var edilmiş olacaktı. Dolayısıyla bu düşünce dili ıslah etmek değil ifsat etmek anlamına gelmektedir. Arap harflerinin yerine Latin harfleri getirilmiş olsaydı

²⁵¹ İsa Emin Sabri, el-Muhtârü’l-İslâmî, el-‘Arabiyyetü... Lüğatü’t-Dîn ve’d-Dünya.

²⁵² Ferhân Selîm, a.g.e.

²⁵³ Muhammed Abdu’s-Şâfi el-Kûsî, a.g.e., s. 54.

bile Araplar Avrupalı olamayacakları gibi belki de Araplıklarını da kaybedeceklerdi.²⁵⁴

Nihai sonuç elde etme açısından büyük bir etkiye sahip olan dilin hedef alınmasıyla, ele geçirilen dilin (اللغة المَغزُوة) tahliyesi, ele geçiren dilin (اللغة الغازية) ise onun yerini alması amaçlanmaktadır. Arap dilinin hedef olarak gözetildiği bu dilsel saldırıların en önemli ayağını, dışsal yönü siyasi ve ekonomik görünümlü olup içsel yönü ise kültürel-fikir sömürgeciliği (إستعمار فكري ثقافي) kılıfına bürünmüş kültürel teşkilatlanmalar (منابر ثقافية) oluşturmuştur. Bunların en meşhurları Fransızca Konuşan Devletler Topluluğu (la Francophonie : مجموعة الدول الناطقة بالفرنسية) olan Frankofon teşkilatı ve çok daha önce kurulan İngilizce Konuşan Ülkeler Örgütüdür (Commonwealth of Nations : رابطة الدول الناطقة بالإنجليزية).²⁵⁵

Sömürgeciliğe maruz kaldıktan sonra verdikleri mücadeleyle geçmişin izini silip kendi ana dillerine sahip çıkan ülkeler örneği ise Araplar tarafından göz ardı edilmemelidir. Mesela Japonya altmış sene boyunca Kore'yi *isti'mar* ederek Korecenin kullanılmasını yasakladı. Güney Kore bağımsızlığını kazanınca ilk yayınlanan kararname Japoncanın yasaklanması olmuştur. Çin'de ise 1949 devriminden hemen sonra Mao Zedong tarafından ilk çıkarılan karar İngilizcenin terk edilmesi olmuştur. Vietnam ve Tanzanya da aynı şekilde bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz kendi ana dillerine dönmüşlerdir. İngilizcenin devlet kurumlarında kullanımını tamamen yasaklayan Tanzanya, Günümüzde Afrika'daki eski sömürge devletlerinden olup da sömürge dilini kullanmayan ender ülkelerden biridir.²⁵⁶

²⁵⁴İsa Emin Sabri, el-Muhtâru'l-İslâmî, el-'Arabiyyetü... Lüğatü't-Dîn ve'd-Dünya.

²⁵⁵Muhammed Abdu's-Şâfi el-Kûsî, a.g.e., s. 224.

²⁵⁶Semer Rûhî el-Faysal, a.g.e., s. 58.

XII. Yabancı Dillerin Arap Diline Olan Yansımaları ve Arabîzi

(عَرَبِيّ) Meselesi

A. Yabancı Dillerin Arap Diline Olan Yansımaları

Diller, tarihin bütün dönemlerinde az ya da çok birbirlerinden etkilenmiştir. Bunun bir sonucu olarak cahiliye döneminde Suriye'deki Arami Yahudilerden, Irak'taki Hristiyan Süryanilerden ve İran'daki Pehlevi dilinden birçok kelime Arap diline geçmiştir. Arap şiirinde ve hatta Kur'an'da dahi bu kelimelere rastlamak mümkündür. “zencefil” (زَنْجَبِيل) kelimesi Süryanicede “zangabiil” Pehlevicede ise “zingabeer”, “gül” (وَرْدَة) kelimesi Aramicede “wardaa”, “ipekli, kıymetli kumaş” (إِسْتَبْرَق) kelimesi Pehlevicede “stabr”, “asker ve ordu” (جُنْد) kelimesi Pehlevicede “gund”, “kule” (بُرْج) kelimesi Süryanicede “buurgaa” Yunancada ise “purgos”, “saray” (قَصْر) kelimesi Aramicede “qasraa” Yunancada “kastron” Latince “kastrum” manalarına gelmektedir. İlk müfessirlerden olan Mücahid, Kur'an'da geçen “dağ” (الطُّور) kelimesinin kaynağının Süryanicede ki “thuur” kelimesi, “ölçü, tartı” (قِسْطَاس) kelimesinin aslının ise eski Yunancada ki “dikastes” kelimesi olduğunu söylemiştir. بَنْفَسَج، بادَنْجَان، نَرْجَس، فَسْتَق، بَابُوج kelimeleri ise Farsçadan Arapçaya geçen kelimelerdir.²⁵⁷ Diller, komşuluk yoluyla yakın devletlerin lisanından, ticaret ve seyahat yoluyla da uzak devletlerin lisanından etkilenmiştir. İslam öncesi dönemde Arap dili, Farsça, Ârâmîce-Süryânîce, İbrânîce ve Habeşçe gibi Sâmi dillerin yanısıra Yunanca ve Latince'den de kelime almıştır. Arap diline giren yabancı kelimeler, ilk defa Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib'in *el-Lugâtü fi l-Kur'ân* adlı eserinde yer almıştır. Ayrıca *dahîl* (دَخِيل) tabiri de ilk defa bu eserde kullanılmıştır. Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî'nin (ö. 540/1145) *el-Mu'arreb min' el-Kelâmi'l 'Âcemî*'si ise *dahîl* ve *mu'arreb* kelimeler hakkında yazılan ilk müstakil eserdir.²⁵⁸

Başka dillerden Arapça'ya geçen kelimeler üç grupta tasnif edilmiştir:

²⁵⁷ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 83.

²⁵⁸ Nasuhi Ünal Karaarslan, “**Ta'rîb**” md., DİA, C: 40; s. 26.

- a) *Dahîl*: Üzerinde pek bir değişiklik yapılmadan Arapçaya giren yabancı kelimelerdir. *Dahîl* kelimesi bazen *mu‘arreb* kelimesiyle eşanlamlı olarak kullanılsa da kapsamı daha geniştir.
- b) *Mu‘arreb*: Arapça’nın esaslarına uygun bir şekilde, kelimenin harf ve sığa yönünden bir takım değişikliklere uğrayarak Arapça bir vezne, kalıba girmesidir.
- c) *Müvelled*: *Tevlîd*, üretmek, meydana getirmek demek olduğu için türetilerek Arapçaya kazandırılan kelime anlamına geldiği gibi, Arapça’ya *ihticâc* devrinden sonra başka dillerden giren kelimeler için de kullanılmaktadır.²⁵⁹ Anne ve babasından biri ya da her ikisi de Arap olmadığı halde Arap toplumunda yetişen kimseye *müvelled* adı verildiği gibi bunlar tarafından Arapça’ya girmiş kelimelere de *müvelled* denilmiştir.²⁶⁰

Arapçanın da Avrupa dilleri üzerinde yansımaları görülmüştür. Özellikle Arapçanın zirveye çıktığı dönemde Latince, kendi çocukları tarafından ihmal edildiği için zaman zaman Arapçanın şimdiki durumunu yaşamıştır. IX. Yüzyılın ortalarında Arapça, İspanya’da neredeyse ortak konuşma ve yazı dili haline gelerek Latinceyi bile ikinci plana itmiştir. Bu meyanda Kurtuba Piskoposu Alvaro, Hristiyanların ana dilleri Latince ile düzgün bir mektup dahi yazmaktan aciz olduklarını, fakat Arapça şiirleri ve felsefî eserleri kolaylıkla okuyup anlayabildiklerini söylemiştir.²⁶¹

Arapların 19. Asırda batıyla olan yakınlaşması düşünce hayatının uyanmasına ve kültürel ve edebi mirasın canlanmasına öncülük etmiştir. Bu dönemde, dil çalışmalarına nazaran edebiyat alanında daha çok eserler verilmiş ve batı dillerinden tercüme edilen eserler daha çok edebiyat alanında olmuştur. Bu durum, edebiyatçıların sayısının dilbilimcilerden çok daha fazla olmasına yol açmıştır. Modern dönemde dil alanında telif edilen kitaplar iki kısımdır: 1- Sibeveyh’in *el-Kitap* adlı eseri gibi, eski dönem dil ve nahiv kitaplarının yayınlanması üzerine kurulu geleneksel akım (الإتجاه التقليدي). 2- dilsel problemlere çözüm arama gayesiyle birçok kitabın yayınlandığı standart akım (الإتجاه المعياري). Örnek olarak, 1933’de

²⁵⁹ Zülfikar Tüccar, “*Dahîl*” md., DİA, C: 8, s. 413.

²⁶⁰ Nasuhi Ünal Karaarslan, “*Ta‘rîb*” md., DİA, C: 40; s. 26.

²⁶¹ Aydın Yıldırım, *a.g.e.*, s. 8.

Anistâs Mârî el-Kermelî'nin yazdığı *Ağlâtü l-Lügaviyyîn el-Akdemîn*, Salâhüddîn Sa'dî ez-Za'belâvî'nin 1939'da yazdığı *Ahtâunâ fi 's-Suhuf ve 'd-Devâvîn* ve Ahmed Ebû el-Hıdr'ın 1963'de yazdığı *Havle l-Galat ve l-Fasîh 'Alâ Elsineti l-Küttâb* isimli kitaplar standart akımı aksettiren eserlerdir. Ayrıca standart akım taraftarları *âmmice* kelimelerin asıllarının *fushâ* olduğunu ispatlamak gayesiyle de kitaplar telif etmişlerdir. Hasan Tevfik el-'Adl'in (1862-1904) 1899'da yazdığı *Usûlu l-Kelimâti l-Âmmiyyeti* ve Muhammed Ali ed-Desûkî'nin (1872-1938) 1913'de yazdığı *Tehzîbü l-Elfâzi l-Âmmiyyeti* isimli eserler gibi.²⁶²

Şüphesiz ki Avrupa dilleri de Arap dili gibi başka dillerden etkilenmektedir. Avrupa'da her sene 26 Eylül, üçüncü dünya ülkelerinden gelen göçmenlerin Avrupa dillerine ve kültürüne olan olumsuz yansımalarına dikkat çekmek için Avrupa Dilleri Günü (*European day for language*) olarak kutlanır. Avrupalılar, Hintliler, Pakistanlılar, Bangladeşliler, Çinliler ve Filipinliler başta olmak üzere Avrupa dillerini düzgün konuşamayan göçmenlerin, dillerini tahrif ettiği gerekçesiyle gelecek için ciddi kaygı duymaktalar. Göçmenler gelirken aynı zamanda kendi dilleri ve kültürlerini de getirdikleri için sonraki nesillerin bundan olumsuz olarak etkilenecekleri öngörülmektedir. Yüzde 92'si evlerde mürebbiye ve anaokullarında hizmetçi olarak çalışan yabancı kadınlar, telaffuz bozuklukları başta olmak üzere bulundukları ülkenin dilini kurallı bir şekilde konuşamadıkları için çocukların lisanının bundan etkilenmesi kaçınılmazdır. Her sene Avrupa'da bu günün kutlanmasının amacı, zihinlerde kendi dillerinin açık bir tehlikeyle karşı karşıya olduğu bilincini canlı tutabilmektir.²⁶³

Milli ve kültürel kimliğin korunabilmesi için en önemli araç dil olduğu için batı kiliseleri dili muhafaza etmeyi imanın bir ögesi olarak görmüşler ve (*Qui perd sa langue, perd sa foi*) "dilini kaybeden imanını kaybeder" ifadesini zihinlere yerleştirmeye çalışmışlardır. Dili korumak için başvurulmuş bütün çarelere rağmen başka dillerden etkilenmeyen hiçbir dil yoktur. Arap dili de birçok dile kelime vermiş ve birçok dilden de kelime almıştır.²⁶⁴ Arapçaya giren kelimeler belli alanlarda

²⁶² Muhtar el-Tahir Hüseyin, **a.g.e.**, s. 88-89.

²⁶³ Muhammed Abdu's-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 17.

²⁶⁴ Soner Gündüzöz, **a.g.e.**, s. 22.

Araplardan üstün olan ülkelerin dillerinden geçen kelimelerdir. Normanlar mutfak kültürü yönünden İngilizlerden daha üstün oldukları için İngiliz mutfağında Normancadan geçme birçok kelime bulunmaktadır. Aynı şekilde Kur'ân'ın dilinin ve İslam'ın temel kaynaklarının Arapça olması dolayısıyla da Arapçadan birçok dini terim diğer Müslüman ülkelerin dillerine intikal etmiştir.²⁶⁵ Elbette dil sadece iletişimi sağlayan bir araç olmayıp aynı zamanda duygusal, içsel ve inançsal oluşumları da barındırdığı için yabancı bir dili araştırmak veya konuşmak o dilin mensuplarının kültür, fikir ve inançlarını inceleme ve tanıma imkânı da vermektedir.²⁶⁶

Yabancı dillerin etkisi bazı kalıcı değişikliklere de yol açmıştır. Başbakan kelimesi, Arap ülkelerinde رئيس الوزراء diye ifade edilirken Fas'ta ise genelde الوزير الأول diye geçmektedir. Çünkü Fransızcada Başbakan kelimesi “baş” kelimesi ile değil de Fransızcadaki karşılığı olan “birinci” kelimesi ile ifade edilmektedir. Aynı şekilde “açıklama yayınlandı” ifadesi çoğu Arap ülkesinde نُشِرَ البَيَان şeklinde تَمَّ أو جَرِيَ نُشْرُ البَيَان ile edilgen hale getirilirken Fas'ta ise وَقَعَ نُشْرُ البَيَان fiiliyle yapılmaktadır.²⁶⁷

B. Arabîzi Meselesi

Arabîzi ifadesi عربي-إنجليزي kelimelerinden türetilmiştir. Ayrıca Arab-English kelimelerinden türetilen أرابيش (Arabish) tabiriyle birlikte فرانكو اراب (Franco-Arab), لغة الشات (Lugachat), العربيتين (Arabî-Latini), اللغة التكنولوجية, اللغة الإنترنتية terimleri de kullanılmaktadır. Ortaya çıkışı oldukça yeni olan, görünüm olarak bir şifreyi andıran bu yazı çeşidi internet ve cep telefonu üzerinden yapılan yazışmalarda gençler arasında yaygın hale gelmiştir. Asırlardır yazı dili kimliğini koruyabilen fushâya, âmmicenin verdiği ve fushâ karşıtlarının vermek istediği zarardan daha fazlasına Arabizi imkân tanımaktadır. Çünkü Arap harflerinin kullanılmadığı bir yazıda Arap dili kaidelerini ve imlasını da bulmak mümkün değildir. Arabîzi yazıda, Arapçada olup İngilizcede olmayan ض, ع, غ, ح, خ ve ث ve ذ gibi peltek harfler, rakamlarla gösterilmektedir. Örneğin: (2:أ)، (3:ع)، (5:خ)، (6:ط)، (7:ح)، (8:غ)، (9:ص)

²⁶⁵ Mehmet Köklüdağ, **a.g.e.**, s. 56.

²⁶⁶ Muhammed Abdu's-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 16.

²⁶⁷ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 209.

gibi. Örnek kelimeler ise: جوار (7war), صَبَاح (9aba7), سُعاد (So3ad) , ماشاء الله (Ma Sha2a Allah), السلام عليكم (Assalam 3lykom), اللهُ يوفِّقُك حَبِيبِي (Allah ywf2ak 7abibi), شو (sho 3ndk el yom?), صلاة الجمعة (9alat aljm3a).²⁶⁸

Manası Arapça, fakat yazılışı Arapça olmayan bu yazı şeklinin ilk defa kullanılmaya başlaması doksanların ortalarına tekabül etmektedir. Çünkü o dönem bilgisayarlarda kullanılan yazı dili sadece Latin harflerini kapsamakta olup mevcut teknolojik altyapı çok gelişmediği için Arap harflerinin elektronik cihazlarda kullanımına uygun değildi. Bu durumda Arap kullanıcılar yabancılarla kolay bir iletişim sağlamak için bu yazı stilini geliştirdi. Bir ihtiyaçtan ortaya çıkan, Latin harflerinden ve rakamlarından oluşan *Arabîzinin* yaygın bir şekilde kullanıyor olması Arapçayı değiştirme çabası olarak görülmemelidir. Çünkü *Arabîzi* kullanımı farklı gerekçelere dayanabilmektedir. Kimi, arkadaşlarıyla olan yazışmalarını ailesinin anlamaması için, kimi, Arapçası zayıf olduğundan dolayı yapacağı hatalar neticesinde başkaları tarafından ayıplanmamak için, kimi ise etrafındakileri taklit ettiğini söylüyor, *Arabîzinin* yazıda kaydedilen bir gelişim olduğunu ve kendisinin de bu gelişmeye ayak uydurduğunu söyleyenler de çıkabiliyor. *Arabîzinin* internet ortamından çıkarak günlük hayata girmesinin yanı sıra öğrencilerin de derslerde bu yazıyı kullandıkları öğretmenler tarafından şikâyet konusu yapılmaktadır. Google bile bu yazı şeklini desteklemeye başladı. *Arabîzi* yazıyla bir şey arattığınızda hemen karşınıza çıkmaktadır.²⁶⁹ Messenger uygulamasında kullanarak gençlerin kendi aralarında icat ettikleri *Arabîzi*, İnternet ve akıllı telefonlarla birlikte yaygın olarak kullanılmaktadır. Dünyada en geçerli dil olması ve işgücü piyasasında, ticaret ve ekonomide en başta ihtiyaç duyulan dil olması da İngilizceyi ön plana çıkarttığı için *Arabîzi* insanlara daha cazip gelmektedir. Özellikle yabancılar tarafından daha kolay okunabildiği ve bilgisayar işletim sistemleri de bu yazıyı desteklediği için sosyal ağ sitelerinde kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Kimilerine göre de günümüzde bütün sosyal iletişim ağlarında Arapça yazının desteklenmesiyle *Arabîzi* bir ihtiyaç olmaktan çıkmış sadece moda olarak kullanılmakta olup eski popülaritesini kaybetmiştir. Her halükarda *Arabîzi* meselesinin *fushâ* üzerinde olabilecek olumsuz

²⁶⁸ Lînâ ez-Zeğûl, **el-Lugatü'l-İnternetiyye**, Ekim, 2014.

²⁶⁹ Râbia el-Hatîb, el-Cezîre, Ağustos, 2018.

etkilerinin ele alınıp değerdendirilmesi, Arap dili üzerine yapılan tartışmalara yön vermesi açısından oldukça önemlidir.²⁷⁰

²⁷⁰ Adnan Bûmutî‘, **el-Arabîzî.. Lugatü Vesâili’t-Tevâsuli’l-İctimâ‘ıyyi Tüheddidü ‘Arşe’l-‘Arabiyyeti**, Mecelletü’n-Nebe, Şubat, 2017.

XIII. Ana Dil Olarak Arapça ve Milliyetçilik Meselesi

A. Ana Dil Olarak Arapça

Ana dil sadece sembolik bir ifade aracı olmayıp, düşüncenin, yaratıcılığın ve ilerlemenin dağarcığı ve kalıbıdır. İnsan, yabancı bir dili ne kadar iyi öğrenirse öğrensün, kazanımını çocukluğundan beri elde ettiği ana dili ile daha kolay fikir sahibi olur ve yeni bir şeyler türetebilir. “Düşünce işlemi muhakkak ilk dil kapısından geçmelidir” hipotezine göre de yabancı bir dili son derece iyi konuşan kimseler dahi bir düşünceyi, bir cümleyi önce kendi ana dili süzgecinden geçirdikten sonra yabancı bir dile aktarmak suretiyle (*Mental Translation*, zihinsel çeviri) yanlışsız bir şekilde ifade etme imkânı bulabilmektedir.²⁷¹

Ana dilin bu işlevinin yanı sıra, özelde Arapçanın ibadet dili ve temel dini kaynakların dili olması sebebiyle Arapça ile Arap toplumu arasındaki ilişki, diğer diller ile mensupları arasındaki ilişkiden daha kuvvetlidir.²⁷² İngiliz tarihçisi Arnold Toynbe “*el-‘Âlem ve l-Garb*” adlı eserinde bu durumu şöyle açıklıyor: “her bir Arap ülkesinde iletişim dili olarak farklı *âmmiceler* ön plana çıksa da *fushâ*, Basra Körfezi’nden ve kuzeyde Halep ve Musul’dan, güneyde Hartum, Aden ve Maskat’a kadar kuzey batıda ise Rabat’tan Novakşot’a kadar tek bir dildir. Kahire, Şam, Beyrut ve Bağdat’ta neşredilen kitap ve gazeteler bütün Arap ülkelerinde okunabilmektedir. Ayrıca *fushâ*, diğer İslam ülkelerinde de İslam dininin değişmez dilidir.”²⁷³

Mısırlı büyük edîp Mustafa Sadık er-Râfi‘ (1880-1937) ise:

أَتَرَكُ الْغَرْبَ يُلْهِينَا بِزُخْرَفِهِ * وَمَشَرَقُ الشَّمْسِ يَكِينُنَا وَيُنْتَجِبُ

وَعِنْدَنَا نَهْرٌ عَذْبٌ لِشَارِبِهِ * فَكَيْفَ نَتْرُكُهُ فِي الْبَحْرِ يَنْسَرِبُ ؟

²⁷¹ Abdülcevad Tefvik Mahmud, *el-Vâki‘u’l-Lugavî fi’l-‘Âlemi’l-‘Arabî fi Dav’i Heymeneti’l-Lehecâti’l-Mahalliyyeti ve’l-Lugati’l-İngilizîyyeti*, Külliyyetü’l-Âdâb, Kısmü’l-Lügati’l-İngilizîyyeti, Asyût Üniversitesi, Kahire, 2014, s. 123.

²⁷² Selvâ Hammâde, *a.g.e.*

²⁷³ Bedreddin Çetiner, *Arap Âleminde Fasih Dil-Âmmi Dil Mücadelesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 355.

“Batının bizi kendi ssyle oyalamasına izin mi verelim? Tarihteki Arap medeniyetleri lisanımıza sahip çıkmadığımız için bize ağlıyor ve feryat ediyor. Bizim içenler için çok tatlı bir nehrimiz var. Onun akıp giderek denize karışmasına nasıl müsaade edelim?”²⁷⁴

Bir diğer Mısırlı meşhur edebiyatçı Taha Hüseyin ise: “*mmiceyi* teşvik eden yazarlarımızın dikkatlerini çok kritik ve tehlikeli bir noktaya çekmek istiyorum. Onlar da bu mesele hakkında dikkatli bir değerlendirme yapmış olsalar, işin farkına varacaklardır. Bugün Arap nüfusunun çoğu *fushy*ı anlamakta ve onu, diğer Arap lkelerinde iletişim için ihtiyaç duydukları önemli bir araç olarak görmektedir. *mmice* yazmaktan ve *mmiceyi* teşvik etmekten kaçınalım. Aksi halde her ülke kendi lehçesini tercih eder, lehçeler daha da farklılaşır ve aralarındaki uçurum gitgide artar, sonra öyle bir zaman gelir ki bugün Fransızların İtalyanca ve İşpanyolca eserleri tercüme ettiği gibi Mısırlılar da Suriyece, Lübnanca ve Iraka eserleri tercüme etmek zorunda kalır. Öyleyse şunu soralım: Hangisi daha iyi? Bütün Arap dünyası, Marakeş’ten Irak’a kadar tüm Arap vatandaşlarının anladığı ortak bir dile mi sahip olsun ya da bölgeler sayısınca diller olsun, herkes de tercümeye ihtiyaç duysun? Bana gelince, ben kesinlikle ortak edebî dilden yanayım.”demektedir.²⁷⁵ Bazı Araplar Arap dil kaidelerinin on beş asırdır değişime uğramamasını donukluk ve fosilleşme olarak görürken, Hristiyan Arap dilcileri ise Arapçanın bu orjinallikinden ve özgünlüğünden övgüyle söz etmişlerdir. Birçok yabancı dili konuşabilen Süleyman el-Bstni, Corci Zeydan ve Arapların konuşmalarındaki fesahatin, lafızlardaki doğruluğun, konuşmadaki tatlılığın ve yazarların üslubundaki ihtiyaşın kaynağının Kur’ân olduğunu söyleyen Mey Ziyade bunlardan birkaçıdır.²⁷⁶

B. Milliyetçilik Meselesi

*Fushân*ın yerine *mmicen*in getirilmesi ve Arap harflerinin terk edilerek Latin harflerine geçilmesi teklifleri modern dönemle birlikte revaç bulmuştur. *Fushâya* yabancılaşmak demek, tarihsel olarak Arap halkının kolektif hafızasından muazzam bir kültürü silmek demek olup Mütenebbî’nin, Ebû ‘Al’nın, Eb Nuvs’ın

²⁷⁴ Zekerıyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 81.

²⁷⁵ Sejfidin Haruni, **a.g.e.**, s. 38.

²⁷⁶ Zekerıyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 22.

(ö. 198/813 [?]) şiirlerini, Arap nesir sanatının en önde gelen temsilcilerinden olan Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin (ö. 414/1023) eserlerini ve Necip Mahfuz'un (1911-2006) kitaplarını yok saymak demektir. Günümüz açısından ise, Arap ülkeleri birbirleriyle siyasi farklılıklar, ekonomik anlaşmazlıklar ve ticari rekabet içerisinde olsalar da onları bir araya getiren, bir arada tutan unsur kültür ve dil olduğu için bu yabancılaşma, Arap milliyetçiliğini baltalayarak bağımsız oluşumlara yol açabilir. *Fushâ*, Arap milleti kimliğinin vazgeçilmez temel bileşeni olmakla beraber Arap dilinde ıslah çalışmaları yapılmalı ki, kutsal dil yapısı içerisinde hapsedilmiş olan Arap fikir gücü ortaya çıkarak etkin bir araç olabilsin ve zaafa uğrayan milliyetçilik hareketi canlanabilsin.²⁷⁷

Araplık kimliğini oluşturan ve besleyen ve milli birliği tesis eden en belirgin faktör olan Arap dili sayesinde günümüzde Araplık bilincinin din, devlet ve ümmet kavramlarının önüne geçerek etnik kimliğin en öncelikli unvanı haline geldiği görülmektedir. Mesela Lübnanlı bir Hristiyan kendisini (أنا عربيّ أولاً، ومسيحيّ ثانياً،) (Ben önce Arabım, sonra Hristiyanım, üçüncü olarak ise Lübnanlıyım) diyerek, Suudi Arabistanlı bir Müslüman da (أنا عربيّ أولاً، ومُسلِمٌ ثانياً، وسُعوديّ ثالثاً) (Ben önce Arabım, sonra Müslüman, üçüncü olarak da Suudi Arabistanlıyım) şeklinde tanımlayabilmektedir.²⁷⁸ Selman-ı Fârîsi, Süheyb-i Rûmî ve Bilâl-i Habeşî'nin Arap olmadıklarını söyleyen bir şahsın sözüne karşı Hz. Muhammed'in mescitte Ashaba şu seslenişi de Araplık kimliğinin oluşumunda Arap dilinin çok önemli bir yer tuttuğunu gösteriyor:

يا أيها الناس إنّ الرّبَّ واحدٌ، والأبَّ واحدٌ، وإنّ الدّينَ واحدٌ وليست العربية بأحدِكُم من أبٍ ولا أمٍّ وإنما هي اللسان ومن تكلم بالعربية فهو عربيّ

“ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız birdir. Dininiz birdir. Sizden birinizin Araplığı ne babanız ne de anneniz tarafındandır. Araplığınız ancak lisan ilemdir. Kim Arapçayı konuşuyorsa o Arap'tır.”²⁷⁹

²⁷⁷ Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 16.

²⁷⁸ Mehmet Köklüdağ, **a.g.e.**, s. 37.

²⁷⁹ İbn Manzûr, **Muhtasarü Târîhi Dimeşk li İbn-i 'Asâkir**, 14/41.

Bu öneminden dolayı *fushâ*, hem sömürgeci güçlerin hedefinde yer almış, hem de Arapların direniş hareketinde halkın tutunduğu can simidi olmuştur. Nitekim Cezayirli, Fransız işgaline karşı Cezayir'in milli kahramanlarından ve dini liderlerinden olan Abdülhamîd b. Bâdîs (1889-1940) önderliğinde direnişe geçtiğinde, (الإسلام ديننا، العربية لغتنا والجزائر وطننا) : dinimiz İslam, dilimiz Arapça, vatanımız Cezayir) sloganı bağımsızlık sürecinde önemli bir figür haline gelmişti.²⁸⁰ Dolayısıyla Arapça, Arap milli birliğinin en önemli bileşeni sayılmaktadır. Bu, dünyadaki bütün diller için geçerli olsa da çok sayıdaki Arap devletini bir arada tutan Arap dili için ayrı bir öneme haizdir. Bir topluluğun oluşabilmesi, insanların aynı dili konuşmalarına ve bu dilin oluşturacağı milli kültüre bağlıdır. Bir milleti diğer milletlerden ayıran, ona kimlik kazandıran dili ve milli kültürüdür.²⁸¹

Milli kimliğin oluşumu bir ölçüde ana dilin kültürle ittisaline bağlıdır. Ana dilin egemen olmadığı bir millet kendi kültürünü var edemeyeceği gibi başarılı bir kalkınma da gerçekleştirilemez. Bu yüzden, ana dilin bir milletin istikbali için olan önemini bilen sömürgeci güçler, sonraki nesillerin kendilerine olan sadakatini sağlayabilmek için müstemleke ülkelerde kendi dillerini yaymaya çalışarak, milliyetleri farklı olan müslümanların birliğini sağlayan en başta gelen dinamiklerden olan Arap dilini, aralarındaki anlaşılabilirliği zorlaştırmak ve Araplık kimliğinin zevali için hedef gösterdiler.²⁸² Neticede bir tarafta *âmmiceyi*, “Arap dilini parçalama silahı” (سلاح تجزئة اللغة العربية) olarak görenler ve diğer tarafta ise Arap birliğinin tesis edilmesine yönelik yapılan çağrılarının temelinde *fushâyı* vazgeçilmez olarak addedenler olmak üzere iki farklı uç meydana geldi. İlk kısımda yer alanlardan biri olan Enîs Ferîha 1960’da Arap lehçelerinden birinin –ki o Mısır lehçesini öne çıkarmaktaydı- bütün Arap ülkelerinde ana dil olmasını önermişti. Ayrıca Ferîha 1955’de sadece kültürlü-aydın sınıfın konuşabileceği ayrı bir dilsel form meydana getirilmesini teklif etti. Arap Dil Akademilerinin 1957’de Şam’da gerçekleştirdikleri bir toplantıda *âmmice* lehine yapılan tekliflerin reddedilmesiyle *fushânın* yaşayabileceği muhtemel bir dilsel kaymanın önüne geçilmiş oldu. Malta

²⁸⁰Tahirhan Aydın, **a.g.e.**, s. 63.

²⁸¹Hamdi Fütûh Vâlî, Saydü’l-Kavâ’id, **Nedvetün ‘ani’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti... el-Vakı‘u ve’l-Emel.**

²⁸²Muhammed Abdu’s-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 223.

dili/Maltızca örneği, dilsel kaymanın oluşumuna açık bir örnektir. Malta halkı, din ve milliyet olarak Araplıktan uzak bir konumda olsalar da Arapça, İngiliz işgaline kadar uzun yıllar ana dilleri olmuştur. Malta dili, Arap harfleri atılıp Latin harflerine geçilmesi ve İngilizce ve İtalyanca başta olmak üzere Avrupa dillerinden çok sayıda kelimenin girmesiyle birlikte büyük bir değişim yaşayarak bugün ayrı bir dil haline gelmiştir. Halen Arapça dilbilgisi sistemine sahip ve kelimelerinin çoğu Arapça bir köke dayanmasına rağmen Araplarca anlaşılamayacak bir dile dönüşmüştür.²⁸³ Olası böyle bir durumun farkında olan devletler hemen gerekli çalışmaları başlatmışlardır. Bunlardan biri olan Fransa, Fransız ihtilalinden hemen sonra Fransızcanın korunması ve geliştirilmesi fikrinin halk arasında kökleşebilmesi için sık sık şu şekilde propagandalar yapmıştır: “Ey vatandaşlar! Sizden her biriniz Fransa’nın her tarafında yayılmaya başlayan lehçelerle olan kutsal savaşımızda yer alsın, çünkü onlar feodalizmin ve millî bölünmelerin kalıntılarıdır.”²⁸⁴

Dil, insana bağımlı olan sosyal bir olgu olduğu için İnsanın güç kaybetmesiyle dil de güç kaybeder, insanın güç kazanmasıyla, gelişimiyle birlikte dil de güç kazanır ve gelişir.²⁸⁵ Dolayısıyla geri kalmış dil veya gelişmiş dil yoktur. Geri kalmış millet veya gelişmiş millet vardır. Bu minvalde Arap dilinin modern bilimleri takip etmek için yetersiz olduğu iddiaları da geçersizdir. Ayrıca ana dille yapılan eğitim, bilimin yerelleşmesi ve milli kimliğin pekiştirilmesi demektir. Bu çerçevede Fransa, 1994’de çıkarılan bir yasayla resmi belgelerde, işitsel ve görsel ilanlarda, Fransa toprakları üzerinde bulunan bütün şirketlerin yazışmalarında, ticari mahallerde ve radyo ve Televizyon yayınlarında Fransızcanın dışında başka bir dil kullanımının cezalandırılmasını kanunlaştırmıştır. Hapis ve yaklaşık iki bin dolar para cezasını kapsayan bu yasa, İngilizcenin uydu yayınları vasıtasıyla Fransızların evlerine girmeye başlamasıyla Fransız kültürünün karşılaşılabileceği muhtemel dilsel boğulma (الإغراق اللغوي) tehdidine karşı düşünülmüş kurtuluş projesiydi.²⁸⁶

²⁸³ Hatice Arslan Sözüdoğru, **Arapçanın İzinde: Arapçanın Latince Yazılışına Tek Örnek Malta Dili**, Tarih Okulu Dergisi, Sayı: XXIX, Mart 2017.

Muhammed Râcî ez-Zeğûl, **a.g.e.**

²⁸⁴ Sejjidin Haruni, **a.g.e.**, s. 75 -78.

²⁸⁵ İsa Emin Sabri, el-Muhtârü’l-İslâmî, el-‘Arabiyyetü... Lüğatü’t-Dîn ve’d-Dünya.

²⁸⁶ Muhammed Abdu’s-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 176.

Milliyetçiliğin en temel taşı olarak görülen Arap dilinin bunu sağlayabilmesi için önce bütün Arap ülkeleri üzerinde egemen dil olması gerekmektedir. Dünyada egemen dil olgusunun İngilizce ile ortaya çıkan yeni bir şey olmadığını biliyoruz. XIV. Louis (1638-1715) döneminde Fransızca, uluslar arası diplomasiin dili olup uluslararası antlaşmalar Fransızca yapılmaktaydı. Ancak günümüzde medya organları, TV ve internetin yaygınlaşması dilin intikalini kolaylaştırdığı için, İngilizce daha önce hiçbir dilin sahip olmadığı bir imkâna erişti. İngilizcenin dünya üzerinde egemen dil haline gelmesinin arka planındaki asıl güç ise kurulduğu 1776'da İngilizceyi resmi dil olarak kabul eden Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. ABD'nin günümüz dünyasında bilim, teknoloji, sanayi ve basın alanlarında lider devlet oluşu İngilizcenin de lider dil oluşunun önünü açmıştır.²⁸⁷

²⁸⁷ Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 40.

XIV. *Fushâ-Âmmice* Meselesi

Fushâ, ister kuzeyli, ister güneyli, ister doğulu ve ister batılı olsun şairlerin şiirlerini, yazarların kitaplarını kendisiyle yazdıkları ortak edebiyat dilidir.²⁸⁸ *Fushâ*, kaynağını Kur'ân'dan ve İslam öncesi dönemden itibaren şiirden alan edebî Arapçadır. Kitapların ve gazetelerin yazı dili ve radyo ve televizyon haberlerinin dili de *fushâ*dır. *Fushâ*, dil bilgisi kurallarına sıkı sıkıya bağlı olup eğitim gerektiren bir Arapçadır. *Âmmice* ise eğitime gerek olmadan duyarak öğrenilir, yani *Semâî*dir. Yazı dili olarak nadir kullanılır. Sokağın dili olan *âmmice* bölgeden bölgeye ciddi farklılıklar gösterir. Öyle ki farklı bölgelerde yaşayan Araplar kendi lehçeleriyle konuştuklarında çoğu zaman birbirlerini anlamakta zorlanırlar. Arapların nispeten anlayabildikleri *âmmice* ise Mısır *âmmicesi*dir. Mısır, yetmiş küsur seneden beri sineması, radyosu, televizyon dizileri ve şarkılarıyla diğer arap ülkeleri üzerinde ciddi derecede etkili olmuş ve bu sayede Mısır lehçesinin anlaşılabilirlik düzeyinde artış yaşanmıştır.²⁸⁹

Belli bir bölgede yaşayanların konuştuğu ve ses, *sarf*, *nahiv* ve delalet gibi yönlerden birbirinden ayrılan dile lehçe denir. Lehçeler, aralarındaki farklılığın artmasıyla zaman içerisinde birbirinden uzaklaşarak ayrı bir dil hüviyeti kazanabilirler. İtalyanca, İspanyolca ve Fransızcanın Latince'den ayrılıp müstakil birer dil olmaları ve Sâmi dilinden ayrılarak ayrı bir dil haline gelen Arapça, İbranice ve Ârâmîce gibi. Arapça lehçelerin sayısını kesin olarak ifade etmek zor olsa da her bir lehçeyi komşu lehçelerden ayıran aralarındaki dilsel farklar bilinmektedir.²⁹⁰ *Âmmice* diye isimlendirilen günlük hayatta kullanılan onlarca, hatta yüzlerce Arapça lehçe vardır. En önemli *âmmiceler* şunlardır: 1. Mısır *âmmicesi* 2. Şam *âmmicesi*: Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'de konuşulur. 3. Irak *âmmicesi* 4. Körfez *âmmicesi* 5. Arabistan *âmmicesi* 6. Kuzey Afrika *âmmicesi*.²⁹¹

²⁸⁸ Muhammed Râcî ez-Zeğûl, **a.g.e.**

²⁸⁹ Murat Bardakçı, Habertürk Gazetesi, **Hangi Arapça?**, erişim: 23 Nisan 2012, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/736387-hangi-arapca>

²⁹⁰ Muhammed Şefî' ed-Dîn, **a.g.e.**, s. 76.

²⁹¹ Nihat M. Çetin, **a.g.e.**, c:3, s. 286.

Batılı araştırmacıların *el-‘Arabiyyetü’t-Dârice* (*Colloquial Arabic*), *el-‘Arabiyyetü’l-Mahkiyye* (*Spoken Arabic*), *el-Lehce* (*Dialect*) ve Fergusson’un da *en-Nemetu’l-Münhafid* (düşük tarz) diye isimlendirdiği ve rumuz olarak L harfiyle gösterdiği *âmmice*, sesler ve kelimeler açısından farklılık gösteren, ailede, çarşıda ve gündelik işlerde konuşulan bir dildir.²⁹² Arap dili kadar eski bir tarihe sahip olan *âmmice* günümüzde Arap toplumunun iletişim dili olmuş, ayrıca modern dönemde şiir dili kimliği de kazanmıştır.²⁹³

Dil araştırmalarının merkezinde *fushânın* yer alması sebebiyle günlük hayatın konuşma dili olan *âmmice* geri planda kalmış, içinde bulunduğu sorunlarla ilgilenilmemiştir. *Âmmice*, sabit kaideleri olmamasına bağlı olarak doğal mecrasında akmaya devam etmiş ve sürekli değişime uğramıştır. *Âmmiceler*, tahrifata uğramış *fushâ* kelimelerden, yabancı kelimelerden ve sözlüksel kimliği (الهوية المعجمية) bilinmeyen kelimelerden oluşmuştur.²⁹⁴

Âmmicenin *fushâdan* meydana gelen bir sapma neticesinde oluştuğu iddiası doğru kabul edilse bile, bu asla bir bozulma, fesada uğrama ve geriye gitme şeklinde olmamış, aksine zarafet, kolaylık ve esneklik yüklü bir gelişim olmuştur. *Âmmicelerde*, kelimenin son harfinin harekesinin düşmesi, telaffuzu ağır gelen sessiz harflerin *tahfifi*, *failin* fiil üzerine takdimi ve soru cümlelerinde istifham harfine gerek duyulmaması gibi kolaylık içeren özellikler dil eleştirmenleri tarafından da olumlu bulunmuştur.²⁹⁵

Buraya kadar *Fushâ-âmmice* meselesi hakkında özet bir bilgi verdik. Fakat *Fushâ-âmmice* meselesi bütün meselelerin omurgasını oluşturduğu için ayrıca incelenmeyi hak ediyor. Biz de önemine binaen ayrı bir bölüm olarak aşağıda zikredeceğiz.

²⁹²Muhammed Râcî ez-Zeğûl, **a.g.e.**

²⁹³el-Mu‘în fi’l-Lugati ve’l-Edeb, **Men el-Lezî Yahtedir? el-Lügatü’l-‘Arabiyyetü Em et-Tâlibü?**

²⁹⁴Mehîn Hacıade, **a.g.e.**, s. 42.

²⁹⁵Süleyman Cibrân, **a.g.e.**, s. 66.

İKİNCİ BÖLÜM

FUSHÂ-ÂMMİCE MESELESİ ve *DİGLOSSİA* OLGUSU

I. Klasik Dönemde *Fushâ-Âmmice* Meselesi

Fushâ ve *âmmice* arasındaki problematik ilişki sadece günümüzün meselesi olmayıp çok önceki asırlara kadar uzanmaktadır. Geçmişte birçok tarih ve edebiyat kitabında da bu konuya değinilmiştir. Kendi yaşadığı çağdaki Arapçayı *Lugatü'l-Cîl* (لغة الجيل) diye isimlendiren İbn Haldun, Arapça ile *Mudar* lehçesini kıyaslamış ve Mukaddime isimli kitabında bu konuyla ilgili bölümler tahsis etmiştir. Bunlardan birinin başlığı şöyledir: *Lugatü'l-'Arab Lihâza'l-'Ahdi Lugatün Müstakilletün Muğâyiratün Li'l-Lugati Mudar ve Himyer* (Bu Çağdaki Arap Dili, Mudar ve Himyer Diline Zıt Müstakil Bir Dildir) diğer bir bölümün başlığı ise *Lugatü Ehli'l-Hadari ve'l-Emsâri Lugatün Kâimetün Binefsihâ Muhalifetün Li'l-Lugati Mudar* (Yerleşim Yerlerinin Dili Müstakil Bir Dil Olup, Mudar Diline Zıttır.) şeklindedir.²⁹⁶

Arap dili, Arapların *bâdiyelerde* ve şehirlerde kullandıkları lehçelerin ve aksanların mecmûudur. Bu lehçelerin en fasihi olan Kureyş lehçesi, Kureyş'in izole bir konumda olmasıyla acem dillerinin etkisinden ve çarpık ifadelerden korunmuştur. Bu yüzden diğer Arap kabileleri, üzerinde ihtilaf ettikleri dilsel meselelerde Kureyş lisanını hakem kabul etmişlerdir. Arap dilinin fesahatını korumak için gösterilen çabalara rağmen hicreti müteakip fetihlerle topraklar genişlemeye ve farklı kabilelerden olan Araplar Müslümanlığı kabul etmeye başladı. Böylece, harfî kesreye meylettirmek (*İmale* : إمالة), kalın okumak (*tefhîm* : تفخيم) ve yumuşatarak ince okumak (*Terkîk* : ترقيق) gibi dilde fonetik ve morfolojik farklılıklar giderek artmaya başladı.²⁹⁷

Bu farklılıklara örnek olarak, coğrafi yönden birbirlerine yakın olmalarına rağmen Kureyş, Temim, Tay ve Huzeyl kabileleri arasındaki bazı dilsel farklılıklar sayılabilir:

- 1- He harfinin ötre ve sakin okunması: هُوَ ve هُوَ gibi. Ayın harfinin harekeli ve sakin okunması: مَعَكُمْ ve مَعَكُمْ gibi.
- 2- نستعين kelimesindeki ن harfinin fetha ve kesre okunması gibi.

²⁹⁶ Mehîn Hacızade, a.g.e., s. 27.

²⁹⁷ Gazi Hayrân el-Mülhim, Tarîku'l-İslâm, *el-Kur'ân'u'l-Kerîmü ve'l-Lehecâtü'l-'Arabiyyetü*, erişim: 8 Kasım 2016, <https://ar.islamway.net/article/64379>

- 3- Hemzenin okunması ve izale edilmesi: مُسْتَهْرُونَ ve مُسْتَهْرُونَ gibi.
- 4- Harflerin takdim ve tehir edilmesi: صَاعِقَةٌ ve صَاعِقَةٌ gibi.
- 5- Farklılık bazen müzekkerlik ve müenneslikte meydana gelebilir: هَذِهِ الْبَقْرَةُ، هَذِهِ الْبَقْرَةُ gibi.

Geçmişte dilsel farklılıkları ifade etmek için ‘lehçe’ terimi yerine Hicaz dili, Kureyş dili, Temim dili, Esed dili gibi ‘dil’ terimi kullanılmıştır. Az da olsa *lahn* kelimesini de kullanmışlardır.²⁹⁸

Hiz. Peygamber de Kureyş lehçesiyle okumakta zorluk çekenlere kolaylık olması için zaman zaman Kur’ân’ı farklı lehçeleri gözeterek okumuştur. Kimi sahabe, Hiz. Peygamberden duyduğu bir lehçe üzerine Kur’ân’ı okurken başka bir sahabe de yine ondan öğrendiği başka bir lehçe üzere okumuştur. Hiz. Peygamberin: “Kur’ân yedi harf üzere nazil olmuştur. Siz ondan kolayınıza geleni okuyunuz.” sözündeki yedi harften maksat, yedi muayyen harf olmayıp Kur’ân’ın kendisiyle okunduğu lehçelerdir.²⁹⁹

Dolayısıyla Arap kabilelerinin farklı lehçelere (seslerdeki telaffuz farklılıkları ve lafızların farklı manalara gelmesi gibi) sahip olduklarının delili Kur’ân’dır. Kur’ân, o dönem egemen olan lehçeleri de gözetmek suretiyle yedi vecih üzere okunmuştur. Cumhurun قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ şeklinde okuduğu ayeti, İbrahim b. Ebî Able, Kinâne lehçesine göre قَوْلٌ وَجْهَكَ تِلْقَاءَ مَسْجِدِ الْحَرَامِ şeklinde okumuştur. Yine, Kâria‘ suresi 5. ayetteki كَالْعَيْنِ الْمَنفُوشِ ifadesi de İbn-i Mesud’un kıraatine göre كَالصُّوفِ الْمَنفُوشِ şeklindedir. Hiz. Allah bir genişlik ve kolaylık olması için Kur’ân’ı kendi kabilelerinin lehçesine göre insanlara okutmayı peygamberine mübah kılmıştır. Çünkü küçük yaştan itibaren konuştukları, akıcılığına ve esnekliğine alıştıkları dillerini değiştirmeleri özellikle de yaşlılara oldukça ağır gelecekti. Bu farklılıklar lafızları kapsamakta olup mana ise tamamen korunmuştur.³⁰⁰

Bu farklı okuyuşların sayısı önceleri yedi iken bunlara sıhhat dereceleri ilk yedi okuyuş kadar kuvvetli olmayan üç vecih daha eklenmiş, ardından yine sıhhat

²⁹⁸ Mehîh Hacıade, a.g.e., s. 31.

²⁹⁹ Gazi Hayrân el-Mülhim, Tarîku’l-İslâm, el-Kur’ân’u’l-Kerîmü ve’l-Lehecâtü’l-‘Arabiyyetü.

³⁰⁰ Gazi Hayrân el-Mülhim, Tarîku’l-İslâm, el-Kur’ân’u’l-Kerîmü ve’l-Lehecâtü’l-‘Arabiyyetü.

dereceleri bu üç vecih kadar kuvvetli olmayan dört vecih daha eklenerek on dört farklı rivayet meydana gelmiştir. Kur'ân'da kolaylık maksadıyla farklı kıraatlara izin verilmesi Arap dili içinde de aynı gayeye mebni farklı lehçelerin varlığını tabii kılmaktadır. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamberden *merfu* hadis olarak rivayet edilen (Kur'ân'ı Arap lehçeleriyle ve sesleriyle okuyunuz : إِقْرَؤُوا الْقُرْآنَ بِلُحُونِ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهِمْ) hadisi de *âmmicelerin* varlığına delalet eden açık bir ruhsattır. Bir defasında Nebi (s.a.v) يُحْيِي kelimesini imale ile okumuştur. Kendisine bunun sebebi sorulunca (bu, Sa'd kabilesinin dayılarının lisanıdır : (هِيَ لُغَةُ الْأَخْوَالِ بَنِي سَعْدٍ) demiştir.³⁰¹ Bir başka örnekte ise Hz. Muhammed, kendisine oruçla ilgili soru soran sahabeye “seferde oruç tutmak iyilik -Allah'ı memnun edecek dindarlık- değildir” (لَيْسَ مِنْ أَمْرِ مُصِيبًا فِي) (امسفر)³⁰² diyerek *lâm-ı tarîf*in yerine م harfini getirerek Himyer lehçesiyle söylemiştir.³⁰³

Kur'ân'da farklı okuyuşlara izin verilmesi ve kabilelerin farklı lehçeleri konuşması Araplar arasında dilsel iletişime engel değildi. Çünkü Arap kabile lehçeleri üst lehçe konumundaki Kureyş lehçesine çok da uzak değillerdi. Bununla birlikte, kabilecilik taassubu kaynaklı her bir kabilenin kendi lehçesini günlük hayatta kullanması ve kabileler arası uzaklık lehçelerin varlıklarını sürdürmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra Kureyş lehçesinin de ayrı bir dil olma yolunda ilerleyişi ilerde ortaya çıkacak olan *fushâ-âmmice* oluşumuna zemin teşkil etmiştir.³⁰⁴ Din ve devlet dili haline geldikten sonra *fushâ*, dili koruma maksadıyla sarf ve nahivcilerin dayattığı tabulara teslim olmuştur. Oysa sürekli akışkanlığa ve geçişkenliğe ihtiyaç duyan dil, kendisine hiçbir şekilde sınır çizilemeyeceği için olduğu hal üzere kalması muhaldir. *Fushâ* maruz kaldığı kısıtlamalar sebebiyle ne sarf ne de nahiv cihetinden fazla bir değişikliğe uğramamışken, *âmmice* katı dilsel kurallara boyun eğmediği için normal bir şekilde seyrini sürdürmüştür. İslam topraklarının genişlemesiyle Arap dilinin yabancı dillerle teması sonucunda bozuk söyleyişler ve yabancı kelimeler Arap diline sızarak, *âmmicenin* iyice yayılarak çeşitlilik göstermesini tetikledi. Bunun sonucunda *fushâ* ile *âmmice* arasındaki

³⁰¹ Gazi Hayrân el-Mülhim, **a.g.e.**

³⁰² Buhari, **Savm**, 36.

³⁰³ Enîs Ferîha, **a.g.e.**, s. 99.

³⁰⁴ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 7.

mesafe giderek artmış, bu sebeple bazı dilbilimciler her ikisini birbirinden ayrı iki dil kabul etmişlerdir.³⁰⁵

Araplar, Arapçayı kurallı bir şekilde konuşmaları için Emeviler döneminde de çocuklarını çöllerdeki bedevi ailelere teslim etme geleneğini devam ettirmişlerdir. Ayrıca meclislerde toplanarak cahiliye döneminden gelen soy ve nesep ile övünme, karşılıklı atışma ve şiirler inşat etme gibi adetlerini sürdürmeye çalışarak bu sayede mümkün olduğunca *fushâ*ya yakın olmaya çalışmışlardır.³⁰⁶ Bu çabalara rağmen *fusha* hiçbir dönemde saflığını ve orijinalliğini tam olarak koruyamamıştır. Bununla ilgili olarak, dokuzuncu asrın başlarında Yunanlı Violetin yazmış olduğu, ma gabli fetha olan sakin vav ve ya'nın yani Harf-i Lîn'in, o dönemde Arapça dil bilgisi kurallarına uyulmadan, yani bu harfler kelimedden hazıf edilerek kelimenin yazıldığını gösteren eseri önemli bir belgedir. Yine bu eserde, günümüz Şam lehçesinde telaffuz edildiği haliyle muzariat harflerinin ise يَحْفَظُوا kelimesindeki gibi kesre olarak harekelendiği görülmektedir.³⁰⁷

Klasik dönemde tıp, eczacılık, matematik, uzay bilimleri ve mühendislik alanlarında ortaya konan bilimsel yazılarda dahi müelliflerin zaman zaman *âmmice* kelimeleri *fushâ* olarak yazmış oldukları eserlerinde serpiştirdikleri görülmektedir.³⁰⁸ Yine başka eserlerde de *fushâ* cümleler içerisinde *âmmice* kelimelerin yer aldığı görülmektedir. Halife Harun Reşit ile veziri Cafer ve hizmetçisi Mesrur arasında geçen diyalogta vezir der ki: ”يا أمير المؤمنين مسرور عمال يقول لي ربما أن الملك جاع أسأله مانيش جيعان خلونا نتفرج“ bunu işiten Harun Reşit de şöyle cevap verir: ”عمال يقول“، ”devamlı söylüyor, durmadan tekrar ediyor” demektir. مانيش ise ”ben aç değilim” demektir. Dinleyenleri eğlendirmek ve dikkatleri çekmek için bu uslub zaman zaman tercih edilmektedir.³⁰⁹

Klasik dönem batı Arap dünyasında ve Endülüs'te kaside ve şiirlerin zaman zaman *âmmice* olarak icrası sebebiyle *fushâ* yerel lehçelerden etkilenmiştir. Bu minvalde, 13. yüzyılda yaşamış olan Suriyeli Ömer el-Mehâr, 15. yüzyılda yaşamış

³⁰⁵ Enîs Ferîha, **a.g.e.**, s. 24-25.

³⁰⁶ Corcî Zeydân, **a.g.e.**, s. 254.

³⁰⁷ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 135

³⁰⁸ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 138

³⁰⁹ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 133

olan Mısırlı şair Ali b. Bûdûn ve yine aynı asırda yaşamış olan Hadramutlu Sad b. Süveynî gibi şairlerin yaşadıkları bölgenin lehçesiyle şiirler ve kasideler yazması edebi bir *âmmicenin* ortaya çıkmasına yol açmıştır.³¹⁰ *Âmmiceler* böyle bir gelişim yaşarken *fushâ* da kendisine duyulan ilgi ve ortaya konan eserler sayesinde birçok alanda önemli mesafe katetmiş, gelişimi sadece şiir ve edebiyatla sınırlı kalmamıştı. Arap dilinde belagatin tarihsel kitaplara da sirayet ettiğini görüyoruz. Mesela, Vâkıdî'nin (ö. 207/823) yazdığı “*Fütûhü ş-Şâm*”, Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) yazdığı “*Fütûhü l Büldân*” ve Abdullah el-Ezdî el-Basrî'nin H. ikinci asrın ortalarında yazdığı “*Fütûhü ş-Şâm*” isimli eserler, Hulefa-i Raşidin ile komutanlar ve valiler arasında cereyan eden siyasi haberleşmeleri, resmi emirleri ve yazışmaları ve onların başta Rum hükümdarları olmak üzere diğer ülkelerin hükümdarlarına göndermiş oldukları resmi mektuplar, Arapçanın vardığı noktayı anlayabilmek açısından önemlidir.³¹¹

Âmmice asırlardır yaşadığı gelişime rağmen, karşısında *fushâ* olduğu için ana dil seviyesine yükselememiş ve edebiyat dili haline gelememiştir. Fakat tarih, *âmmicelerin* düşük, değersiz bir dil (لهجة وضيعة) iken yüksek güç-otorite (السلطة العليا) sayesinde resmi dil seviyesine yükseldiğini gösteren örneklerle doludur. Dildeki yüksek sulta kendisini aşağıdaki şu etkenlerden biri ile göstermektedir:

a- Askeri-Siyasi etken (عامل عسكري-سياسي): Bir zamanlar Rusçanın birer lehçesi olan Çekçe, Bulgarca ve Sırpça, Kastilya ordusundaki askerlerin kullandığı bir lehçe iken Araplara karşı elde ettiği askeri-siyasi nüfuz sayesinde resmi dil haline gelen İspanyolca ve sadece Roma şehrinde konuşulmakta olan Latince diğer lehçeleri kendi potasında eriterek askeri-siyasi etken sayesinde Roma imparatorluğunun resmi dili haline geldi.

b- Dini etken (عامل ديني): Fasih Arap dili ve Almanca, dini etkenin kendisinde temayüz ettiği en iyi örneklerdendir. Martin Luther, Katolik kilisesine isyan edince kiliseyle savaşabileceği en iyi silahın, kitab-ı mukaddesi insanların okuyabilmesi için günlük hayatta konuştukları dile tercüme etmek olduğunu düşündü. Luther'in kendi

³¹⁰ Kees Versteegh, *a.g.e.*, s. 138.

³¹¹ Corcî Zeydân, *a.g.e.*, s. 236.

yaşadığı şehir olan Hannover lehçesiyle yapmış olduğu akıcı tercüme insanların beğenisini kazandı ve bir müddet sonra Almanca resmi dil haline geldi.

c- Edebi etken (عامل أدبي): Eflatun ve Aristo'nun kullandığı dil olan klasik Yunanca M.Ö. dördüncü asırda Atina halkının kullandığı bir lehçeydi. Bu lehçe edebi eserlerin giderek artan etkisiyle M.S. dokuzuncu asırda resmi dil haline gelmiştir. Yine İtalyanca bir zamanlar Floransa şehrinde kullanılan bir lehçe iken Dante, Petrarca, Boccaccio vb. gibi edebiyatçı ve şairlerin verdikleri eserlerin de katkısıyla İtalya'nın resmi dili haline gelmiştir.

d- Toplumsal-sınıfsal etken (عامل اجتماعي طبقي): Fransızcanın, 17. Asırdan sonra yüksek edebi bir dile dönüşmesinde, daha önce Paris toplumunun lehçesi olmasının büyük etkisi olmuştur. İngilizce ise Midlands bölgesinin eski Anglosakson ve Norman dili karışımından oluşan bir dili iken Londra şehrinin lehçesi haline gelmiş, daha sonra ise yüksek kültürlü Londra toplumu sayesinde resmi dil seviyesine yükselmiştir.³¹²

³¹² Enîs Ferîha, a.g.e., s. 80-83.

II. Modern Dönemde *Fushâ-Âmmice* Meselesi

Arapça, 22 Arap ülkesinde ya tek resmi dildir veya resmi dillerden bir tanesidir. Ayrıca bu ülkelerde onlarca farklı *âmmice* olduğu görülmektedir. Örneğin, yüzölçümü bakımından oldukça küçük olan Lübnan'da Cenup, Şimal, Bekaa ve Keserwan lehçeleri arasında ciddi farklar vardır. Trablus şehrinin liman bölgesinde konuşulan *Sâhatu't-Tel* (ساحة التل) lehçesi, *Bâbu't-Tebbâne* (باب التبانة) ve *Bevvâbetu'l-Haddâdîn* (بوابة الحدادين) lehçelerinden epeyce farklıdır. Mısır'ın genelinde konuşulan Kahire, İskenderiye, Said ve Deltâ *âmmiceleri* arasında ve³¹³ Said bölgesindeki şehir ve köylerde, Nil deltasının kuzeyinde yer alan *el-Vechu'l-Bahrî* (الوجه البحري) bölgesindeki köy ve kasabalarda ve sahil şehirlerinde farklı *âmmiceler* konuşulmaktadır. Dolayısıyla hem *fushâ* ile Mısır *âmmicesi* arasında hem de Mısır *âmmicesinin* kendi içinde önemli farklar vardır. Bu farklılıklar Morfolojik (kelimelerin yapısı), Sentantik (nahivsel), Fonetik (sessel), Semantik (anlamsal) ve Leksikal (lügatçe) düzeylerde kendisini göstermektedir.³¹⁴ Lehçelerin dallanması, kollara ayrılması (التشعب اللهجي : *Dialectal Variation*) durumunun yaygın olduğu akla gelen ilk yerlerden biri olan Mısır'daki *âmmiceler* arasında da Kahire lehçesinin dizilerden, TV ve radyo programlarından, çizgi filmler ve şarkılardan almış olduğu güçle daha etkin olduğu görülmektedir.³¹⁵ Günümüzde uydudan Arapça yayın yapan yüzlerce TV kanalında *âmmicenin* her çeşidine rastlamak mümkündür. Mısır'ın siyasi ve ekonomik konumu ve Arap sineması ve müziğindeki ağırlığı sebebiyle Mısır lehçesi çok geniş kitlelere ulaşabilmiştir. Yaklaşık çeyrek asırdır ise Şam lehçesi ile seslendirmesi yapılan Türk dizilerinin Arap dünyasında izlenilirliği bir furya haline gelmiştir. Böylece Şam lehçesi, daha önce Mısır lehçesinin ulaştığı anlaşılabilirlik seviyesini yakalamaya namzet bir hale gelmiştir.³¹⁶

Arap dünyasının Doğusundan batısına kadar toplumun bütün kademelerinde ve hayatın her alanında günlük konuşma dilinin *âmmice* olduğu bir gerçektir. Hatta

³¹³ Subhi es-Salih, çevirenler: Bünyamin Aydın, Abuzer Sarp, Nida Sultan Kardaş, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri AD, Arap Dili ve Belağatı, **Modern Dönemde Arap Dili**, 2013, s. 135.

³¹⁴ Abdülcevad Tefvik Mahmud, **a.g.e.**, s. 126.

³¹⁵ Abdülcevad Tefvik Mahmud, **a.g.e.**, s. 126.

³¹⁶ Mehmet Köklüdağ, **a.g.e.**, s. 47.

fushânın doğduğu yer olan Mekke-i Mükerreme’de dahi günümüzde *fushâdan* oldukça uzak bir *âmmice* konuşulmaktadır. Anlık olarak günlük hayatın akışı içerisinde Arapların birbirleriyle *fushâ* konuştukları neredeyse görülmüş bir şey değildir. Nadir de olsa konuşulsa bile, bu tabiatlarında olmadığı için zorlama bir durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü kaideler yumağından oluşan *fushâ*, *âmmice* ile karşılaştırıldığında oldukça karmaşık ve zordur. Bu durumda, Arap toplumundaki dilsel ikilik olgusu insanlara bir nevi seçme hakkı tanımıştır. *Fushâ*, Kur’ân’ın dili oluşu sebebiyle saygı görse de daha kolay oluşu sebebiyle *âmmice* daima tercih edilir olmuştur.³¹⁷ Bu tercih sebebiyle düşünürken, şarkı söylerken, çocuklarımıza ninni söylerken, dualarımızı yaparken, sevdiğimizizin kulağına fısıldamamız hatta sövüp saymalar, kafa yormayı gerektirmeyen akıcı bir *âmmice* (لغة محكية سلسة سيّالة) ile gerçekleşmektedir. Fakat öğretmen, vaiz, avukat veya bir konuşmacı resmi konularda ikinci bir dilsel karaktere (شخصية لغوية ثانية) bürünerek, hayatın dili olmayan karmaşık ve zor olan başka bir dile geçiş yapmak zorunda kalıyor. Zaman ve mekân olarak belli bir noktada durmuş, kutsallık halkasıyla kuşatılmış, katı ve zor dilbilgisel kurallarla çevrelenmiş, gelişimi durmuş bir dille duygu ve düşünceler ne derece ifade edilebilir?³¹⁸

Âmmiceyi Gündelik hayatın dili yapan ve *fushânın* önünde olmasını sağlayan sebepler şunlardır:

- 1- *Âmmice* eğitim yoluyla değil de edinim (الإكتساب : Acquisition) yoluyla öğrenilir. Edinim yoluyla öğrenmek doğrudan ve kolay bir şekilde gerçekleşir. Eğitim yolu ile öğrenmek ise okula gitmeye, kitaplara ve eğitsel materyallere gereksinim duyar ve daha zordur.
- 2- *Fushâyı* okulda öğrenen öğrenci, *âmmice*’den keskin bir şekilde ayrılan dilsel farklılıklar sebebiyle bocalamaktadır.³¹⁹ Çünkü o, günlük hayatta ve aile içerisinde konuşulmayan *fushâyı* ancak okula başladığında Arap dili derslerinde görmektedir. Öğretmen dersleri *âmmice* anlatır. Fakat ders kitapları ise *fushâdır*. Öğrencinin doğal çevrede konuştuğu ve duyduğu dil

³¹⁷ Şerif eş- Şûbâşî, a.g.e., s. 110-111.

³¹⁸ Enîs Ferîha, *el-Lehecâtü ve Üslûbu Dirâsetihâ*, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1989, s. 22.

³¹⁹ Abdülcevad Tevfik Mahmud, a.g.e., s. 127.

âmmice olduğu için öğretmen öğrenciden yapamayacağı bir şeyi istemektedir.³²⁰

Âmmicenin fushâ üzerinde, şu yerlerde bariz bir egemenliği göze çarpmaktadır:

- a- Evde, sokakta, ticari mekânlarda, pazarlarda ve eğlence merkezlerinde.
- b- Arap dili edebiyatı dersleri de dâhil olmak üzere üniversitelerde ve okullarda.
- c- Filmler, şarkılar ve eğlence programları gibi TV ve radyo yayınlarının çoğunda.

Cuma hutbeleri gibi *fushânın* gerekli görüldüğü mekânlarda bile *âmmice* yavaş yavaş kendini göstermektedir. Hatip cuma hutbesini okuduğu kâğıdın dışına çıkarak her hangi bir arasözde veya izahat gerektiren durumda kendisine daha kolay geldiği için *âmmiceyi* tercih edebilmektedir.³²¹

Âmmiceler bir yandan gelişirken geçmişte sahip oldukları bazı özelliklerini de kaybetmişlerdir. Mesela Mısır lehçelerinin çoğunda ق, ض, ظ, د harfi ذ, ت harfi ث harfi ق, ض harfi de د olarak telaffuz edildiği için bir takım sessel kayıplar meydana gelmiştir. Yaşanan dilsel gelişmeler bazen de ziyadeleşme olarak kendini göstermektedir. İbrahim Enis diyor ki: “dildeki modern gelişmeler, bazı eski Arap lehçelerinde yaygın olarak kullanılan eski kaidelere dayanmaktadır. Mesela, şimdiki zamanı ifade etmek için *fiili muzarinin* başına çoğu zaman ب harfinin bitişmesi veya bazı yerlerde ع, ق, د harflerinin bitişmesi gibi. Bu yüzden günümüzde Mısır, Şam, Ürdün’ün doğusu, Mekke ve Yemen’in bazı bölgelerinde şimdiki zaman يَبْلَغُ, يَبْغِي şeklinde ifade edilir. Bağdat lehçesinde ise *fiili muzarinin* başına دا harfi bitiştirilerek يَبْلَغُ, دا يَبْغِي şeklinde söylenir.”³²²

Âmmicelerdeki bu çok çeşitlilik kelimelerde de görülmektedir. *Fushâda* bir olan mana *âmmicelerde* farklı kelimelerle ifade edilebilmektedir. *Fushâ* “yapamıyorum” (لا أستطيع) ifadesinin karşılığı Mısır ve Şam lehçelerinde şöyledir:

³²⁰ el-Mu‘în fi’l-Lugati ve’l-Edeb, **Men el-Lezî Yahtedır? el-Lügatü’l-‘Arabiyyetü Em et-Tâlibü?**

³²¹ Abdülcevad Tefkik Mahmud, **a.g.e.**, s. 127.

³²² Mehîn Hacızade, **a.g.e.**, s. 42.

Yine, ما بَقْدَرُ، ما بَادَرُ، ما بَغْدَرُ، مَا بَأْقَدَرَشْ، مَانِي غَضْرَان، مَانِي حَسْنَان، ما بِحَسِين، ما خَرَجْ، ما فِينِي harflerin telaffuzunda ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır. ق harfinin -ga, ge, ğe ve hemzeye dönüşmüş haliyle- dört ayrı biçimde telaffuzu *âmmiceler*de sıkça görülür.³²³

Ayrıca *âmmiceler*, katı, değişmez kuralları olmamasına bağlı olarak başka dillerden kolayca etkilenirler. Bu durum, modern dönemde daha yaygın olarak görülür. Mesela, Suriye *âmmicesinde* sıkça Türkçenin izlerini görmek mümkündür. Türkçeden alınmış olan جِي eki Türkçedeki anlamında kullanılmaktadır: Kahveci: قَهْوَجِي, tuğla ustası: مَعْمَرَجِي, kalıpçı: بَاتِنَجِي, tornacı: طَوْرَنَجِي, rotbalansçı: دَوْرَنَجِي, lastik tamircisi: كَوْمَجِي, elektrikçi: كَهْرَبَجِي, tatlıcı: حَلْوَانَجِي, ütücü: مَكْوَجِي, postacı: بَوَسْطَجِي, ayakkabıcı: كَنْدَرَجِي, zorba: بَلْطَجِي, dolandırıcı: عَوْنَطَجِي, düzenbaz: كَلْكَجِي, sorun çıkaran: مَوَاسِرَجِي, manav: خُضْرَجِي, kuyumcu: جَوَاهِرَجِي, su tesisatçısı: مَوَاسِرَجِي, menfaatçi: مَصْلَحَجِي, sarhoş: سَكْرَجِي, kumarbaz: قَمَرَجِي, garson: سَفْرَجِي, kebabçı: كَبَابَجِي, bakkalçı: دَكْنَجِي, fayton sürücüsü: طَنْنَرَجِي, vatansever: وَطَنَجِي, ve Beşşar Esed taraftarları tarafından sıklıkla kullanılan "sevenler" anlamına gelen مَنُجَبَكِي ve مَنُجَبَكِيُون kelimeleri de son yıllarda ortaya çıkmıştır. أَحَبُّكَ kelimesi demektir.³²⁴

Bazı Araştırmacılar, devamlı gelişim kaydetmesine bağlı olarak *âmmicelerin* kendi başına kaim, ayrı bir dil olduğunu söylemektedir. Zaten Araplar da, konuşurken, dua ederken, şarkı söylerken, kızgınlıklarını ve sevinçlerini ifade ederken *âmmiceye* ihtiyaç duyduklarını ve onu hayatın dili olarak gördüklerini, *fushâyı* ise, hayatın içinde olmadığı için resmi dil olarak kabul ettiklerini söylemektedirler.³²⁵ Buna göre, bir çiftçinin, bir sarhoşun *fushâ* konuşması, bir hizmetçinin efendisine *fushâ* seslenmesi, Necip Hankeş'in (1931-1977), öykülerini Zemahşerî'nin diliyle anlatması ve Saîd Ferîha'nın (1912-1978) esprilerini *fushâ* yapması düşünülemez.³²⁶ Çünkü toplumun iletişim dili olan *âmmice*, halkın fikriyatının kendisinde biriktiği bir kap ve onunla şekillendiği bir kalıp mesabesindedir.³²⁷ Asırlar öncesinin kurallarıyla kuşatılan *fushânın* aksine, doğal dilsel normlara (النواميسُ اللغويةُ طبيعِيَّةُ) tabi olan *âmmice* sürekli bir gelişimin içinde

³²³ Ahmet Karadavut, a.g.e., s. 336.

³²⁴ Muhammed 'Akl, *Kavâ'idu'l-Lehceti'sh-Şâmiyyeti*, 2010.

³²⁵ Enîs Ferîha, a.g.e., s. 101.

³²⁶ Enîs Ferîha, a.g.e., s. 109.

³²⁷ Mehîn Hacızade, a.g.e., s. 46.

تَعْبَان “yorgun”, كُوسَايَة kelimesi كُوسَة “kabak”, عَرَبَايَة kelimesi عَرَبَة “araba” kelimesi تَعْبَانَة şeklinde okunur.

- Şimdiki zamanı ifade için *muzari* fiilin başına ب harfı gelir. Aslı بَاقِي يَكْتَب olan “yazıyor” يَكْتُب kelimesi gibi.

- Şu kelimelerin sonunda olduğu gibi bazı kelimelerin sonundaki hemze düşer:

إِنشَاءَ اللَّهِ، أَشْيَا، شَيْ، سَمَا، رَجَا

- *Ecvef fiili mazi müfred müzekker gaib* olan kelimelerin sonu sakın okunur: نَامَ، بَاغٌ ve قَامَ، قَالَ، صَامٌ gibi.

- Bazı *fiili mazi* kelimeler *kesre* ağırlıklı telaffuz edilir: أَكَلْتُ، كَتَبْتُ، أَخَذْتُ، مَشَيْتُ، أَكَلْتُ، كَتَبْتُ، أَخَذْتُ، مَشَيْتُ gibi.

- *Sülasi zaid* olan *ism-i faillerin* okunuşu şu şekildedir: مُنْعَلَمٌ، مُصَدِّقٌ، مُصَاحِبَةٌ، *ism-i mefullerin* okunuşu ise şöyledir: مَرْتَبٌ، مَكْسَمٌ، مَكْسَرٌ، مَعُصِّينٌ، مَتَأَكِّدَةٌ، مُعَلِّمِينَ مَعُوضِينَ، مُهَنْدَمٌ، مَيْسَرٌ، مُوزَفٌ

- *İsm-i faillerde* hemze ي harfine dönüşür: طَايِرٌ، صَايِرٌ، فَايِتٌ، لَاقِ، غَايِبٌ gibi.

- *Nakıs fiil* olan *ism-i faillerin* sonu ي harfi ile biter: مَاشِي، فَاضِي، رَاضِي، عَادِي، قَاسِي

- Buralarda hemze ي harfine dönüşür: بَيْرٌ، وَاطِي، جَيْتٌ، حَقَائِقٌ، خَلَائِقٌ

- İki sakinin bir araya gelmemesi için ilk sakın harekelenir: عَرَسٌ، خَيْرٌ، فَرْنٌ، سِجْنٌ، جَمَلٌ

- Daha kolay söylenebilmesi için bazı kelimelerin evveline hemze gelir: اِمْحَمَدٌ، اِهْدِيَةٌ gibi.³³¹

Şu örnekler ise Mısır lehçesinin karakteristik özelliklerini göstermektedir:

- *Müfred müzekker gaib* zamiri دَه olarak, örnek: bu kalem: دَه قَلَم، *müfred müennes gaibe* zamiri دِي olarak gelir. Örnek: bu şemsiye: دِي شَمْسِيَّة، bu

³³¹Muhammed ‘Akl, a.g.e.

gözlük: دي نضارة, *tesniye müzekker* ve *müennes* zamirleri de دُول olarak gelir. Örnek: şu iki kalem: دُول قلمين, şu iki gazete: دُول جُورنالين *cemi müzekker* zamirleri ise دُول ve دي olarak gelir. Örnek: bu şemsiyeler: دي شماسي veya دُول شماسي, bu gözlükler: دي نضارات veya دُول نضارات

- *Fiili mazi* ve *fiili muzariler*, kelimenin başına ما sonuna ise ش harflerinin getirilmesiyle olumsuz fiile dönüşürler. ما + فعل + ش (yazmadı), ما + ب (yazmıyor) gibi. ما harfi olumsuzluk bildirir, ش harfi ise “şey” manasına delalet eder.

- Eğer fiilin sonunda zamir veya *harfi cer* var ise ش harfi en sonda gelir. “onları bana yazmadı”: ماكتبهمليس gibi. Konuyu daha anlaşılır kılmak için “baktı” anlamına gelen “شاف” kelimesi ile birkaç örnek verelim:

ماشفنكش، ماشفتكيش، ماشفتكوش، ماباشوفكش، ماباشوفكيش، ماباشوفكوش، ماباشوفكش، ماباشوفكوش
إزيك يا إبراهيم؟: “nasılsın ya İbrahim? Neredesin? Seni niçin göremiyoruz?”
فينك؟ ماباشوفكش ليه؟

- *Fiili muzarilerde* olumsuz yapmak için ما yerine مش eki de kullanılabilir: “O yazmayacak” ما هيكتبش veya مش هيكتب

- Soru cümleleri, fiilden önce (مش) eki getirilerek yapılır:

مش كتب؟: O yazmadı mı?
مش يكتب؟: O yazmaz mı?
مش هيكتب؟: O yazmayacak mı?

- *Fiili muzarilerin* ilk harfi *kesre* olarak gelir: يضرب، يكتب، يفهم، يدرس، يسافر، يرمي gibi. يحدّد، يشترى، يقوّي، يشوف، يمشي

- Sesli harfle başlayan fiilin önünde olumsuzluk eki ما varsa, fiilin ilk sesli harfi kaybolur: “seçmedi” ما اخترش veya مخترش şeklinde yazılır.

- Fiilin ilk hecesindeki i veya u sesi de ما geldiğinde düşebilir: “büyüdü” كبر، “büyümedi” ممشيش veya مامشيش “yürüdü” مشي “yürümedi” ممشيش şeklinde yazılır.

- Eğer kelime sonunda iki sessiz bir arada olursa araya “i” sesi eklenir: Ben idim: كُنْتُ, Ben değildim: مَا كُنْتُ veya مَا كُنْتُ şeklinde yazılır.

- Standart Arapçadaki تَفَعَّلَ يَتَفَعَّلُ kalıbının başındaki ت harfinin önüne hemze gelmek suretiyle bu kalıp اِتَّفَعَلَ يَتَّفَعَّلُ haline dönüşür. اِتَّكَلَّمَ يَتَّكَلَّمُ ve اِكْتَتَبَ يَكْتَتِبُ gibi.

- Misal fiilin olumlu-olumsuz çekimine örnek:

أَنَا وَصَلْتُ، أَنْتَ وَصَلْتَ، إِنِّي وَصَلْتُ، هُوَ وَصَلَ، هِيَ وَصَلَتْ، إِنْثُو وَصَلْتُوا، هُمْ وَصَلُوا
أَنَا مَا وَصَلْتُشْ، أَنْتَ مَا وَصَلْتِشْ، إِنِّي مَا وَصَلْتِشْ، هُوَ مَا وَصَلْشْ، هِيَ مَا وَصَلْشْ، إِنْثَا مَا وَصَلْنَشْ، إِنْثُو
مَا وَصَلْتُوْشْ، هُمْ مَا وَصَلُوْشْ

- Nakıs fiilin olumlu-olumsuz tasrifine örnek:

أَنَا صَحِيتُ، أَنْتَ صَحِيتَ، إِنِّي صَحِيتُ، هُوَ صَحِيَ، هِيَ صَحِيتْ، إِنْثَا صَحِينَا، إِنْثُو صَحِيتُّوْا، هُمْ
أَنَا مَا صَحِيتُّشْ، أَنْتَ مَا صَحِيتُّشْ، إِنِّي مَا صَحِيتُّشْ، هُوَ مَا صَحِيشْ، هِيَ مَا صَحِيتُّشْ، إِنْثَا صَحِيُوا
مَا صَحِينَاْشْ، إِنْثُو مَا صَحِيتُّوْشْ، هُمْ مَا صَحِيتُّوْشْ

- Vâvî olan ecvef fiilin olumlu-olumsuz çekilişi:

أَنَا قُلْتُ، أَنْتَ قُلْتَ، إِنِّي قُلْتُ، هُوَ قَالَ، هِيَ قَالَتْ، إِنْثَا قُلْنَا، إِنْثُو قُلْتُوا، هُمْ قَالُوا
أَنَا مَا قُلْتُشْ، أَنْتَ مَا قُلْتِشْ، إِنِّي مَا قُلْتُشْ، هُوَ مَا قَالْشْ، هِيَ مَا قَالَتْشْ، إِنْثَا مَا قُلْنَاْشْ، إِنْثُو مَا قُلْتُوْشْ،
هُمْ مَا قَالُوْشْ

- Yâî olan ecvef fiilin olumlu-olumsuz çekilişi:

أَنَا سَلْتُ، أَنْتَ سَلْتَ، إِنِّي سَلْتُ، هُوَ سَالَ، هِيَ سَالَتْ، إِنْثَا سَلْنَا، إِنْثُو سَلْتُوا، هُمْ سَالُوا
أَنَا مَا سَلْتُشْ، أَنْتَ مَا سَلْتِشْ، إِنِّي مَا سَلْتُشْ، هُوَ مَا سَالْشْ، هِيَ مَا سَالَتْشْ، إِنْثَا مَا سَلْنَاْشْ، إِنْثُو مَا سَلْتُوْشْ، هُمْ مَا سَالُوْشْ

- Muzaaf fiilin olumlu-olumsuz çekilişi:

أَنَا عَدَيْتُ، أَنْتَ عَدَيْتَ، إِنِّي عَدَيْتُ، هُوَ عَدَّ، هِيَ عَدَّتْ، إِنْثَا عَدَيْنَا، إِنْثُو عَدَيْتُوا، هُمْ عَدُّوا
أَنَا مَا عَدَيْتُّشْ، أَنْتَ مَا عَدَيْتُّشْ، إِنِّي مَا عَدَيْتُّشْ، هُوَ مَا عَدَّشْ، هِيَ مَا عَدَّتُّشْ، إِنْثَا مَا عَدَيْنَاْشْ،
إِنْثُو مَا عَدَيْتُّوْشْ، هُمْ مَا عَدُّوْشْ

- Sonunda harfi illet olan تَفَعَّلَ babının olumlu-olumsuz çekilişi:

أَنَا ائْعَدَّيْتُ، ائْتِ ائْعَدَّيْتُ، ائْتِي ائْعَدَّيْتُ، هُوَ ائْعَدَّيْتُ، هِيَ ائْعَدَّتْ، ائْحْنَا ائْعَدَّيْنَا، ائْتُو ائْعَدَّيْتُوا، هُمْ ائْعَدُّوا
 أَنَا مَا ائْعَدَّدْتُشْ، ائْتِ مَا ائْعَدَّدْتُشْ، ائْتِي مَا ائْعَدَّدْتُشْ، هُوَ مَا ائْعَدَّدَّشْ، هِيَ مَا ائْعَدَّدْتُشْ، ائْحْنَا مَا ائْعَدَّدَّشْ، ائْتُو مَا ائْعَدَّدُّوشْ،
 هُمْ مَا ائْعَدَّدُّوشْ

- *Harfi illet* olmayan تَفْعَل babının çekilişi:

أَنَا مَا ائْتَفَرَّجْتُشْ، ائْتِ مَا ائْتَفَرَّجْتُشْ، ائْتِي مَا ائْتَفَرَّجْتُشْ، هُوَ مَا ائْتَفَرَّجَّشْ، هِيَ مَا ائْتَفَرَّجْتُشْ،
 ائْحْنَا مَا ائْتَفَرَّجَّشْ، ائْتُو مَا ائْتَفَرَّجُّوشْ، هُمْ مَا ائْتَفَرَّجُّوشْ

- *Mehmuz 'ul-fâ'* nın olumlu-olumsuz çekilişi:

أَنَا خَدْتُ، ائْتِ خَدْتُ، ائْتِي خَدْتُ، هُوَ خَدَّ، هِيَ خَدَّتْ، ائْحْنَا خَدْنَا، ائْتُو خَدُّوا، هُمْ خَدُّوا
 أَنَا مَا خَدَّدْتُشْ، ائْتِ مَا خَدَّدْتُشْ، ائْتِي مَا خَدَّدْتُشْ، هُوَ مَا خَدَّدَّشْ، هِيَ مَا خَدَّدْتُشْ، ائْحْنَا مَا خَدَّدَّشْ، ائْتُو مَا خَدَّدُّوشْ، هُمْ مَا خَدَّدُّوشْ

- *Nakıs fiil'in fiili mazi ve fiili muzarisinin olumlu ve olumsuz çekilişi:*

هُوَ جَايَ مَاجَايَشْ بِيَجِي مَاجِيْجَشْ
 هِيَ جَاتْ مَاجَاتَشْ بَتَجِي مَاجِيْجَشْ
 ائْتِ جِيَتْ مَاجِيْجَشْ بَتَجِي مَاجِيْجَشْ
 ائْتِي جِيْتِي مَاجِيْجَشْ بَتَجِي مَاجِيْجَشْ
 أَنَا جِيَتْ مَاجِيْجَشْ بَاجِي مَاجِيْجَشْ
 هُمْ جَايُوا مَاجَايُوشْ بِيَجُو مَاجِيْجُوشْ
 ائْتُو جِيْتُوا مَاجِيْجُوشْ بَتَجُو مَاجِيْجُوشْ
 ائْحْنَا جِيْنَا مَاجِيْجَشْ بَنَجِي مَاجِيْجُوشْ³³²

Âmmice ile *fushâ* arasında fonetik, terkihi, nahvî ve kelimeler açısından temel farklılıklar olması *âmmicenin* müstakil bir dil olduğunu ortaya koyuyor. *Âmmice* eğer kolay bir şekilde *fushâ*ya çevrilemiyorsa aralarında önemli farklar var demektir. Mesela, “Dün çarşıya gittim ve on beş kuruşa bir kilo üzüm satın aldım” (مُبَارَحُ رِحْتُ) cümlesini kaidelerine uygun bir şekilde *fushâ* olarak şu şekilde söyleriz: . ذَهَبْتُ أَمْسَ إِلَى السُّوقِ وَاشْتَرَيْتُ رَطْلًا عِنَبًا بِخَمْسَةِ عَشْرِ قَرَشًا . Bu iki

³³² Samia Louis, **Kallimni Arabî Bishweesh**, The American University In Cairo Press, 2008.

cümle arasındaki farklara bakalım: مُبَارَح kelimesi yerine *fushâda* أَمْس kelimesi gelmelidir. Fakat أَمْس kelimesinin ahir harfinin niye kesre olduğu da ayrıca izaha muhtaçtır. Âmmicede ise son harflerin harekesi bir kurala ihtiyaç duymadan daima sakın olduğu için مُبَارَح kelimesinin telaffuzu rahat ve sorunsuzdur. رَجَتْ kelimesini ifade ederken hiçbir kaideye ihtiyaç duyulmaz iken ذَهَبْتُ diyebilmek için fiilin son harfinin neye göre zamme olduğunu bilmek icap eder. لِّلَسَوْقِ kelimesinde, إِلَي harfi yerine ل harfi ile yetinilmiştir ve her zaman olduğu gibi kelimenin son harfi sakindir. إِلَي ise harf-i cer olup kendisinden sonra gelen *murab* ismin son harfini kesre okutur. السوق *lâm-ı tarifli* olduğu için *tenvini* kabul etmez ve üç halden biriyle harekelenmelidir gibi, doğru ifade edilmesi kaideye bağlıdır. رَطَلَا عَنَّا ifadesi *temyiz* olmakla *nasb* okunmaktadır. Ayrıca kişi son derece karışık olan *esmâ-i aded* konusunu anlayabilmek için üzerinde uzun süre teemmüle ihtiyaç duymaktadır. Çünkü *esmâ-i adetlerin* doğru telaffuzu ve yazımı adet ile *madud* (sayılan nesne) arasında müzekkerlik-müenneslik, *mu 'rab-mebni*, müfred (1'den itibaren 10'a kadar olan sayılar)-mürekkep (11'den itibaren 19'un sonuna kadar olan sayılar) oluşları önem arz etmektedir. Dolayısıyla *fushâda* “1 öğrenci”, “11 öğrenci” ve “21 öğrenci” demek farklılık göstermektedir. Bu bağlamda adetten sonra gelen *madud* kelimenin de *müfred* ya da *cemi* veya *mensup* ya da *mecrur* olacağı da yine kaideye bağlı olarak şekillenmektedir. Fakat *âmmice* olarak ifade edilmek istenildiğinde خَمْسَتَ عَشْرَ kalıbını kullanmak yeterli olacaktır.³³³

Fushâ ile *âmmice* arasındaki önemli farklardan biri de şudur: *âmmice* ailede, sokakta öğrenilen bir dil iken *fushâyı* öğrenebilmek için eğitime ihtiyaç vardır. *Fushâyı* konuşabilen herkes bir müddet sonra yaşadığı yerin *âmmicesini* konuşabilme yetisini elde edebilir, lakin *âmmiceyi* konuşan herkes Arap dilinin kaidelerini öğrenmeden *fushâyı* konuşamaz.³³⁴ Yine, *fushâ* bilen birinin *âmmiceyi* konuşamasa da en azından anladığı zannedilir. Hâlbuki uzun yıllar *fushâ* eğitimi alıp *fushâyı* ustalıkla konuşan bir yabancı sadece *fushâ* bilgisiyle *âmmiceyi* anlayamaz ve konuşamaz. Dolayısıyla *fushâ* ile *âmmice* arasındaki farkın çok az olduğu ve bu ikisinden birini konuşabilenin diğerini de rahatlıkla konuşabileceği kanaati yanlıştır.

³³³Enîs Ferîha, a.g.e., s. 98-100.

³³⁴Sejfidin Haruni, a.g.e., s. 43.

Bu zorluk, *fushâ* ile *âmmice* arasında derin farklar olduğunu göstermektedir.³³⁵ Bu yüzden, Araplar iki dilli (ثنائي اللغة : *bilingual*) bir toplumdur. Taassubun baskın olması ve ictihat ve tecdît çalışmalarının uzağında kalınması iki dilli bu yapıyı daha da belirgin hale getirmiştir. Bu durum, Arapları dilsel hasara (مُعْطُوبٌ لُغَوِيًّا) ve zihinsel bölünmeye maruz bırakmıştır. Oysa yabancı toplumlarda *âmmice* ve *fushâ* gibi iki ayrı kavram ile dilin ifade edildiği görülmemektedir. Öğrenci, okulda eğitim aldığı dil ile sokakta konuşur, şaşkınlığını ifade eder, eğlenir, aynı dil ile okur ve yazar hatta rüyasında bile aynı dille konuşur.³³⁶ Bu da gösteriyor ki, *fushânın* üç yüz milyon kişi tarafından konuşulduğu iddiası objektif olmadığı gibi gerçeği de yansıtmamaktadır. *Fushâyı* üç yüz milyon Arap konuşuyorsa o zaman *âmmiceler* niçin bir tehdit olarak görülmektedir? *Fushâ* savunucuları, Japonya, Çin, Güney Kore, Almanya ve Fransa gibi devletlerin ekonomik ve teknolojik alanda güçlü birer devlet haline gelmelerini kendi ana dillerine sahip çıkmalarıyla ilişkilendirmektedir. Onlara göre Araplar da, ancak ana dillerine sahip çıkarlarsa güçlü birer devlet olabileceklerdir. Vardıkları bu yargı ise *âmmiceyi* destekleyici mahiyettedir. Zira Arapların ana dili *fushâ* değil, doğup büyüdükları yerde konuştukları *âmmiceler*dir. Öyleyse Araplar, bu dilsel ikilikten kurtulmalı, her fert kendi ana dili olan *âmmice* ile eğitim almalı, resmi kuruluşların ve medyanın dili de tamamen *âmmice* olmalı, hatta yazı dili dahi *âmmice* olmalı ki modern dünyadaki gelişmelere bir anahtar olabilsin.

337

Fushâ ve *âmmicenin* nerede ve hangi ortamlarda kullanılacağını bilmek de önemlidir. Bu göz ardı edildiğinde kişi ayıplanma hatta kınanma ile karşı karşıya kalabilir. Şöyle ki: camilerde, fakültelerde, siyasi konuşmalarda, haber bültenlerinde, özellikle siyasi ve edebi içerikli açık oturumlarda kabul gören yaklaşım *fushâ* ile konuşulmasıdır. Arkadaş ortamında, aile fertleri arasında, alışverişte, radyo ve televizyonlardaki eğlence programlarında vb. ise *âmmice* tercih edilmektedir. *Fushâ* hayatın akışı içerisinde son derece dar bir alanda kendine yer bulabilmekte *âmmice* ise hayatın her kademesinde aktiftir. Dolayısıyla içerisinde bulunulan mevcut durum

³³⁵Şerif eş-Şûbâşî, *a.g.e.*, s. 126.

³³⁶Süleyman Cibrân, *a.g.e.*, s. 16.

³³⁷Muhammed Budhân, *Meşâkilü'l-Lügati'l-'Arabiyyeti'lletî Yahlukuhâ Lehâ "el-Müdâfi'ûn" 'Anhâ.*

dikkate alınarak dilin uygun varyasyonunu kullanmak gerekir. Televizyon veya radyodaki bir eğlence programında *fushâ* konuşmak alışık olunan bir durum olmadığı için izleyicide bir şaşkınlık meydana getirecek belki de tepki çekecektir.³³⁸

Her ne kadar *âmmice* yaygın iletişim dili olsa da üst dil olan *fushâ* Araplar arasında her zaman anlaşılır olmuştur. Müslüman ordularını sevk eden komutanların cephelerde askerlere seslenişi hep *fushâ* olmuştur. Haçlı savaşlarına katılan şairler ve hatipler, askerlerin cihat aşkını *fushâ* olarak söylemiş oldukları kasideler ve ateşli konuşmalar ile tutuşturmuşlardır. 1900'lerin başında Mısır'ın İngiliz işgalinden kurtuluş mücadelesinde Mustafa Kamil Paşa, kuzey Delta bölgesinden Said bölgesine kadar kendisini dinlemek için toplanan kalabalıklara *fushâ* hitap etmiştir. Konuşmalarında *fushâ*yı tercih eden Sa'd Zağlûl'un (1857-1927) dinleyicileri sadece okumuş kimseler olmayıp çoğu ümmi kimselerdi. Din davetçileri de halkla iç içe olmalarına rağmen *fushâ* konuşarak insanları etkilemişlerdir. Ayrıca camilere gelen kalabalıklar da *fushâ* okunan Cuma hutbesini rahatlıkla anlamaktadır.³³⁹

Butrus Kerâme'nin (1774-1851) yazdığı, *أَمِنْ خَدَّهَا الْوَرْدِي أَفْتَنَّاكَ الْخَالُ* diye başlayan ve otuz iki beyitten oluşan kasidesinin her beytinin sonu her biri ayrı manaya gelen *خَال* kelimesi ile bitmektedir. Bu, *fushâ* savunucuları tarafından Arap dilinin bir zenginliği olarak görülürken *âmmicede* ise bu tür çeşitlilikler dilsel eğlence ve cambazlık sayılarak gereksiz görülmektedir. Ayrıca *âmmicede fushâda* olduğu gibi Aslan, Kılıç, Bal, Deve, Bela vs. gibi kelimelerin onlarca hatta yüzlerce eşanlamlısına gerek duyulmaz.³⁴⁰ Bir dilin çok kelimeye sahip olması o dilin hayatın iletişim dili olmaya daha layık ve elverişli olduğu anlamına gelmez. Çünkü dil, kelimeler ve kurallar manzumesinden çok daha fazlasıdır. Kişinin *âmmice* bir cümleyi hatasız olarak ve kurallı bir şekilde *fushâ* ile ifade edebilmesinin oldukça zor olması *âmmicenin* hayatın dili olmaya daha elverişli olduğunu ortaya koymaktadır.³⁴¹ Dolayısıyla Arap dili üstün bir *istidâda* ve *istîâba* sahip olmasına rağmen artık günlük hayatın iletişim dili olmaktan uzaklaşmıştır. *Fushâ* savunucuları, "Arapça Kur'an'ın dilidir" diyerek, içinde bulunulan bu durumu açıklamaktadır. Bu anlayışa

³³⁸ Sejjidin Haruni, *a.g.e.*, s. 49.

³³⁹ Zekerîyya Abdülmecid en-Nûtî, *a.g.e.*, s. 20.

³⁴⁰ Enîs Ferîha, *a.g.e.*, s. 107.

³⁴¹ Enîs Ferîha, *a.g.e.*, s. 109.

göre, niçin hayatın her alanında iletişim dili ve eğitimin dili olması için yayınlar ve propagandalar yapılmaktadır? Fıkhlî, dini ve ibadete taalluk eden konularda ve İslam kültür mirasının incelenmesinde ihtiyaç duyulan bir dil olması yeterlidir.³⁴² Eğitimsizliğin yanı sıra, dilde sadeliğe meyleden bir anlayışın gerektirmesi sonucu, lafızda, konuşmada, *sarfta*, *nahivde* ve kelimelerin tercih edilmesinde sadelik arayışının olması, *âmmicenin* yükselmesine ve pozitif ayrımcılığa uğramasına etki etmiştir.³⁴³

Âmmicenin modern dönemdeki seyrine bir giriş olması bakımından ise Avrupalıların *âmmiceye* olan ilgisinin bilinmesi gerekir. Avrupa’da *âmmice* eğitiminin 1727’de İtalya’da *Medresetü Napoli li-Durûsi ş-Şarkıyyeti* okulunda verilmesiyle bu yönde ilk resmi adım atılmıştır. Bunu 1759’da, *Ahsenü’n-Nühab fî Marifeti Lisâni l-‘Arab* isimli kitabın müellifi Hasan el-Masrî’nin de ders verdiği Avusturya’daki *Medresetü l-Kanâsıl* isimli okul ve Mısır ve Suriye *âmmicesi* ile ilgili *er-Risâletü t-Tâmmetü fî Kelâmi l-‘Âmmeti ve l-Menâhicü fî Ahvâli l-Kelâmi d-Dâric* isimli kitabın müellifi Mîhâil es-Sabbâğ’ın da (ö.1232/1816) *âmmice* dersler verdiği, konsoloslara, tüccarlara ve mütercimlere Şam ve Lübnan lehçelerinin öğretildiği Fransa’daki *Medresetü Paris Li l-Lügati ş-Şarkıyyeti* isimli okul takip etmiştir. Aynı şekilde 1814’de Moskova’da *Medresetü Lazarev el-İklîrikiyye Li l-Lügâti ş-Şarkıyye* (Lazarev Doğu Dilleri Hristiyan Din Okulu) isimli bir okul kurulmuş ve burada Muhammed Ayyâd et-Tantâvî (1810-1861) dersler vermiş ve o da *Ahsenü’n-Nühab fî Marifeti Lisâni l-‘Arab* isimli bir kitap telif etmiştir. Berlin, Macaristan ve İngiltere’de kurulan okullarda da daha sonraki yıllarda *âmmice* öğretimi devam etmiştir. Ahmed Faris eş-Şidyâk 1856’da Londra Üniversitesi için *âmmice* eğitimi ile ilgili *Usûlu l-Lugati l-‘Arabıyyeti l-Mahkiyyeti* isimli bir kitap telif etmiştir. Avrupa’da daha o tarihlerde *âmmice* eğitim verilmeye başlanması *fushâ-âmmice* ayrımını ilk defa resmi olarak ortaya koymuştur.³⁴⁴ Ayrıca Arap olmayan batılı yazarlar da kendi dillerinde *âmmice* kitaplar telif etmişlerdir. Müsteşrik Louis Masignon, Fransızca olarak kaleme aldığı “*Lehcetü l- Bağdâd el-*

³⁴² Muhammed Budhân, *Meşâkilü’l-Lügati’l-‘Arabıyyeti’lletü Yahlukuhâ Lehâ “el-Müdâfi‘ün” ‘Anhâ.*

³⁴³ Muhammed Râcî ez-Zeğûl, *a.g.e.*

³⁴⁴ Muhammed Râcî ez-Zeğûl, *a.g.e.*

‘Âmmiyye” adlı eserini 1913’de Mısır’da; Emmanuel Matson “*Luğatü l- Beyrut el-‘Âmmiyye*” adlı eserini 1911’de neşrettiler. Ben Smail “*Luğatü l-Merakeş el-‘Âmmiyye ve Kavâ‘iduhâ*” adıyla Fransızca bir eser hazırladı. Louis Marseer’in Fransızca olarak kaleme aldığı ‘*Arabiyyetü l-Merakeş* adlı eseri 1925’te Paris’te, Bryetaser’in Almanca yazdığı ‘*Âmmiyyetü Dimaşk* adlı eseri de 1924’de Hannover’de neşredildi.³⁴⁵ Başta Mısır lehçesi olmak üzere Bağdat, Beyrut, Merakeş, Şam ve Tunus lehçelerini de içeren çok sayıda *âmmice* kitap Kahire’deki Teymûriyye kütüphanesinde bulunmaktadır.³⁴⁶

Günümüzde Kahire’deki Amerikan Üniversitesi de *âmmice* çalışmalarıyla bilinmektedir. *Kellimnî ‘Arabî*, *Kellimnî ‘Arabî Mazbût*, *Kellimnî ‘Arabî fî Külli Hâce*, *Kellimnî ‘Arabî Ekter* ve *Kellimnî ‘Arabî Bişvîş* isimli kitaplar Mısır lehçesi uzmanı olan Samia Louis tarafından yazılmış ve Amerikan Üniversitesi tarafından basılmıştır. Bu kitapların seslendirilmesi de yapılmış olup CD olarak satışı yapılmaktadır. Mısır *âmmicesini* öğreten bu kitaplar halen Amerikan Üniversitesinde okutulmaktadır.³⁴⁷

Âmmice propagandasını yürüten müsteşriklerden, Kahire’de Hidiv Kütüphanesi müdürlüğü yapmış olan Alman Karl Vollers (1857-1909) Mısır *âmmicesini* öğrenmiş ve en meşhuru *Kavâ‘idü l-Lügati l-‘Âmmiyye fî Mısır* olmak üzere birçok kitap telif etmiştir. O, *fushâyı* donuk ve zor olmakla suçlayarak *âmmicenin* edebiyat ve bilim dili olması gerektiğini söylemiştir. Müsteşrikler, *âmmice* kelimesini de aşağılayıcı bir ifade kabul ederek zihinlerde daha güçlü bir etki bırakması için *âmmice* ifadesinin yerine ana dil ifadesini kullanmaya çaba göstermişlerdir.³⁴⁸ Sömürgeci ülkeler, *fushâ* aleyhtarlığı faaliyetlerinde Arap toplumu içerisindeki bazı isimlerden de istifade etmişlerdir. Rifâa‘ Râfi‘ el-Tahtâvi, Lütfi es-Seyyid, Kasım Emin, Abdülaziz Fehmi, Selame Musa, Taha Yasin, Louis Awad ve Muhammed Müfit eş-Şubaşî bunların başında gelmektedir.³⁴⁹

³⁴⁵ Bedreddin Çetiner, **a.g.e.**, s. 352.

³⁴⁶ Muhammed Râcî ez-Zeğûl, **a.g.e.**

³⁴⁷ Zekeriyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 98.

³⁴⁸ Ünûr Seyyidî Muhammed, **a.g.e.**, s. 68.

³⁴⁹ Zekeriyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 92.

Bazı şarkiyatçıların da etkisiyle nahvin artık çağın ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduğu yönündeki dillendirmeler bir kısım yazar ve edebiyatçı arasında büyük ilgi görmüştür. Bunların başında Taha Hüseyin, Mustafa Ali el-Cârim, Ahmet Emin ve Enîs Ferîha gelmektedir. Ahmet Emin bu oluşumun en ateşli ismi sayılmaktadır. *Fushânın* tamamen ortadan kaldırılması ile ilgili en saldırgan ve uç teklif ise İbrahim Enîs'in, *Min Esrâri l-Luga* adlı eserinde ortaya attığı nahvin kaldırılması ve bütün nahiv kitaplarının yakılması teklifi olmuştur.³⁵⁰ Ayrıca Enîs Ferîha'ya göre Arap tiyatro sanatının gelişmemesinin ve okur-yazar oranının düşük kalmasının yegâne sebebi de *fushâ*dır.³⁵¹ Sanat ve Edebiyatı koruma üst kurulu başkanlığı da yapan Yusuf es-Sebbâî' de *fushânın* yerine *âmmicenin* ikamesi için çok çalışmıştır. Ona göre, *fushânın*, erozyona uğramış lafızlarından, eskimiş kalıplarından ve karmaşık kaidelerden kurtulma vakti gelmiştir.³⁵²

Kendisi Kıpti olan Selame Musa, Ahram Gazetesine kültürel danışman olarak atanınca *fushâ* ve klasik Arap Şiiri için alaycı ifadeler kullanmıştır. Bintü's-Şâtî' lakaplı Aîşe Abdurrahman onun hakkında: "yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde hiç kimse Selame Musa kadar *fushâyâ* saldırmamıştır. O, kalemini, üslubunu ve konuşmasını, cahiliye döneminden beri Arap toplumunun en önemli mirası sayılan *fushâyı* söküp atmak için kullanmıştır." demektedir.³⁵³ Selame Musa, Latin harflerine geçilmesi fikrini destekleyerek bunu "istikbale doğru bir sıçrayış" (وَثْبَةٌ نَحْوُ (المستقبل)) olarak ifade etmiş ve *fushâ* hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklamıştır: "*fushâ* bize develer çağındaki cahiliye bedevilerinden miras kaldı ve bizden bulunduğumuz uçak çağında deve çağından miras kalan *fushâ* ile muamele etmemiz isteniyor"³⁵⁴ *Fushâyı*, kiliselerde papaz ve rahiplerin ibadet dili olarak kullandıkları dile benzeten Musa, *el-Belâgatü l-'Asriyyetü* ve *l-Lügatü l-'Arabiyyetü* isimli kitabında, konuşulan fakat yazılamayan *âmmice* ve yazılıp konuşulamayan *fushâ* gibi iki dilin olmasını gereksiz görmüş, Arapçadaki bu dilsel ikiliğin bir potada eritilerek

³⁵⁰ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 164-165.

³⁵¹ el-Mu'în fi'l-Lugati ve'l-Edeb, **Men el-Lezî Yahtedir? el-Lügatü l-'Arabiyyetü Em et-Tâlibü?**

³⁵² Zekeriyâ Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 96.

³⁵³ Zekeriyâ Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 94.

³⁵⁴ Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 140.

hem yazma ve hem konuşma dili haline getirilmiş tek bir Arapça için çağrıda bulunmuştur.³⁵⁵

Âmmice faaliyetlerinde öne çıkan yerlerden biri olan Lübnan'da *âmmicenin* güçlendirilmesi çalışmalarında Hristiyan Araplar önemli rol üstlenmişlerdir. Matbaanın hızla geliştiği Lübnan'da neredeyse bütün basın-yayın organları onların tekelindeydi. Burada yetişen Hristiyan Arap edebiyatçılar, şairler, tarihçiler ve gazeteciler Arap ülkelerine dağılarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Örneğin Irak'ta, kendisi Kermit papazı olan Anistas el-Kermilî ve mensubu olduğu Kermilî ailesi *âmmice* çalışmalarına öncülük etmiş ve *âmmicenin* yazı dili olabilmesi için çalışmışlardır. Mısır'da ise Fransız kültürüyle yetişmiş ve bir rahibe okulunda eğitim görmüş olan hitabeti oldukça güçlü ve güzel bir kadın olan Lübnan asıllı edebiyatçı-şair Mey Ziyade, önceleri Fransa'da moda olan "Edebiyat Salonları" (الصّالونات الأدبية) geleneğini ilk defa Mısır'da başlatmış, bu toplantılara katılanları etkilemiş ve bu sayede yerel lehçelerin güçlendirilmesi ve onlara resmiyet kazandırılması için bu toplantıları araç edinmiştir. Dönemin İslami yazar ve edebiyatçısı Mustafa Sadık er-Râfiî' dahi onun etkisinden kurtulamamıştır. Başta Ahmed Lütfi es-Seyyid, Abdülaziz Fehmi, Süleyman Bustâni, Abbas Mahmud el-'Akkâd, Ahmed Şevki, Yakub Sarrûf, İbrahim el-Mâzini, Taha Hüseyin ve "Lübnan ve Mısır'ın şairi" (شاعر) (الفطرين) lakabıyla maruf Halil Mutrân (1869-1949) olmak üzere, Mısır'daki önde gelen edebiyatçı ve şairler onun düzenlediği bu toplantılara katılmışlardır.³⁵⁶

Mısır'da *âmmiceye* yapılan çağrılar, İngilizlerin Mısır'ı işgali (1882) ile önemli bir ivme kazanmıştır. *Fushâ* taraftarlarına göre, *fushâyı* hem ortak dil hem de Kur'an'ın dili oluşu sebebiyle Müslümanları birbirine bağlayan bir araç olarak gören sömürge devletleri Arap toplumunda var olan doğal dilsel ikilik olgusunu istismar etmiştir.³⁵⁷ Hem *fushâyı* hem de *âmmiceyi* çok iyi konuşan Willcocks, *âmmicenin* ne derece etkin olduğunun farkındaydı. İngiltere'nin atadığı Mısır'dan sorumlu bir bakan veya askeri bir vali olmayıp sulama işinde çalışmak üzere gönderilen bir

³⁵⁵ Abdullah Ahmed Halil İsmail, *Kırâetün Cedîdetün fi Kadıyyeti't-Da'veti İle'l-Âmmiyyeti*, Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyyeti, Gazze Ezher Üniversitesi Edebiyat fakültesi, Arap dili bölümü, C: 5, Sayı 2, Haziran 1997, s. 73.

³⁵⁶ Bedreddin Çetiner, *a.g.e.*, s. 349- 350.

³⁵⁷ Abdullah Ahmed Halil İsmail, *a.g.e.*, s. 56.

mühendis olan Willcocks, Canlı dil olarak tavsif ettiği *âmmicenin* yazımda ve kitapların telifinde kullanılması için Ezher dergisi aracılığıyla çağrıda bulunmuştu.³⁵⁸

Fushâ-Âmmice meselesinin bariz olarak görüldüğü Mısır'da, yürütülen faaliyetler neticesinde şu dört oluşum ortaya çıkmıştır:

- 1- Klasik Arapçanın bütün Müslümanlar için en uygun olduğunu iddia eden muhafazakâr kesim (Mustafa Sadık Râfî' ve Emir Şekîp Arslan (1869-1946) gibi).
- 2- *Fushâ-âmmice* karışımı bir dil geliştirilmesini ya da *fushânın* basitleştirilmesini savunan yenilikçiler (Ahmed Lütfi es-Seyyid ve Taha Hüseyin gibi).
- 3- *Fushânın* terkedilip yerine *âmmicenin* getirilmesini savunanlar (Selâme Musa ve Mey Ziyâde gibi).
- 4- Mısırlıların Arap olmayıp sonradan Arap-İslam kimliği kazandığını ve firavunlar devri kültür ve medeniyetine dönülmesini ve yeni bir milli edebiyatın inşasını savunanlar (modern Arap edebiyatının ilk örneği olarak kabul edilen 'Zeynep' isimli romanın yazarı Muhammed Hüseyin Heykel (1888-1956) gibi).³⁵⁹

Fushâ-âmmice meselesinin önemli bir ayağını oluşturan yazı dili konusu da devamlı gündemde kalmıştır. *Âmmicenin* yazı dili olarak ortaya çıkışı modern dönemle birlikte sıkça görülmeye başlamıştır. Şair Bayram el-Tûnusî, Salah Cahîn ve Ahmed Fuad Necm şiirlerini Mısır lehçesi ile Muhammed Hüseyin Heykel, Tefîk Hakîm, Yusuf İdris, Tayyib Salih gibi yazarlar da *âmmice* olarak roman, hikâye ve oyunlar yazmışlardır.³⁶⁰ 19.Yüzyıldan itibaren *âmmicelere* farklı bir kimlik kazandırmak ve üst dil seviyesine çıkarmak için Arap halk şiirleri ve Mısır türküleri *âmmice* olarak yazılmıştır. Mısır'da Louis Awad, Selâme Musa ve Ahmed Lütfi es-Seyyid, Lübnan'da ise Mârûn el-Hûri, Enîs Ferîha *âmmice* yazının kullanılmasını destekleyenlerin başında gelmektedir. Bunların en başında ise *âmmiceyi* Latin

³⁵⁸ Abdullah Ahmed Halil İsmail, *a.g.e.*, s. 72.

³⁵⁹ Bedreddin Çetiner, *a.g.e.*, s. 351.

³⁶⁰ Mehmet Köklüdağ, *a.g.e.*, s. 48.

harfleriyle yazmayı teklif ederek Lübnan'ı Arap dünyasından koparmayı hedefleyen Saîd 'Akl yer almaktadır.³⁶¹

Âmmicenin yazı dili olarak kullanılması fikri ilk defa XX. Asırdan itibaren Avrupalı müsteşrikler tarafından ortaya atılmış, bunun için en uygun merkez olarak Mısır ve Suriye düşünülmüştü. “*fushâ* halkın edebi ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamıyor” fikrini yayarak ise uygun bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Avrupa'nın birçok ülkesinde açılan şarkiyat enstitüleri Arap diline katkı yapmış olsa da, *fushânın* yerine mahalli lehçelerin hem iletişim hem de yazı dili olarak getirilmesi yönündeki faaliyetleriyle daha ön planda olmuşlardır.³⁶²

Mısır'da 20. Yüzyılın başlarında bir grup yazar, öncelikli hedefi dili, sanatı ve edebiyatı Mısırlaştırmak (مَصْرِنة أَوْ تَمْصِير) ve yazı dili olarak *âmmiceyi* kullanmak olan, Mısır Firavunculuğu (الْفِرْعَوْنِيَّةُ الْمِصْرِيَّةُ) veya dar bölgesellik (الإقليمية الضيقة) diye isimlendirilen bir hareketin etrafında birleştiler. 1943'de Abdülaziz Fehmi, Kahire Dil Akademisine Arapçanın Latin harfleriyle yazılması teklifini yapmıştır. Kıpti Hristiyan olan Louis Awad (1915-1990) ise 1947'de yazdığı *Plutoland* isimli divanının mukaddimesinde de yer verdiği üzere Mısır *âmmicesinin* kullanılması çağrısında bulunmuştur. Awad, sadece *âmmice* yazacağına dair söz vermiş fakat bir sene sonra *âmmice* yazmayı bırakmıştır. Ahmed Lütfi es-Seyyid, dilsel hoşgörü adıyla *âmmice* lafızları kullanarak *fushâyı* ıslah etmek amacını gütmüştür. Muhammed Teymûr ve Selâme Musa ise *âmmicenin* ana dil olması çağrısında bulunmuşlardır.³⁶³

Arapçanın Latin harfleriyle yazılması hususunda teklif veren Abdülaziz Fehmi “artık insanlar Arap harflerinin yazı dili olarak kullanılmasını son derece sevimsiz buluyor. Modern Arap lehçelerini konuşanlardan eski bir dil olan *fushâyı* konuşmalarını istemek zulüm değil midir? Medeniyet ve uygarlık yarışında geri kalışımızın tek sebebi *fushâdır*.” demektedir. Böyle söyleyen Abdülaziz Fehmi

³⁶¹el-Mu‘în fi’l-Lugati ve’l-Edeb, **Men el-Lezî Yahtedir? el-Lügatü’l-‘Arabiyyetü Em et-Tâlibü?**

³⁶²Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, S. 163.

³⁶³Muhammed Râcî ez-Zeğûl, **a.g.e.**

yazılarında *âmmice* veya Latinceyi değil *fushâyı* kullanmıştır. Böylece savunduğu davasını kalemiyle yalanlamıştır.³⁶⁴

Beyrut Amerikan Üniversitesinde Sami dilleri profesörü olan Enîs Ferîha (1903-1993), El-Hûri Mârûn Ğusn ve 1961’de Lübnan *âmmicesi*yle ve Latin harfleriyle *Yârâ* (يارا) isimli kitap yazan ve siyasi olarak da Lübnan’ı Araplıktan ayırma fikrini ön plana çıkaran Saîd ‘Akl, Lübnan lehçesinin Latin harfleriyle yazılmasını ve bu şekliyle ana dil olmasını istemişlerdir. Askeri rejimin gelerek *âmmice*yi Araplara dayatması arzusunda olan Enîs Ferîha 1947’de *âmmice* araştırmalarına başlamış ve *el-Elfâzu l-Âmmiyyetü fi’l-Lehceti l-Lübnâniyye* isimli birde sözlük telif etmiştir.³⁶⁵

Âmmicenin yazı dili olarak kullanımı artarak devam etmiş, 2008’de Mısır *âmmicesi* ile yazılan ve dizi film olarak izleyicinin karşısına çıkan “evlenmek istiyorum” (عايزة أتجوز) : *Âyzah atjawwiz* isimli roman, en çok satan kitaplar arasında yer almıştır. Yazı dili olarak *âmmice*ye olan temayül Arap baharı sürecinde de kendini göstermiştir. Sosyal iletişim ağlarını kullanarak daha fazla insana ulaşabilmek ve düşük eğitilmiş kimselerin yapılan çağrılarını anlayamama ihtimaline karşı onların da desteğini alabilmek için genellikle *âmmice* kullanılmıştır. Daha sonra, internet ortamındaki bu devrim blogları Mısır *âmmicesi* ile basılarak kitap haline getirilmiştir.³⁶⁶

Diğer taraftan ise *fushâ* taraftarı Arap dilcileri, öğrenciler ve *fushâyı* öğrenmek isteyenler için Arap *nahvinin* teysirinin gerekliliğinin farkına varmışlardır.³⁶⁷ *Fushâ* aleyhine olan bu faaliyetler *fushâ* taraftarlarının gözünü açmış, modern çağa ve teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmek için *nahvin* mirasını korumaya bağlı kalmak şartıyla *teysîr* ve *tarib* alanında bilimsel çalışmaların yapılmasının gerekliliği konuşulmaya başlanmıştır. Diğer yandan *fushâ* fanatizmi etkisiyle *âmmice*ye dil uzatanlar, *âmmicenin* *fushânın* yerine ikame edileceği şâiasını temellendirmeye çalışarak toplumun milli ve dini duygularını harekete geçirmeyi ve

³⁶⁴Zekeriyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 92.

³⁶⁵Muhammed Râcî ez-Zeğûl, **a.g.e.**

³⁶⁶Mehmet Köklüdağ, **a.g.e.**, s. 48.

³⁶⁷Ünûr Seyyidî Muhammed, **a.g.e.**, s. 68.

*fushâ*ya daha fazla sahip çıkmaya çağırmışlardır.³⁶⁸ *Âmmice*yi dilsel bir yozlaşma (إنحطاط لغوي) ve düşük bir dil olarak niteleyen *fushâ* yanlıları, Eylül 1954’de Lübnan’ın Beyt Merî şehrinde yapılan, dilsel ikilik meselesi ve Arap edebiyatına olan etkisinin ele alındığı Arap Edebiyatçıları konferansında (مؤتمر الأدباء العرب) *âmmice*yi dil olarak kabul etmediklerini ve yetersiz ve bozuk bir lehçe olarak gördüklerini söylemişlerdir. Zeki en-Nakkâş da *âmmice*yi “celahetin ve geri kalmışlığın ürünü” (وَلَيْدَةُ الْجَهْلِ وَالتَّخَلُّفِ) olarak tarif etmiştir.³⁶⁹

Modern dönem aydın *fushâ* taraftarları, *âmmice*nin günlük hayatın dili olduğunu bildikleri için onu bir leke, bir yüz karası olarak görmemişlerdir. Dolayısıyla *fushâ-âmmice* meselesine çözüm bulabilmek için *fushâ* yayınlarda *âmmice*ye de yer vermişlerdir. *el-Üstaz* isimli gazetede reformcu fikirlerin okurlar tarafından takip edilebilmesi için *âmmice* bir bölüm ayıran Abdullah Nedîm, İngilizlerin *âmmice*yi kullanmaya dair çağrılarının artması üzerine onların çıkarlarına hizmet ediyor olabileceği endişesiyle gazetede bu bölümü kapatmıştır. Yine 1894’de Mısır’da çıkan *el-Arğûl* (الأرغول) isimli derginin sahibi olan Muhammed en-Neccâr halkı aydınlatmak ve insanların anlamasının daha kolay olduğunu düşündüğü için *fushâ* ve *âmmice*yi beraber kullanmıştır. Onun asıl hedefi *âmmice* yazıyı yavaş yavaş *fushâ* seviyesine yükseltmektir.³⁷⁰ Arap Dil Akademisi Başkanlığı yapmış olan Lütî Seyyid, (تمصير اللغة : *Temsîru’l-Luga*) “Dili Mısırlaştırmak” başlıklı Mısır *âmmicesini* öven yazısında *âmmice* lafızların *fushâ* içerisine dâhil edilmesi çağrısında bulunmuştur.³⁷¹ *Âmmice* kelimelerin zaman zaman *fushâ* ibareler içerisinde yer alması metne bir keyif ve canlılık katmaktadır. Bunu en çok kullananların başında gelen Nizâr Kabbânî’nin (1923-1998) özellikle de siyasi içerikli şiirlerinde *âmmice*ye yer vermesi, şiirlerinin her devirde insanların dillerinde yer etmesini sağlamıştır. Bu kullanımlar, zamanla çoğaldıkça kimsenin itiraz etmediği bir meşruiyet kazanmıştır.³⁷² Ayrıca Mısır devlet başkanı Cemal Abdünnâsır’la (1918-1970) başlayıp Muammer Kaddafi ve Saddam Hüseyin’le devam eden, Arap siyasi liderlerin geçen asrın ikinci yarısından itibaren siyasi

³⁶⁸ el-Mu‘în fi’l-Lugati ve’l-Edeb, **Men el-Lezî Yahtedir? el-Lügatü’l-‘Arabiyyetü Em et-Tâlibü?**

³⁶⁹ Enîs Ferîha, **a.g.e.**, s. 97.

³⁷⁰ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 24.

³⁷¹ Zekerîyya Abdülmecid en-Nûtî, **a.g.e.**, s. 92.

³⁷² Süleyman Cibrân, **a.g.e.**, s. 39.

hitaplarında *âmmice*yi kullanmaya başlamaları *âmmice*ye resmi bir hava katmış ve durum *âmmice* lehine değişmeye başlamıştır.³⁷³

Ses ve kök bakımından Arap dilinin bir parçası olan *âmmice* kelimelerin kullanımı, yabancı bir kelimenin Arap diline girmesinden daha evladır. Dolayısıyla *fushâ*, bazı kelime ve kavramların vaz edilmesi hususunda halkın kendi özünde barındırdığı, şiirler, tabirler, atasözleri, hikem, mecaz ve kinaye alanlarında tükenmez bir kaynak olan *âmmiceden* istifade edebilir.³⁷⁴ Bazı araştırmacılar modern dönemle birlikte *âmmicenin fushâya* doğru yaklaştığını ifade ederek bu yeni dile (: لغة المتعلمين المحكية) , (اللغة الثالثة : orta Arapça), (العربية الوسطى) : eğitilmişlerin konuştuğu *âmmice*) ve (: دارجة المثقفين : kültürlü kimselerin konuştuğu mahalli dil) gibi isimler vermişlerdir. *Âmmicenin* fasihleşmesi, okuryazar oranının artmasına, eğitim ortalamasının yükselmesine, aidiyet kültürünün güçlenmesine ve yazımda ve telaffuzda tek bir dilin oluşumuna katkı sağlayacağı düşünülmüştür.³⁷⁵

Günümüzde herkesin birbirini anlayabileceği bir ve birleştirici olan dile (لغة) vurgu yapılması, *fushâ-âmmice* meselesine çözüm olarak ortaya atılan bir öneri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için üç yol vardır: 1- *âmmice* lehçeler içerisinde birini öne çıkarıp yaygınlık kazanmasından sonra *tamîm* etmek. 2- *fushâyı* Arap toplumunun bütün kesimlerinde ve katmanlarında egemen dil kılmak. 3- *âmmice* ve *fushâyı* birbirine aşılıp (تطعيم اللغات) ortak bir noktada buluşturmak. Bu üçünden olabilirliği en zayıf ve işlevselliği en zor gözüken birinci maddedir. Çünkü Arap ülkelerinin tamamında sadece bir *âmmicenin* egemen olma ihtimali son derece düşüktür. Hayata geçirilmesi gerçekliğe ve mantığa en yakın olanı ise üçüncü maddedir. Ana dil ve resmi dil olma özelliğine bağlı kalmak şartıyla *fushâyı* ıslah etmek ve kaidelerini basitleştirmek suretiyle makul derecede budamak mümkün olabilir. *Fushâ* ile *âmmicenin* kaynaştırılması sayesinde dilcilerin titizliğinden ve tavizsizliğinden ve de avamın yaptığı yaygın hatalardan kurtulup orta ve mutedil bir *fushâyı* (فصحي متوسطة ومعتدلة) ulaşılabilir. Ancak, eski nahivcilerin vazettiği Arap dili kaidelerinin değişikliğe kapalı “son söz” (القول الفصل) olarak kabul görmesi bu

³⁷³ Mehmet Köklüdağ, **a.g.e.**, s. 48.

³⁷⁴ Mehîn Hacızade, **a.g.e.**, s. 46.

³⁷⁵ Abbas el-Misrî, ‘Imâd Ebû Hasen, **a.g.e.**, s. 66.

yakınlaşmayı zora sokmaktadır. Oysa onlar dahi, *nahiv* kaidelerinin tedvini sırasında kendi aralarında tasvip, tercih ve ağır basmak (التَّجْوِيز والتَّفْضِيل والتَّارْجِيح) noktasında mütemadiyen görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Öyleyse günümüz kitaplarında hala varit olan geçmişin ihtilaflarını tekrar ele almak ve gerektiğinde, onların gözettiği tasvip, tercih ve ağır basma noktasında onların görüşlerine aykırı bir yol izlemek günümüz nahivcilerinin de hakkıdır. Daha az karmaşıklığın ve yayılmaya daha fazla istidadın olması (أَقْلَ تَعْقِيدًا وَأَكْثَر قابلية للإنتشار) durumunda selefin vazettiği bu kaidelerin bazısından vazgeçilmesi dahi düşünülebilir.³⁷⁶

Âmmiceyi toplum dili ve günlük iletişim dili olarak tarif eden Enîs Ferîhaya göre, son derece akıcı bir dil olan *âmmiceden* karmaşık ve zor bir dil olan *fushâya* geçmek düşünceyi yavaşlattığı için edebiyatta durgunluğa yol açmakta ve eğitimde sorunlara neden olmaktadır. O, *fushâyı* sanki kutsal bir ışık halkası (هَالَة قُدْسِيَّة) tarafından çevrelenmiş olarak muamele gördüğü ve yüceltildiği için, sınırlı bir alanda kullanıldığı için ve zamansal ve mekânsal olarak belli bir noktada sabit kaldığı için eleştirmiştir.³⁷⁷ Ferîha'ya göre dil, ilahi bir yönü olmayıp aksine yeryüzünde neşet eden, insanın ve medeniyetin gelişme kaydetmesiyle gelişen ve toplumun kendisiyle temayüz ettiği sosyal ve insani bir olgudur. Bir dilin dehası ve gelişmişliği, ortaya koyduğu eserler, buluşlar ve yaşattığı medeniyetle ölçülür. Kutsallık sabit kalmayı gerektirdiği için *fushânın* kutsal bir dil olarak kabul görmesi, ondaki muhtemel değişikliklerin reddedilmesini de tabii kılacaktır.³⁷⁸ Dillerin ilahi bir yönü olmadığı için bir dilin diğerine üstünlüğü söz konusu değildir. Dilin üstün, güçlü ya da zayıf oluşu ancak o dilin mensuplarının sahip olduğu medeniyetin konumuna göre belirlenir.³⁷⁹ *Fushâ* ve *âmmice* tartışmalarında *fushâ* lehine pozitif ayrımcılık yapıldığı gözlemlenmektedir. Meseleye duygusal metodu izleyerek ve hamâsi bir bakışla yaklaşan *fushâ* taraftarları *âmmiceyi* değersiz görmektedir. Bu bakış açısı, *fushâ* ile gurur duyma bilincini geliştirerek ve *âmmice* karşıtı görüşleri zihinlerde pekiştirerek *âmmice* savunucularına karşı muhkem psikolojik bir kale inşa etmiştir. Bu arada *fushânın* eleştirilecek bir yönü ve bir eksiği olmadığı fikri ise sabit

³⁷⁶Enîs Ferîha, **el-Lehecâtü ve Üslûbu Dirâsetihâ**, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1989, s. 5-8.

³⁷⁷el-Mu'în fi'l-Lugati ve'l-Edeb, **Men el-Lezî Yahtedür? el-Lügatü'l-'Arabiyyetü Em et-Tâlibü?**

³⁷⁸Süleyman Cibrân, **a.g.e.**, s. 70-71.

³⁷⁹Enîs Ferîha, **a.g.e.**, s. 63.

kalmıştır. Dolayısıyla duygusal metodu benimseyenler *fushâ* ve *âmmice* arasındaki tartışmalara etkili bir çözüm bulacak öneriler sunmakta başarısız olmuşlardır. Analitik metot ise daha tutarlı, daha objektif ve daha derin bir bilinç içermektedir. Bu metodun taraftarları ise *fushâ* ile *âmmice* arasındaki sorunun yapısal ve içsel yönü ile ilgilenmişlerdir. Onlara göre *fushâ-âmmice* ikileminden kaynaklanan şu sorunlara yapıcı yaklaşarak çözüm yolları aranmalıdır:

- a- Araplar ve yabancılar için Arap dili eğitimindeki sorunlar.
- b- Günümüzde karşılaşılan tercüme ve *tarib* kaynaklı sorunlar.
- c- Medya araçlarındaki (Radyo, TV, Gazete) Arapça sorunu.
- d- Tiyatro, Roman ve Hikâye edebiyatında geçen diyalog sorunları.

Analitik metot, *fushâ-âmmice* sorununun boyutlarını açıklayarak Arap toplumunu kuşatmış olan dilsel sorunlara dikkat çekmede önemli katkılar sunmuş, tarafsız ve bilimsel çözüm üretme ilkesini yerleştirmiştir. Ayrıca *âmmice* korkusunu da dağıtmıştır.³⁸⁰

Fushâ-âmmice yakınlaşmasına temkinli yaklaşanlara göre, Arap birliğinin tesisinde aslan payı Arap diline ait iken *âmmice*ye daha fazla işlevsellik kazandırmak Arap ulusunu, onun siyasi ve kültürel birliğini tehdit edecektir. Çünkü *fushâ* ile Kur'ân'ı, sünneti ve cahiliye şiirini anlayabiliyor ve asırlar öncesinin kültürel mirasını bu sayede inceleyebiliyoruz. Yine ancak *fushâ* ile Arap ülkelerindeki Araplar ve yabancı ülkelerde yaşayan Arap azınlıkları birbirleriyle anlaşabilmektedir. Bunun yanı sıra yazı dili de neredeyse tamamen *fushâ*dır. Ayrıca *fushâ-âmmice* ortak lüğatin *âmmice* ayağını hangi *âmmice* oluşturacaktır? Mısır *âmmicesi* mi? Irak *âmmicesi* mi, Şam *âmmicesi* mi? Yoksa Fas, Tunus, Cezayir *âmmiceleri* mi?³⁸¹ *Âmmice* bölgeden bölgeye değişiklik arz eden birçok varyasyonu olan bir dildir. Mısırlıların konuştuğu *âmmice*yi Iraklıların konuştuğu *âmmice*ye mi yoksa Kahirelinin konuştuğu *âmmice*yi İskenderiyelinin veya Saîdlinin konuştuğu *âmmice*ye mi tercih edeceğiz? Onlarca *âmmice* arasından birini seçip diğerlerini yok saymak mümkün değildir. Bütün bunların ışığında genel bir değerlendirme

³⁸⁰Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 5.

³⁸¹Muhammed Rıfat Zencîr, **a.g.e.**, Abu Dabi.

yapıldığında *âmmice* için yapılan çağrılar ve teşviklerin Arap birliğini hedef aldığı da akla gelmektedir.³⁸²

Ortak sözlük düşüncesi bu yakınlaşmanın kolay ve hızlı olmasına imkân tanıyacak araçlardan biri olarak görülmüştür. *Âmmice-fushâ* ortak sözlük yapılması fikrini ortaya atanlardan biri olan İlyâs Antûn (1877-1952) “doğru dahi olsa maziye dönüp geçmişin dilini, metodunu kullanmaktansa, hatalı da olsa çağın metotlarını takip etmek ve onları desteklemek gerekir. Günlük hayatın her alanında kullanılan bu dil, argo dil, avam dili, ikincil dil, kaba dil vs. gibi isimlerle değersizleştirilmeye çalışılmaktadır. Hâlbuki bu dil asırlar boyu Araplar tarafından kullanılmış ve günümüze taşınmıştır” demektedir. Aynı görüşe sahip olan Dr. Bessam Sâî‘ ise (نحو) isimli çalışmasında *âmmice* ile *fushâ* arasında ortak sözlük yapılarak iki tarafı birbirine yaklaştırma fikrini ileri sürmüştür.³⁸³

Bu yakınlaşmaya sıcak bakmayanlar *fushânın* konumunu güçlendirmek ve *âmmiceye* doğru muhtemel bir kaymanın önüne geçebilmek için güncel bilimsel terimler sözlüğü yapmaya çağırmışlardır. Arap dilbilimciler, farklı bilim alanlarındaki bilimsel terimlerin Arapça olarak vaz edilmesini milli bir görev saymışlar ve yazmış oldukları kitapların sonuna istifade edilmesi için terimlerle ilgili birer dizin koymuşlardır. Bu çalışmalar, Arapça bilimsel terimlerin vaz edilmesi çerçevesinde ortaya konan çabaların başlangıcı olmuştur. Daha sonraki aşamada bu çalışmaları, Arapça terimlerin bilimsel sözlüklerde tedvini izlemiştir. Arapça bilimsel terimler meselesi (قضية المصطلحات العلمية العربية), terimlerin vaz edilmesi, terim birliğinin sağlanması ve tamim ve kullanımı olmak üzere üç merhaleden oluşmakta olup asıl varılması hedeflenen üçüncü merhaledir. Bu alanda yapılan sözlüklerin bazıları:

1- *Kâmus Tıbbî Fransâvî- ‘Arabî*, Dr. Mahmud Rüşdî el-Baklî, Paris, 1869.

2- *Mu ‘cem İngilizî- ‘Arabî fi l- ‘Ulûmi t-Tıbbiyye ve t-Tabî ‘iyye*, Dr. Muhammed Şeref, 1929.(birinci baskı 1927)

³⁸² Abbas el-Mısırî, ‘Imâd Ebû Hasen, **a.g.e.**, s. 62.

³⁸³ Muhammed Rifat Zencîr, **a.g.e.**, Abu Dabi.

- 3- *Mu 'cemu l-Fîzyâ*, Dr. Cemil el-Hânî. (*el-Kutûfu l-Yenî 'a fî 'İlmi 't-Tabî 'a* isimli bölüm kitaba ilave edilmiş)
- 4- *Mu 'cemu l-Elfâz ve l-Mustalahâtî l-Fenniyye Fî Fenni l-Cerâsîm*, Dr. Ahmed Hamdi el-Hayyât, Dimeşk, 1934.
- 5- *Mu 'cem fî Emrâdi l-Cümleti l- 'Asabiyye*, Dr. Hüsnî Sebah, Dimeşk, 1935.
- 6- *Mu 'cem fî Emrâdi l-İntâniyye ve 't-Tufeyliyye*, Dr. Hüsnî Sebah, Dimeşk, 1936.
- 7- *Mu 'cem fî Emrâdi Cihâzi 't-Teneffüs*, Dr. Hüsnî Sebah, Dimeşk, 1937.
- 8- *Mu 'cemu l-Elfâzi 'z-Zirâ 'iyye*, el-Emîr Mustafa Eş-Şihâbî, Dimeşk, 1943.

Ferdi olarak telif edilen bu sözlüklerdeki bilimsel terimlerin nisbeten bilimsel kavramsallıktan ve doğruluktan uzak oldukları görülmektedir. Daha sonraki bilimsel terim sözlük teliflerinde ise başka bilim adamları da yer almıştır. 1956'da *Mu 'cemu l-Mustalahâtî 't-Tıbbiyyeti l-Kesîri l-Lugât*, 1961'de *el-Mu 'cemu l- 'Askerî el-Muvahhad* ve 1962'de ise *Mu 'cemu l-Mustalahâtî l-Hirâciyye* (مُعْجَم المصطلحات الحراجية) isimli sözlüklerin hazırlanması aşamasında Fransız tabip Alex Clairville destek vermiştir. Bu, artık ferdi çalışmaların, yerini karşılıklı tecrübelerden istifade edilmeye başlanan yeni bir sürece bıraktığını gösteriyor. Bir sonraki aşamada ise resmi kurumların ve Arap Dil Akademilerinin gözetimi altında çalışan komisyonlar kurulmuş ve böylelikle doğruya çok daha yakın bilimsel sözlükler telif edilebilmiştir. 1962'de Mısır Silahlı Kuvvetleri Mesleki Eğitim Kurumu (التدريب المهني للقوات المسلحة المصرية) tarafından yayınlanan *Mu 'cemu l-Mustalahâtî l-Fenniyye*, Kahire Arap Dil Akademisinin onayından geçen ve 1957'den itibaren otuz cilt olarak yayınlanan *Mecmû 'atü l-Mustalahâtî l- 'İlmiyye ve l-Fenniyye*, 1982'den itibaren Irak Dil Akademisinin yedi cilt olarak yayınladığı *Mustalahât 'İlmiyye* ve Ürdün Arap Dil Akademisi, Ribat'ta bulunan *Tarib* Koordinasyonu Daimi Merkezi (المكتب الدائم لتنسيق التعريب) ve Arap Eğitim, Kültür ve Bilim Teşkilatı (المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم) (ALECSO) tarafından yayınlanan *Mecâmî 'u l-Mustalahât* isimli bilimsel terim sözlükleri örnek olarak gösterilebilir. Yapılan bu çalışmalara bağlı olarak sözlük tedvin hareketinin olgunlaşmasıyla, ihtiyaç duyulan kurallar da yavaş yavaş belirginleşmeye başladı. Mesela, Mecaz kelimeler İştikak yoluyla türetilen kelimelere, iştikak yoluyla türetilen kelimeler mütercem lafızlara, *mütercem* lafızlar

da *mu'arreb* kelimelere tercih edildi. Ayrıca bilimsel manaya en yakın olan terimi vaz etmek, eğer dilsel mana terimsel manaya uyuyorsa *harfî* tercüme yapmak, türetilen karşılığın tek bir kelime olması, tek bir bilimsel anlam için terim çeşitliliğinden kaçınmak, türetilen kelime yaygın olarak kullanılan Arapça bir kelime ise bütün manayı ihtiva etmediği gerekçesiyle değiştirmemek, kelimedeki dilsel bir hata varsa düzeltmek, kendisinde ortak anlamlar bulunan kelimelerden kaçınmak, Arapça bir kelimeyi yabancı bir kelimeye tercih etmek, terk edilmiş ve ölü lafızlardan istifade etmek ve fesahate engel olabilecek nitelikte olup harflerinde ahenksizlik (*tenâfür-i hurûf*) olan lafızlardan kaçınmak gibi uyulması gereken bir takım kriterler belirlendi. Arap dilinin zengin kelime hazinesi, esnekliği ve yeni terimler üretmeye müsait olan yapısı nedeniyle Tıp, Fizik, Kimya, İletişim, Tarım vb. gibi çeşitli bilim alanlarında onlarca terimler sözlüğü telif edilmiştir.³⁸⁴

Suriye'de, reformcu dilbilimcilerden olan Ahmet Fâris eş-Şidyâk ve Butrus el-Bustânî'nin (1819-1883) çabalarıyla ilk defa Arapça Sözlüklerin yenilenmesi ve güncellenmesi çalışması başlamıştır. Butrus el-Bustânî, telif ettiği *el-Muhît* isimli oldukça kapsamlı olan sözlüğü hazırlarken hem eski Arapça sözlüklerden yararlanmış hem de yapılan tercüme çalışmaları nedeniyle ortaya çıkan yeni kelimeleri de sözlüğüne almıştır. Yapılan tercüme çalışmaları sırasında adeta bir yağmur gibi yağmakta olan yabancı terimlerin hangi yolla alınması ile ilgili ise, kendilerini İslam medeniyetinin temsilcileri olarak gören *fushâdan* asla taviz verilmemesini isteyenlerle, reformist dilbilimciler arasında ciddi tartışmalar olmuştur. *Fushâ* yanlıları yeni kelimelerin en uygun karşılıklarının bulunarak dile aktarılmasını, reformistler ise hiçbir şarta bağlı kalmaksızın bu kelimelerin olduğu gibi kullanılması gerektiğini savunmaktaydılar.³⁸⁵ 19.yüzyılda yapılan tercüme faaliyetlerinde de Mısır ve Suriye gibi iki önemli merkez, tercümelerde bütünlüğün sağlanabilmesi için birbirleriyle temas halinde olmuşlardır. Ancak 20. Yüzyılda durum değişmiş, özellikle yeni Arapça sözlüklerin yazılması hususunda her bir Arap Dil Akademisi kendine has bir yol izleyerek farklı sözlükler hazırlamışlardır.³⁸⁶

³⁸⁴ Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 51-53.

³⁸⁵ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 200.

³⁸⁶ Kees Versteegh, **a.g.e.**, s. 202.

Fushânın iletişim dili olarak kullanılamaması onu zayıflatmış ve ortaya çıkan boşluğu ise ya *âmmice*, ya da yabancı diller doldurmuştur. Çünkü dilin temayüz etmiş özelliklere sahip olması kalıcı olabilmesi için yetmeyebilir. Dilin yaşayabilmesi ve gelişmesi dili kullanmaya bağlıdır. Yoksa dil, dili terk ettiğinde ölür (تَمُوتُ اللُّغَةُ حِينَ تَهْجُرُ اللِّسَانَ). Dilin dille buluşması ise tercüme ve *tarîb* kanalıyla türetilen *mu'arreb* ve *mütercem* lafızların kullanıma sokulmasıyla olur.³⁸⁷ Dillerin yok oluşu hakkında yargıda bulunabilmek için duygu ve temennilere yer vermeyen bilimsel dilsel kurallara bakılmalıdır. Bu da “karşılıklı anlaşılabilirlik” (الفهم المتبادل : Mutual Intelligibility) ilkesine bağlıdır. Bu ilkeye göre, bir ana dilin alt kolları olan *âmmiceler* arasında karşılıklı anlaşılabilirlik imkânsız hale gelirse işte o zaman ana dil, daha önce kendisinden neşet eden bu diller için ölü bir dil haline gelmiş demektir. Bu, bizatihi Latincenin yaşadığı bir durumdur. Hem *âmmicelerin* birbirleri arasında hem de ana dil ile *âmmiceler* arasında karşılıklı anlaşılabilirliğin oranı o ana dilin geleceği ile ilgili önemli bir veridir. Günümüzde *âmmiceler* arasında karşılıklı anlaşılabilirlik düzeyinin düşük olması konuyu bir dil sorunu haline getirmiştir.³⁸⁸ Latincenin güç kaybederek zaman içinde yok oluşuyla *fushâ* arasında bir takım benzerlikler göze çarpmaktadır. Eski Roma imparatorluğu ele geçirildikten birkaç asır sonra Latince ile Frenk, Got ve Vandal vb. gibi büyük kabilelerin konuştuğu dillerin karışımı sonucunda bugün konuşulan Avrupa dilleri ortaya çıkmış oldu. *Fushâ* için de böyle bir tehlike söz konusu olsa da, *fushâ* Kur'an'ın dili olması hasebiyle daha dirençli bir yapıya sahiptir. Fakat “*fushâ* Kur'an'ın dilidir ve sonsuza kadar konuşulmaya devam edecektir.” kabilinden sözlerin arkasına sığınmak ve kutsallığın Arap dilini koruyacağını düşünmek, Arap dilinin çocuklarının göstereceği direnci zayıflatacaktır.³⁸⁹

Kur'an'ın Arap diline kaynak oluşu üzerinde ittifak edilmiştir. Kur'an ile *fushânın* birbiriyle ilintili bu durumu onları ayrılmaz bir bütün haline getirmiştir. Öyle ki ilk dönem *nahivci* ve dilbilimcilerine göre Kur'an'a hizmet Arap diline hizmet etmek olarak görülmüştür. Bunun bir yansıması olarak günümüzde de din ilimlerinde derinleşmiş olan din adamları Arap dilinde uzmanlaşmış kimseler olarak

³⁸⁷ Süleyman Cibrân, **a.g.e.**, s. 17-18.

³⁸⁸ Abdülcevad Tefik Mahmud, **a.g.e.**, s. 129.

³⁸⁹ Şerif eş-Şûbâî, **a.g.e.**, s. 133.

görülür.³⁹⁰ Arap dünyasında dili korumaya yönelik çabalar daha çok din ve milliyetçilik ekseninde devam etmiştir. İslamiyet ile İslam medeniyetinin dili olan *fushâ* o kadar iç içe geçmiştir ki, biri olmadan diğeri son derece eksik kalır. Çünkü Kur'ân'ın ve temel İslam kaynaklarının dili Arapçadır. Arapçayı gün yüzüne çıkaran, onu yaygınlaştıran, koruyan ve sınırlı bir bölgede konuşulan bir lehçe iken dünya diline dönüştüren de İslam dinidir.³⁹¹

³⁹⁰Semer Rûhî el-Faysal, **a.g.e.**, s. 12.

³⁹¹Tahirhan Aydın, **a.g.e.**, s. 66.

III. *Diglossia* Olgusu

Diglossia (çift dillilik) terimi ıstılahi bir terim olarak ilk defa Charles A. Ferguson'un 1959'da çift dillilik üzerine yazdığı makalesinde kullanılmıştır.³⁹² Arap dünyasında ise bu tanımı ilk defa 1966'da Enîs Ferîha kullanmıştır.³⁹³ Çift dilliliğin dilin tarihi kadar eski olduğunu iddia edenlere göre *fushâ* ve *âmmice* meselesi yeni olmayıp kökleri neredeyse dilin ilk çıktığı dönemlere kadar uzanmaktadır. Buna göre cahiliye dönemi, günümüzdeki kadar olmasa da çift dilliliğin ve lehçe farklılıklarının var olduğu bir dönemdir. Hatta Kur'ân'ın indirildiği dil olan Kureyş lisanının birçok lehçenin bir araya gelmesiyle meydana gelen bir dil olduğu bilinmektedir.³⁹⁴ İslam döneminde yapılan fetihler, Müslümanların yabancı kültürlerle iç içe yaşaması, modern dönemde sömürge devletlerinin Arap ülkelerindeki varlığı ve bu ülkelerden devşirilen kelimeler, *fushâ*dan son derece farklı olan, halk dili, sokak dili anlamına gelen *âmmiceyi* daha belirgin hale getirmiştir.³⁹⁵

Çift dillilik meselesinde dilin iki görünümü bulunmaktadır. Birincisi yazı yani dilin şekil itibarıyla aldığı hal, ikincisi ise ses ve telaffuz yönüdür. Yazı, dilin *fushâ* tarafını ifade ederken, telaffuz ise *âmmice* yönünü ortaya koymaktadır. Arap dili dünyada çift dilliliğin bu iki yönüyle beraber yaşandığı en başta gelen dillerdendir. Yazı dili geçmişteki ilk şeklini korumuş ve edebi ve ilmi yazılar, makaleler, kanuni belgeler klasik Arapça olarak yazılmaktadır. Fakat Arapçanın bu yönü konuşma dili olarak çok dar bir alanda kullanılmaktadır. Dilin ikinci görünümü olan şifahi yönü ise yazı dili olarak çok az görülmektedir. Biz de, Arap dilinde tartışmalara konu olan çift dilliliğin yaşandığı şifahi yönünü ele alacağız.³⁹⁶

Çift dillilik kavramını biraz açacak olursak, bu kavram *diglossia* ve *bilingualism* kelimeleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. *Diglossia* kelimesindeki (*di*) yunanca bir ek olup "ikili" anlamına gelmekte, (*gloss*) ise "dil" demektir. (*ia*) eki de "durum" demektir. *Bilingualism* terimi ise 'ikili' manasına gelen Latince bir ek olan

³⁹² Abbas el-Mısırî, 'Imâd Ebû Hasen, **a.g.e.**, s. 48.

³⁹³ el-Mu'în fi'l-Lugati ve'l-Edeb, **Men el-Lezî Yahtedir? el-Lügatü'l-'Arabiyyetü Em et-Tâlibü?**

³⁹⁴ Abbas el-Mısırî, 'Imâd Ebû Hasen, **a.g.e.**, s. 44.

³⁹⁵ Sejjidin Haruni, **a.g.e.**, s.36.

³⁹⁶ Abbas el-Mısırî, 'Imâd Ebû Hasen, **a.g.e.**, s. 48.

(bi), dil manasına gelen (*lingual*) ve durum manasına gelen (*ism*) ekinden oluşmaktadır. Bu iki kelime aynı manayı ifade etse de kullanımda iki ayrı şeyi işaret etmektedir.³⁹⁷ *es-Sünâiyyetü l-Lugaviyye/Bilingualism* diye ifade edilen çift dillilik terimi Kanada devletinin resmi dili olan İngilizce ve Fransızca gibi iki farklı dilin kullanılmasını, *el-İzdivâciyyetü l-Lugaviyye/Diglossia* ise bir dilin iki farklı varyasyonunu ifade eder. Biri Standart dil veya *fushâ* diye isimlendirilirken diğeri ise *âmmice* diye isimlendirilir, Arap ülkelerinde kullanılan Arapça gibi.³⁹⁸ Çift ana dile sahip olma şeklinde tarif edilen *bilingualism*, Fas, Cezayir, Tunus ve Moritanya gibi Arapçanın yanı sıra Fransızcanın da konuşulduğu Kuzey Afrika ülkelerinde yaygınken, *fushâ* ve *âmmice* gibi dilin ikiye bölünmesi anlamına gelen *diglossia* ise bütün Arap ülkelerinde görülmektedir. *Bilingualism*in var olduğu ülkelerin müslüman olması ve ana dillerinin Arapça olması bu sorunu daha dikkat çekici hale getirmektedir.³⁹⁹

Diglossia (الإزدواجية اللغوية) ve *Bilingualism* (الثنائية اللغوية) ifadelerinin zaman zaman iç içe geçerek birbirinin yerine kullanıldıkları ve bir kavram kargaşası yaşandığı görülmektedir.⁴⁰⁰ Sömürgeciliğin, Afrika kuzey batı Arap ülkelerinde geride bıraktığı bir çeşitlilik olan *el-İzdivâciyyetü l-Lüğaviyye*, bir milletin birden çok dili konuşması demektir. *es-sünâiyyetü l-Lüğaviyye* ise diğer Arap ülkelerinde tebarüz ettiği üzere halkın farklı lehçeleri konuşmasıdır. Araştırmacılar, çiftdilliliğin tanımı meselesinde net bir görüş birliğine varamamıştır. Cumhura göre, *fushâ* ve *âmmice* arasında köklü bir fark olmadığı için ikisi de ayrı birer dil olarak görülmemektedir. Aralarında çok fark olduğu kanısında olanlara göre *âmmice* ve *fushâ*, *izdivâciyyetü l-lüğaviyye* terimiyle ifade edilmelidir. Bazı araştırmacılara göre ise *es-sünâiyyetü l-lüğaviyye*, çoğu ülkelerin ana dilleri içerisinde derc olmuş ve kendi içerisinde de ciddi farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin kitabî açıdan birlik olmasına rağmen Madrid halkının konuştuğu İspanyolca ile Kurtubalıların konuştuğu İspanyolca oldukça farklıdır. Yine, İtalya'nın Bolzano şehri İtalyanca ve Almancanın resmi dil olduğu, ticari levhaların, sokak ve cadde isimlerinin ve resmi işlemlerin eşit

³⁹⁷ Abbas el-Mısırî, 'Imâd Ebû Hasen, **a.g.e.**, s. 42.

³⁹⁸ Abdülcevad Tevfik Mahmud, **a.g.e.**, s. 125.

³⁹⁹ Mehmet Köklüdağ, **a.g.e.**, s. 38.

⁴⁰⁰ Abbas el-Mısırî, 'Imâd Ebû Hasen, **a.g.e.**, s. 40.

bir şekilde her iki dille de yazıldığı bir yer olarak öne çıkmaktadır. Fakat Arap ülkelerindeki *fushâ* ise yazı dili olarak gazete ve dergiler başta olmak üzere matbu eserlerde *âmmice* üzerinde ciddi manada hâkimiyet kurmuş, konuşma dili olarak ise Kuveytlinin Faslı ile Sudanlının Iraklı ile kolayca iletişim kurmasına imkân tanıyan üst bir dil konumunda olması hasebiyle Bolzano şehrindeki İtalyanca ve Almanca arasındaki dengeyi sağlayamamıştır.⁴⁰¹

Fushâ ve *âmmice* olgusu “iki dillilik” (الإزدواجية اللغوية) ifadesiyle karşılığını bulan *diglossia* terimi ile ifade edilse de bu tabirin mevcut durumu tam olarak ifade ettiği söylenemez. Arap dilinin yaşadığı bu durumu, dilde meydana gelen dallanma, orta durumdan sapma ve doğal değişiklikler manasına gelen, Arapçası *teğayyur* ve *inhiraf* demek olan *varyasyon* kelimesi ile ifade etmek daha doğru olacaktır. Çünkü Arap ülkelerindeki birçok *âmmice*, aynı potaya koyulamayan, *fushânın* her yönüyle birebir aynısı da olmayan fakat tam olarak da farklılık arz etmeyen alt formlar olarak değerlendirilebilir.⁴⁰²

Arapların asırlardır yaşadığı bu dilsel ikilik, psikolojideki ismiyle “Şizofreni” diye de adlandırmaktadır. Kişi evinde, işyerinde ve sokakta kazanımını doğuştan elde ettiği *âmmiceyi* kullanır. Ancak gazete veya kitap okuduğunda ve TV ve radyodan haberleri dinlediğinde farklı bir dile yani *fushâyâ* geçiş yapar. Dolayısıyla Arap dilini sadece *fushâ* üzerinden tanımlamaya kalkışırsak o zaman bir paradoksa düşeriz. Çünkü Arapların yarıdan fazlası halis Arap olmadığı gibi, yarıdan fazlası da *fushâyı* konuşmamaktadır. Aynı şekilde *fushâyı* yok sayarak Arap dilini günlük hayatın dili olan *âmmice* üzerinden tanımlamaya çalışırsak yine hatalı bir değerlendirme yapmış oluruz. Milyonlarca Arap bu dilsel şizofreni (شيزوفرينيا لغوية) durumunu asırlardır yaşamaktadır.⁴⁰³

Arap toplumundaki dilsel şizofreni (ikilik) durumu İngilizce ile karşılaştırıldığında, mesela bir Amerikalının tek bir dille bütün ihtiyaçlarını karşıladığı görülür. O, alışveriş yaparken konuştuğu dil ile okulunda eğitim görür, TV haberlerini izler ve uzmanlık gerektiren bir alanda her türlü bilimsel kaynaktan

⁴⁰¹Muhammed Abdu’ş-Şâfi el-Kûsî, **a.g.e.**, s. 40-41.

⁴⁰²Sejfidin Haruni, **a.g.e.**, s. 36.

⁴⁰³Şerif eş-Şûbâşî, **a.g.e.**, s. 125.

istifade edebilir. Dilsel şizofreni sorununun diğer dillerde de olduğunu öne sürenler olsa da, bu ülkelerdeki günlük konuşma dili ile eğitilmiş kimselerin konuştuğu dil arasındaki fark, Mısırlı bir gencin sokakta konuştuğu *âmmice* ile aile fertlerinin evde konuştuğu ve memurların devlet dairelerinde konuştuğu *âmmice* arasındaki fark kadar olup yok mesabesinde. Meseleyi Fransızca üzerinden ele alacak olursak, bir Fransız ihtiyaçlarını almak için bir dükkâna girse ve *Le Monde* gazetesinin kullandığı dili veya *Sorbonne* Üniversitesinde eğitim gördüğü Fransızca ile konuşsa satıcı bunu garipsemeyecek ve kültür seviyesi farklı olsa da her şeyi doğru bir şekilde anlayacaktır. Ancak bir Mısırlı, bir Yemenli veya bir Faslı'nın satıcıya *fushâ* olarak: “أَعْطِنِي يَا بُنَيَّ رَغِيفًا مِنَ الْخُبْزِ، وَزِدْ عَلَيْهِ قِطْعَةً مِنَ الْجُبْنِ” ey evladım bana bir somun ekmek, ayrıca bir parça da peynir ver” seslenmesi şaşkınlığa yol açacak ve belki de anlaşılmayacaktır.⁴⁰⁴ *Diglossia* olgusu geçmişte Yunan ve Roma İmparatorluklarında da ortaya çıkmış, kazanan hep günlük hayatta kullanılan dil olmuştur. Çünkü onlardaki çift dillilik ile günümüz Arap toplumunun yaşadığı çift dillilik şu farklarla birbirinden ayrılmaktadır: 1- onlar hayatın iletişim dili olan *âmmicenin* resmi dil seviyesine yükseltilmesine onay vermişti. 2- karşılaştıkları dilsel sorunlar, Araplarda olduğu gibi değişimi reddeden din ve edebiyat kaynaklı sorunlar değildi.⁴⁰⁵

Arap dünyasındaki çok dillilik “*et-Ta ‘addüdiyyetü l-Lügaviyye*” (*Multilingualism* : التعددية اللغوية) meselesine değinecek olursak, Arap ülkelerinin çok dillilikten uzak olduğu görülecektir. İstisna olarak Fas devleti 2011’de yeni Fas anayasasının kabulünde Berberi dilinin de resmi dil olmasını kararlaştırmıştır. Dünyada çok dilliliğin en çok görüldüğü yerlerden olan Hindistan örneğinde, Hindistan anayasası ana dil olan Hintçenin yanı sıra okullarda eğitim dili olarak kullanılan İngilizceyle beraber on üç dili daha resmi dil olarak kabul etmiştir. Güney Afrika Cumhuriyetinde ise, radyo yayınları başta İngilizce ve Afrikaans dilleri olmak üzere dokuz dilde yapılmaktadır. Diğer yedi dil ise Bantu dillerine aittir. Güney Afrika’da etnik boyut dikkate alındığında çok dilliliğin çok etniklilik ile kesiştiği

⁴⁰⁴Şerif eş-Şübâşî, *a.g.e.*, s. 130-131.

⁴⁰⁵Enîs Ferîha, *a.g.e.*, s. 23.

görülmektedir. Bu durum özellikle eğitim alanında ve basın ve yayında olmak üzere dilsel karmaşıklığa yol açmaktadır.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ Abdülcevad Tefik Mahmud, **a.g.e.**, s. 124.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EL-CEZİRE TELEVİZYONUNDA YAYINLANAN 31
PROGRAMIN ANALİZİ

Arap dili hakkında günümüzde yapılan tartışmaları ve meseleleri başka kaynaklardan tespit ettik ve önceki iki bölümde bunlara yer verdik. Bu bölümde ise bu meselelerin el-Cezire televizyonunda yapılan açık oturum programlarındaki ele alınışını analiz edeceğiz. Katılımcıları arasında yazar, şair, akademisyen, gazeteci ve politikacıların yer aldığı, oldukça hararetli olan bu tartışmaları tek tek ele alacağız.

Biz önce içeriğe bağlı olarak gruplandırma yapmayı düşünmüştük. Fakat her bir programda farklı meseleler ele alındığı için tarihi bir sıralama yaptık. El-Cezire televizyonunda 1998-2016 tarihleri arasında yayınlanan otuz bir adet programın analizi aşağıdadır.

TV Programı 1 (12 Temmuz 1998)

ARAP DİLİ ve MÜSLÜMANLARIN ONA OLAN İLGİSİ

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ وَإِهْتِمَامُ الْمُسْلِمِينَ بِهَا

Program adı	eş-Şerî'atü ve'l-Hayâtü (الشريعة والحياة)
Bölüm adı	el-Lügatü'l-'Arabiyyetü ve İhtimâmü'l-Müslimîne Bihâ
Sunucu	Ahmet Mansur (أحمد منصور)
Katılımcılar	İnayetullah İblâğ (Arap dili Profesörü, Kuveyt Üniversitesi), Hamdi Arslan (İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi, Marmara Üniversitesi, İstanbul) Kârim Ğuneym (Fen Bilimleri Fakültesi, Ezher Üniversitesi), Osman Sa'dî (Cezayir Arap Dilini Müdafaa Örgütü Başkanı), Mengûn Muhtar (Karşılaştırmalı Dinler Araştırmacısı, Gambiya), Ömer ez-Zeyn (Melik Abdülaziz Üniversitesi, Cidde), Emir Câbir (Hollanda Ehl-i Beyt Derneği Başkanı), Emin eş-Şemâtî (Britanyalı Araplar Birliği Genel Sekreteri)
https://www.aljazeera.net/programs/religionandlife/2004/6/3/-اللغة-العربية-واهتمام-المسلمين-بها	

AHMET MANSUR (sunucu): Fransa, başta Cezayir olmak üzere Afrika'daki Arap olmayan ülkeler dâhil yirmiden fazla ülkede Fransızcanın birinci dil olmasını sağlamıştır. İslamiyet'in asırlardır dünyanın dört bir yanında yayılmasında önemli payı olan Araplar, Kur'an'ın lisanı olan Arap dilinin diğer Müslüman ülkelerde sadece ibadet dili olarak kalmasının ve Arap olmayan bir milyar Müslüman'la Arap dilinin buluşamamasının yegâne sorumlusudur. Daha da kötüsü, kendi öz yurdunda bile garip kalan Arap dili sürekli bir gerilemenin içerisinde olmuştur. Fransa'nın yanı sıra, Almanya ve İngiltere de kendi dillerini yayabilmek ve başka ülkelerde resmi dil/eğitim dili olmasını sağlamak için hiçte azımsanmayacak bütçeler ayırırken BM'de bulunan Arapça okulu, Arap devletlerinin yıllık altmış bin doları bulmayan ödemeyi yapmamaları nedeniyle bir dönem kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Ayrıca, *tarib* meselesinin en başarılı örneklerinden olan Suriye hariç, neredeyse Arap ülkelerinin hepsinde üniversitelerin fen ve tıp fakültelerinde eğitim dili İngilizce ya da Fransızcadır. Arap dil akademilerinin *tarib* konusundaki sorumluluğunu tam olarak yerine getirmemesi ve yeterince hızlı hareket etmemeleri bilimsel gerilemeye yol açmaktadır. Fransa, dünyadaki hiçbir Fransızın dil konusunda bir sıkıntı çekmemesi için terim birliği çalışmalarını mütemadiyen devam ettirirken Arap ülkeleri ise gerekli çalışmaların yapılması hususunda geç kalmaktadır. Üniversite hocaları dahi yabancı dille kitap telif etmeyi kendileri için bir üstünlük olarak görmektedirler.

Âmmice meselesi ise, Selâme Musa ve taraftarlarının *âmmicenin* yazı, anlatım ve konuşma dili olması ve her bölgenin kendisine ait bir *âmmicesi* olması yönündeki teklifleriyle yeni bir boyut kazandı. Aynı dönemde Arap dili kaidelerinin basitleştirilmesi (تبسيط) çağrıları da duyulmaya başlandı. Günümüzde Arap dili öğretiminde, basitleştirme hareketi yanlış bir uygulama olarak dilin kaidelerini talebinin seviyesine indirmek olarak görülmektedir. Aslolan ise talebeyi dilin seviyesine yükseltmek olmalıdır.

‘İNÂYETULLÂH İBLÂĞ (konuk): *Fushâ* önemini Kur'ân-ı Kerîm'den almaktadır. Nitekim Kur'ân'da geçen şu ayetler, onun Arapça olduğuna vurgu yapmakta,

dolayısıyla *fushâya* daha derin bir bakışla bakmaya yönlendirmektedir. “Biz onu, akıl erdiresiniz diye, Arapça bir Kur’ân olarak indirdik” (إنا أنزلناه قرآنا عربيا لعلكم تعقلون) Yusuf (12):2 ve “andolsun ki biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur’ân kıldık” (إنا جعلناه قرآنا عربيا لعلكم تعقلون) Zuhruf (43):3.

Yeryüzündeki diller sürekli gelişirken *fushânın* bundan geri kalması düşünülemez. Fakat dilin gelişmesi *hazif* (حذف) odaklı olmamalıdır. Örnek olarak, *Îrâb-ı takdîrî* ve *Îrâb-ı mahallî* sabittir ve değiştirilemez. “*Îrâb-ı takdîrî*yi anlamak öğrencilere zor gelmektedir” söylemi, arkasına çokça sığınılan bir bahane olmuştur. Bu ikisinin yok sayılmaya kalkışılması Kur’ân’ın aleyhine olan bir tutum olarak değerlendirilir ve dile hizmet etmek kabilinden sayılamaz. Bu zorluğa istinaden, dilin kaidelerini *hazif* etmeye götüren bir yol olmaması şartıyla dilde basitleştirme çabaları olabilir. Fakat *fushânın* ana koruyucusu (الحافظ الأساسي) durumundaki Kur’ân’ın dilinin temel yapısına zarar verecek hiçbir adım asla kabul edilemez. Örneğin, *Tecdîdü’n-Nahv* kitabında çokça *hazif* görüyoruz. Enfâl (8):37 ayetindeki *harfî cer* olan ج harfinin fiil üzerine dâhil olmayacağı bilindiği için ve يَمِينٌ fiili nasb olduğu için orada gizli bir اُن olduğunu anlıyoruz. Bu kaidenin hazfını istemek Kur’ân’ın doğru anlaşılmasında sıkıntıya yol açacaktır. Kur’ân’ın ayetleri, nahiv kaideleri oluşturulurken kendisine dayanılan en önemli kaynak olmuştur. Arap dili sürekli bu kaynaktan beslenmiştir. Dolayısıyla, güvenilirliği tartışılmayan, herkesin üzerinde ittifak ettiği bir kaynak olması hasebiyle Kur’ân, dilin kaideleri etrafında cereyan eden kargaşayı sonlandırmıştır. Dilsel ihtilaflarda Kur’ân nihai ve kesin yargı (الحُكْمُ الفاصِل والقاطع) olduğu için bugün dahi dilbilgisi bağlamında yaşanan ihtilafları çözmek için ilk müracaat edilen kaynak Kur’ân olmaktadır.

Arap dilinin geliştirilmesi bağlamında ise *tarîb* (تعريب) değil de *tahbîb* (تحبيب), yani sevdirmeye metodu benimsenmelidir. Çünkü *tarib*, zorluk (التكليف) manasını da içerir ki İslam bunu hoş görmemiştir. Öyle ki, fethedilen yerlerdeki gayrı Müslimlere asla bir zorluk çıkarılmamış, herhangi bir dil kendilerine dayatılmamıştır. Dolayısıyla *tarib* ve *tahbîb* iki farklı şeyi ifade etmektedir.

Âmmiceyi ise iki farklı yönüyle ele almak ve değerlendirmeleri ona göre yapmak gerekir. Birincisi, tarihi bir miras oluşu ki, bu yönüyle bakıldığında önemi

asla inkâr edilemez. Çünkü *âmmice* Arap toplum hayatında devamlı bir şekilde var olagelmıştır. İkincisi ise *âmmicenin* yazı dili olarak kullanımı meselesi ki, *âmmicenin* yazılı basın ve kitap teliflerinde tercih edilir hale gelmesi, onu *fushânın* yerine ikâme çabalarının bir ürünüdür.

HAMDÎ ARSLAN (telefon konuğu): Osmanlı Devleti, bünyesinde birçok farklı topluluğun yaşadığı çok uluslu bir imparatorluk olmasına rağmen kültür ve bilim alanında ve okullardaki eğitimde egemen dilin Arapça olduğu bir devlettir. Fakat Osmanlı zamanındaki şu iki dönemi birbirinden ayırmak gerekmektedir: Tanzimat’a kadar olan dönem ve 1839’da başlayan Tanzimat sonrası dönem. Çünkü Tanzimat’la birlikte daha önceki dönemden tamamen farklı, yeni bir dönem başlamış oldu. Tanzimat’a kadar geçen sürede ağırlıklı olarak kullanılan dil Arapça olmuştur. Âlimler ve münevver kimselerin kitap teliflerinde, konuşmalarında ve resmî yazışmalarında kullandıkları dil daha ziyade Arapça idi. Fakat Tanzimat’tan sonra, devletin kademelerinde, başta Rusya’dan olmak üzere, Avrupa asıllı devlet adamlarının çoğalmasıyla Osmanlı Devleti de yüzünü batıya dönmüş oldu. Bu süreçle birlikte batı dillerine olan ilgi artmaya başlarken Arap dilinden yavaş yavaş uzaklaşıldı. Osmanlıca’nın yüzde seksen civarında Arapça ve Farsça kelimelerden teşekkül etmesi, ister istemez Arap diline karşı bir alaka ve yatkınlık oluşturmıştı. Dolayısıyla aydın-tahsilli kimseler kolaylıkla Arap dilini anlayabilmekte ve konuşabilmekte idi. Hatta günümüzde Türkiye’deki bazı çevrelerin Osmanlı devletini, Türkçeyi küçümsediği ve gerekli önemi vermediği yönündeki suçlamaları, Arapçanın Osmanlı devletinin eğitim ve siyasi hayatında ne kadar fazla yer aldığı ile ilgili önemli bir delildir.

Osmanlı dönemi âlimleri, Türkçenin egemen bir dil olması için bir baskı politikası yürütülmesi fikrine pek sıcak bakmadıkları gibi, Arap dilinin egemen olması isteğini de kabul etmemişlerdir. Yavuz Sultan Selim Han, Mısır’ı fethettiğinde Arap dilinin temel dil olmasında ısrarcı bir tutum takınmıştır. Fakat dönemin önde gelen âlimlerinden olan Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi, padişaha itiraz ederek herkesi kendi doğal yaratılışı üzere bırakmasını istemiş, “Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması, o’nun varlığının delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için ibretler vardır.” (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ)

(وَالْأَرْضُ وَاسْتَخْلَفَ السِّينَتِكُمْ وَالْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ) Rûm (30):22 ayetini hatırlatarak bu niyetinden vazgeçirmiştir. Ayrıca Osmanlı devleti, dört asır hüküm sürdüğü, başta Balkanlar ve Ortadoğu ülkeleri olmak üzere, fethettiği bölgelerde Türkleştirme (تَثْرِيك) ve Türkçenin yerleşmesi için bir baskı politikası uygulamış olsaydı, günümüzde bu bölgelerdeki yerli halkların çoğunun Türkçe konuşması lazımdı. Oysa bugün bakıldığında, asırlarca Osmanlı devletinin egemenliği altında kalan bölgelerde Türkçe konuşan insan sayısı yok denecek kadar azdır.

KÂRİM ĞUNEYM (telefon konuğu): *Fushânın* sorunlarına eğitim odaklı yaklaşılmalıdır. Öncelikli sorun, Mısır'daki üniversitelerin yönetmeliklerinde eğitim dilinin *fushâ* olduğu belirtilmesine rağmen, tıp, eczacılık, mühendislik ve biyoloji gibi bölümlerde, derslerin ağırlıklı olarak yabancı dillerle işlenmesidir. Çünkü onların diliyle alınan eğitimle ancak, üretim ve yeni buluşlar yapmanın ve onların matbaalarının bastığı yayınlardan istifadenin mümkün olabileceği bilinçaltına yerleştirilmiştir. İkinci sorun ise, birçok alanda yapılan yeni buluşlar, yabancı ülkelerin lisanları ile yapıldığı ve yazıldığı için her gün ortalama 50 bilimsel terim ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu terimlerin Arapçalaştırılması için Arap Dil Akademilerinin *tarib* çalışmalarını, oldukça süratli, tek merkezden ve en doğru bir şekilde yapması gerekir ki ana dili Arapça olan öğrenciler yabancı kaynaklı bilimsel gelişmelere eşzamanlı ulaşabilsin. Ama ne yazık ki yabancı terimlerin karşılıklarını bulma çalışmaları son derece yavaş ilerlemektedir. Her dil akademisi, esaslarını kendilerinin belirlediği ayrı bir üslup, ekol ve program takip etmektedir. Bu da terminoloji çeşitliliğini (التَعَدِّيَّةُ الْمُصْطَلَحِيَّةُ) ve türetilen yeni terimlerin hangisinin doğruya daha yakın olduğu tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla karşılığı zaten bulunmuş terimleri birlemek (تَوْحِيدُ الْمُصْطَلَحَاتِ) işi, Arap Dil Akademilerinin karşı karşıya kaldığı yeni ve büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Buna yönelik behemehâl bir çalışma yapılmadığı takdirde bu terimler, her bir Arap ülkesinde insanların lisanında kalıcı hale gelecektir. Maalesef şimdiye kadar bu hususta Arap Dil Akademilerinin yaptığı birçok toplantıda alınan kararlar kâğıt üzerinde yazılı olmaktan öteye gidememiştir. Çözüm ise, hem bireysel çabaların hem de Arap Dil Akademilerinin çalışmalarının siyasi otoritelerin önderliğinde bir araya getirilerek dağınıklıktan kurtarılmasıdır.

OSMAN SA'DÎ (telefon konuğu): Fransa'nın, Fransızca'yı egemen kılma çabaları Cezayir'e nispetle Tunus, Fas ve Moritanya'da daha etkili olmuş ve daha derin izler bırakmıştır. Bu üç devlet *Frankofon* Topluluğuna (*francophonie* : الفرنكوفونية) (Fransızca konuşan devletler tarafından oluşturulan birlik) üyedir. Cezayir ise, Fransa'nın bütün çabalarına rağmen bu topluluğa katılmamıştır. Ayrıca, bu üç devlete nazaran Cezayir'deki okullarda eğitim dilinin Arapça oluşu da Fransızcanın etkisinin diğer üç sömürge'de olduğundan daha az olmasına sebep olmuştur. Cezayir'de eğitimin Arapçalaştırılması sorunu olmayıp, devlet yönetiminin Arapçalaştırılması sorunu vardır. Cezayir devlet yönetiminin Fransızca'yı tercih etmesi sebebiyle üniversiteden mezun olan öğrenci, devlet kurumunda veya özel sektörde çalışabilmek için Fransızca bilme şartıyla karşı karşıya kalmaktadır.

MENĞÛN MUHTAR (telefon konuğu): Yabancı diller bilim dili olmaya layık görülürken, Arapça ise sadece ibadet dili olarak bırakılmak istenmektedir. Arapların kendi ana dillerini hafife almaları da buna imkân vermektedir. Program sunucusu olarak siz, *وجاهة* kelimesini bilmenize rağmen *prestige* kelimesini kullandınız. İnsanları doğrudan etkileyecek bir konumda olan radyo ve televizyon sunucuları bunu sıklıkla yapmaktadır.

ÖMER ez-ZEYN (telefon konuğu): Tercüme ve *tarib* arasındaki farkın iyi bilinmesi gerekiyor. Tercüme, yabancı bir kelimenin Arapça karşılığını bulmak, *tarib* ise yabancı bir kelimeyi Arapça bir vezne, kalıba sokmaktır. Mesela *electron* kelimesinin tercümesi *كهرب*, *tarib* yapılmış hali ise *إلكترون* kelimesidir. Geçmişte Arap harfleriyle gösterilen kimyasal elementlerin sembolleri şu an sadece Latin harfleriyle gösterilmektedir. Ayrıca, tarihteki bütün medeniyetler elde ettikleri başarılarla, Yunan medeniyeti gibi ya kendi ana dilleriyle ya da Arap medeniyetinden tercüme edildiği gibi, bilimi kendi dillerine tercüme etmekle ulaşmışlardır.

EMİR CÂBİR (telefon konuğu): Hem nüfus hem de yüzölçümü bakımından küçük bir ülke olan Hollanda, yabancı dillere oldukça mesafeli yaklaşmaktadır. Hollanda'da yüksek öğretim dâhil eğitim dili tamamen Hollandacadır. Bu yüzden yabancı öğrenciler Hollanda'ya gelmek istemiyor. Ayrıca İngilizcenin ekonomik yönden sağladığı önemli fırsatlar olsa da Hollandalılar, dilin milli kimlik demek olduğunu

çok iyi bildikleri için eğitim dilinin ana dilleriyle olması konusunda asla taviz vermiyorlar. Arap üniversitelerinde ise ciddi çözümlerin olduğu görülmektedir. Özellikle batıda eğitim almış bazı öğretim görevlileri Arap dilinden dolayı bir aşağılık hissine kapıldıkları için İngilizce veya Fransızca'yı Arapçaya aşılama çabası içerisindeler. Çünkü onlara göre Arap dili, modern bilimsel gelişmeleri kavramaktan uzaktır. Fakat On beş milyon kişinin konuştuğu Hollanda dili bütün bilimsel terimleri kapsayabiliyor. Çok zengin bir müteradif kelime kapasitesine sahip olan Arap dili ise onlara göre bundan acizdir.

EMİN eş-ŞEMÂTÎ (telefon konuğu): Arap devletleri, Arapçanın kendi ülkelerinde gelişmesi ve güçlü bir hale gelmesi için çaba harcamadıkları gibi Müslüman ülkelerden gelen Arapça eğitimi taleplerine de kayıtsız kalmışlardır. 1950'de, bütün üniversitelerinde Arapça eğitim verilmesini isteyen Pakistan'ın Arap ülkelerine yaptığı çağrılar cevapsız kalmıştır.

TV Programı 2 (29 Nisan 2001)

İSLAM'A ve İSLAM TOPLUMUNA HİZMETTE ARAP DİLİNİN ROLÜ

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ وَدَوْرُهَا فِي خِدْمَةِ الْأُمَّةِ وَالْإِسْلَامِ

Program adı	eş-Şerî'atü ve'l-Hayâtü (الشَّرِيعَةُ وَالْحَيَاةُ)
Bölüm adı	el-Lugatü'l-'Arabiyyetü ve Devrühâ fî Hidmeti'l-Ümmeti ve'l-İslâmi
Sunucu	Mahir Abdullah (ماهر عبد الله)
Katılımcılar	Yusuf el-Kardâvî (Dünya Müslüman Âlimler Birliği Başkanı), Üsâme Ebû Kavra, Ürdün
https://www.aljazeera.net/programs/opposite-direction/2004/6/3/اللغة-العربية	

YUSUF el-KARADÂVÎ (konuk): Sahabe ve onların talebeleri olan *tâbiûn* döneminde Arapçanın yayılması İslamiyet'in yayılmasına paralel bir ortalamada seyretmiştir. Çünkü İslamiyet'i kabul eden Gayrimüslimler bir yandan da Arap

lisanını öğrenmekteydiler. Buna bağılı olarak o dönemlerde Mısır ve diğerk Kuzey Afrika Ülkeleri de Araplaşmıştır. Buralarda yetişen birçok âlim İslam’a önemli hizmetler yapmıştır. Sîbeveyh, Zemahşerî gibi dil âlimleri, Buhârî, Müslim, Ebû Davûd ve Tirmizî gibi hadis âlimleri Arap olmadıkları halde aynı zamanda *fushâya* olan vukufiyetleri ile de maruf olmuşlardır.

Dini ve kültürel hazinenin korunabilmesi ve Müslümanların birliğinin bekası için dil birliği elzem bir ihtiyaçtır. Ama ne yazık ki modern dönemde, başta İngilizler olmak üzere sömürgeci devletler Müslüman ülkelerdeki Arap harflerine savaş açmışlardır. Çünkü aynı kaynaktan beslenen Müslümanların ihtiyaç duydukları en başta gelen araç Arap dilidir. Müslümanlar ile aralarındaki bu bağı koparabilmek için şüphesiz ilk olarak yapılması gereken *fushâyı* tahrif etmek olacaktı. Bundan dolayı İngilizler, Arap harflerine karşı mücadeleye girişerek Latin harflerinin yaygınlaşması faaliyetlerinde bulundular. Türkçe de bu saldırılardan nasibini almıştır. Osmanlının son dönemlerinde, İttihat ve Terakki partisi, hem Arapçılıkla (العروبة), hem de Arap harfleriyle mücadele etmiştir. Bunun neticesinde Türkçe, yaklaşık bin yıl süreyle Arap harfleriyle yazıldıktan sonra 1928’de gerçekleştirilen harf devrimiyle Latin harfleriyle yazılmaya başlanmıştır. Aynı şekilde, Kazakça, Kırgızca, Türkmence, Özbekçe, Tatarca, Azerice; Endonezya ve Malezya’da Malayca; Avrupa’da Arnavutça ve Boşnakça dilleri ve Doğu Afrika kıyı ülkelerinin dili olan Sevâhili ve Somali dili de 20. Yüzyılın başlarına kadar Arap harfleri ile yazılmaktaydı. Arap harfleri aleyhine uygulanan yok etme odaklı bu politikalar neticesinde günümüzde bu ülkelerde artık Latin harfleri kullanılmaktadır. Yine, sömürgeci devletlerin başında gelen Fransızlar da Cezayir’i işgal ettikleri 132 sene boyunca Cezayir halkını Fransızlaştırmak ve onları İslam’dan ve *fushâdan* uzaklaştırmak için sistematik bir şekilde çalışmışlardır.

Kanaatimizce *fushânın* karşı karşıya olduğu en önemli üç tehlike şudur:

1- Yabancı dillerin ve yabancı okulların yaygınlaşması: Bu sebeple yabancı kelimeler sadece cadde ve sokaklarda kalmamış evlerimizin içine kadar girmiştir. Antre (الأنترية), salon (الصالون), banyo (البانيو : küvet), şifonyer (الشفونيرة), abajur (الأباجور), konsol (الكونسول), komidin (كومودينو), dolap (الدولاب), büfe (بوفية) gibi

kelimeler yabancı kelime istilasını göstermektedir. Bu meyanda, üniversitelerde *fushâ*dan ne boyutta uzaklaşıldığını anlayabilmek için, yıllarca benimsenmiş ve kabul görmüş öz *fushâ* olan unvanların nasıl atıldığından bahsetmek gerekir. Dört yıllık bir üniversiteyi bitirip mezun olan bir öğrencinin diplomasında *الإجازة العالية* yazmakta iken daha sonra bu ifadenin yanına parantez içerisinde *ليسانس* kelimesi eklenmiştir. Yüksek lisans ve doktoradan mezun olanların diplomalarında ise *الشهادة العالمية* yazılmakta iken bununda yanına parantez içerisinde *ماجستير* veya *دكتوراه* yazılmaya başlandı. Bir müddet sonra parantez içindeki ifadeler kullanımda yaygınlık kazandı ve asıl Arapça kelimeler ise unutuldu. Bununla birlikte *fushânın* yaşatılmasına yönelik çalışmalar olsa da bunlar yetersiz kalmaktadır. Örneğin, Müslüman kardeşlerin (الإخوان المسلمون) kurucusu meşhur fikir adamı Hasan el-Bennâ'nın (حسن البنا, 1906-1949) on tavsiyesinden biri de *fushâ* konuşmak olmuştur: “*Fushâ* konuşmaya gayret gösterin, Çünkü o, İslam dininin şiarındandır, nişanıdır.” (إجتهد أن تتكلم العربية الفصحى فإن ذلك من شعائر الإسلام) diyerek Kur'an'ın dili olan *fushâyı* teşvik etmiştir. Mısır'da bir devlet kurumu olan Mısır Radyosu Başkanı Ömer Bittîşe, (عمر بطيشة, 1943-), radyoda yükselmek isteyen çalışanlara *fushâyı* düzgün ve hatasız konuşabilme şartı getirmiştir.

2- Özellikle medya organlarında son dönemde oldukça yer bulan ve bazı çevreler tarafından nihai hedef olarak yazı dili olması amaçlanan *âmmice*: İnsanları, yabancı dillerin *fushâ* üzerindeki zararları hakkında kolayca bilinçlendirmek mümkünken, *âmmice* için aynı şeyi söylemek oldukça güçtür. Çünkü onun membaı *fushâ*dır ve insanlar onu, babalarının ve dedelerinin mirası olarak görmektedirler. Yerel lehçelerin en önemli tehlikesi Arap halklarının bütünlüğü ve birliği üzerinde bir tehdit oluşturmastır. Bu bütünlüğü ve birliği sağlayan iki önemli unsur din ve dildir. Körfez ülkelerinden atlas okyanusuna kadar olan bölgedeki bütün Arapları bir arada tutan en başta gelen etken *fushâ* olmuştur. Çünkü o, temel dayanak olup birleştiricidir. *Âmmice* ise çok çeşitli olması nedeniyle diğer bölgelerde yaşayan Arap toplulukları tarafından anlaşılması son derece güç olduğu için ayrıştırıcı özelliklidir. Katar, Fas, Cezayir ve Mısırın güneyinde yer alan Saîd (صعيد) bölgesinde yaşayan bedevilerin dilleri kendi aralarında anlaşmalarına imkân vermeyecek derecede birbirinden farklıdır. Eğer Arapça bu bütünleştirici ve birleştirici özelliğini

kaybederse, asıl gayeleri Müslümanların birliğini derinden sarsmak olan dış güçlerin işi çok daha kolaylaşacaktır.

3- Hatiplerin, yazarların ve program sunucularının sık sık yaptıkları dildeki *lahn*ler: Bu hataları azaltmada ve önlemede Kur'ân'ın önemli bir rolü vardır. Çünkü Kur'ân'ın, *fushân*ın doğru telaffuzu ve lisanlarda yerleşmesi cihetinde çok büyük bir tesiri vardır. Özellikle Kur'ân'ın tamamının veya bir kısmının ezberlenmesi Arapçanın düzgün ifade edilmesinde içgüdüsel olarak kolaylık sağlamaktadır. Birçok insan لا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ayetinde bu kelimenin doğru telaffuzu gösterilmektedir. Benzer şekilde, اِئْتُوا diye yanlış söylenmektedir. Fakat Kur'ân'ı ezbere bilen veya ona aşına olan bir kimse bu kelimeyi اِخْشُوا رَبَّكُمْ ayetine kıyas ederek اِئْتُوا olarak hatasız bir şekilde okuyacaktır. Bu yolla kişi, dile boyun eğdirip kendine itaat ettirebilecek ve *fushâ*ya doğal bir yatkınlık sağlayabilecektir. Ayrıca *âmmice* lehçelerde ث, ذ, ظ gibi peltek harfler peltek olarak telaffuz edilmemektedir. Yani Kur'ân-ı okumak ve ezberlemek, insanların dillerini bu gibi harflerin telaffuzuna alıştıracak ve *fushân*ın doğru bir şekilde ifadesi için son derece muhkem bir zemin hazırlayacaktır.

سيارة، قطار، طائرة gibi birçok kelime bugün hala kullanılmakta ve insanlar tarafından kabul görmektedir. Günümüzde insanlar bunların İngilizce ya da Fransızca karşılıklarını arama ya da söyleme ihtiyacını hissetmemektedir. İcat edilmesi, araba, tren ve uçak kadar eski olmayan bilgisayar kelimesinin Arap Dil Akademileri tarafından türetilen الحاسبة، المحاسب، الدماغ الإلكتروني، العقل الإلكتروني، الحاسب الآلي، حاسوب gibi karşılıkları vardır. Ortaya çıkan bu kavram kargaşasından kurtulmak için yabancı kelimelerin karşılığının bulunması hususundaki çalışmalar tek bir merkezden yürütülmelidir. Aksi takdirde bu çoklu terim ortamı insanı tereddüde sevk etmekte ve bir çıkış yolu olarak daha vahim bir şekilde كومبيوتر kelimesi kullanılmaktadır. Her gün ortaya çıkan onlarca kelimenin Arapça karşılığı süratle, çeşitliliğe düşmeden en uygun bir şekilde bulunmalıdır.

Arap Dil Akademilerinin bu yöndeki çalışmaları, aralarında tam bir birlik sağlanamamasına rağmen devam etmektedir. Bu alandaki örneklerden biri Fas'ta

üzerinde olup daha geniş manaları ihtiva etmesine rağmen unutturulmuştur. Bu unvanların her biri, doktor kelimesinin ifade ettiğinden çok daha fazlasını ifade ederken, doktor kelimesi ise bu Arapça unvanların istiap ettiği manaları ifadeden acizdir. Dolayısıyla aslında amaçlanan *ta'rib* (Arapçalaştırma : تعريب) iken *tağrîbin* (Yabancılaştırma : تغريب) Arap ülkelerinde giderek yaygınlık kazandığını, başta İngilizce ve Fransızca olmak üzere yabancı kelimelerin kullanıma girdiğini görüyoruz.

TV programı 3 (28 Ağustos 2001)

ARAP DİLİ

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ

Program adı	el-İtticâhü'l-Mu'âkis (الإتِّجَاهُ الْمُعَاكِسُ)
Bölüm adı	el-Lügatü'l-'Arabiyyetü
Sunucu	Faysal Kasım (فيصل قاسم)
Katılımcılar	Refik Rûhâne (Lübnanlı Şair ve Yazar), Nasruddîn el-Bahra (Suriyeli Edebiyatçı), 'Isâm Nureddin, Abdülhamid Hâc Hudr, Almanya, Rasim Tahhân, Halep, Ahmed Fuad Necm
https://www.aljazeera.net/programs/opposite-direction/2004/6/3/اللغة-العربية	

FAYSAL KÂSİM (sunucu): İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) bildirdiğine göre, Arap dili birçok farklı lehçeyi içerisinde barındırdığı için Arapların kendi lehçelerini terk edip başka bir lehçeyi ana dil olarak benimsemeleri, isteseler bile güç yetirilemeyecek bir durumdur. Arap yarımadasının her köşesine dağılmış olan kabilelerin ortak dillerinin Kureyş lehçesi olduğunu zikreden bir tane bile maddi delil yoktur. Aksine günümüzde *fushânın* bütün Arapların ortak dili olduğu gayet açıktır. Araplar tarihleri boyunca hiçbir zaman tek bir dile sahip olmamışlardır. Yaşadıkları kabilelerin ve oturdukları bölgelerin değişkenlik arz etmesine paralel olarak birçok farklı *âmmice* form ortaya çıkmıştır. إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ قَدْ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهَا

şeklindeki Hadis-i Şerifte de belirtildiği üzere Kur'ân'ın yedi harf üzerine nazil olması, yani yedi farklı lehçe ile okunabilmesine ruhsat verilmesi de farklı âmmicelerin halk nezdinde kullanılmasının son derece tabii olduğunu ortaya koymaktadır.

Siyasi, ekonomik ve askeri anlamda en güçlü dil, egemen olan dildir. Bu da günümüzde İngilizcedir. Çünkü ABD, siyasi, ekonomik ve askeri anlamda en güçlü devlettir. Fransızcanın İngilizce karşısında geri kalışının sebebi de Fransa'nın güç kaybetmesidir. Araplar da sadece siyasi, ekonomik ve askeri alanda değil, kültür ve dil ekseninde de ciddi bir gerileme içerisinde. Küresel Raporun (تقرير عالمي : Global Report) belirttiğine göre yüzlerce dil bu sırada yok olacaktır. Arap dili de can çekişmekte ve her ne kadar Kur'ân'ın hamiliği olsa da kimilerince yok olacak diller arasında zikredilmektedir. Ayrıca nesli tükenme tehdidi altında olan hayvanları koruma dernekleri gibi Arap dilini koruma dernekleri mevcuttur. Bu, eğer bize bir şey ifade ediyorsa o da Arap dilinin tehlike de olduğudur. Çünkü *fushâ*, artık iyiden iyiye din ve ibadet dili olma mecrasında ilerlemektedir. Saman üzerindeki ateşin yayılması gibi, Arap ülkelerinin dört bir tarafına âmmicenin gölgesi artık çok daha fazla düşmektedir. Bunun neticesinde son yıllarda Suriyece, Mısırca, Lübnanca, Farsça, Sudanca gibi tanımlar çok daha sık duyulur olmaktadır.

REFİK RÛHÂNE (konuk): Tarih boyunca birçok dilin zeval bulmasının ardında yatan sebepler nelerdir? Arap dilini örnek alırsak, eski dönemlerde insanlar, farklı lehçelere sahip olan kabileler içinde mahsur bir hayat sürmekteydi. Fakat zamanla bu kabileler arasındaki sınırlar kalkınca dilin gelişmesi ve değişmesi kaçınılmaz hale geldi. Günümüzde ise Lübnanca, Mısırca gibi dil deltalarına (دلتا (لغات) ayrılarak geçmişte olduğuna kıyasla daha mükemmel bir hale geldi. *Fushâ* ise bu yeni oluşumlar karşısında yok olmaya yüz tutmuş bir dil hüviyetine bürünmüştür.

Dildeki bazı lafızların kullanımdan kaldırılarak yerlerine yeni lafızların getirilmesi dilin geliştiğini göstermez. Latinceden alınan سَجَنَجَل kelimesinin bir müddet sonra yerini مَرَا kelimesine bırakması gibi. Dilin gelişmesi lafızların değişmesiyle değil terkipte meydana gelen değişikliklerle gerçekleşir. تَلَفَّنْتُ إِلَى التِّلْفِزِيُون (televizyonu aradım) dediğimizde Fransızca kelimelerle Arapça bir terkip

oluşturabiliyoruz. Farsçadaki kelimelerin yaklaşık yüzde yetmişi Arapça olduğu halde Farsça Arapçalaşmamıştır. Aynı şekilde Arapçada da İbranice, Süryanice ve Farsça çok sayıda kelime bulunmaktadır. Bu kelimeler sıkça kullanıldığından dolayı zamanla Arapçaya mal olmuşlardır. Lafızların değişmesiyle, gelişme anlamında dil hiçbir şekilde değişikliğe uğramaz. Fakat terkipte değişikliklerin husule gelmesi dilin gelişmesine gerçek manada katkı yapmaktadır. *Fushâ* olarak جاء الرَّجُلُ ifadesindeki الرجل kelimesinin *fail* olduğunun bilinebilmesi için irabının *zamme* olması gerekir. مررتُ بالرجل، رأيتُ الرجل، مررتُ بالرجل cümlelerinde ise الرجل kelimesi sırasıyla *fetha* ve *kesre* olmalıdır. Fakat Lübnanca (*âmmice* yerine ısrarla bu şekilde ifade ediyor) olarak söylediğimizde ise إجا الرجل، شفت الرجل مررتُ عالرجال (adam geldi, adamı gördüm, adama uğradım) şeklinde üçü de terkipte *sakin* olarak ifade edilir ve *fail* ya da *meful* olduğunu beyan etme zarureti ortadan kalkmış olur. Lübnanca'da aynı şekilde *Cemi Müennes Salim*, *Cemi Müzekker Salim*, *Esmâ-i Hamse* (أب، أُم، حَم، فو،) ve *Efâl-i Hamse* de (يَفْعَلان، تَفْعَلان، يَفْعَلُونَ، تَفْعَلُونَ، تَفْعَلِينَ، ذو) kullanılmamaktadır. Dilin gelişmiş olduğunun bir alameti de kısaltmaların varlığı ve dilin karmaşık kurallar yığınınından hâli olmasıdır. تعال إلي هنا ifadesi yedi fonemden (فونيم : kelimeleri oluşturan en küçük ses birimi) oluşmaktadır. Fakat *âmmicede* تَعَالُوهُون şeklinde üç fonemle ifade edilir. (اث ن تي عش رة) اثنني عشرة kelimesinde ise altı tane fonem vardır. Lübnanca olarak ise (إث نَاشْ) اثنناش şeklinde *müzekkerlik* ve *müenneslik* de aranmadan sadece iki fonemle ve daha kolay bir şekilde ifade edilmektedir.

Henüz okula gitmeyen ve dilin kaidelerini de bilmeyen bir Fransız çocuk neredeyse hatasız bir şekilde Fransızca'yı konuşabilmektedir. Üniversite mezunu ile ilkokula yeni başlayan bir çocuğun konuştuğu Fransızca aynıdır. Çünkü halk dili kaideler keşmekeşinden tamamen uzaktır. Arap dili kaideleri Emevîler döneminin sonlarında vazedilmeden önce de Araplar saf Arapçayı akıcı bir şekilde ve doğal bir yetenekle konuşmakta ve eşsiz şiir örnekleri sunmaktaydılar. Yine, bugün bilim ve teknolojinin de dili olarak kullanılan İbranice ile sokakta kullanılan İbranice aynıdır. İbranice konuşma ve yazı dili arasında da bir farklılık yoktur. İbranice örneği bir dilin gelişebileceğinin nasıl mümkün olabildiğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

NASRUDDÎN el-BAHRÂ (konuk): *Âmmicenin* müstakil bir dil olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü *âmmice* her dilin kendisine ihtiyaç duyduğu bir takım temel dinamiklere sahip değildir. *Fushâ* ise dilin ihtiyaç duyduğu özellikleri bünyesinde barındırmakta ve gelişmektedir. Kâbe'nin duvarına asılan ve sözlük yardımı olmadan anlamının çok zor olduğu şu cahiliye dönemi şiirinde görüldüğü gibi günümüz *fushâsı* oldukça değişim geçirmiştir: وَمُدْعُشَرِّ بِالْقَعَطَلَيْنِ تَحْشَرَمْتُ شُرَاقَتَاهُ فخر كَالْقَرْبُعَصَلِ

Hiz. Ali, bir adamın “قتل الناس عثمان” dediğini işitince onu ikaz ederek cümle içerisinde *fail* ve *mefulü* belirtmesini, aksi takdirde yanlış anlaşılmalara sebep olacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla nahvi bilmeden insanın hataya düşeceği açıktır. Nahiv ve sarftan hâli bir şekilde konuşulan Arapça *âmmice* menzilesine inmektedir. Fakat bu kaidelerin geliştirilmesine ve güncellenmesine ihtiyaç duyulabilir. Kaideleri olmayan bir *âmmice* ise ifadesel bir acizlik (عجز تعبيری) içinde olduğu için dil olarak kabul edilemez.

İlk eserlerini *âmmice* olarak yazan Meşhur tiyatro yazarı Tefvîk el-Hakîm (1898-1987), bir müddet sonra *fushâ* yazmaya başlamıştır. Fakat *fushâ* ve *âmmice* arasında var olan bu paradoks onu orta bir dil (لغة وسط) kullanmaya sevk etmiştir. Neticede bu ikisini sentezleyerek birbirine yaklaştırmaya çalışmıştır. Aynı şekilde Suriyeli edebiyatçı Hasîb Kilyân (حسيب كليون) da bu sentezi uygulayanlardan olmuştur. Tiyatro oyunlarını sergilemek için gittikleri farklı bölgelerde dilin anlaşılabilirliği yönünde bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalmaları onları böyle bir arayışa yönlendirmiştir. Çünkü kültürlerin ve eğitim seviyelerinin değişiklik göstermesine bağlı olarak konuşulan *âmmiceler* arasında önemli farklılıklar görülmektedir.

Bir Cizvit Papazı olan Edebiyatçı, Yazar Louis Cheikho/Luvîs Şeyho (1859-1927): “*Âmmice*, isim ve fiil çekimlerinden ve iraptan soyutlanmış olup üstelik yazım hatalarıyla doludur.” demiştir. Yazar, Şair ve Edebiyatçı olan Muhammed Abdülkadir el-Mâzini ise *âmmicenin* bir ayara, reforma ve düzenlemeye ihtiyacı olduğunu, Corcî Zeydân ise, *âmmicenin* ifadedeki bozukluklar ve yabancı lafızların çokluğu ile temayüz ettiğini söylemiştir. Abdolvâhid Vâfî ise *âmmicelerin* sadece

günlük konuşmalar için yetecek kelime dağarcığına sahip olduğunu, bu sebeple edebiyat dili olmasının mümkün olmadığını söylemiştir.

Fushânın etkinliğini iyice kaybedip *âmmicelerin*, Latinceden ayrılan ve her biri müstakil bir dil haline gelen İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Almanca gibi farklı diller haline gelmesi ihtimali vardır. Şam Arap Dil Akademisi başkanlığı da yapan Suriye'nin ilk Milli Eğitim Bakanı olan Muhammed Kürd Ali (1876-1953) “o zaman, on beş asır boyunca biriken ve günümüze kadar gelen bu muazzam mirası ne yaparız?” diyerek Arap toplumunun geçmişle bağının kopacağı endişesini dile getirmiştir. Ayrıca Türk dilinin günümüze kadar taşıdığı, Türklerin altı asırlık tarih hazinesi de Latin harflerine geçilmesi sebebiyle artık sadece çok az sayıda kişi tarafından ulaşılabilir durumdadır.

‘İSÂM NUREDDİN (konuk): *Fushâ* karşıtları, her biri bir kale mesabesinde olan üniversitelere, Arap Dil Akademilerine, gazetelere, dergilere, televizyonlara ve radyolara, dolayısıyla da Arap aklının merkezine sızmış durumdadırlar. Bu araçları kullanarak yapmış oldukları aleyhte propagandalar ile insanları *fushâdan* şikâyet etme odaklı bir yaşayışa sürüklemek istemektedirler. Bu nedenle nahvin, *fushâ* eğitiminin ve *fushânın* bir dil olarak kullanılmasının getirdiği zorlukları sürekli olarak öne çıkararak bir algı yaratmaya çalışmışlar ve Arap halkının içgüdüsel savunma merkezlerini felce uğratmışlardır. İnsanları, akıllarını karıştırarak bilgisizce okullardaki Arap dili dersleri aleyhine kışkırtmışlardır. Yahudilerin en az bin sene önce ölü bir dil haline gelmiş olan İbraniceyi, konuşma faktörü (عاملُ التَّخاطبِ), millisiyasi faktör (العامل القومى السياسى) ve dinsel-eğitsel faktör (العامل الدينى التربوى) üçlüsünü hayata geçirerek adeta yeniden diriltmeleri yakın bir örnek iken, bazı Araplar hala yaşayan ve güçlü bir dil olan *fushâyı* etkisizleştirerek yok etme planının bir parçası olmaktadır.

Fransızların konuştukları dil ile yazıda kullandıkları dil arasında bir fark olmadığı ve ilkokula yeni başlayan çocuk ile üniversite mezununun konuştuğu dilin aynı olduğu söylemleri doğrudur. Bunu sağlayan kanunlar ve bu kanunları cebren de olsa uygulayan Fransız hükümetleri olmuştur.

Dil başka şey, dilin kaideleri başka bir şeydir. İbni Cinnî'nin en az bin sene önce tanımladığı gibi dil “kendisiyle ihtiyaçlarımızı ve düşüncelerimizi ifade ettiğimiz seslerdir : هي الأصواتُ التي نَعْبُرُ بها عن حاجاتنا وأفكارنا” Kaideler ise Cinnî'ye göre dili tanımlama çabalarıdır.

Bizden *âmmice*ye dönmemizi isteyenler acaba kendileri hangi *âmmice*yi tercih edecekler? Mesela Lübnan, acaba hangi *âmmice*yi ana dil olarak kabul edecektir? *Hirbut Selem* (خربة سلم) bölgesindeki *el-Cevra* (الجورة) mahallesinin *âmmicesini* mi yoksa *el-Esfâr* (الأصفار) mahallesinin mi, ya da *Zahle* (زحلة) *âmmicesini* mi veya *‘Amşît* (عَمْشَيْت) *âmmicesini* mi? Lübnan *âmmicesi* ifadesini kullanabilmek için dil birliği olması gerekir. Dolayısıyla aidiyet ifade eden “Lübnanca” tabirini kullanmak bilim dışıdır. *Âmmiceler* zaman ve mekânın etkisiyle çeşitlilik kazanarak Arap coğrafyasına dağılmış bir durumdadır. *Âmmice*, *fushâ* ile sürekli bir ilişki içerisinde olup *fushâ*dan beslenmektedir.

AHMED FUAD NECM (telefon konuğu): insanlar başkalarının istediği şekilde değil, kendi istedikleri şekilde konuşurlar. Ana dil olan *fushâ*, Arapları bir araya getiren en başta gelen amildir. Bununla beraber *âmmice* şiir, Mısır'da, Lübnan'da, Şam'da, Irak'ta, Bahreyn'de, Suudi Arabistan'da ve birçok Arap ülkesinde kendi varlığını ispat etmiş ve muhteşem eserler vermiştir. İnci avcılığı hakkında körfez ülkelerinde yazılan kasideler mükemmeldir. Bu bir ayıp değildir ve bizi birbirimize yabancılaştırmaz ve bize aslımızı unutturmaz. Bir şair, Mütenebbîyi bile kıskandıracak derecede *âmmice* olarak duygularını ne güzel ifade etmektedir:

بَيْتِي أَنَا بَيْتُكَ وَمَا إِلَيَّ حَدًا... مِنْ كَثْرٍ نَادَيْتُكَ وَسَعَّ الْمَدْيِ (benim evim senin evindir, kimsem yok benim... sana çok seslenmemden dolayı artıyor mesafeler.)

TV Programı 4 (26 Ekim 2002)

FRANKOFON SALDIRILARI GÖLGESİNDE FAS'TA

ARAPÇANIN ÇÖKÜŞÜ

تَدَهُوْرُ اللّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ فِي الْمَغْرِبِ فِي ظِلِّ الْهَجْمَةِ الْفَرَنْكُفُونِيَّةِ

Program adı	Mürâsilû'l-Cezâira (مُرَاسِلُو الْجَزِيرَةِ)
Bölüm adı	Tedehvürü'l-Lügati'l-'Arabiyyeti fî l-Mağribi fî Zıllî'l-Hecemeti'l-Frankofoniyyeti
Sunucu	Muhammed Hayr el-Bûrînî (محمد خير البوريني)
Katılımcılar	İkbal İlhami, İdris el-Kettânî (Fas Eski Milli Eğitim Bakanı), Muhammed Sebîlâ (Profesör, Fas)
https://www.aljazeera.net/programs/al-jazeera-correspondents/2004/6/4/اللغة-#L1 العربية،-مقاطعة-البضائع-الأميركية،-المسلمون-في-صربيا	

MUHAMMED HAYR el-BÛRÎNÎ (sunucu): Artık günümüzde toplumlara egemen olmak, silah ve güç kullanarak değil, daha etkili bir araç olan akıllara hükmetmek ve ana dili istila etmekle gerçekleşmektedir. Fas, askeri yönden Fransız sömürgeciliğinden kurtulmuş olmasına rağmen dilsel ve kültürel açıdan Frankofon saldırısıyla karşı karşıyadır.

İKBAL İLHAMÎ (konuk): Arap dilinin sürekli bir gerileme yaşamasından ötürü, Arap ülkelerindeki eğitim sisteminin, üniversitelerin ve enstitülerin yabancı ülkelere gelen devasa bilgi akışını karşılamalarına imkân verecek bir gelişime ve altyapıya sahip olup olmadıklarının ve yabancı dillerin Arap ülkelerindeki eğitim sistemleri üzerindeki neredeyse mutlak hâkimiyetlerinin sorgulanması gerekmektedir. Her ne kadar bazıları bu sorunların, Arap dilinin yabancı terimleri karşılamada yetersiz olduğundan kaynaklandığını iddia etse de Arap dilinin tarihteki oynadığı rol bunu çürütmektedir.

Fransız kültürü ve Fransızca, çift dilliliğe (إزدواجية اللغة) mahkûm olmuş olan Fas eğitim sistemini adeta istila etmiş durumdadır. Eğitimin yanı sıra dili himaye eden en önemli dinamiklerden sayılan medya da bu istiladan nasibini almıştır.

Fas'taki gazetelere bakıldığı zaman Fransızca basılan gazetelerin sayısının Arapça basılan gazetelerden daha fazla olduğu görülmektedir. *La Gazette, L'economiste, L'opinion, Le Matin, Maghreb Observateur, La Tribune, Morocco Today, La Vie Economique, Le Journal De Tanger, Lemag, Telquel, Aujourd'hui Le Maroc, Le Monde Diplomatique, liberation Maroc* ve *La Vie éco* isimli gazeteler Fas'ta yayınlanmakta ve tamamen Fransızca olarak basılmaktadırlar. Fas'ta, günümüzde hem iletişim dili hem de eğitim dili olarak içerisinde epey Fransızca kelime bulunan Fas *âmmicesi* ve Fransızca kullanılmaktadır. Arap öğrenciler de Fransızca'yı tercih ettiklerini söylemekteler. Çünkü onlara göre Fransızcanın anlaşılması ve konuşulması *fushâya* kıyasla çok daha kolaydır.

Ayrıca Fransızcanın hâkimiyeti dolayısıyla, bağımsızlığını kazanalı elli yıldan fazla geçmiş olmasına rağmen Fas'ın Sokak ve caddelerinde bolca Fransa devletinin simge ve sembollerini görmek mümkündür. Fransa, farklı dinlere mensup oldukları halde bir Arap ülkesiyle bu denli dilsel bir yakınlaşma içerisinde olup Fransızcanın varlığını son derece hissedilir kılabilirken, aynı dine mensup, inandıkları dinin temel kaynaklarının aynı dil üzerine bina edildiği Arap ülkelerinin arasında dil birliğinin olmaması ve de Müslüman devletlerde Arap dilinin sadece din ve ibadet dili konumunda olması ihmal ve ilgisizliği ortaya koymaktadır.

İDRİS el-KETTÂNÎ (konuk): Arap ülkelerinin bilim ve teknolojide söz sahibi olamamasının sorumlusu Arap dili değil, zayıf düşen bu dilin halklarıdır. Çünkü öncesinde ve sonrasında ortaçağda Arapça olarak yapılan tercüme hareketiyle, adeta bilimler arası köprü görevi gören dönemin tek bilim dili olan Arap dilinin günümüzde bilimi ve yeni gelişmeleri özümlemekten uzak olduğu iddiaları gerçeklikten uzaktır.

Batının yaklaşık bir asırdır sürdürmüş olduğu ve günümüzde son derece güçlenmiş olan dilsel-kültürel istila (الغزو الثقافي اللغوي) o hale geldi ki ilkokula başlar başlamaz çocuklara, Arapça eğitim ile kıyaslandığında çok daha kaliteli olan yabancı dille eğitim verilmektedir. Fransızca eğitimin, Fas, Tunus ve Cezayir'de nüfuz etmesinin sebebi, 1534'de kurulan Fransız imparatorluğunun, 1962'de Cezayir'in

bağımsızlık mücadelesiyle yıkılması üzerine oluşan hesaplaşma içgüdüsünün dil egemenliği yoluyla sömürgeciliği devam ettirmeyi amaçlamasıdır.

TV Programı 5 (24 Şubat 2003)

ARAP DİLİ ve MİLLİ KİMLİK

اللغة العربية والهوية القومية

Program adı	el-Kitâbü Hayru Celîsin (الكتاب خير جليس)
Bölüm adı	el-Lügatü'l-'Arabiyyetü ve'l-Hüviyyetü'l-Kavmiyyetü
Sunucu	Halid el-Hurûb (خالد الحروب)
Katılımcılar	Yasir Süleyman (Profesör, Arap ve İslam Araştırmaları Enstitüsü Başkanı, Edinburgh Üniversitesi, İskoçya), Josef Mes'ad (Arap Düşünce ve Siyaset Alanında Yrd. Doç, Colombia Üniversitesi, ABD)
https://www.aljazeera.net/programs/a-book-is-the-best-companion/2005/1/10/-اللغة-العربية-والهوية-القومية	

HALİD el-HURÛB (sunucu): Bir millete karşı duyulan aidiyet hissinin oluşmasında dil olgusu din olgusuna göre daha önde ve daha etkilidir. Kendilerinden cizye istenilen Hristiyan *Benî Tağlib* (بنی تغلب) kabilesi, Hz. Ömer'e kendilerinin de Arapça konuştuğunu söyleyerek, cizye vermeye yanaşmadılar. Hz. Ömer onların bu gerekçesini yerinde bularak onlardan cizye almaktan vazgeçti. Bu da gösteriyor ki aidiyet hissi daha çok dile bağlı olarak gelişmektedir.

Arap milliyetçilik hareketinin, kültürel milliyetçilikten siyasi milliyetçiliğe geçişi doğrudan Türkçülük hareketinden kaynaklanmasa da aralarında sıkı bir ilişki bulunmaktaydı. Suriye, Mısır ve Lübnan gibi ülkelerde konuşulan *âmmiceler* bölgesel milliyetçiliğin ortaya çıkması için bir araç olmuştur. Çünkü yerel lehçeler, "Arap Milleti" ifadesinin yerine "Suriye ulusu", "Mısır ulusu" ve "Lübnan ulusu" gibi yerel kimliklerin ortaya çıkarılmasında temel bileşen olarak görülmektedir. Tâhâ Hüseyin, Selâme Musa ve Louis Awad Mısır'da, Antûn Saadeh ise Suriye ve

Lübnan’da bölgesel milliyetçiliği, *âmmice* üzerinden canlandırmaya çalışan öncü kimseler olmuşlardır.

Bir milletin kendi lisaniyla aşırı övünç duyması o milleti, kendisini her zaman üstün görme ve ırkçılığa düşme tehlikesiyle karşı karşıya bırakır. Arap toplumu için de aynı şey geçerlidir. Arap dilini dünyadaki en üstün dil olarak görmek, Arapları diğer dilleri hor görmeye ve ırkçı bir anlayışa götürebilir. Bir milletin kendi ana diliyle övünmesi doğal ve inkâr edilemez bir olgudur. Hatta devletler uyguladıkları propagandalarla böyle bir anlayışı yerleştirme amacı da güdebilir. Fakat bir sonraki aşama kendi ırkını üstün görme ihtimalini doğurmaktadır.

Japonya ve Çin, ikinci dünya savaşından bir yıkımla çıkmalarına rağmen dünyanın en karmaşık dillerinden sayılan Japonca ve Çincenin harflerini değiştirmeyi düşünmediler. Çünkü bir milletin sahip olduğu dilin harflerinin Latin harfleri olup olmaması gelişme ve modernleşme projelerinin önünde bir engel değildir.

YÂSİR SÜLEYMAN (konuk): Kültürel kimlik siyasi kimlikten ayrılmamakla beraber ondan daha önce gelir. *Fushâ* her ikisinin de oluşumunda ciddi rol oynamıştır. Suriye, Mısır ve Lübnan milliyetçiliğinin ortaya çıkması siyasi kimliğin oluşmasına örnek olarak gösterilebilir. Almanya, Arapların Arap diliyle övünmelerini de aşan bir derecede Almanca ile övünmektedirler. Dillerin çoğu, dil konusundaki iftiharların ön plana çıktığı kültürel unsurlar üzerine bina edilir. Milli kimliği belirleme hususunda, dili önemli bir unsur sayan bütün milletler kendi dilleriyle gurur duyarlar. Fakat dili yüceltme ve dile yönelik aşırı övgü, bazı milletlerde kendini üstün ırk görme seviyesine çıkmaktadır.

Sâtı‘ el-Husrî, (1879-1968), Abdullah el-‘Alâyilî (عبد الله الغلايلي), (1914-1996) ve Zeki el-Ersûzî (زكي الأرسوزي), (1899-1968), üçü de bazı farklarla birbirlerinden ayrılırlar da Arap milliyetçiliği kimliğinin oluşmasında dil merkezli bir düşünceye sahiptirler. Sahip oldukları görüşlerindeki farklılıklar yaşadıkları çevre ve zaman diliminden kaynaklanmaktadır. el-Husrî, özellikle Türkiye’nin geçirdiği harf inkılâbı tecrübesinden beslenmiştir. Ona göre Arapçılık fikrinde rol oynayan temel unsur din değil, Osmanlılık anlayışının yerleşmesinde öne çıktığı üzere dil birlikteliği olmuştur. el-‘Alâyilî ise savunduğu geniş milliyetçilik fikrinin kaynağını Arap diline

dayandırmakla birlikte, bu konuda çevre ve bir takım başka unsurları da etkili görmektedir. el-Ersûzî ise Arap dilinin önemini, Türkiye'nin ortaya attığı, Türkçenin tarihteki ilk dillerden biri olduğunu savunan Güneş Dil Teorisine (نظرية لغة الشمس) ve Fransızların ileri sürdüğü, dünya üzerindeki en üstün dilin Fransızca olduğu iddiasına karşı çıkmak üzerine temellendirmiştir. Karşı çıktığı bu iki durum daha sonra onun, Türkiye'nin İskenderun'u kendi topraklarına katma çabası ve Fransa'nın İskenderun'un geleceği ile oynaması gibi iki siyasi meselenin karşısında da durmasına sebep olacaktı. el-Husrî ayrıca âmmicenin öneminden bahsederken onun bir kelime deposu mesabesinde olduğunu ve bazı kelimelerin *fushâya* dâhil edilmesiyle *fushâya* katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Öte yandan el-Ersûzî sık sık geçmişe atıfta bulunarak Arap milletin geçmişteki bilimsel dehasını Arap dili ile ilişkilendirmektedir.

Tarib kelimesiyle ise iki şeyi anlamaktayız. Birincisi, lafızların, üslupların ve Arapça bir söylemin *taribi* yani Arap dilinin içine yerleştirilmesi, Arapçalaştırılmasıdır. İkincisi ise, azınlıkların veya etnik toplulukların *taribi* yani Arap milletin içerisine dâhil edilmesi, Araplaştırılmasıdır.

JOSEF MES'AD (konuk): Avrupalılaştırmanın veya Avrupalı sisteme entegre olabilmenin dili modernize etmeye (تحديث) bağlı olduğunu ileri sürenlerin yanı sıra, bu düşünceyi destekleyen Selâme Musa gibi fanatik fikirlere sahip kimseler, Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesini isteyecek kadar ileri gitmişlerdir. Zira Atatürk'ün önderliğindeki Türk milliyetçilerinin Arap harflerini atarak Latin harflerine geçmesi bazı Arap aydınları tarafından dili modernize etmenin ve bu sayede Avrupalılaştırmanın bir koşulu olarak görülmüştür. *Fushâ*, bazı çevreler tarafından Arap toplumunun geri kalışının sebebi olarak gösterilmiş, hatta şarkiyatçı bakış açısına göre daha da ileri gidilerek Arapların ve Müslümanların geri kalışının sebebi olarak İslam dini gösterilmiştir.

Bir milletin kendi diliyle övünmesi, buna bir tepki olarak başka bir milletin de kendi diliyle övünmesine sebep olabiliyor. Mesela Osmanlıdaki Türkçeyle övünme, kendilerini Arap olmaktan ziyade bir Osmanlı olarak gören Araplarda Arapça ile övünmeyi tetiklemiş ve buna bağlı olarak Arapçılık hareketleri baş göstermiştir.

TV Programı 6 (1 Aralık 2003)

ARAP DİLİNİN KULLANIMININ GERİLEMESİNDE AİLENİN SORUMLULUĞU

مَسْؤُولِيَّةُ الْأُسْرَةِ فِي تَرَاجُعِ اسْتِخْدَامِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ

Program adı	Li'n-Nisâi Fakat (للنساء فقط)
Bölüm adı	Mes'ûliyyetü'l-Üsrati fî Terâcü'î İstihdâmi'l-Lüğati'l-'Arabiyyeti
Sunucu	Lûna eş-Şibl (لونة الشبل)
Katılımcılar	Hâdyâ Said (Yazar, Romancı, Londra), Ni'mât Ahmet Fuad (Yazar, Arap Dili Profesörü, Mısır), Mûze Ğabbâş ('Avşe Bint Hüseyin Kültür Galerisi Başkanı, Dubai)
https://www.aljazeera.net/programs/forwomenalone/2004/10/3/ -مسؤولية الأسرة-في- تراجع-استخدام-اللغة-العربية	

LÛNA eş-ŞİBL (sunucu): Aile ve toplum düzeyinde *Fushânın* kullanımının gerilemesine yol açan birçok etken vardır. Yabancı dillerin kullanımını dayatan küreselleşmeye bağlı olarak yabancı okulların sayısındaki artış bu gerilemeyi daha da hızlandırmıştır. Ayrıca yeni nesil, gelecekte kendilerine iş imkânı sağlayacak temel bir nitelik olması açısından yabancı dil öğrenmeyi zaruri görmektedir. Oysa ana dil, milli kimliğin belirlenmesinde, medeniyetin ve kültürel özelliklerin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Dil, kimilerine göre 'akıl', kimilerine göre 'kimlik', kimilerine göre ise 'kültür' olarak tarif edilmiştir. Dilin akıl olduğu varsayıldığında en önemli sorumluluk anneye düşmektedir. Çünkü o, çocuğunu bağrına basar, göğsünde emzirir, onunla oynar ve şakalaşır. Bütün bunlar, çocuğun akli ve ruhi gelişmesine tesir eder. Yine çocuğun beliğ bir lisana sahip olması ve ondaki dil melekesinin gelişmesi de annesinden alacağı dilsel gıdaya yani fasih kelimelere bağlıdır.

2000 yılında *Âfâku'l-Müstakbel* (آفاق المستقبل) isimli dergide yayınlanan bir araştırma yazısında, Fransa'nın Afrika'da Fransızca konuşan ülkelere yapmış olduğu genel yardımların Fransa'ya ticari olarak geri dönüşü, altı katı oranında gerçekleşmiştir. Ayrıca Fransızca, Frankofon üyesi ülkelerde yaklaşık üç yüz milyon

kişiyi pazar oluşturmuş olup dil birliğinin yanı sıra ticari ve ekonomik birliktelik için önemli bir köprü görevi görmektedir.

HÂDYÂ SAÎD (konuk): *Fushâ* asırlar boyunca Farsça başta olmak üzere birçok dilden istifade etmiş ve bu dilleri etkilemiştir. Bu derece bir yetkinliğe sahip olan bir dilin milli kimlik üzerindeki etkisi de ileri safhadadır. *Fushânın* üvey evlat muamelesi gördüğü yönünde suçlamalara maruz kalan Kuzeybatı Afrika ülkelerinde, yazılarını Fransızca olarak yazan bir kısım yazarlar dahi milli kimlik gerçeğinden bahisle *fushânın* ehemmiyetine atıfta bulunmaktadır.

Nİ'MÂT AHMED FUÂD (konuk): Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemenin çocuklar üzerinde dil yönünden büyük bir olumlu etkisi vardır. Çünkü bu yolla çocuk en güzel ifadelerle yüklenmiş olmaktadır. Mısırlı bir Kıptî olan Mekrem Abîd Paşa (مكرم عبيد) (1889-1961), Kur'ân'ı tamamen ezberleyip hafız olması sebebiyle üstün bir belagate erişmiş ve Mısır siyaset tarihinin en meşhur hatiplerinden olmuştur. Günümüzde bile Müslüman olmadıkları halde nice Kıpti çocuğa, dillerindeki akıcılığı ve fesahati geliştirebilmek için Kur'ân'ın bazı cüzleri ezberletilmektedir.

MÛZE ĞABBÂŞ (konuk): Özellikle son dönemlerde Arap toplumunda yazı dili olarak yabancı dillerin kullanımında önemli oranda artış olmuştur. Bunun sebeplerinden birisi olarak, *fushânın* yazı dili olarak da zor bir yapıda oluşu gösterilmektedir. Dolayısıyla basitleştirmeye gereksinim duyulmaktadır. İngilizce dâhil olmak üzere başka dillerde de basitleştirme çalışmaları yapılmaktadır. Avrupa'da, zor ve karmaşık taraflarından arındırılmış, her kesimden insana hitap eden, Orta İngilizce Dil Sözlüğü (Middle English Dictionary : قاموس اللغة الإنجليزية الوسطى) adıyla basılan sözlük bütün Avrupa'da büyük rağbet görmüştür. *Fushâ* için de aynı yol izlenerek, *Muhtârü's-Sihâh, el-Müncid* gibi dili zorlaştıran eski sözlüklerden bağımsız bir şekilde, fakat sarf ve nahiv kaidelerine bağlı kalmak şartıyla, "قاموسٌ عَرَبِيٌّ لِللُّغَةِ الْوُسْطَى الْمُبَسَّطَةِ" (Basitleştirilmiş Orta Arapça Sözlük) benzeri bir isimle yapılacak bir sözlüğe ihtiyaç duyulmaktadır.

TV Programı 7 (04 Nisan 2004)

ARAP DİLİ, DİN, KİMLİK ve DİLDİR

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ دِينَ وَهُوِيَّةٌ وَلُغَةٌ

Program adı	eş-Şerî'atü ve'l-Hayâtü (الشريعة والحياة)
Bölüm adı	el-Lügatü'l-'Arabîyyetü Dînün ve Hüviyyetün ve Lügatün
Sunucu	Mahir Abdullah
Katılımcılar	Yusuf el-Kardâvî (Dünya Müslüman Âlimler Birliği Başkanı)
https://www.aljazeera.net/programs/religionandlife/2004/10/3/اللغة-العربية-دين-وهوية-ولغة	

YUSUF el-KARADÂVÎ (konuk): Artık işgal sömürgeciliği, yerini dil ve kültür sömürgeciliğine bırakmıştır. İstilacı devletler işgal ettikleri ülkelerden çekilirken kendi yerlerine, kendileriyle aynı kafaya sahip, kendi kültürleriyle yetiştirdikleri insanları bırakmışlardır. Oranın halkı da, yabancı işgalci güçler gittikten sonra gidenin kafasıyla yaşamaya devam etmiş ve dil ve kültür açısından sürekli kayıplar vermiştir. Dil ve kültür sömürgeciliği daha az hissedilir olmakla beraber daha tehlikelidir ve bertaraf edilmesi daha zordur. Dil sömürgeciliği tehlikesine karşı Arap halklarını bilinçlendirip, yekvücut olmasını sağlayacak olan Arap dil akademileridir. Arapçanın diğer dillerle karışmaya başlaması ve yabancı kelimelerin Arap diline girmeye başlamasıyla Arap dil akademisi kurulması fikri ortaya çıktı. En önemli Arap dil akademisi, Arap Dil Akademilerinin babası kabul edilen 1892'de Kahire'de kurulan ve Arap dünyasında ilk olma özelliğini taşıyan Kahire Arap Dil Akademisidir (مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِالْقَاهِرَةِ).

Yapılan birkaç toplantıdan sonra faaliyetlerine ara verilen Kahire Arap dil akademisi 1932'de Kral Fuat'ın emriyle tekrar çalışmalara başladı. İlk toplantı 1934'de yapıldı. İlk başkanı Muhammet Tevfik Rıfat (محمد توفيق رفعت) idi. Onu Ahmet Lütfi Seyyid (أحمد لطفي سيد) ve Tâhâ Hüseyin (طه حسين) izledi. Bu akademinin hem Mısır içinde, hem diğer Arap ülkelerinde, hem de Amerika ve Avrupa'nın birçok ülkesinde son derece aktif çalışan onlarca üyesi vardı. Haftanın her pazartesi günü, birçok alanda her gün ortaya çıkan ve *fushâya* büyük zararlar veren yabancı terimler ile nasıl mücadele edilmesi konusunda toplantılar yapılmaktaydı. Bu

kelimeler, üzerinde hiçbir değişikliğe gitmeden olduğu gibi mi dile katılmalı mı yoksa bu kelimelerin karşılığı mı bulunmalı hususu daima gündemin bir parçası olmuştur. Sarf ve nahiv ile ilgili tartışmalar ve bu ilimlerin eğitimini verirken öğrencinin anlayabileceği daha kolay bir metot mu geliştirilmeli yoksa klasik metottan taviz vermeden eğitimin devam ettirilmesi mi gerekir meselesi de yine ele alınan en önemli konulardandı.

Birçok yabancı kelimenin Arap diline yerleşmeye başlaması, *fushânın* yabancı dillerle karışması tehlikesinin konuşulmasına yol açmıştır. Bu sebeple yabancı dillerden gelen kelimelerin Arapça karşılıklarının bulunması arayışları ilk Arap dil akademisinin kurulmasına sebep olan etkenlerden biri olmuştur. Daha sonraki yıllarda kurulan diğer Arap dil akademileri de birçok alanda *fushâya* hizmet etmiştir. Her yıl binlerce yabancı kelimenin hücum ettiği *fushâyı* bu saldırılardan korumak ve bu kelimelerin en uygun karşılıklarını bulabilmek için, başta sözlük telifleri olmak üzere, yayınlanan yüzlerce makale ve araştırma yazısı ile bu soruna çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Kahire Arap Dil Akademisi tarafından hazırlanan ve bin sayfayı aşan hacmiyle *el-Mu‘cemü’l-Vasît* (المعجم الوسيط) ve *el-Mu‘cemü’l-Vecîz* (المعجم الوجيز) ve telifine 1970 yılında başlanıp şu ana kadar dal (د) harfine kadar beş cildi tamamlanabilen *el-Mu‘cemu’l-Kebîr* de (المعجم الكبير) yine Kahire Arap Dil Akademisinin bir çalışmasıdır. Kahire Arap Dil Akademisinin diğer önemli sözlük çalışmaları şunlardır: Tıbbi Terimler Sözlüğü (*Mu‘cemü’l-Mustalahâtı’t-Tıbbiyye*) üç cilt, Kimya ve Eczacılık Sözlüğü (*Mu‘cemü’l-Kimyâ ve’s-Saydele*) iki cilt, Matematik Terimleri Sözlüğü (*Mu‘cemü’l-Riyâdiyyât*) üç cilt, Kur’ân Lafızları Sözlüğü (*Mu‘cemü’l-Elfâzı’l-Kur’âni’l-Kerim*) üç cilt, Bilimsel ve Teknik Terimler Sözlüğü (*Mu‘cemü’l-Mustalahâtı’l-İlmiyyeti ve’l-Fenniyyeti*) dört cilt, Felsefi Terimler Sözlüğü (*Mu‘cemü’l-Mustalahâtı’l-Felsefiyyeti*), ve Coğrafi Terimler Sözlüğü (*Mu‘cemü’l-Mustalahâtı’l-Coğrâfiyyeti*) gibi on dokuz farklı alanda, her biri kendi alanlarında uzman olan akademisyen üyeler tarafından bilimsel sözlük telifleri yapılmıştır.

Maalesef, yapılan bu önemli çalışmalar halka ulaştırılamadığı için insanlar bir takım nükteli tarafları öne çıkararak bu kurumlarla alay etmektedirler. Aslında Arap dil akademileri tarafından böyle bir tercüme yapılmadığı halde sandviç kelimesinin

karşılığı olarak شاطر ومَشْطُور وبينهما كامخ ifadesi ve benzeri uydurma ifadelerle Arap diliyle ve Arap dil akademileriyle alay edilmiştir. Arap dil akademisi sandviç kelimesinin karşılığı olarak, ortadan ikiye ayrılmış anlamına gelen شَطِيرَة kelimesini türetmiş ve bu kelime yaygın olmasa da kullanılır olmuştur. Bu örnekte olduğu gibi Arap dil akademilerinin yabancı kelimelere alternatif olarak türettiği kelimelerin bazıları halk nazarında kabul görmüş, bazıları ise kabul görmemiştir. Mesela Radyo kelimesinin karşılığı olarak مذياع (yayan, duyuran alet) kelimesi ve telefon kelimesinin karşılığı olarak, gizlice söylemek, fısıldamak anlamlarına gelen أَسَرَ fiilinden türetilen مِسْرَة kelimelerinin çeşitli sebeplere bağlı olarak kullanımları kabul görmemiştir. Fakat Telefon kelimesinin karşılığı olarak daha sonra türetilen هَاتِف (çağırıcı, seslenen) ve sekreter kelimesinin yerine türetilen أَمِين (genel sekreter : الأمين العام) kelimelerine insanlar aşina olmuş ve halen de kullanımdadırlar. Ayrıca راديو ve تلفون kelimeleri de bir değişikliğe uğramadan kullanıma girmişlerdir.

Arap dil akademisinin yaptığı çalışmalar arasında, bazı kelimelerin anlam karışıklığını önlemek için yapılan düzenlemeler de vardır. Mesela, تقويم kelimesi hem bir eğriliği düzeltmek hem de bir şeye değer vermek anlamlarına gelmekteydi. Değer vermek anlamına gelen kullanımını insanlar تقييم olarak telaffuz ettiği için, Arap dil akademisi Arap dilindeki mevcut benzer başka uygulamalara da kıyas yaparak, تعييد kelimesinin aslı عَوْد olduğu gibi, تقييم kelimesinin bu şekilde kullanılmasına onay vermiştir. Kahire Arap Dil Akademisine bağlı olarak çalışan yirmi yedi adet komisyon vardır. Bu komisyonların üyelerinin birçoğu doktorlar, biyologlar, mühendisler ve matematikçilerden oluşan bilim adamlarıdır. Böylelikle bu alanlarda ortaya çıkan yeni yabancı terimlerin Arapça karşılığının bu branşlarda uzman olan bilim adamları tarafından en doğru ve kullanıma en uygun bir şekilde türetilmesi hedeflenmiştir.

Arap dil akademilerin karşılaştığı en büyük problemlerden biri özellikle yeni bir kelime türetmede birliğin sağlanamamasıdır. Basit bir misal verecek olursak cep telefonunun Arapça karşılıklarına bakmak yeterli olacaktır: (مَحْمُول: taşınır), (جَوَال: gezici), (نَقَّال: seyyar), (خَلَوِي: hücresel/cellular phone). Bu karışıklığın önüne geçebilmek ve bu kavram kargaşasından kurtulmak için ortak komisyonların kurulup birlikte hareket edilmesi gerekmektedir.

Arap dil akademilerinin yapmış olduğu araştırma ve çalışmaları insanlarla buluşturamamak aksayan en önemli taraftır. Bunu telafi edecek projenin en önemli ayağını şüphesiz medya oluşturmaktadır. Bir nevi bilinçlendirme hareketi olarak sayılabilecek bu çalışmanın netice verebilmesi için de medya *fushâ*ya şimdi olduğundan daha çok yer vermeli ve medyanın dili tamamen *fushâ* olmalıdır. *Fushâ* bundan asla aciz değildir. el-Fârâbi, İbn-i Sina, İbnü'n-Nefis, Hasan İbnü'l Heysem, İbn-i Rüşd ve er-Râzi gibi onlarca âlim yüzyıllar boyunca, tıp, anatomi, matematik, uzay, biyoloji ve daha birçok bilim alanında yazmış oldukları eserlerle Arap dilinin gücünü ve etki alanının ne kadar geniş olduğunu ortaya koymuşlardır. Mısırlı şair Hafız İbrahim meşhur beyitlerinde Kur'ân'ın dilinin, yani *fushânın* bundan aciz olmadığını şöyle ortaya koymuştur:

وَسِعَتْ كِتَابَ اللَّهِ لَفْظًا وَغَايَةً وَمَا ضِيقَتْ عَنْ آيٍ بِهِ وَعِظَاتٍ
فَكَيْفَ أَضِيقُ الْيَوْمَ عَنْ وَصْفِ آلَةٍ وَتَنْسِيقِ أَسْمَاءٍ لِمُخْتَرَعَاتِ
أَنَا الْبَحْرُ فِي أَحْشَائِهِ الدُّرُ كَامِنٌ فَهَلْ سَأَلُوا الْغَوَاصَ عَنْ صَدَفَاتِي

“Allah’ın kitabı, bize Arapçanın hiçbir şeyden aciz olmadığını söylüyor. Bunun delili ise Hz. Allah’ın bütün hüküm ve kanunlarını mesellerle, kıssalarla ve delilleriyle muhataplarını aciz bırakıcı bir şekilde anlatmasıdır. Nasıl olur da Allah’ın kelamını istiap edebilen Arapça, Kur’ân’ın ifade ettiği mana ve lafızlar ile kıyaslandığında son derece sönük kalan Allah’ın yarattıklarının yapageldiği, ortaya koyduğu birtakım buluşları ve yenilikleri anlatmaktan aciz olur? Ben derinliklerinde incilerin gizli olduğu bir denizim. Dalgıca deniz kabuklarından sorulur mu hiç?” Şair, son beyitte ise Arap dilini konuşturarak onu engin bir denize benzetiyor ve derinliklerinde saklı nice değerli inciler olduğunu ve onları bulup çıkarmaya teşvik ediyor.

Dil canlı bir varlıktır. Bu özelliği sebebiyle, yaşayabilmesi için hareket kabiliyetine sahip olup sürekli gelişmesi gerekmektedir. Durgun bir ortamdaki dil bir müddet sonra durağanlaşır, diğer dillerin etkisine girerek değişime uğrar. Yerel lehçelerle ve yabancı dillerdeki kelimelerle aşırı beslenen dil bir müddet sonra zehirlenir ve ölür. Dilin gelişmesini sağlayacak uygun gıdalardan biri de tercüme hareketleridir. Özellikle bilim, teknik ve edebiyat alanındaki eserlerin Arapçaya

çevrilmesi Arapçanın zenginleşmesi açısından önemlidir. Dilin, yapılacak bu tercüme çalışmalarından olumsuz etkilenmemesi ve yabancı dillerin boyunduruğunda kalmaması için yabancı terimlerin Arapçalaştırılması, yani dil gümrüğüne tabi tutularak dilin kurallarına uygun bir şekilde türetilmesi son derece önemlidir. Bu yapılırken dil birliğinin sağlanmasına dikkat edilmeli, türetilen kelimeler bir sözcük bankasında toplanarak değerlendirmeye alınmalıdır. Mısır’da farklı, Suriye’de farklı, Katar’da farklı şekillerde türetilmemelidir.

Dolayısıyla, *fushâ* bir takım yenilikler ve ilavelerle gelişimini sağlamak zorundadır. İki veya daha fazla kelimedenden bir kelime meydana getirmek suretiyle oluşturulan kelimelerin çoğalması dilin sürekli gelişim gösterdiğinin bir işaretidir. Bu işleme *Naht* (نَحْت), bu şekilde elde edilen kelimelere *Menhût* (مَنْحُوت) kelimeler denir. Mesela, حَسْبَلَهُ (الله : سُبْحَانَ الله) Allah’ı tenzih ederim), مَشْنُئَةً (الله : مَا شَاءَ الله) Allah dilerse), أَدَامَ اللهُ عِزَّكَ (الله : أَدَامَ اللهُ عِزَّكَ) size selam olsun), سَمِعَلَهُ (الله : سَمِعَلَهُ) Allah bana yeter), الْحَمْدُ لِلَّهِ (الله : الْحَمْدُ لِلَّهِ) Allah ömrünü uzun etsin), طَلَبَهُ (الله : طَلَبَهُ) Allah izzetini daim etsin), صَلَّوْهُ (الله : صَلَّوْهُ) Allah’ın selamı onun üzerine olsun), بِسْمَلَهُ (الله : بِسْمَلَهُ) Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla), فَذَلِكَ كَذَا (الله : فَذَلِكَ كَذَا) işte şöyle böyle), جُعِلْتُ فِدَاكَ (الله : جُعِلْتُ فِدَاكَ) sana kurban olayım), لا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ (الله : لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ) Allah’tan başka ilah yoktur), حِيعَلَهُ (الله : حِيعَلَهُ) Güç ve kuvvet, ancak yüce ve büyük olan Allahtandır), حِيَّ عَلَى الصَّلَاةِ (الله : حِيَّ عَلَى الصَّلَاةِ) gibi.

Menhût kelimelere ihtiyaç duyulmasının sebebi dilde kolaylık murat edilmesidir. Örnek olarak “Bismillâhirrahmanirrahim dedikten sonra” demek yerine “besmeleden sonra” ifadesini kullanmak şüphesiz ki dile daha kolay gelmektedir. Günümüzde de *naht* yapılarak türetilmiş yeni kelimelere de sıkça rastlanmaktadır: عَشْرُ (عَشْرُ : قَبْلُ التَّارِيخِ) tarih öncesi), عَشْرُ (عَشْرُ : زَمَانٌ وَمَكَانٌ) zaman ve mekân), عَشْرُ (عَشْرُ : on gram), عَشْرُ (عَشْرُ : on metre), عَشْرُ (عَشْرُ : on litre), كَهْرَاطِيسِيَّة (كَهْرَاطِيسِيَّة : manyetik elektrik), صَلَّكَ (صَلَّكَ : ameliyatla böbreği aldı) *Menhût* kelimeler dili zenginleştirecek mahiyette olmalı, gelişigüzel uydurulup dile zarar verecek bir yapıda olmamalıdır. Arap dilinin öz mukavemetini ve verimliliğini sağlayan dinamiklerinden biri de *iştikâk*’dır. Bu sayede bir kökten onlarca kelime

türetmek mümkündür. علم kökünden meydana gelen عَلَّمَ، عَلَّمَ، عَلَّمَ، عَلَّمَ، عَلَّمَ، عَلَّمَ، عَلَّمَ، عَلَّمَ، عَلَّمَ، عَلَّمَ kelimeleri gibi.

Dili geliştirmek için yapılan bir diğer uygulama ise yabancı bir kelimenin aslı üzere bırakılarak ifade etmede kendisine en yakın olan Arapça harflerle yazılması demek olan *tarib*dir, تلفون kelimesi gibi. Tercüme ise yabancı bir kelimenin mefhumunun tam olarak bir dilden başka bir dile aktarılması demektir. Telefon kelimesinin karşılığı olan هاتف ve atom kelimesini karşılığı olan ذرّة kelimeleri gibi.

Fushânın çatı dil olabilmesi ve *âmmicenin fushâya* yaklaşabilmesi için öncelikle harf birliğinin tesis edilmesi gerekir. Mesela ج harfi, Mısır'da Kahire *cim*'i diye ifade edilen “gîm” olarak veya *kâf-ı Fârisî* şeklinde telaffuz edilmektedir. Körfez ülkelerinde peltek ذ، ث ve ظ harflerinin telaffuzunda son derece yaygın hatalar yapılmaktadır. Yine bu harflerin telaffuzu hiçbir bölgede peltek olarak yapılmamaktadır. Ayrıca Sudan'da غ harfi ق، ق harfi ise غ olarak telaffuz edilmektedir. Mesela Sudanlılar، عبد القدير yerine عبد القدير derler. Yine aynı şekilde “o çok zengindir” demek istediklerinde bunu “هو أغني” olarak değil de ‘eğri burunlu’ manasına gelen “هو أقني” şeklinde söylerler. Bu çarpıklık Kur’ân ayetlerinde dahi görülmektedir. Mesela إنا أنزلناه في ليلة القدر kelimesi الغدر şeklinde telaffuz ederler.

Bir de *âmmice* meselesi vardır. *Âmmicenin* dile daha kolay gelmesi ve kurallar bütününe gerek duymaması, *fushânın* yerini alması için yeterli bir gerekçe değildir. Bunun gerçekleşmesi durumunda Kur’ân’ın, Hadislerin ve tarihî ve kültürel eserlerin anlaşılabilmesi tehlikesi doğacaktır. Kaldı ki, bir ülkede konuşulan *âmmiceler* arasında da derin farklar vardır. Mesela, Mısır’ın *el-Vechü l-Bahrî* (الوجه البحري), *el-Cevvânî* (الجواني), *Kinâ* (قنا) ve *Asvân* (أسوان) bölgelerinde yaşayanlar kendi lehçeleriyle konuştuklarında neredeyse birbirlerini anlamayacak durumdadırlar. Bir ülkede bu derece farklılık gösteren *âmmicelerin* egemen dil olması birleştirici olmaktan ziyade Arap ulusları arasındaki uçurumu daha da artıracak ve kopmalara neden olacaktır. *Âmmicenin* bu derece yaygınlaşmasında başı çeken en önemli amil, televizyon ve radyo olmuştur. Halkın eğitim gördüğü okul mesabesinde olan medyanın daha fazla sorumluluk alması lazımdır. Dergi ve

gazetelerin yazı dilinin büyük oranda *fushâ* olması hasebiyle denilebilir ki yazılı medya, *fushânın* menfaatlerine uygun bir gidişata sahiptir. İnsanlar *fushâ* olarak basılan gazete ve dergileri rahatlıkla okuyup anlayabilmektedir. Medyanın rolü bağlamında ifade etmek gerekirse, “açıl susam açıl” (إِفْتَحْ يَا سَمْسِمِ) isimli, dili tamamen *fushâ* olan, dilcilerin, edebiyatçıların, eğitimcilerin, akademisyenlerin ve psikoterapistlerin de katkılarıyla çekilen ve uzun yıllar yayınlanan bu eğitsel program çocuklar tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Eğitimciler ile medya arasında yaklaşık yirmi sene devam eden bu işbirliği esnasında Arap eğitim dairesi (مَكْتَبُ التَّرْبِيَةِ الْعَرَبِيَّةِ) körfes Arap ülkelerinde, “eğitimciler medya mensuplarından ne istiyor?” (ماذا يريدُ) başlıklı sempozyumlar düzenlemiş ve daha sonra bunlar ciltler halinde yayınlanmıştır. Bizler de şu an “dilciler medya mensuplarından ne istiyor?” (ماذا يريدُ اللُّغَوِيُّونَ مِنَ الْإِعْلَامِيِّينَ؟) başlıklı sempozyumların düzenlenmesine ihtiyaç duymaktayız.

TV Programı 8 (28 Nisan 2004)

ARAP DİLİ ve MİLLETİN BİRLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ وَآثَرُهَا عَلَى وَحْدَةِ الْأُمَّةِ

Program adı	Bilâ Hudûd (بِلَا حُدُود)
Bölüm adı	el-Lügatü'l-'Arabiyyetü ve Eseruhâ 'alâ Vahdeti'l-Ümmeti
Sunucu	Ahmed Mansur
Katılımcılar	Nâsiruddîn el-Esed (Ürdün Eski Milli Eğitim Bakanı), Fidâ el-Cündî, BAE
https://www.aljazeera.net/programs/withoutbounds/2004/10/3/-اللغة-العربية-وآثرها-على-وحدة-الامة	

AHMED MANSUR (sunucu): Çin üniversitelerindeki bütün bilimsel derslerde eğitim dili Çince'dir. Almanya, İngiltere veya ABD'de piyasaya çıkan bilimsel bir kitap veya araştırma yazısı süratle Çinceye tercüme edilir ve ondan sonra kullanıma sokulur. Gelişmiş ülkeler kendi dilleriyle gurur duyarken, Araplar kendi dillerini zayıf ve bilimi karşılamaktan uzak bir dil olarak suçlamaktadır. Ellili yıllardan beri

gösterilen film ve dizilerde Arap dili öğretmenleri sıksa, cılız ve kendileriyle alay edilen kişiler olarak gösterilmekte ve bu görüntü çocukların zihinlerinde yer etmektedir. Bu filmlerde, bazı Arap ülkelerinde kullanılan, ahmak anlamına gelen يا فقي ifadeyi ile Arapça öğretmenlerine seslenilmesi de yapılan Arap dili karşıtlığını ortaya koymaktadır.

Kur'ân'ın *fushâ* üzerindeki etkisi görmezden gelinemez. Lübnanlı kadın yazar Mey Ziyâde'nin lisanını kuvvetlendirmek için, kendisi Hristiyan olmasına rağmen Kur'ân okuduğu bilinmektedir. Corcî Zeydân'ı ziyaret edenler, onu evinde Kur'ân okurken bulduklarını söylerler. Yine bazı Hristiyanların da Arapçalarını güçlendirmek için sık sık Kur'ân'a müracaat ettikleri bir gerçektir. Bir Hristiyan olan Mekrem Abîd ise şöyle diyor: “ben dinen Hristiyanım, ancak dil ve kültür cihetinden Müslümanım”.

NÂSIRU'D-DÎN el-ESED (konuk): Arap dili, Osmanlı devletinin son dönemlerinde ciddi manada zayıflatma politikalarına maruz kaldı. Turancılığın hüküm sürmesiyle birlikte İttihat ve Terakki Partisi bütün Osmanlı vilayetlerini Türkleştirme (تثريك), Arap unsurları ve Arap dilini yok etme uğraşı içerisinde oldu. İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesiyle birlikte ise Mısır'da Arap dilini kültürel ve fikri noktalardan uzaklaştırma faaliyetleri başladı. Sonra Ezher üniversitesi tecrit edildi. Ardından İngiliz okullarını model alan modern okullar inşa ettiler. Ezher üniversitesinden din bilimleri dâhil bütün bilimler uzaklaştırıldı ve bu süreçte Arap dili önemli güç kaybına uğradı. O dönemde Arap diline açıkça yapılan bu saldırılar, insanlardaki kendi dillerini korumaya karşı var olan direnme içgüdüsünü harekete geçirdi. Günümüzdeki Arap dili düşmanlığı aleni olarak yapılmadığı ve Arap dili karşıtları kendi içimizden kişiler olduğu için insanlar da bir gevşeme meydana geldi. Sömürgeci, işgalci ve şarkiyatçılar çekip giderken kendi yetiştirdikleri yerli öğrenciler bu görevi sahiplendiler ve günümüzde de çalışmalarını sürdürmektedirler.

Onların bu çalışmalarının bir sonucu olarak, Arap dili mesnetsiz bir şekilde, ölü dil (لغة ميتة) ve yok olmuş dil (لغة مُنْذَرَة) ifadelerine ve çağa ayak uydurmaktan ve bilimin gerekliliklerini karşılamaktan aciz olduğu suçlamalarına maruz kalmaktadır.

Arap dili, ilkokul birinci sınıftan lise son sınıfa kadar okullardaki eğitimde muhasara altındadır. *Fushâ* eğitimi sadece Arap dili derslerinde verilmekte olup diğer bütün derslerde egemen olan dil *âmmice*dir. Çünkü öğretmenlerin çoğu doğru bir *fushâ* konuşamamakta, fikirlerini ve duygularını akıcı bir *fushâ* ile aktaramamaktadır. Asıl büyük felaket ise, Arap dili derslerinde öğretmenlerin lisanı sık sık günlük hayatta konuştukları *âmmice*ye kaymakta ve bir müddet sonra Arap dili derslerini tamamen *âmmice* ile anlatmaktadırlar.

Bizde bir öğrenci veya bir vatandaş *fushâyı*, haber bültenleri hariç medya organlarında, okulda, evde ve de sokakta neredeyse hiç duymamaktadır. İşitmediği, ünsiyet kurmadığı ve tatmadığı bir şeyi insanın sevmesi ve ona yakınlık göstermesi beklenemez. Düşünün ki okuldaki öğretmeninden dahi *fushâ* işitmiyor. Dolayısıyla en büyük eksiklik olarak bu öne çıkmaktadır. Buradan hareketle çözüm için atılacak ilk adım olarak, *fushâ* insanlara işittirilmeli, insanlar *fushâ* ile tanışmalıdır. Bazı televizyon kanallarında yayınlanan, dili *fushâ* olan çizgi filmler çocukların üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çocuk izlediği bazı karakterlerin konuşmalarını evin içerisinde defalarca tekrar etmekle *fushâ* ifadeler kendisinde kalıcı bir hale gelmektedir.

Dil ve kimlik asla birbirinden ayrılmaz. Dil, bir milletin kimliğidir. Dil, bir milletin değerlerinin, kültürünün, kazanımlarının ve bilgilerinin yetiştiricisidir. Dil, mücerret harfler ve sesler değildir. Dil, bizatihi düşüncenin kendisidir. Biz eşyayı ancak dil aracılığıyla tasavvur edebiliriz. Eğer bir şeyin ismi yoksa onu tasavvur edemeyiz. Mesela şeytan dediğimizde, eğer şeytan kelimesiyle isimlendirilmemiş olsaydı onu hayal edemezdik. Hatta ressamalar şeytan isminden yardım alarak onu hayallerinde canlandırmak suretiyle resmetmektedirler. Ancak his ile bilinebilen varlıklar muhakkak bir lafızla ifade edilmeli ki kişi bu sayede onu tasavvur edebilsin. Dolayısıyla bir milletin fikri olan dil, aynı zamanda o milletin kültürü, kimliği ve kişiliğidir. Dilini bilmeyen, kendini ve milletini bilmiyor ve tanımıyor demektir. Kendi dilini hakir görerek yabancı dillere meyleden kimse ne kadar çok yabancı dil konuşursa konuşsun onun lisanı yoktur. O duygusal ve fikri açıdan lisansız demektir.

Birleşik Arap Emirliklerinde küçük bir emirlik olan eş-Şârika'nın prensi Sultan b. Muhammed el-Kâsımî, 1999 senesinde Arapçanın korunmasına yönelik bir takım kanunlar çıkartmış ve Arapçayı Koruma Derneği (جمعية حماية اللغة العربية) adında bir dernek kurdurmuştur. Çıkarılan kanunlar şunları kapsamaktadır:

- 1- Çocukların kalplerine Arapça sevgisini yerleştirmek ve Arapça ile gurur duymalarını sağlamak.
- 2- Kamu ve özel kuruluşları Arapça kullanmaları yönünde teşvik etmek ve kurumlar arası her türlü yazışmanın *fushâ* olmasını sağlamak.
- 3- Ana dili Arapça olanlara ve olmayanlara yönelik Arapça eğitiminin kolaylaştırılması çalışmalarının yapılması.
- 4- Arapçanın kalkındırılması için Şârika emirliğinin dört bir tarafında konferansların, forumların ve seminerlerin düzenlenmesi.
- 5- Arapçanın ehemmiyetini anlatmak için radyo ve televizyon programlarının hazırlanması.

FİDÂ el-CÜNDÎ (telefon konuğu): Ben Arapçanın geleceğiyle ilgili iyimser bir tablo çizmek istiyorum. Birinci olarak, Suriye'deki üniversitelerde 1920'den beri bütün tıp ve bilimsel dersler *fushâ* olarak verilmektedir. Bunun bir sonucu olarak, şu an bütün bilimsel alanlarda devasa bir Arapça bilimsel terimler hazinesi bulunmaktadır. Demek ki bilimsel derslerin Arapça işlenmesinin önündeki engel Arap dili değildir. İkinci olarak ise, Fas'tan Dubai'ye kadar bütün Arap ülkelerinde gazete ve dergilerin dili *fushâ*dır. Üçüncüsü ise, uydudan yayın yapan onlarca Arap kanalının *fushâ* üzerindeki olumsuzlukları sık sık dile getirilse de iyi ve sevindirici yönleri de yok değil. Basit, akıcı bir *fushâ* ile yayınlanan çizgi filmlerin çocuklar üzerinde olumlu etkilerini görmekteyiz. Benim kendi çocuklarım henüz küçük yaşta olmalarına rağmen bu çizgi filmler sayesinde *fushâ* konuşmaya başladılar.

TV Programı 9 (9 Nisan 2005)

DİLLER SAVAŞI.. ORTADOĞU'DA DİL ve ÇATIŞMA

حَرْبُ اللُّغَاتِ.. اللُّغَةُ وَالصَّرَاعُ فِي الشَّرْقِ الْأَوْسَطِ

Program adı	el-Kitâbü Hayru Celîsin (الكتابُ خيرٌ جليس)
Bölüm adı	Harbü'l-Lügât..el-Lugatü ve's-Sırâ'u fî Ş-Şarki'l-Evseti
Sunucu	Halid el-Hurûb
Katılımcılar	Yasir Süleyman (Edinburgh Üniversitesi Arap ve İslam Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Başkanı), Rağîd es-Sulh (Arap Meseleleri Hakkında Araştırmacı-Yazar, Lübnan)
https://www.aljazeera.net/programs/a-book-is-the-best-companion/2005/4/12/ -حرب اللغات-اللغة-والصراع-في-الشرق-الأوسط	

Bu programda, konuklardan Yasir Süleyman'ın İngilizce olarak telif ettiği *Language and Conflict in the Middle East* (Ortadoğu'da Dil ve Çatışma) isimli eserin içeriği üzerine konuşulmaktadır.

HÂLİD el-HURÛB (sunucu): “Arap dili sadece bir iletişim dili mi yoksa bundan çok daha fazlası mı?” ve “Arapçanın çatışma ortamında oynadığı rol ile barış ortamında oynadığı rol farklı mıdır?”. Arap dili harici ve dâhili kültürel çatışmanın tam merkezinde yer almaktadır. Filistin örneğine bakıldığında oradaki bazı bölgelerde Araplarla Yahudilerin iç içe yaşaması nedeniyle İbranice ile olan mücadelesinde Arap dilinin dilsel temizlik (تطهير لغوي) girişimine maruz kaldığı görülmektedir. Diğer Arap ülkelerinde ise Arap diline karşı girilen dilsel temizliğin sadece metot değiştirdiği, fakat aynı hedefin amaçlandığı görülmektedir.

Arap ülkelerinde insanların yabancı dilleri yaygın bir şekilde kullanmaya meyletmesinin bir sebebi de yabancı dilin kişiye psikolojik bir güç sağladığı algısıdır. Toplum nezdinde, konuşan ile dinleyen arasındaki güç dengesinin yabancı bir dili konuşan kimse lehine değiştiği düşünülmektedir.

YASİR SÜLEYMAN (konuk): *Fushâ*, dilsel karışım sorununa (قضية المزج اللغوي) maruz kalmaktadır. Başta İngilizce ve Fransızca olmak üzere yabancı dillerdeki birçok kelimenin *fushâ*ya girmesi bu sorunun bir cenahını oluşturmaktadır. Aslında

fushânın zayıf ve birçok kusuru olduğu şayiaları ile yabancı diller Arap toplumuna dayatılmaktadır. Gerçekte ise kusur dilde değil, dili kullananlardadır. Filistin’de ‘*fushânın* mezci’ sorunu İbraniceyle, körfez ülkelerinde ise orada çalışan Asyalı işçilerin artış göstermesi sebebiyle başta Hintçe olmak üzere diğer Asya dilleri arasında yaşanmakta ve giderek artış göstermektedir. O derece ki son dönemlerde en çok şikâyet edilen hususlardan biri körfez ülkelerindeki Arapçanın artık anlaşılmayacak derecede gerilemiş olmasıdır. Yabancı dillerden alıntılanarak son derece yaygın bir şekilde kullanılan yabancı kelimelerin insanlar tarafından çokça kullanılması çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. En dikkat çekici analiz ise Araplardaki aşağılık duygusunu bastırmak için böyle bir konuşma tarzını benimsedikleri şeklindedir. Bu durum kimilerince ‘dilsel makyaj/Süslenme’ (التَّبَرُّجُ اللُّغَوِي) ve ‘dilsel zehirlenme’ (التَّسَمُّمُ اللُّغَوِي) olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca, konuşan iki taraftan biri, konuştuğu dilin gücü sayesinde, mesela İngilizceyi kullanarak muhatabına karşı psikolojik bir üstünlük kurmayı amaçlayabilir. Arap dilinde yeniliği savunanların çoğunun fikirlerine bakıldığında, bir müddet sonra düşüncelerindeki aşırılık sebebiyle Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesi talebinde bulundukları görülecektir.

Öte yandan *fushânın âmmice* ile olan dâhili mücadelesi de devam etmektedir. Bu sorunun çıkışı 19. Yüzyıla kadar dayanmaktadır. Sebebi ise kesinlikle Arap dilini ıslah etmek değil, tam aksine *fushâyı* zayıflatmaktır. Dolayısıyla siyasi ve iktisadi olarak egemenlik kurmak fikri asıl sebeplerden biridir.

Belli ideolojileri içerisinde barındıran dil, onların taşıyıcılığını da yapmaktadır. Yahudilerin haksız yere ve zorla ele geçirdiği toprakları ifade için ‘yurt edinilen, yerleşilen’ anlamlarına gelen مُسْتَوْطَنَات terimi kullanılır. Bu ifadeyi doğru bulmayan doğu radyoları ise bunun yerine ‘zorla alınan, gasp edilen’ anlamlarına gelen مُغْتَصَبَات ifadesini tercih eder.

RAĞÎD es-SULH (konuk): Arap dili hakkında dilde reform isteyen yenilikçiler (مُحَدِّثُونَ) ile klasik sistemden vazgeçmeyen (مُدَافِعُونَ) savunucular arasında uzun soluklu bir mücadele vardır. Bununla beraber meşhur edip ve şair Cibrân Halil

Cibrân (جِبْرَان خَلِيل جبران) (1883-1931) örneğinde olduğu gibi kişi, aynı zamanda yenilikçi ve klasik metodu savunan bir düşünce içerisinde de bulunabilir.

Yazar, *âmmicelerin* bölgeden bölgeye birçok farklılık gösterdiği gerçeğini kitabında Domates kelimesinin telaffuz edilişi ile izah etmeye çalışmıştır. Domates kelimesinin telaffuzu birçok insanın yakalanmasına yol açmış ve hayatına mal olmuştur. Şöyle ki: Filistinliler bu kelimeyi بَنْدُورَ diye, Lübnanlılar ise بَنْدُورَة şeklinde telaffuz etmektedirler. İsrail askerleri kontrol noktalarından yapılan geçişler esnasında bu kelimenin söylenmesini talep eder, eğer telaffuz بَنْدُورَة şeklinde ise o kişinin Filistinli olduğu anlaşılırdı.

TV Programı 10 (5 Ekim 2006)

DİL ve MEDYA

اللُّغَةُ وَالْإِعْلَامُ

Program adı	Kevâlîs (كُوَالِيس)
Bölüm adı	el-Lugatü ve'l-İ'lâm
Sunucu	Feyruz Zeyyânî (فَيْرُوز زَيَّانِي)
Katılımcılar	Nureddin Mîlâlî (Araştırmacı, Westmont Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Londra), Hüseyin İsmail (Es-Sîn el-Yevm Dergisi Editör Yardımcısı, Pekin, Çin), Ahmed Berakât (el-Cezîre Muhabiri, İslâmâbâd)
https://www.aljazeera.net/programs/behindthescenes/2006/10/9/اللغة-والإعلام	

FEYRUZ ZEYYÂNÎ (sunucu): Sindice, Peştuca, Pencapça ve Beluçça gibi dilsel bir zenginliğe sahip olan Pakistan'daki bu çeşitlilik ülkenin resmi dili olan Urduca ile birlikte medya araçlarında aynı oranda temsil edilmektedir.

AHMET BERAKÂT (muhabir): Bir ülkenin resmi dilinin yanında etnik grupların dillerinin de uydu kanallarıyla halka ulaşmasının etnik eğilimleri derinleştireceği

endişesi olsa da bu kanalların faydaları zararlarından çok daha fazladır. Bu kanallar etnik toplulukların adet ve geleneklerini sağlamlaştırıp daha köklü hale getirirken kültürel değerleri de korumaktadır. Mesela, 1947'ye kadar bir arada yaşayan Pencap halkı bu tarihten sonra Hindistan ve Pakistan arasında bölüşülerek birbirlerinden ayrıldılar. Dolayısıyla sahip oldukları ortak kültür, adet ve geleneklerin parçalanmaması, milli kimliklerinin muhafaza edilebilmesi, yakınlaşma ve etkileşimlerinin sürdürülebilmesi, dillerindeki canlılığın sürmesine bağlıdır. Bu bağlamda, Pencapça yayın yapan kanallar önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bu kanalların Hindistan'ın nüfuzunu artırabileceği, Pakistan üzerinde gelecekte birtakım oyunlar oynayabileceği varsayımı da bazılarını endişeye sevk etmektedir. Ayrıca Pakistan, Afganistan ve İran üçgeninde yaşayan Peştun ve Belûçi kabileleri üzerinde etnik eğilimlerin baskın gelebileceği ihtimali bu kanalların yayınları ile ilgili bir çekince meydana getirmektedir. Etnik topluluklara yönelik yayın yapan bu kanalların sayısında meydana gelen artış, siyasilerin endişelerini son yıllarda iyice arttırmaktadır. Çünkü bu kanalların, iki binli yılların hemen başında aktif olarak faaliyetlerine başlayan Pakistan ve İran'daki Belûşistan bölgelerinin bağımsızlığını hedefleyen Belûşistan Kurtuluş Ordusu (جيش تحرير بلوچستان) gibi hareketlerin güçlenmesinde rol oynadığı ileri sürülmektedir. Bu sebeple, azınlık dillerinde yayın yapan tv kanalları iki tarafı keskin kılıç gibi görülmekte olup, bir yönüyle dilleri, kültürleri ve gelenekleri korumakta, bir diğer yönüyle ise amacından sapması halinde etnik çatışmaların fitilini ateşleyebileceği için bir halkın mahvolmasına sebebiyet verebilir.

HÜSEYİN İSMAİL (konuk): Çin'de azınlık toplulukların adedi, Han ulusu (قومية هان) ile beraber elli altı tanedir. Azınlıklar nüfusun yüzde beşini oluşturmaktadır. Nüfusun yüzde 95'i ise Han ulusundan olan Çinlilerden oluşmaktadır. Bu azınlıkların kendi teknik imkânlarına bağlı olarak dillerini yaşatabilecekleri uydu kanalları bulunmaktadır. Çin devleti, aralarında Uygurcanın da olduğu bu elli beş azınlık toplumunun kendi dillerinde gazete ve dergi çıkarmalarını desteklemektedir. Çin'in ana dili olan *Mandarin* Çincesi de birçok dildikten oluşmuş ve devletin izlediği dil birliği siyaseti ile bir potada eritilerek şimdiki modern haline gelmiştir.

AHMED MÎLÂLÎ (konuk): Batılı siyasilerin ve batı medyasının Arap diline olan ilgisinin ve Avrupa ülkelerinde *fushâ* yayın yapan *BBC Arabic* ve *Deutsche Welle Arabic* gibi uydu kanallarının artışının iki sebebi vardır. Birincisi, yapılan *âmmice* yayınların aksine *fushâ* yayınların bütün Arap toplumlarını muhatap alması ve onları etkilemesi, ikincisi ise bazı batılı devletlerin Arap ülkelerinin kamuoyunu ve dış siyasetini etkileme amacı gütmesidir. Fakat bu noktada onlara karşı mücadele eden ve *fushâ* yayın yapan başka Arap TV kanalları da vardır. Mesela, el-Cezire kanalı, Filistin meselesi, Irak savaşı, Afganistan savaşı gibi Müslümanların karşı karşıya oldukları sorunlarla ilgili yapmış oldukları haberlerle, her fırsatta tarafsız yayın yaptıklarını iddia eden ve bununla övünen fakat tamamen aleyhte bir yayın politikası güden batı medyasının, tabiri caizse altındaki halıyı çekerek oyunlarını boşa çıkarmıştır. *el-Hurra* ve *Sawa* kanalının ve radyosunun kurulmasının sebebi de Irak savaşı yayınlarında el-Cezire televizyonunun oluşturduğu meydan okumaya karşı koymaktır. Öte yandan, batı ülkeleri tarafından finanse edilen ve hedef kitlesi Araplar olan yabancı kanalların, ancak *fushâ* yayınlarla Arap toplumlarına ulaşabileceklerini fark etmeleri ve bu yayınları gerekli görmeleri *fushânın* güç kazandığının ve etkisinin arttığına bir işarettir.

TV Programı 11 (25 Şubat 2007)

ARAP DİLİNİN GELECEĞİ ve SORUNLARI

مُسْتَقْبَلُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَتَحْدِيَّاتُهَا

Program adı	eş-Şerî'atü ve'l-Hayâtü (الشريعة والحياة)
Bölüm adı	Müstakbelü'l-Lügati'l-'Arabiyyeti ve Tahaddiyâtühâ
Sunucu	Abdüssamed Nasır
Katılımcılar	Yusuf el-Kardâvî (Dünya Müslüman Âlimler Birliği Başkanı)
https://www.aljazeera.net/programs/religionandlife/2007/2/28/مستقبل-اللغة-العربية-وتحدياتها	

ABDUSSAMED NÂSIR (sunucu): Avrupa'nın birçok ülkesi, başta Fransa ve Almanya olmak üzere ticari tabelaların ve ilanların, ana dilin dışında başka bir dille yazılmasını yasaklıyor. Yakın dönemde Fransa başkanı, gittiği bir ülkede

Fransızcanın dışında başka bir dil konuştuğu için bir devlet bakanını azarlamıştır. Arap ülkelerinde ise bunun aksi yaşanmaktadır. Bir devlet adamı yabancı bir ülkeye gittiğinde başka bir dili ne derece mükemmel konuşabildiğini gösterebilmek için fırsat gözetmektedir.

Bir zamanlar bilim ve uygarlık dili olan Arapça, başka dillere birçok kelime vermiş, onları etkilemiş ve uzunca bir süre dünyayı aydınlatmıştır.

YUSUF el-KARADÂVÎ (konuk): *Fushâ*, Kur’ân’ın, Hadislerin ve Müslümanların ortak ibadet dili ve İslam kültürünün dili olması hasebiyle güçlü ve muazzam bir dildir. *Fushâ* ayrıca tefsir, hadis ve fıkıh gibi şer’i ilimlerden istinbât edebilmek için bir alet ilmidir. Bu meyanda sarf, nahiv ve belagat gibi *Arabî* ilimlere vesile olmuştur. Hz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş’arî’ye yazdığı mektubunda şöyle diyor: “sünnette ve Arapça’da *tefakkuh* ediniz, derin bir anlayış sahibi olunuz. Kur’ân’ı da Arap dili kurallarına uygun okuyunuz, Çünkü o, Arapçadır.” (*تَفَقَّهُوا فِي السُّنَّةِ وَتَفَقَّهُوا فِي*) (العربية وأَعْرَبُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ عَرَبِيٌّ) başka bir sözünde ise şöyle diyor: “Arapçayı öğreniniz. Zira o, sizin dininizden bir cüzdür.” (*تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا مِنْ دِينِكُمْ*) Bu da gösteriyor ki, Arapça İslam’ın ve de Müslümanların nişanı, parolası ve asla ayrılmayan bir parçasıdır. Hadis, tefsir, fıkıh gibi birçok şer’i alanda büyük bilgi sahibi olan bir Müslüman, Arap lisanında fevkalade ehil ve mahir olmadıkça ve derinleşmedikçe kesinlikle içtihat ehli olamaz. Kur’ân-ı Kerim baki oldukça *fushâ* da sonsuza kadar varlığını sürdürecektir. Bunun teminat altında olduğunu yüce Allah şu şekilde bildirmektedir: “Şüphesiz o Kur’ân’ı biz indirdik, onun koruyucusu da elbette biziz” (*إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ*) Hicr (15):9. Hz. Allah sebepler ve vasıtalar yaratarak yüce kitabını korumaktadır. Bu, gökten melekler inip Kur’ân’ı koruyacak demek değildir. İnsanların Kur’ân’ı ezberleyerek, hükümlerine tabi olarak ona sahip çıkması en başta gelen vasıtalarından biridir. Dolayısıyla Hz. Allah’ın en yüce ve en son kitabı olan Kur’ân’ın Arapça olarak nazil olması aynı zamanda Arapçayı şereflendirmiş ve adeta Kur’ân’ın varlığı, Arapçanın bekasının bir sigortası olmuştur. Ancak Arap toplumlarının ve devletlerinin *fushâ*ya karşı gerekli ihtimam ve özeni göstermemeleri, *fushâ* aleyhine olan unsurların ortadan kaldırılması veya etkisiz hale getirilmesi hususunda üzerlerine düşen görevleri yerine getirmemeleri sebebiyle *fushânın* güç kaybettiği ve bir takım bozulmalara uğradığı da bir gerçektir. Arapların

zayıflamasına paralel olarak *fushâ* da güç kaybetmiştir. Millet güçlü olursa onların konuştuğu dil de güçlü olur. Şu an yeryüzünde en güçlü dil İngilizcedir. Çünkü ABD'nin dilidir. Amerika'dan önce ise, "topraklarında güneş batmayan imparatorluk" diye isimlendirilen Britanya idi. Araplar zayıflayınca dil de zayıfladı. Fakat Arapların güçlü olduğu tarih dilimlerine bakıldığında, dönemin tıp, anatomi, astronomi, fizik, kimya, matematik gibi bilim dallarında verilen eserler, yapılan telifler tamamen *fushâ* ile olmuştur.

Arap dilini zengin kılan özelliklere bakıldığında, bir kökten birçok farklı kelimenin türetilmesini mümkün kılan *ıştikâk* ve bir şeyi farklı kelimelerle anlatmak demek olan müteradifler Arapçanın hiçbir bilim dalı için hem ifadesel hem de kitabet olarak yetersiz olmadığını ortaya koymaktadır. Mesela kılıç, aslan ve deve için eşanlamlı onlarca kelime var. İnsanın ömrünün her senesi ve sevginin mertebeleri de eşanlamlı birçok kelimeyle ifade edilmektedir. Örnek olarak birkaç kelimeyi ele alalım. *صَمَام*: eğilmeyen kılıç, *الْبَارِقَة*: parıldayan kılıç, *الزَّالِق*: kınından kolayca çıkan kılıç, *السَّادِج*: geniş kılıç, *المفقر*: pürüzsüz olmayıp üzerinde çentik olan kılıç, *السادج*: üzerinde işleme, nakış olmayan kılıç, *مهور*: ince olan kılıç, *الهذام*: son derece keskin olan kılıç, *القرضاب*: kemiği dahi kesebilen kılıç, *الضلع*: eğri olan kılıç, *المنجل*: altın kaplama olan kılıç, *المعضد*: ağaç ve benzeri şeyleri kesmekte kullanılan kılıç, *المِشمل*: elbisenin altına gizlenebilen kılıç.

Deve isimleri: *الإبل*: erkek, dişi, küçük, büyük bütün develeri kapsar, *الناقة*: dişi deve, *الجمال*: erkek deve, *الفحل*: son derece güçlü olan deve, *البيعر*: erkek ve dişi bütün develeri kapsar, *البكرة*: genç dişi deve, *الخلوج*: yavrusu ölen deve, *البدنة*: Mekke'de hac mevsiminde kesilen deve, *الهمل*: çobansız dolaşan deve, *الراحلة*: yük ve binit devesi, *الدلول*: sadece yarışlarda kullanılan deve, *العُشراء*: hamileliğinin üzerinden 10 ay geçmiş olan deve, *القعود*: yük ve binek için kullanılan deve, *العيس*: az kumral olup beyazı çok olan deve, *المسوح*: memesine dokunulduğunda sütü bolca akan deve, *الدَّوسر*: çok iri deve, *البخت*: boyu uzun olan deve, *الظعائن*: üzerinde hevdec olan deve, *الشارف*: yaşlı dişi deve, *الشول*: yedi aylık olan deve, *القوداء*: sırtı ve boynu uzun olan deve, *المِدْفأة*: tüyü çok olan deve, *الوجناء*: çok aşırı kilolu deve.

Develerin yaşlarına göre isimleri: الحُوار: yeni doğan deve, مخلول: altı aylık olan deve, فاصل: sütten kesilip anasından ayrıldığı zaman, yani bir yaşında olan deve, ابن مَخاض: iki yaşında olan deve, ابن لبو: üç yaşında olan deve, الحَقّ: dört yaşında olan deve, الجَذع: beş yaşında olan deve, الثّني: altı yaşında olan deve, الرّباع: yedi yaşında olan deve, السّيس: sekiz yaşında olan deve, البازل: dokuz yaşında olan deve, المخلف: on yaşında olan deve.

Günümüzde Suriye'deki üniversitelerde *fushâ* olarak okutulan tıp bölümleri hariç -ki buralardan son derece seçkin doktorlar yetişmektedir- Arap dünyasındaki üniversitelerde eğitim dili ağırlıklı olarak İngilizce ya da Fransızcadır. Arapların kendi lisanlarına gereken desteği vermediklerinin bir örneği de özellikle Asya ve Afrika'da Arapça eğitim yapan, Arapça eğitimi veren okullara hiçbir şekilde el uzatılmamasıdır. Öğrenci sayısı olarak çok büyük bir potansiyele sahip bu okullar, fiziki şartların, araç gereçlerin ve Arapça öğretmenlerinin yetersizliğinin yanı sıra maddi imkânsızlıklar içerisinde ayakta durmaya çalışırken, diğer taraftan Fransızca konuşulan ülkelerde Frankofon teşkilatının, İngilizce konuşulan ülkelerde İngiliz konseyinin (*British Council*) her anlamda ne kadar aktif oldukları bilinmektedir.

Ürdün Arap Dil Akademisi (مَجْمَع اللغة العربية الأردني) bünyesindeki uzman bilim adamları tarafından başta İngilizce olmak üzere yabancı dillerden Arapçaya tercüme edilen çok sayıdaki temel bilimsel kaynak, bazı Arap ülkelerinde Arapçaya tercüme edilmiş haliyle kaynak olarak kabul görmemektedir. Orijinali olan İngilizce eserler tercih edilmektedir. Bu, Arap toplumunun zayıflığından ve yabancı dillere karşı kendilerini ezilmiş olarak görmelerinden kaynaklanan bir durumdur.

Arap diline karşı ciddi manada tehdit oluşturan fakat çok fazla göz önüne gelmeyen bir husus da şudur: bazı çocuklar küçük yaşlardan itibaren, Filipinler, Hindistan, Bangladeş gibi ülkelere gelip çocuk bakıcılığı yapan mürebbiyeler elinde, onlardan duydukları yabancı lafızları öğrenerek büyüyorlar; okul çağına geldiklerinde de devlet okullarındaki eğitimin ebeveynlerce yeterli görülmemesi sebebiyle yabancı menşeli okullara gönderilmekteler. Bu çocuklar, bir müddet sonra bakıcılarından duydukları yabancı kelimeler, gittikleri okullarda aldıkları yabancı dil ve *âmmice* arasında sıkışıp kalarak dilsel anlamda bocalamaktadırlar. Ayrıca bu

çocuklar, dil sorunundan başka Arap toplumunun ve İslam toplumunun tarihinden mahrum ve geleneklerinden habersiz bir şekilde yetiştirilmektedirler. Bir diğer tehdit ise özellikle Arap Körfez ülkelerinde yabancı işçilerin sayısındaki anormal artışa bağlı olarak, zaten var olan İngilizcenin egemenliği yanında çok sayıda Asya dillerinin konuşulması, kişiye yabancı bir ülkede olduğunu hissettiriyor. Kişi neredeyse havaalanında, otelde ve de çarşıda Arapça konuşan birini bulamayacak hale geliyor. Bu durum akla, İran'da yaşayan Farisî *Buvvân* (بُوَان) topluluğuna uğrayan Mütenebbî'nin şu şiirini getiriyor:

مَغَانِي الشَّعْبِ طَيِّباً فِي الْمَغَانِي بِمَنْزِلَةِ الرَّبِّيعِ مِنَ الزَّمَانِ

وَلَكِنَّ الْفَتَى الْعَرَبِيَّ فِيهَا غَرِيبُ الْوَجْهِ وَالْيَدِ وَاللِّسَانِ

(Uğradığı halkın evleri, ağaçların ve üzüm bağlarının arasında yer aldığı için güzellikte diğer evlerden çok daha güzel. Tıpkı ilkbaharın diğer aylardan daha güzel oluşu gibi. Bir Arap genci olan kendisi de onların arasında hem dış görünüş olarak hem de onlar Arapça konuşmadıkları için garipsenmektedir.)

İslam medeniyetinin Avrupa'da hâkim olduğu dönemlerde Avrupalılar hem Arap dilini öğrenmek, hem de Arapça yazılmış kitaplardan ilim tahsilinde bulunmak için akın akın Endülüs'e gelmekteydiler. Arap dilini öğrenmek ve konuşmak onlar için bir meziyet ve üstünlük vesilesi sayılmaktaydı. Kendi aralarında ana dilleriyle konuşurken bazı Arapça kelimeleri aralara serpiştirmeleri medeni ve kültürlü olduklarını göstermeleri açısından önem arz etmekteydi. Ne yazık ki aynı durum günümüzde, Arap gençleri arasında tersinden yaşanmaktadır. Kendilerini eğitilmiş ve medeni gösterebilmek için gündelik konuşmalarının arasına sık sık yabancı kelimeler ilave etmektedirler. Bu, sömürgecilerin Cezayir'i işgal ettikleri dönemde cebren yapamadıklarını gönüllü olarak uygulamaya koymak demektir.

Nitekim Fransızların Cezayir'i işgal ettiklerinde halkı Fransızlaştırma adına yaptıkları ilk şey Araplığı oluşturan temel hammaddelerden biri olan *fushâ*yı yasaklamak ve yerine kendi dillerini yerleştirme çabası olmuştur. Fakat âlimler ve halk tarafından hiçte ummadıkları bir direnişle karşılaştılar ve arzu ettikleri neticeyi

alamadılar. Direnişin sembol ismi olan Abdülhamid b. Bâdîs, din ve dil sevgisini gönüllere ve zihinlere yerleştirebilmek için şu marşı yazmıştır:

شُعْبُ الْجَزَائِرِ مُسْلِمٌ وَإِلَى الْعُرُوبَةِ يَنْتَسِبُ
مَنْ قَالَ حَادَّ عَنْ أَصْلِهِ أَوْ قَالَ مَاتَ فَقَدْ كَذَّبَ

(Cezayir halkı Müslüman'dır ve Araplığa bağlıdır.

Cezayir halkı aslından sapmıştır veya yok olmuştur diyen kimse yalancıdır.)

Cezayir, en uzun süreli ve en sıkı bir şekilde Fransızlaştırma politikasına maruz kalmasının akabinde müstemleke Arap devletleri içerisinde en coşkulu Araplaştırma politikasını izleyen devlet olmuştur. İşgalin sona erdiği 1962'den itibaren okullardaki eğitimin tamamen Araplaştırılması hükümetler tarafından temel hedef olarak belirlenmiştir. Fas, Tunus ve Moritanya'nın ise Fransızca'ya bakışı daha ılımlı olmuş ve çift dilliliği benimsemişlerdir.

Bir toplumun kimliğini ortaya çıkaran en önemli amillerin başında dil gelmektedir. Eğer bir toplum ana dilini ihmal ederse yılanın derisini değiştirmesi gibi sahip olduğu milli kimliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Arap dilini kolaylaştırma, yani *teysîr* çalışmalarında önemli bir yeri olan Endülüslü İbn-i Madâ nahvin bazı kaidelerini, özellikle de *âmil* olan fiil ve edatların varlığını kabul etmeyerek eleştirmiş ve gereksiz olduğunu ifade etmiştir. Bazı dilciler tarafından nahiv ve sarfın *teysîrine* yönelik bu çabalar günümüzde de devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar Arap Dil Akademilerinin öncülüğünde devam etmektedir. Bu kapsamda bazı *âmmice* kelimelerin *fushâ* olarak kabul edilmesi dahi gündeme alınmıştır.

Nahivde kuralsızlığın normal görülmesi, konuşmalarda *mefulun raf*, *failin* ve *mecrurun nasb* olarak söylenmesi, yapılan ciddi hataların önemsenmemesi Arap dili tespihinin dağıldığını göstermektedir. Arap dilinin zor ve konuşulmasının dile ağır geldiğini düşünenler *fushâ*dan kaçıyor. Arap ülkelerindeki gazeteler *fushâ* olarak basılmakta ve insanlar bu gazeteleri okumaktadır. *Fushâ* olarak sunulan televizyon haberleri ve bazı programlar rahatlıkla anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Arap dilinin karmaşık ve anlaşılması zor bir dil olduğu iddiaları maksatlardır.

TV Programı 12 (24 Nisan 2008)

ARAP DİLİ GERÇEĞİ ve KARŞI KARŞIYA OLDUĞU SORUNLAR

وَأَقْعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَالتَّحَدِّيَّاتُ الَّتِي تُوَاجِهُهَا

Program adı	Mâ Verâe'l-Haber (ما وراء الخبر)
Bölüm adı	Vâkıu'l-Lügati'l-'Arabiyyeti ve't-Tahaddiyât Elletî Tüvâcîhühâ
Sunucu	Ali ez-Zafîrî (علي الظفيري)
Katılımcılar	Faruk Şûşe (Mısır Arap Dil Akademisi Genel Sekreteri), Abdünnebi Setîf (Şam Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Profesörü), Hişam Salah
Programın linki internetten kaldırılmış olduğu için buraya koyamadık. Fakat programın Arapça metni tezin sonunda ek olarak yer almaktadır.	

ALİ ez-ZAFÎRÎ (sunucu): Arap dilini korumak için gösterilen çabalara rağmen Arap dili yaşadığı bu gerilemeden kurtulamadı. Bu minvalde, hastalığın teşhisi ve çaresi için Kahire Arap dil akademisi “Arap Dili ve Bu çağdaki Sorunları” (اللغة العربية (وتحدّيات العصر) başlığı altında bir konferans düzenliyor.

FARUK ŞÛŞE (konuk): Dilin bir ülkenin kalkınma sürecinde üstlendiği rol ve sağladığı destek göz ardı edilemez. Japonya, kalkınma sürecini başlatmadan önce ilk olarak Japonca'yı muhkem hale getirmiştir. Çünkü bir ülkenin ana dili, reform hareketini başlatmadan önceki uğranılması gereken ilk durak olmalıdır. Mısır, Muhammed Ali Paşa zamanında kalkınma hareketini başlattığı dönemde Japonya'dan uzmanlar Mısır'ın kalkınmasındaki başarısının sırlarını ve temel esaslarını öğrenmek için Mısır'a geldiler. İmkânları kısıtlı ve fakir bir ülke olmasına rağmen Japonya, Mısır modelini takip ederek dili güçlendirmek suretiyle kalkınma hareketini başlatmıştır. Çünkü dil, bilimi taşıyabilecek bir kapasiteye ulaştığında bilginin üretimi çok daha kolay hale gelmektedir. Mısır'dan esinlenerek oluşturdukları planlama neticesinde Japonya sürekli gelişen bir ülke olmanın temellerini atarken biz ise geri kalmışlıktan bir türlü kurtulamadık. Modern medeniyeti yakalayabilmek için, Arap dilinin bilimsel terimlerin kalıbı olduğu ve

kalkınma projesinin ilk adımını oluşturduğu için vazgeçilmez olduğu kabul edilmelidir. Arap dili aynı zamanda kültürün kalıbı ve milli kimliğin tezahürü olmasına rağmen Arap yönetimleri sorunu milli bir mesele olarak görmediler.

Günümüzde Arap dili sorunu, Arap Dili Akademileri ve Milli Eğitim Bakanlığı gibi kurumları dahi aşacak büyüklükte bir sorun haline gelmiştir. Yabancı dillerin öğrenilmesine kesinlikle karşı değiliz. Aksine bunu milli bir gereklilik, milli bir ödev olarak görüyoruz. Çünkü dünyada ve etrafımızda olup biten her şeyden ancak yabancı dil öğrenmekle haberdar olabiliriz. Fakat Arap dilinin öğrenilmesi başka şey, eğitimin yabancı dille verilmesi başka şeydir. Araplar olarak bizi güçlü kılan, bir arada tutan, bize kendi ruhumuzdan üfleyen, bizi Müslüman kılan milli kimliğe çok ihtiyacımız var. Milli kimliğimizi bize kazandıracak olan da Arap dilidir. Ancak konuşulan dil yaşayabilir. Bu anlamda, basın yayın organlarının ve okulların önemli bir sorumluluğu vardır. Ancak okul, dili sessiz bir eğitimle öğretiyor. Öğrenciler okumuyor, Arapça kitabını, metinleri, öğretim metodunu sevmiyor. Dil eğitimi, kaideler yumağıyla, nahiv ve sarf ile değil öğretici metinlerle başlamalıdır. İşitsel ve görsel uygulamalarla da desteklenmelidir.

Mısır Arap Dil Akademisi, tarih, jeoloji, arkeoloji, petrol, tıp ve eczacılık gibi farklı alanlarda yirmiden fazla sözlük hazırlamış ve bunları yabancı dillerden herhangi bir bilim dalında tercüme yapmak ve yabancı terimleri Arapçalaştırmak isteyenlerin istifadesine sunmuştur. Burada en önemli eksiklik Arap Dil Akademileri tarafından yapılan *tarîb* faaliyetlerinde bir birlik sağlanamamasıdır. Yabancı bir kelimenin karşılığını ifade ederken her bir dil akademisinin farklı karşılık bulması bir kargaşaya ve gereksiz terim çeşitliliğine sebep olmaktadır. Dolayısıyla sorunun çözümü cihetinde toplumun farklı kurumları sorumlu olsa da milli bir dava olarak görülmesi ve Arap yönetimlerinin bu davayı sahiplenmesi gerekmektedir.

ABDÜ'L-NEBÎ SETÎF (konuk): Günümüzde Arap toplumu bilgiyi üreten değil tüketen bir toplum haline gelmiştir. Üretemeyen toplumlar bilgiyi üretene mahkûmdur. Ortaçağda Araplar, bilgiyi üreten olması hasebiyle kendi dilleri olan Arapçayı uzak yakın herkese kabul ettirmiş ve dünya dili haline gelmişti. Dolayısıyla üreten ülke olmak ile dilin kalkınması arasında sıkı bir etkileşim vardır. Arap

toplumlarında *fushânın* belli çevrelerde sıkışıp kaldığı, sınırlılığı ve yaygın bir iletişim dili olmadığı gerçektir. İlerlemiş yaşlarına rağmen *fushâyı* öğrenen müsteşriklerin ve birçok yabancıların, eğitilmiş birçok Arap ile kıyaslandığında neredeyse hatasız ve daha akıcı bir şekilde konuşmaları göstermektedir ki, kusur dilin kendisinde değil Arapçayı öğretme metodunda ve eğitim sistemindedir. Yapılan araştırmalara göre eğitimin en faydalı olanı ana dille verilen eğitimidir. Fakat eğitim sistemimiz şu ana kadar lisanımızı çocuklarımıza öğretmede başarısız olmuştur. İster evde ister okulda olsun Arap dili öğretim metotlarını tekrar gözden geçirmeliyiz. Bilginin Arap diliyle üretilmesi meselesi de irdelenmelidir. Her hangi bir bilim dalında derinleşmek isteyen öğrencilerimiz ihtiyaç duydukları bilgileri Arapça telif edilen kitaplarda bulabilmelidir. Derslerin Arapça olarak verildiği Suriye'deki okullardan mezun olan öğrenciler gittikleri Avrupa ve Amerika'daki üniversitelerde üstün başarılar göstermişler, yüksek derecelerle mezun olmuşlardır.

HİŞAM SALÂH (konuk): Arap Dil Akademileri, kurulduğundan itibaren kendisine biçilen rolü yerine getirmeye çalışıyor. Bu, iki temel boyutta kendini göstermektedir. *Âmmicenin* kullanılması ve yaygınlık kazanması için yapılan propagandalara ve çalışmalara karşı durmak ve diğer dillerden gelen yabancı kelimelerle mücadele etmek. Aynı zamanda modern çağa uyum sağlayabilmek için *tarîb* (yabancı kelime ve terimleri Arapçalaştırmak) ve *tevlîd* (yeni kelime türetme) çalışmaları da Arap Dil Akademilerinin sorumluluğu altında yürütülmektedir.

Kültürün, düşüncenin ve ifadenin kabı, kalıbı (وعاء الثقافة والتفكير والتعبير) olan Arapça yaşadığı sıkıntılı süreçten kurtulamıyor. Arap dilinin yaşadığı gerileme, Yabancı isimlerin olduğu ticari tabelalar, turizm alanında faaliyet gösteren yerlerdeki yabancı yazılar ve levhalar ve okullarda yabancı dil eğitimindeki artış ve *âmmicenin* günlük konuşma dili olarak baskın olması şeklinde hayatın her alanında kendini göstermektedir. Nil şairi lakaplı Hafız İbrahim'in yazdığı şu ölümsüz beyitlerin üzerinden yaklaşık yüz sene geçmesine rağmen Arap dilinin durumunda çok da bir değişiklik olmadı.

أَنَا الْبَحْرُ فِي أَحْسَائِهِ الدُّرُ كَامِنٌ فَهَلْ سَأَلُوا الْعَوَاصِ عَنْ صَدَفَاتِي

“Ben, derinliklerinde saklı inciler olan bir denizim.

Böyleyken, dalgıca deniz kabuklarını mı soruyorlar?”

Arap dilinin kendi halkı arasında içine düştüğü ilgisizlikten yakınan şair, Arap dilini denizin derinliklerindeki inciye benzeterек asıl hedefin ona ulaşmak olması gerektiğini, deniz kabukları olmadığını haber veriyor. Ancak ne yazık ki Arap halkı çok daha değersiz olan deniz kabuklarını tercih etmektedir.

TV Programı 13 (5 Şubat 2009)

ARAP DİLİNİN ve ONU KORUMANIN ÖNEMİ

أَهْمِيَّةُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَالْحِفَاطِ عَلَيْهَا

Program adı	Ziyâratün Hâssa (زيارة خاصة)
Bölüm adı	Ehemmiyyetü'l-Lügati'l 'Arabiyyeti ve'l-Hifâzu 'Aleyhâ
Sunucu	Sami Küleyb (سامي كُليب)
Katılımcılar	Kemal Bîşr (Mısır Arap Dil Akademisi Eski Başkanı)
https://www.aljazeera.net/programs/privatevisit/2009/3/10/ -أهمية اللغة العربية-كمال بيشر والحفاظ عليها	

SAMİ KULEYB (sunucu): Arapçaya yabancı dillerden geçen birçok kelime bulunmaktadır. Bunlar arasında, festival, şenlik manasına gelen مَهْرَجَان ve bir müzik aleti olan ney (نَائِي) gibi halis Arapça olduğunu zannettiğimiz kelimeler de vardır. Mısır Arap dil akademisi, hazırladığı *el-Mu'cemü'l-Vasît* (المعجم الوسيط) isimli sözlükte eski kelimelere yer vermemiş, Arapça bir köke sahip, sahih ve yeni kelimeler tercih edilmiştir.

KEMAL BİŞR (konuk): *Âmmice* asla milli bir dil olmayıp milliliği de temsil etmemektedir. Milliliği temsil eden ve Arap birliğinin temel dokusunu (القوائم الأساسية) oluşturan dil *fushâ*dır. *Âmmicenin* bu denli bölünüp çoğalmasının sebeplerinden biri de *fushânın* neredeyse kullanılmıyor oluşudur. Terk edilen, izole edilen dil kazanamaz. Dil, konuşuldukça beslenir ve gelişir. İşte bu yönüyle canlı bir varlığa benzetilmektedir. Ana dil eğitiminin anne eliyle verilmesi dil adına

sağlanacak kazanımların en üstünüdür. Çünkü çocuk annesini emdiğinde, onun göğsünü aldığı anda onun kokusunu, sıcaklığını ve soğukluğunu hisseder ve onun her türlü davranışını bir fotoğraf gibi çekerek zihninde kaydeder. Anne fasih bir dil konuşursa eğer, çocuk da ondan işittiğini konuşacaktır. Böylece okul öncesi alabileceği en faydalı eğitimi almış olur. Arap dilini konuşmayanlar, onu geri kalmışlıkla ve çağa ayak uyduramamakla itham ettiler. Aslında bir gerileme içerisinde olan Arap aklı ve düşüncesidir. Şarkıların ve türkülerin dil kazanımının elde edilmesinde önemli rolü vardır.

Fushâ şarkılar *fushânın* kazanımında, *âmmice* şarkılar ise *âmmicenin* kazanımında rol oynamaktadır. Çünkü şarkılar ve türküler insana neşe verir. Bu sayede kişi açık zihinli olur ve duyduğu, terennüm ettiği kelimeleri ve tabirleri hemen kapar ve kolayca özümser. Bu anlamda Ümmü Gülsüm, Muhammed Abdülvahhab ve Ferid el-Atraş gibi sanatçıların dile eşsiz katkıları olmuştur. Geçmişte Arap dilini teşvik için verilen ödüllerin de Arap diline katkı sağladığını görüyoruz. Saddam Hüseyin tarafından uzun yıllar verilen dil araştırmaları ödülü (جائزة الدراسات اللغوية) rejimin yıkılmasıyla artık verilmez olmuştur.

Kimileri de mesnetsiz iddialarla Arap dil akademilerini suçlamaya hatta alay etmeye çalışmaktadır. Mesela صَنْدُوش kelimesinin karşılığı olarak الشَّاطِرُ وَالْمَشْطُورُ ifadesinin dil akademileri tarafından türetildiği söylentileri asla doğru olmayıp aleyhte olanların karalama çabalarının bir ürünüdür. Bununla beraber, yabancı dillerden gelen kelimeleri süzgeçten geçirerek, en uygun ve kullanıma en yakın Arapça karşılıklarını bulmak; yabancı bir kelimeyi Arapça bir kalıba sokmak (الحَلِيبُ الْمُبَسَّرُ : pastörize süt) veya kullanımı yeni olması sebebiyle önceleri bilinmeyen, çağın ihtiyacına binaen ortaya çıkan bir kelimenin (لَفْهَةٌ : levha, tabela, pankart) icadı gibi konular Arap Dil Akademilerinin uhdesindedir. Fakat, Arap Dil Akademilerinin bulduğu her karşılık halkın lisanına yerleşmemiştir. Mesela, sigara manasına gelen (لَفَافَةُ التَّبَغِ : tütün sargısı) kelimesi kullanımının uzun olması sebebiyle kabul görmemiştir. Mesela, “Bana bir paket sigara ver” (إِدِينِي عُلْبَةً لِفَافَةِ تَبَغٍ) şeklinde söylenmez. Daha kısa olan (دُخَانٌ : duman) ve سِجَارَةٌ kelimesi ise dile yerleşmiştir.

Lugatü t-Dâd (لغة الضاد) ismiyle de maruf olan Arapçada yaşanan tartışmalardan biri de ض harfinin telaffuzuyla ilgilidir. Başta Mısır olmak üzere bazı Arap ülkelerinde ضا diye, Mağrip ve Körfez Arap ülkelerinde ise ظا şeklinde, Irak ve bazı körfez ülkelerinde ise oldukça değişik bir telaffuzla söylenmektedir. İhtilaf sadece telaffuzla sınırlı olmayıp ض harfinin yazılışında da ciddi hatalarla karşılaşmaktadır. Mesela, tırnak manasına gelen ظُفْر kelimesinin ضُفْر olarak yazılması gibi. Körfez Arap ülkelerinde yabancı nüfusun Arap nüfusundan çok daha kalabalık olması Arap dili için tehdit olabilecek bir takım tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. İster istemez yabancıların kendi dillerinden bazı kelimeler Arapçaya karışmakta ve dilin özünü bozmaktadır.

TV Programı 14 (22 Şubat 2009)

KENDİ HALKI İÇİNDE ARAP DİLİ GERÇEĞİ

وَاقِعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بَيْنَ أَهْلِهَا

Program adı	Minberu'l-Cezîra (مَنْبَرُ الْجَزِيرَة)
Bölüm adı	Vâkı'u'l-Lügati'l-'Arabiyyeti Beyne Ehlihâ
Sunucu	Münâ Selman (مُنَى سَلْمَان)
Katılımcılar	Muhammed el-Hâlidî, Suudi Arabistan Kemal Şükrî, Bessâm el-Eşkar, BAE
https://www.aljazeera.net/programs/al-jazeera-platform/2009/2/25/واقع-اللغة-العربية-بين-أهلها	

MÜNÂ SELMÂN (sunucu): *Fushânın* Araplar tarafından güzel ve mükemmel bir dil olarak kabul görmesi, *fushânın* sorunlarını ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Artık günümüzde *fushâya* karşı tehdit oluşturan tek unsur *âmmice* de değildir. Özellikle gençler arasında revaçta olan ve kendi eğitim seviyelerini ortaya koymak gayesiyle övünç kaynağı olarak gördükleri Arapça-İngilizce veya Arapça-Fransızca karışımı melez bir dil (لغة هَجِيئة) kullanılmaktadır. Bu dili kullanırken Arapça bir kelimedede hata yapmaları hiçbir şekilde tepki çekmezken, kullandıkları yabancı kelimedede

meydana gelen dil hataları ise muhatapları tarafından hemen düzeltme yoluna gidilmektedir. *Fushâ* henüz, Arap dili bölümlerinde öğrencilerin okuduğu müze dili (لغة مُحَفِّفَة) seviyesine gerilemeden, kalkınması için seferberlik hareketi başlatılmalıdır. *Fushâyı* kuşatan tehlikelerin çeşitliliği de dikkate alındığında, günümüze kadar Kur'an ile beraber *fushâya* eşlik eden yüksek edebiyatın ve şiirlerin varlığı, *fushâyı* kendi öz vatanındaki gariplikten kurtarmaya yetecek midir? Dört bir yanımızı kuşatmış olan yabancı dillerle yazılmış levhalar, verilen reklamlar ve medyada giderek daha fazla yer bulan yabancı kelimeler bizi biraz daha *fushâdan* uzaklaştırmaktadır. Bu bağlamda *Fushâ* konuşamayan, anlamakta zorlanan ve *fushâ* yazmaktan aciz olan yeni neslin dil eğitimi son derece önem arz etmektedir. Elbette ki *fushâ* olarak yayınlanan çizgi filmlerdeki artış olumlu bir gelişmedir. Eski dönemlerde Arap ülkelerinde *Küttâb* adı verilen eğitim kurumlarında, çocuklar önce Kur'an'ı ezberler ve mükemmel bir *fushâ* öğrenerek eğitimlerine devam ederlerdi. Bu okullar bugün dönüşerek, *KG (kindergarten)*, *Nursery*, *B School* gibi isimler almış ve tamamen İngilizce eğitim merkezli olmak üzere küçük yaştan itibaren çocukların eğitim hayatını şekillendirmeye başlamıştır. *Fushâyı* bakış ailelerin nazarında böyle iken, bu vasatta ona eski itibarını tekrar kazandırmak nasıl mümkün olabilir?

MAHMUD el-HÂLİDÎ (konuk): Seslendirmesi *fushâ* olarak yapılan, başta el-Cezire (الجزيرة) ve *Berâ'im* (براعم) kanallarında yayınlanan çizgi filmler çöküş çağından (Bağdat'ın 1258'de Moğollar tarafından düşmesiyle birlikte Napolyon'un 1798'de Mısır'a girdiği döneme kadarki yaklaşık beş buçuk asır) itibaren *fushâ* adına gerçekleştirilen en büyük başarı olarak görülmelidir. Bu seviyedeki çalışmalar devam etmezse eğer, bir zaman sonra kitapların, gazete ve dergilerin dili acaba *âmmice* olur mu endişesi bizleri sürekli meşgul edecektir. Bu endişemize kaynaklık edecek çok sayıda delil zikredilebilir. Fransız Florence Devouard tarafından 2008'de kurulan *Egyptian Arabic Wikipedia* (ويكيبيديا مصري) bu anlamda çok önemlidir. Mısır *âmmicesi* ile yazılmış yaklaşık on yedi bin yazıyı bünyesinde barındırmaktadır. Kurucusunun yabancı olması da ayrı bir soru işaretidir.

KEMAL ŞÜKRÎ (konuk): Yabancı hayranlığı, taklitçiliği demek olan *Zenofili* (عُقْدَةُ الْخَوَاجَةِ) olgusu Arap toplumunda giderek artmakta, sömürgecilerin giderken kendi

yerlerine yerleştirdiği uşakları vasıtasıyla sömürgecilik, aslında bir başka boyutuyla Arap lkelerinde varlığını sürdürmektedir. Arapların kendi aralarında yabancı bir dille kendilerini ifade etme arzusu, sosyal medyada yabancı dil ile yazışmaların artması ve sokak ve caddelerde yabancı yazıların ve markaların daha fazla rağbet görmesi kültürel sömürgeciliğin hız kesmeden devam ettiğini göstermektedir.

BESSÂM el-EşKAR (konuk): Özellikle gençlerin kendi aralarındaki konuşmaları esnasında özenle seçtikleri yabancı kelimeler toplumda itibar elde edebilme amaçlı kullanılmaktadır. Bununla beraber bazı kanallarda, özellikle çizgi film yayınlarının *fushâ* olması hissedilir derecede etkili bir adım olmuştur. Her ne kadar yeterli olmasa da istikbalin kendisi üzerine inşa edileceği ve yükseleceği sağlam bir temel oluşturmaya katkı sağlamaktadır.

TV Programı 15 (27 şubat 2009)

FAS'TA FRANKOFON

الفَرَنْكُفُونِيَّةُ فِي الْمَغْرِبِ

Program adı	Tahte'l-Micher (تَحْتَ الْمِجْهَرِ)
Bölüm adı	el-Frankofoniyye fi l-Mağrib
Sunucu	Belirtilmemiş
Katılımcılar	İdris el-Kettânî (Sosyal Bilimci, Eski Milli Eğitim Bakanlık Yetkilisi), Abdurrahman b. Amr, (Avukat), Musa eş-şâmî (Fas Arap Dilini Koruma Derneği Başkanı), Halid es-Samedî (Uluslararası Eğitim Uzmanı), Bedr es-Sâlimî (Toplum Aktivisti), Reşid el-Müdevver, Nesrin er-Rahmânî (ğrenci)
https://www.aljazeera.net/programs/infocus/2009/3/5/الفرنكفونية-في-المغرب	

EL-CEZÎRE ADINA SESLENDİREN: şehrin caddelerinde dolaşırken ticari levhaların, reklam panolarının, satılan dergi ve gazete başlıklarındaki Fransızca yazıların aşırılığı gözden kaçmamaktadır. Bu hegemonya bir an için insana, kendisini Paris'in meşhur şanzelize Caddesinde olduğu hissini vermektedir. İnsanların konuşmalarında, okullardaki yazı tahtalarında, öğrencilerin defterlerinde,

piyasalarda, sanatta ve medyada Fransızcanın etkisi açıkça görülmektedir. Fransızcanın bu kapsamlı nüfuzunu, kimileri savaş ganimeti olarak görüp lehte yorumlarken kimileri de henüz bitmemiş olan savaşın içinde, gerçekte demir bir yumruk olan ipekten eldivene benzetmektedir. Fas İletişim Bakanlığının bildirdiğine göre Fas'ta Fransızca olarak çıkan gazete ve dergilerin sayısı Arapça çıkan yayınlar ile aynı sayıdadır. Aylık yayınlarda ise Fransızca yayınlar birinci sırada gelmektedir. Aynı şekilde ekonomi ve bilim alanında yayınlanan süreli yayınlarda Fransızca önde gelmektedir. Teknoloji, turizm ve çevre gibi alanlarda da Fransızca olarak yazılan süreli yayınlar bu alanlardaki Arapça süreli yayınlardan çok daha fazladır. Dolayısıyla Fransızcanın Fas'ı bir uçtan bir uca istila ettiği inkâr edilemez bir gerçektir. Lokantalarda müşteriye sunulan yemekler Fas yemekleri olmasına rağmen getirilen menülerin Fransızca olması son derece yaygınlık kazanmıştır.

Fransızcanın Fas'ta bu derece egemen olması Fas'ın içsel bağımsızlığını tehdit eden bir kılıç olarak sallanmaktadır. Frankofon'un amacına hizmet edenlerin başında Fas, Tunus ve Cezayir gibi Arap ülkelerinin liderleri gelmektedir. Fransa Başkanı Charles de Gaulle (1890-1970), siyasi müttefikleri olan Tunus Devlet Başkanı Habib Burgiba'yı (1903-2000) Frankofon projesinin desteklenmesi konusunda yeterince gayret etmediği gerekçesiyle sert bir ifade ile uyarmıştı. Fransa'nın Aix-Les-Bains şehrinde yürütülen Fas'ın bağımsızlık müzakereleri ön çalışmaları esnasında heyette bulunan ve bağımsızlığın akabinde Fransızcanın hayatın bütün safhalarında yasaklanmasını isteyen bazı heyet üyeleri anlaşma yapılmadan heyetten uzaklaştırılmışlardır. Her ne kadar *fushâ*yı destekleyen çalışmalar olsa da bu son derece cılız ve etkisiz kalmaktaydı. Milli lider Abdülhalik et-Turrîs (عبد الخالق الطريس, 1910-1970), 1963'de *fushân*ın yönetimde ve hayatın tüm alanlarında egemen olması için ilk teklif sunan kişi olmuştur. Fakat dönemin Ahmet Bahnînî (أحمد بَحْنِينِي, 1909-1971) başkanlığındaki hükümet bunu reddetmiştir. 1978, 2003 ve 2008 yıllarında Turrîs tarafından daha önce sunulan teklif yeniden sunulmuş fakat her defasında reddedilmiştir.

İDRİS el-KETTÂNÎ (konuk): Fas'ta Frankofon'un temellerini atan Mareşal Lyautey, (1854-1934) sadece Arap çocuklarına yönelik değil aynı zamanda Berberi bir topluluk olan *Şulûh* (شلوح) kabilesinin çocuklarını da kapsayacak şekilde, onlar *fushâ*

ile daha tanışmadan, Fransızcanın kendilerine öğretilerek Fransızlaştırılmalarının şart olduğunu söylemiştir. 1955'te Fas'ın bağımsızlığı ise sonuçlanan Aix-Les-Bains görüşmelerinde Fransız müzakereciler Fransızcanın eğitim, kültür ve medyanın dili olarak devam etmesini şart koşmuşlardı. Avukat Abdurrahman b. Amr, yabancı dilin kamu kuruluşlarında kullanılmasının anayasaya aykırı olduğunu gündeme getiren ve de yazışmalarda *fushân*ın kullanılmasını reddeden idari organlara karşı davalar açan ilk kişi olmuştur. Bu resmi birimler içerisinde Abdurrahman el-Yûsufî döneminin Fas hükümeti ve Fas Radyo ve Televizyon Müdürlüğü de (إدارة الإذاعة والتلفزة المغربية) yer almaktaydı. Birkaç sene sonra bu davalardan sadece birini kazanmış, diğer bütün davaları ise Başsavcılık reddetmişti.

Fas'ın bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda Fas, Cezayir ve Tunus'tan oluşan “Tamamen veya Kısmen Fransızca Konuşan Milletler Birliği” (رابطة الشعوب الناطقة كَلْبَا) (أو جزئيًا باللغة الفرنسية), Fas'ta kendi çıkarlarına hizmet edecek ve rejime bağlı kalacak kişileri göreve getirmeyi amaçlamıştı. Bu amaca yönelik olarak bağımsızlığın ardından ilk Milli Eğitim Bakanı olan Muhammed el-Fâsi (محمد الفاسي) bu birliğin başına getirilmiştir. Böylece Fransa, bu yolda karşılaşılabilecek muhtemel zorlukları ortadan kaldırmayı amaçlamıştı. Bu siyaset sayesinde Fransa günümüze kadar Fransızcanın Fas eğitim sistemi üzerindeki egemenliğini devam ettirmiş ve bu durum Fas için en büyük tehlike haline gelmiştir.

ABDURRAHMAN b. AMR (konuk): Yakın zaman önce Sosyal Güvenlik Milli Fonunun (الصندوق الوطني للضمان الاجتماعي), Fransızca olarak tarafıma gönderdiği mektubu kabul etmeyerek iade ettim ve Arapça olarak tekrar göndermelerini istedim, fakat kurum bu isteğimi reddetti. Bunun üzerine Rabat İdare Mahkemesi nezdinde bu kuruma açtığım davayı kazandım ve kurumu tazminat ödemeye mahkûm ettirdim. Davayı kazanmama rağmen açıklanan kararın içeriği şöyleydi: Her ne kadar Anayasaya göre resmi dil Arapça olsa da Fas hükümeti hiçbir vatandaşını Arapça yazmaya icbar edemez. Ancak kendisine yazı gönderilen kişinin isteği doğrultusunda yazıyı gönderen kişi ya da kurum Arapça olarak yazmaya mecburdur.

Bu yüzden Fas'ta Fransızcanın egemenliği halen devletin kurumlarındaki resmi yazışmaları da müştemildir. Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı (وزارة الأوقاف)

(والشؤون الإسلامية), Adalet Bakanlığı ve Yükseköğretim Bakanlığı hariç bütün bakanlıklarda ve bunlara bağlı birimlerdeki resmi yazışmalar Fransızca olarak yapılmaktadır.

MUSA eş-ŞÂMÎ (konuk): Fas'ta bulunan Fransız Misyonerlik Okulları (مدارس البعثات الفرنسية), üstlenmiş olduğu temel amaç nedeniyle diğer Arap ülkelerindeki yabancı okullarla kıyaslandığında çok daha üst bir konumda yer almaktadır. Bu okullar Faslı çocukları yetiştirirken sadece Fransızca eğitim veriyor. Öğrenciler hem ana dil eğitimlerini hem de Berberi dili eğitimini alamadan bu okullardan mezun olmaktadır. Bu seçkin öğrenciler bu okullardan mezun olduktan sonra eğitimlerine yabancı ülkelerde devam ediyorlar. Ülkeye döndüklerinde ise hiç kimseye tanınmayan bir ayrıcalıkla, kendilerine verilen öncelikle ülkenin en önemli makamlarına atanıyorlar.

HALİD es-SAMEDÎ (konuk): Asıl sorun eğitim sistemindedir. Çünkü bazı eğitim kurumları tamamen Fransız eğitim sistemini takip ediyor. Okul kitapları, müfredat, ders programları başta olmak üzere Fransızca öğretimi ve Fransız eğitim sistemi yerleştirilmeye çalışılıyor.

BEDR es-SÂLİMÎ (konuk): Özellikle Rabat'taki ticari yerlerin, lokantaların ve kafelerin tabelalarına, yemek menülerine ve caddelerdeki reklam panolarına bakıldığında Fransızcanın tek kelimeyle *fushâyı* teslim aldığı görülmektedir. Öyle ki yaşanan bu 'dilsel kayma' (الإنزلاق اللغوي) sebebiyle kişi bir an için kendisini Fransa'nın bir şehrinde zannedebilir. Fas'ta Arap toplumunu tehdit eden en başta gelen tehlike, Fransız sömürge projesinin bir uzantısı olan, temelinde, Fas'ın kimlik, kültür ve ekonomik anlamda bağımlılığını amaçlayan bir fikrin yattığı Fransızcanın önlenemeyen yükselişidir.

REŞİD el-MÜDEVVER (konuk): Başbakan Abdurrahman el-Yûsufî bütün yönetim birimlerine ve yetkili herkese resmi yazışmalarda kullanılacak dilin *fushâ* olacağına dair bir bildiri gönderdi. Fakat bu genelge beklenen etkiyi sağlayamadı. Ve yayınlanan bu bildiri uygulanamadı. Fransızcanın öğrenilmesi ve öğretilmesi yönünde açılımcı bir politika uygulansa da *fushâ* Fas'ın resmi dilidir. Anayasa'da

milli kimliği oluşturan, Araplık varlığını ifade eden önemli bir bileşen olarak yer alması hasebiyle de *fushâya* olan destek hiçbir koşulda sekteye uğramamalıdır.

NESRİN er-RAHMÂNÎ (konuk): Eğitim hayatında Fransızca konuşmayı ve Fransızca eğitim almayı biz tercih etmedik. Bu bize ailelerimiz tarafından dayatıldı. Fransızca'yı çok iyi konuşabilmemiz için evin içerisinde dahi Fransızca konuşuldu. Çünkü ailelerimiz Fas'ta her şeyin Fransızca etrafında döndüğünü, Fransızca konuşamayan bir Faslı'nın hayatı boyunca birçok maddi sıkıntı ile karşı karşıya kalacağını hatta aç kalabileceğini dahi düşünmekteydiler. Eğer Fas'ta Fransızca konuşamıyorsan ikinci planda kalmak, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmek kaçınılmazdır. Bu yüzden tamamen Fransızca eğitim aldım. Bütün dersleri Fransızca olarak okudum. Arap dili dersi ve Arapça olarak hiç eğitim almadım. Fas eğitim sistemi ve müfredatı Fransa eğitim sistemi ve müfredatının birebir aynısıdır. Tatiller dahi Fransız eğitim sistemine göre belirlenir. Faslı bir öğrencinin başarılı olmasının ölçüsü Fransız menşeli bir okula girebilmek ve o okuldan mezun olabilmekle belirlenmektedir. Fas'ta devlet dairesinde ve özel sektörde çalışmak isteyen bir Faslı eğer Fransızca bilmiyorsa çok büyük sıkıntılarla karşılaşmakta, işe kabul edilse dahi en düşük maaşla ve en alt tabakada çalışmak zorundadır. Devamlı surette kendisine Fransızca dayatılan Faslı biri, bir Çinli, bir Rus veya başka bir başka milletten biri gibi kendi ülkesinde kendisini yabancı hissetmektedir.

TV Programı 16 (22 Mart 2009)

ARAP DİLİ ve GÜNÜMÜZDEKİ SORUNLARI

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ وَتَحَدِّيَاتُ الْيَوْمِ

Program adı	eş-Şerî'atü ve'l-Hayâtü (الشريعة والحياة)
Bölüm adı	el-Lügatü'l-'Arabiyyetü ve Tahaddiyâtü'l-Yevm
Sunucu	Osman Osman
Katılımcılar	Yusuf el-Kardâvî (Dünya Müslüman Âlimler Birliği Başkanı), Hasan et-Tayyân (Şam Arap Dil Akademisi Muhabir Üyesi ve Kuveyt Açık Üniversite Arap Dili Kursları Başkanı)
https://www.aljazeera.net/programs/religionandlife/2009/3/24/-اللغة-العربية-وتحديات-اليوم	

OSMAN OSMAN (sunucu): Arap dili, özellikle Avrupa ve Afrika’da yayılmasını İslam’a borçludur. İslam’ın sayesinde Avrupa’ya giren Arapça geçmişte bir bilim dili haline gelmiş ve Avrupalıların teveccühüne mazhar olmuştur. Kur’an’ın ve İslam’ın dili olan Arapça, bir din dili olmadığı halde evrensel dil kimliği kazanan İngilizce ve Fransızca ile kıyaslandığında, en azından Müslümanların ortak dili haline gelmeliydi. Arap dili bu çizgiyi yakalayamadığı gibi, İngilizcenin ve Fransızcanın varlığı bazı Arap ülkelerinde Arap dilinin önüne geçmiştir. Bu gerçek, Arap dilinin bir takım sorunları olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İş müracaatlarında yabancı dilin şart olarak aranması ailelerin, gelecek korkusundan dolayı çocuklarını yabancı dil eğitimine yönlendirmesine sebep olmaktadır. Yanlış eğitim uygulamalarına bağlı olarak Arap ülkelerinde kök salan yabancı diller, öncelenmesi ve önemsenmesi sebebiyle teşvik görmekte ve birçok yerde, “yüksek, ileri dili konuşalım, İngilizce konuşalım!” (دَعُونَا نَتَكَلَّمُ بِلُغَةٍ رَاقِيَةٍ، لِنَتَكَلَّمُ بِاللُّغَةِ الْإِنْجِلِيزِيَّةِ) türü yazılara sıkça rastlanılmaktadır. Geçmişte Arap dili üzerinde yükselerek uygarlığın zirvesine çıkan Araplar günümüzde de kendi lisanlarıyla bunu gerçekleştirebilirler. Medenileşmenin, bilim ve teknolojiye ileri olmanın adresi İngilizce değildir. Almanya ve Japonya kendi ana dilleriyle, hatta ölü bir dil mesabesinde iken kendisine yeniden can verilen İbranice ile İsrail her anlamda gelişmiş ülkeler olmuşlardır.

Artık Cuma hutbelerinde *âmmiceyi* daha sık duymaya başladık. Özellikle bazı hocalar hutbelerde İngilizce kelimeler de kullanmaktalar. Geline bu nokta Arap dil akademilerini doğrudan ilgilendirmektedir. Arap dilinin yaşadığı sorunların ve geri kalışının sebeplerinden biri olarak görülen Arap dil akademileri, yeterince aktif olamaması ve sorunlara çözüm üretememesi sebebiyle kimilerince sadece bir dekor olarak görülmekte ve eleştirilerin odağı olmaktadır.

YUSUF el-KARADÂVÎ (konuk): Güzelliğin dili (لُغَةُ الْجَمَالِ) diye de ifade edilen *fushâ*, konuşanı kendine hayran bırakan ve kendine çeken özelliklere sahiptir. Bunlardan bazıları şunlardır: *İştikâk* (الإشتقاق), bir kökten birçok kelime türetmek; *Naht* (النحت), iki veya daha çok kelimedenden bir terim oluşturmak; *Terhîm* (الترخيم) ise kelimenin sonundan bir harf düşürmek demektir. Tabiattaki seslerin farklı sözcüklerle ifade edilişi de *fushâ* için ayrı bir zenginlik oluşturmaktadır. Bu sesler

فُعَالٌ ve فَعِيلٌ vezinlerinde gelen bir kelime ile ifade edilir. İnsan ağlaması نُكَاء, kurt uluması عَوَاء, koyun melemesi تُغَاء, deve sesi رُغَاء, öküz sesi خُوار, at kişnemesi صَهِيل, eşek anırması نَهِيْق, kurbağa sesi نَقِيق, karga sesi نَعِيق, baykuş sesi نَعِيب, tavşan sesi ضُبَّاح, aslan kükremesi زَنْئِير, yılan sesi فَحِيج, sivrisinek vızıltısı طَنِين, tilki sesi ضُبَّاح, horoz sesi صُقَاع ve صُيَاح, güvercin sesi هَدِيل, domuz sesi قُبَّاع, köpek sesi نُبَّاح, kartal sesi صَفِير, kalem gıcırtısı صَرِير, madeni para sesi صَلِيل kelimeleri ile ifade edilmektedir. Bu zenginlik fiillerde de görülmektedir. Mesela, قَعَد fiili, ayakta olan bir kimsenin oturmasını ifade eder, جَلَس fiili ise yatmakta olan bir kimsenin oturması demektir.

Arap dilini ifade etmek için kullandığımız (العربية: Arapça) kelimesi de bizzat fushâya delalet etmektedir. Arapça kelimesi عَرَب kökünden türetilmiştir. Mazisi, sülasi mücerred beşinci baktan, عَرَب fiilidir. عَرَب “Arapçayı düzgün bir şekilde konuştu, fasih ve dilbilgisi kurallarına riayet ederek konuştu” anlamlarına gelmektedir. Aynı kökün, اِفْعَال (إفعال) babına aktarılmış hali olan أَعْرَب ise “kelimenin irabını verdi, sözü açık bir şekilde ifade etti, meramını hatasız anlattı, sözü güzel ve hatasız yaptı, fasih bir üslup kullandı” gibi anlamlara gelmektedir. Yani, Arapça (العربية) kelimesi, bizi “fesahat ve belagat” manalarına götürüyor, dolayısıyla fasih olmayan bir sözü veya yazıyı Arapça olarak nitelendiremeyiz.

İslam dini ne İngilizcenin ne de başka bir yabancı dilin öğrenilmesine engel değildir ve de yasaklamamıştır. Aksine teşvik etmiştir. İslam’ın bidayetinde bunu açık bir şekilde görmekteyiz. Hz. Muhammed’in yanında Habeş lisanını bilen Bilal b. Rebâh (بلال بن رباح), Farsçayı bilen Selmân-ı Fârisî (سلمان الفارسي), Rumcayı bilen Suheyb-i Rûmî (صُهَيْب الرومي) bulunmaktaydı. Yahudi lisanını bilen kimse olmadığı için Zeyd b. Sabit’e Yahudilerin lisanını öğrenmesini emretmiş, o da öğrenmiştir. Yabancı bir dili öğrenmenin teşvik edilmesi Allah Resulünün şu sözleriyle sübut bulmuştur: “مَنْ تَعَلَّمَ لُغَةً قَوْمٍ أَمِنَ مَكْرَهُمْ” : kim bir topluluğun dilini öğrenirse onların tuzaklarından ve hilelerinden emin olur.”

Daha sonraki zamanlarda da, İslam dininin mensupları bu öğretiye bağlı kalmış ve şu şiirde olduğu gibi yabancı dil öğrenmeyi teşvik etmekten geri durmamışlardır:

بَقْدَرِ لُغَاتِ الْمَرْءِ يَكْثُرُ نَفْعُهُ
فَتَلِكْ لَهُ عِنْدَ الْمُلِمَاتِ أَعْوَانُ
فَتَابِرْ عَلَي دَرَسِ اللُّغَاتِ وَحِفْظِهَا
فَكُلَّ لِسَانٍ فِي الْحَقِيقَةِ إِنْسَانُ

“Kişi ne kadar dil bilirse o kadar fazla fayda sağlar.

Musibet anında insanın bildiği lisan ona yardımcıdır.

Dil öğrenmeye ve ezberlemeye devam et.

Her bir lisan gerçekte bir insandır.”

Çünkü bir yabancı dili öğrenmek, aynı zamanda o ülkenin medeniyetini, edebiyatını, sanatını ve fikri yapısını da tanıtır. Sahabe-i Kiram ve onlardan sonra gelenler eliyle İslam yayılırken bir yandan da Mısır ve Kuzey Afrika Araplaştı. İnsanlar İslam’ı öğrenirken Arap dilini de öğrendiler. Eğer bu metot üzere devam edilseydi günümüzde Arap dünyası ve İslam dünyası diye bir ayrım olmazdı. Fakat sonra gelenler öncekilerin bu uygulamasını devam ettirmediler. Buna rağmen dünyanın birçok farklı yerinde Müslümanların Arapçayı benimsediklerini ve öğrenmeye çalıştıklarını görüyoruz.

Arap dilinin geçmişte neleri başardığına bakacak olursak, Arap-İslam medeniyetinin zirvede olduğu dönemlerde Arapça bir bilim dili idi. Bugün hemen hemen bütün teknolojik terimlerin dünya üzerinde İngilizce olarak ifade edildiği gibi, o dönemlerde yeni bulunan bir hastalık ismi veya astronomi ile ilgili bir kavram Arapça olarak ifade edilmekte ve kabul görmekteydi. Dolayısıyla, birçok bilim alanındaki kitaplar o zamanlar Arapça olarak yazılmıştır. Tıp kitapları, yasa ve kanunlarla ilgili kitaplar, astronomi ile ilgili kitaplar, fizik, kimya, coğrafya ile ilgili kitaplar hep Arapça olarak yazılmıştır. Tıp, fizik gibi pozitif bilimlerde daha 8. yüzyıl’dan itibaren Câbir b. Hayyân (جابر بن حيان) ve İbn Rüşd (ابن رشد) gibi birçok ilim adamı eserlerini *fushâ* ile yazmışlardır. Bu eserlerin batı dillerine ve Latinceye onlarca çevirisi yapılmış, dönemlerinin kendi alanındaki en ayrıntılı ve bilgi içeren kitapları kabul edilmişler, asırlarca Batı ortaçağında ders kitabı olarak okutulmuş ve Avrupa’daki Üniversite ve bilim merkezlerinde kaynak eser olarak kabul

görmüşlerdir. Mezkûr dönemde Arapça konuşabilen Avrupalı aydınlar bununla iftihar etmişler, kimileri ise kendi lisanlarıyla yaptıkları konuşmalarının arasına Arapça kelimeler katarak geri kalmış biri olmadığını muhatabına ihsas ettirme çabasında olmuşlardır. Arap dili o dönemlerde dünya üzerindeki tek ve en önemli bir bilim dili iken yaşadığımız asırda ise zirveden aşağıya doğru devamlı bir düşüşün içerisinde olmuştur. Arapça yazılmış çok büyük bir bilimsel, kültürel ve edebi hazine vardır. Bu hazine sadece Arapların değil, bütün Müslüman milletlerin birlikte meydana getirdikleri İslam medeniyetinin hazinesidir.

Fakat modern dönemde ise farklı bir durum ortaya çıkmıştır. İslam medeniyeti yerini Batı medeniyetine bırakmıştır. Arap dili de buna paralel olarak arka planda kalmıştır. Lübnan gibi bazı Arap ülkelerinde batılı sömürge güçlerinin de desteğiyle *âmmicenin* resmi dil yapılabilme çabaları uzun yıllar devam etmiştir. Bu durum bir aksülamel olarak *fushâ* savunuculuğunu doğurmuştur.

Arap ülkelerinde yabancı dillerin tesiri ve yabancı hayranlığı giderek artmaktadır. Kanunlar, afişleri veya iş yerlerinin tabelalarını yabancı dille yazmayı yasakladığı halde bu yasaklar sürekli çiğnenmektedir. Mesela Katar’da kanunlar *fushâyı* zorunlu tutmasına rağmen özellikle bankalar arasındaki yazışmalar İngilizce olarak yapılmaktadır. Hâlbuki yazan da, kendisine yazılan makam da Arap olduğu halde ve İngilizce yazılmasını gerekli kılacak bir zaruret olmadığı halde durum böyledir. Aynı şekilde bankalara yapılan iş başvurusunda İngilizceyi çok iyi derecede konuşma şartı aranmaktadır. İşte bu tür aşırılıklar *fushâyı* ciddi oranda zarar vermektedir. Bir zamanlar medeniyete kendisiyle ulaşılan *fushâ*, günümüzde son derece ihmal edilmiş neredeyse ana dil özelliğini kaybederek ikinci dil konumuna gerilemiştir.

Âmmice sevdası cami ve mescitlerde okunan hutbelere dahi sirayet etmiştir. Bazı hocaların hutbe irâd ederken devamlı *âmmice* konuştuğunu, hatta başta İngilizce olmak üzere diğer yabancı dillerden de kelimeleri kullandığını görüyoruz. Son zamanlara kadar cami ve mescitlerde okunan hutbeler *fushânın* sarsılmaz birer kalesi konumundaydı. Fakat bu kalenin surlarında gedikler açılmaya başlamıştır. Diğer yandan, hutbeyi *fushâ* okuyan hocaların birçoğunda yaygın olarak dilbilgisi hataları

göze çarpmaktadır. *Mensubu* (منسوب) *raf* (رفع), *Merfuyu* (مرفوع) *nasb* (نصب) ve *cer* (جر) okuyanların sayısı giderek artmaktadır. Öyle ki, bazı hatiplerin konuşması esnasında yaptıkları dilbilgisi hataları adeta insanın kafasına çekiçle vuruluyormuş hissi vermektedir.

Bu noktada Arap dil akademileri çok önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Şam Arap dil akademisi *el-Mu‘cemu l-Vasît*’i ve Kur’an Lafızları Sözlüğünü (*Mu‘cemü Elfâzı l-Kur’âni l-Kerim*) hazırlayıp bastırmıştır. *el-Mu‘cemu l-Kebîr* ise şu an bitirilme aşamasındadır. Fakat insanlar yapılan bu çalışmaları görmeyip gerçek olmayan söylentilerin peşinden gitmeyi tercih ediyor. Mesela sandviç kelimesinin Arap dil akademileri tarafından Arapçaya شَاطِرٌ وَمَشْطُورٌ وَيَبْنِيهَا طَارِجٌ şeklinde tercüme edildiği iddiası asla doğru değildir. Ayrıca çekilen filmlerde Arapça öğretmenleriyle alay edilmekte, pejmürde kıyafetlerle gösterilmekte ve konuşurken sesini gırtlaktan çıkaran bir kişilik olarak temsil edilmektedirler. Bununla beraber öğretmenlerin de Arap dilini çocuklara sevdirmeleri gerekiyor. Oysa Arap dili öğretmenlerinin ekserisi Arapça derslerini *âmmice* olarak işlemektedir. Katar gibi bazı Körfez Arap ülkelerinde ise farklı Arap ülkelerinden gelip öğretmenlik yapanlar sayesinde sadece bir *âmmice* değil, Mısır, Irak, Şam *âmmiceleri* gibi farklı *âmmicelerle* okullarda eğitim verilmesi öğrencilerde ciddi zihinsel karışıklıklara yol açmaktadır. Şerif eş-Şûbâşî (1946-), kaleme aldığı *Litahyâ el-Lugatü l-‘Arabîyyetü ve Yeskut Sîbeveyhi* (لِتَحْيَا اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ وَيَسْقُطَ سَيَبُوهُ) isimli kitabında Arapça öğreniminde zorlukla karşılaşan, Arapçayı doğru bir şekilde konuşamadığı için aşağılık duygusuna kapılanlar için “endişe etmeyin, ayıp sizin ayıbınız değildir. Ayıp gelişemeyen Arap dilindedir” demektedir. Sîbeveyh, büyük Arap dehası Halil b. Ahmed’in talebesi olup Arap diline büyük hizmetler vermiştir. Ayıp, Arap dili eğitiminde gerekli düzenlemeleri yapamayan bizlerindir. Nahvi ve Arap dili kaidelerini öğrencilere zorlaştıran, Arap dilini öğrenmeye karşı bir tereddüt ve ürkeklik içinde olmalarının sebebi bizleriz.

Arapça’nın harici düşmanları da olmuştur. Mesela, Cezayir halkının kimliğini değiştirmeye kalkışan Fransa, ilk olarak halkı ana dillerinden uzaklaştırma politikasını uygulamış, Arapçayı yasaklamış ve Cezayirlilere Fransızca’yı dayatmıştır. *Fushânın* tamamen yasaklanmasıyla birlikte halkın büyük çoğunluğu Fransızca’yı öğrenmek zorunda kalmıştır. Cezayir’in bu karanlık dönemden kurtulması ve

Arapçanın yeniden ihyası için İhya ve Tecdit cemaati (جماعة الإحياء والتجديد), Cezayirli âlimler cemiyeti (جمعية العلماء الجزائريين) ve şeyh Abdülhamid b. Bâdîs büyük gayret göstermişlerdir. Abdülhamit b. Bâdîs'in yazmış olduğu şu marş zihinlerde *fushâ*yı daima canlı tutmak için, şimdi dahi öğrencilere ve gençlere ezberletilmektedir.

شُعْبُ الجزائر مسلمٌ وإلي العُرُوبَةِ يَنْتَسِبُ
مَنْ قَالَ حَدَّ عَنْ أَصْلِهِ أَوْ قَالَ مَاتَ فَقَدْ كَذَّبَ

“Cezayir halkı Müslüman’dır ve Arapçılığa bağlıdır.

Kim derse ki Cezayir halkı aslından sapmıştır veya yok olmuştur, o muhakkak yalan söylemiştir.”

Mısır’ı işgal eden (1888-1922) İngiltere de eğitimin İngilizce olması için baskıcı bir politika izlemiştir. Mahkemelerde ve bankalarda İngilizce kullanmayı mecburi kılmışlardır. Mısır bağımsızlığını kazanınca Sa’d Zağlûl Arapçanın yeniden ilkokul, ortaokul ve liselerde eğitim dili olmasını sağlamıştır. O dönemlerde verilen bu mücadelenin ve direnişin bugün kültürel sömürgecilik karşısında iyice gerilediğini, kan kaybettiğini ve birçok kimsenin tehlikenin farkında olmadığını görüyoruz. Askeri işgal ile olan sömürgeciliğe kıyasla, vücutta ilerleyen sinsi bir hastalık gibi kültürel sömürgeciliğin kendini çok iyi gizlemesi, insanların giderek büyüyen bu tehlikeyi fark edememesine yol açmıştır.

Arapçanın karşı karşıya olduğu en büyük tehlikelerden birisi de yabancı dille eğitim veren yabancı menşeli okullardır. Katar’da bu okullardan çokça bulunmaktadır ve bu okullara özellikle orta ve üst tabakanın çocukları gitmektedir. Buralarda eğitim gören öğrencilerin *fushâ*ya çok uzak oldukları görülmektedir. Günlük gazeteleri okuyamayacak, televizyon ve radyolardaki *fushâ* olarak yayınlanan programları, hatta Cuma hutbesini dahi anlayamayacak derecede *fushâ* ile olan bağları zayıflamıştır. Ayrıca bu okullarda hiçbir surette Arap tarihi ve kültürü de okutulmamaktadır. İngiliz tarihi, savaşları ve İngilizlerin yaptıkları işgaller ders olarak okutulmaktadır. Dolayısıyla, bu çocuklar Arap ve İslam tarihine dair hiçbir şey bilmiyorlar.

Katar’da İngilizcenin ve *âmmicenin* son derece yaygın olmasının yanı sıra bir diğer büyük tehlike de Asya dillerinin yayılmaya başlamasıdır. Asya ülkelerinden

gelen işçiler, kapıcılar, bahçıvanlar, şoförler, hizmetçiler ve dadılar artık her yerdeler. Bir evin içindeki çocuk, Anne-babasını işittiğinden daha çok evdeki Asyalı hizmetçi ve mürebbiyeler ile muhatap oluyor ve onları dinliyor.

HASAN et-TAYYÂN (telefon konuğu): çocuklar *fushâyı* duyarak, dinleyerek büyümelidir. Ne yazık ki artık öğrencilerimiz ve çocuklarımız zengin, mükemmel ve büyüleyici bir dil olan ana dillerini işitmeden büyüyorlar. Öğretmenler okullarda *âmmice* veya bozuk bir Arapçayla ders işliyor. Çocuklarımız şiirin ve edebiyatın büyüleyici, nefes kesen güçlü metinlerini duymaz oldu. Sorun öncelikle eğitim metodundan kaynaklanmaktadır. Önce öğrenciye nahiv öğretmeye kalktık. Hâlbuki nahiv, dili öğretmez. Dil eğitiminde ilk aşama metinlerin ezberlenme aşamasıdır. Böylece kişi bunları duyarak ve tekrarlayarak coşsun, kendinden geçsin, Arap dilinin büyüüne kapılsın ve doğal (سَلِيقِي) olarak Arap dilini konuşmaya başlasın.

TV Programı 17 (18 Nisan 2010)

MORİTANYA'DA TARİB ve KİMLİK SORUNU

قَضِيَّةُ التَّعْرِيبِ وَإِشْكَالِيَّةُ الْهُويَّةِ فِي مُورِيْتَانِيَا

Program adı	Mâ Verâe'l-Haber (ما وراء الخبر)
Bölüm adı	Kadıyyetü't-Ta'rîbi ve İşkâliyyetü'l-Hüviyyeti fî Moritanya
Sunucu	Muhammed Kirîşân (محمّد كِريشان)
Katılımcılar	Abdüsselam Vulid Hurme (Moritanya Savâb Partisi Başkanı), İbrahim Sav (Novakşot Üniversitesi İslam Düşünce Profesörü), Muhammed Bâbâ Vulid Eşfeğ (Gazeteci)
https://www.aljazeera.net/programs/behindthenews/2010/4/18/قضية-التعريب-واشكالية-الهوية-في-موريتانيا	

MUHAMMED KİRÎŞÂN (sunucu): Moritanya milliyetçi partileri, yapmış oldukları açıklamalarında, Fransızcanın okullarda eğitim dili olacağı yönünde taahhütte bulunan milli eğitim bakanı Ahmet Vulid Behiyye'nin istifasını ve sorgulanmasını istediler. Ülkedeki *tarib* (arapçalaştırma) sorunu çerçevesindeki tartışmalara bağlı olarak Novakşot üniversitesinde yapılan gösterilerde polis ve öğrenciler karşı karşıya

geldi. Çok sayıda etnik kökenin bir arada yaşadığı Moritanya’da zaman zaman dil kaynaklı olaylar patlak vermektedir. Halk bakanın bu açıklamasını, hakir görme, kendi değerlerine ihanet, kanunları hiçe sayma ve sömürgecilerin zelil kılan isteklerine boyun eğmek olarak değerlendirmiştir. Dil sorunu toplum içerisindeki zıtlıkları beslediği için toplumun homojen yapısını da tehdit etmektedir.

ABDÜSSELAM VULİD HURME (konuk): Toplumun sosyal dokusunu temsil etmeyen Fransızca ve sömürge merkezli bir blok tarafından, Moritanya’da milli kimliğe karşı bir saldırı yapılmaktadır. Arap ve zencilerden oluşan ezici çoğunluk, bağımsızlıktan beri kenara itilmiş, işsizlik ve temel haklardan mahrum bırakılma başta olmak üzere birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. 1991 Anayasasının altıncı maddesiyle Moritanya dilleri Arapça, *Fûlâni*, *Sonenki* ve *Wolof* dili olarak belirlenmiştir. Fransızca ise sadece iletişim ve açılım dili (لغة الإنفتاح) olarak kabul edilmektedir. Fakat bir avuç *Frankofon*, Moritanyalıları hakir görmekte, rencide etmekte ve yarım asırdan fazla ülkenin tabii kaynaklarını sömürmektedir. Üniversite mezunları, zenci olsun Arap olsun posta pulu satarak, araba yıkayarak geçimini sağlamaya çalışırken elit tabakayı oluşturan Fransızlaşanlar (مُتَقَرِّبُونَ) ise ülkenin nimetlerinden istifade etmekte ve Fransızca’yı Moritanyalıları dayatmaktadırlar.

Frankofon enstitüsünün bildirdiğine göre ülkedeki mevcut diploma sahiplerinin sadece yüzde 14’ü Fransızca ile iş bulabilecek durumda iken yüzde 86’sı ise Arapça ile iş bulabilme imkânına sahiptir. Ayrıca Moritanya İşçi Kurumunda iş başvurusu için 28 bin dosya bulunurken bunlardan 26 bin tanesi Arapça ile iş yapabilme durumunda olup iki bin tanesi ise Fransızca ile çalışabileceğini beyan etmiştir. Dolayısıyla Fransızca ile başvuranlar hem öncelikli olmakta, hem de daha fazla iş fırsatı bulabilmektedir.

Ömer el-Fûtî’nin (1797-1864) torunları olan zenciler ülkede camiler inşa etmiş, sömürgeciliğe karşı durarak Arap dilini ve İslam kültürünü beslemişlerdir. Fransız sömürgeciliğinin dini ve kültürel taşıyıcılığını yapan Fransızcaya karşı direnmişlerdir. Bu direnci gösterenler arasında yer alan hocalar ve öğretmenler, Moritanya’da Arapları ve Berberileri eğiterek Arap-İslam medeniyetini kurdular. Fransız sömürgeciliğine karşı tavizsiz bir şekilde mücadele ettiler.

İBRAHİM SAV (konuk): Arap dili sorunu ve bunun üzerine yapılan tartışmalar bugünün ürünü olmayıp oldukça eskidir. Zaman zaman bazı çevreler Arap toplumlarındaki havayı ısındırmak ve aralarındaki bağları zayıflatmak için dil sorununu kullanmışlar ve bunun sürekli sorun olarak kalabilmesi için de insanları Arap dilinden soğutmaya ve Arap dili eğitimini engellemeye çalışmışlardır. Bilimsel dersler, Arap dilinin bu dersleri taşıyamayacağı iddiasıyla Fransızca olarak, edebi dersler ise Arapça olarak verilmeye başlandı ve dolayısıyla iki dilli bir toplum bu şekilde oluşmaya başladı. Dil dayatması yüzünden Araplar ve zenciler arasında çıkan 1966 olayları ve doksanlarda çıkan olaylar unutulmamalıdır. Günümüzde ise okullardaki eğitim birden çok dile ihtiyaç duyuyor. Arap dili tek başına bu yükü kaldıramıyor. Hafız İbrahim'in (Gençliğime rağmen kısır olduğum iftirasını attılar. Keşke kısır olsaydım da düşmanlarımla sözleriyle üzülmeseydim : رَمَوْنِي بِعُقْمٍ فِي الشَّبَابِ .. وَلَيْتَنِي.. عَقِمْتُ فَلَمْ أَجْزَعْ لِقَوْلِ عِدَائِي beyti, Arap dili sorununun yeni olmadığını, geçmişte de yetersiz olduğu suçlamasına maruz kaldığını ortaya koyuyor.

MUHAMMED BABA VULİD EŞFEĞ (telefon konuğu): Yapılan bir basın toplantısında Moritanyalı zenci gazetecilerden biri başbakan Mûlay Vulid Muhammed el-Ağza'f'dan gazetecilere dağıtılan yazının Fransızcaya tercüme edilmesini talep etti. Gazeteciye: "Arapçayla muhatap olmak zorundasın. Çünkü sen bir Arap ülkesindesin" şeklinde cevap veren ve başka bir zeminde ise Arap dilinin ülkede iletişim dili ve çalışma dili olması gerektiğini ifade eden başbakana milliyetçi zenci çevreler sert tepki gösterdi. Akabinde ise zenci öğrenciler Novakşot üniversitesinde kargaşa çıkardı. Protestocular Fransızcanın kaldırılmasından korktuklarını ve iş bulamama kaygısı taşıdıklarını ileri sürdüler. Daha sonra Yüksek Öğretim Bakanı Ahmet Vulid Bâhiye, Novakşot üniversitesini ziyaret ederek zenci öğrencilere eğitim sisteminde bir değişiklik olmadığını söyleyerek krizi sona erdirdi. Fakat bakanın bu açıklamalarını, zencilerden bir özür, Arapçalaştırmayı (تَعْرِيب) inkâr ve Fransızcayı pekiştirmek olarak okuyan milliyetçi çevreler ise bakanın istifasını ve sorgulanmasını talep etti. Arap öğrencilerin sokağa çıkma düşüncesi üzerine, onların üniversite kampüsü içerisinde düzenlediği gösteriler polis tarafından şiddetle bastırıldı. Hükümetin bu çelişkili tutumu etnik çekişmeyi doğurabileceği gerekçesiyle eleştirildi. Bu çerçevede İslamcılar milli birlik amacıyla bir hafta

boyunca “o, sizi Müslümanlar diye isimlendirdi” (هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ) Hac (22):78 sloganı altında kampanya düzenledi.

Arap dili sömürge döneminden önce bütün Moritanyalıları bir araya toplayan önemli bir unsurdu. Öyle ki yerel zenci dilleri dahi Arap harfleriyle yazılmaktaydı. Sömürge ile beraber Fransızca, yönetim dili ve en başta gelen eğitim dili oldu. Daha sonraki dönemlerde Arapçalaştırma politikaları, bunu kendi kimliklerini silme çabası olarak gören zenci çevrelerce tepki gördü ve seksenlerin sonu ile doksanların başlarında toplumun milli dokusunu bozacak kanlı etnik çatışmalar meydana geldi. Yaşananlar, yüzlerce zenci subayın ölümüne, ordu ile ilişkilerinin kesilmesine ve binlerce zenciyi göçe zorlayarak Senegal ve Mali’de mülteci durumuna düşmesine yol açmıştır. Muaviye Vulid Tâyi’ döneminde ise, 1999 yılına kadar yönetimin ve eğitimin Arapçalaştırılması büyük ivme kazanmıştır. Artık Moritanya geçmişte olduğu gibi, kan dökülen ve dokunulmazlıkların çiğnendiği dil kaynaklı yeni bir etnik çekişme istemiyor.

TV Programı 18 (2 Temmuz 2010)

BATILILAŞMA ve FARKLI LEHÇELER TUZAĞINDA ARAPÇA

لُغَةُ الضَّادِ فِي فَحِّ التَّغْرِيبِ وَلَهْجَاتِ الْأُضْدَادِ

Program adı	el-Milef (المِلَف)
Bölüm adı	Lügatü’l-Dâdi fî Fehhî’t-Tağrîbi ve Lehecâti’l-Eddâdi
Sunucu	Sami Küleyb
Katılımcılar	Süleyman Abdülmünim (Arap Düşünce Vakfı Genel Sekreteri), Mervan el-Mehâsinî (Şam Arap Dil Akademisi Başkanı), Muhammed Dâvûd (Kahire Kur’ân-ı Kerim Muallimleri Enstitüsü Dekanı), Muhammed Vulid Muhammed el-Hâfız (Medya Söylemi Araştırmacısı), İdris b. ‘Atiyye (<i>Kâmûsu l-Müstekşif</i> ’ in Müellifi) Fuad Ebû Ali (Fas Arap Dilini Koruma Derneği Başkanı)
https://www.aljazeera.net/programs/the-file/2010/7/5/-لغة-الضاد-في-فح-التغريب-ولهجات-الأضداد	

SÂMÎ KÜLEYB (sunucu): UNESCO'nun Dünya Dilleri Raporuna göre, dünya üzerinde konuşulan dillerin sayısı altı bin ile yedi bin arasında değişmektedir. Fransız *Le Monde* gazetesinin yayınladığı istatistiğe göre ise dünya nüfusunun yüzde 97'si mevcut dillerin yüzde 4'ünü konuşmaktadır. Geriye kalan nüfusun yüzde 3'ü ise Dünya üzerindeki dillerin yüzde 96'sını konuşmaktadır. Dünya nüfusunun yedi milyar olduğu varsayılırsa nüfusun yüzde üçüne tekabül eden 210 milyon insanın konuştuğu dil sayısı 6700 civarındadır. Bu da yüzde 96'lık dilim içerisindeki her bir dili ortalama otuz bir bin kişinin konuştuğunu ortaya koymaktadır. Yine rapora göre, bu dillerin büyük çoğunluğunun yakın zamanda yok olacağı öngörülmektedir. Bu rakamsal veri, bu dillerin yok olacağı iddiasını doğru bir şekilde yansıtması açısından önemlidir. Bir dili konuşanların sayısı o dilin geleceği ile ilgili önemli bir ipucu vermektedir. Bu bağlamda, eğer *fushâyı* konuşanların sayısında ciddi bir düşüş yaşanır, denilebilir ki *fushâ* için de tehlike çanları çalmaktadır.

Foreign Policy dergisinin açıklamasına göre, günümüzde İngilizce sadece 380 milyon kişinin ana dili olmasına rağmen dünya nüfusunun üçte biri, yani bir milyar altı yüz milyon insan tarafından kullanılmaktadır. *Fushâ* ise bir milyardan fazla Müslüman'ın din ve ibadet dili olmasına rağmen Müslümanlar arasında, İngilizcenin dünya üzerinde sağladığı yayılmacı bir dil olma noktasına ulaşamamıştır. Daha da kötüsü Arap ülkelerinde dahi *âmmicenin* etkisinde kalarak ikincil bir dil seviyesine gerilemiştir. Arap Dil Akademilerinin bir asırlık mazisinin olduğu görülmektedir. Nispeten köklü sayılabilecek bir geçmişi olmasına rağmen Arap Dil Akademilerine yöneltilen suçlamalar hiçbir zaman hızından bir şey kaybetmemiştir. Arap dil akademileri, çağa, İnternete ve bilimsel gelişmelere ayak uydurmayı sağlayacak yeni bir şey sunamayan, sadece yaşlıların gelip hiçbir şey üretmeden oturduğu düşkünler evi nitelemesiyle sürekli eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Ayrıca Arap dil akademilerinin tek başına yaptıkları çabaların da yeterli olmayacağı aşikârdır. Siyasi otoritenin desteği şarttır. Bu bağlamda, Mısırlı yazar Abdülvahhâb el-Mesîrî, anayasada yer alan devletin resmi dilinin *fushâ* olduğu ile ilgili kanunun uygulanması için dönemin Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve meclis başkanı aleyhine dava açmıştır. Davanın konusu, ilanlarda, medya organlarında yabancı lafızların kullanılmasının yasaklanmasını ve ticari işyerlerinin

ve devletin resmi belgelerinde de yabancı dillere yer verilmemesini ihtiva etmekteydi. Mesîrî, batılılaşma furyasına karşı *fushâ*ya beslediği kıskançlığın kendisini buna sevk ettiğini söylemiştir. Bu gibi bireysel kalkışmalar devletleştirilemediği müddetçe *fushâ* için yapılan planlar temenniden öteye geçemeyecektir. Ana dille eğitimin devlet gözetiminde oluşuna en güzel örnek İsrail'dir. İsrail üniversitelerinde eğitim dili, tıp, fizik ve kimya dersleri başta olmak üzere İbranice olarak verilmektedir. Aynı şekilde İsrail, Habîb Abdürab Sürûrî'nin araştırmasına göre, kurulduğundan itibaren bütün Arap devletlerinin yapmış olduğu tercümelerin on katında daha fazla yabancı dillerden tercüme yapmıştır.

Dahîl (دَحِيل) diye isimlendirilen yabancı lafızların dile girmesi ona zarar vermez. Çünkü dil canlı bir varlıktır ve diğer dillerle etkileşmesi sonucu gelişimini sürdürebilmektedir. Eğer içine kapanırsa o zaman ölür. Diğer medeniyetlerden aşılması ve diğer dillerle etkileşimini sürdürmesi dilin yaşamasının sebeplerindendir. Dilbilimci Hasan el-Kermî'nin kitabında da geçtiği gibi, Arap dili geçmişte de yabancı dillerden etkilenmiştir. *أسطورة، إسفنجة، إنجيل، فندق، قُرْنُفُل، فِرْدَوْس* kelimeleri Yunancadan, *قُنْبُلَة، بَرْنَامَج* kelimeleri ise Farsçadan Arap diline geçmiştir. Bu etkileşim sonucunda birçok Arapça kelime de başka dillere geçmiştir. Gençlerin bugün elektronik cihazları nasıl kullandığını görüyoruz. Mesela, Arapça ifadeler *Arabîzî* yazıyla, yani Latin harfleriyle yazılıyor.

SÜLEYMAN ABDÜLMÜNİM (konuk): Arap ülkelerindeki eğitim kurumlarında çift dilli eğitim son yıllarda giderek artmıştır. Matematik, fizik, kimya derslerinin yanı sıra tarih dersleri bile yabancı dille yapılmaktadır. Yabancı dille verilen eğitimler Arap dilini baltalayan ciddi bir sorundur. Burada Çin, İsrail ve Fransa örneğini vermek istiyorum. Çin, dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü olup başarılı teknolojik atılımlar yapmaktadır. Çin üniversitelerinde bilimsel dersler Çince olarak verilmektedir. Üstelik Çin, azınlıkların dillerini de kabul etmiş ve eğitim dili olarak kullanılmasına izin vermektedir. Çin, bu diller arasındaki zor olan dengeyi sağlamış ve bu farklı dillerin varlığı onlar için sorun olmaktan çıkmıştır. İsrail ise, ölü ya da yarı ölü diye nitelendirebileceğimiz İbraniceyi uyandırmayı başarmıştır. Günümüzde konuşanlarının sayısı on beş milyonu geçmeyen İbranice, devlet eliyle İsrail üniversitelerinde bilimsel derslerde kullanılan bir eğitim dili haline gelmiştir. Son bir

asırda İngilizcenin sürekli gelişme kaydetmesi karşısında kendi dilleri adına endişe duyan Fransa ise, özellikle İngilizce tufanından Fransızca'yı korumak için bir dizi kanunlar çıkarmış ve bu kanunları tavizsiz ve katı bir şekilde uygulamıştır. Devlet destekli uygulamalar neticesinde, Arap toplumunda rastlanılmayan, yazdıkları dili konuşan, konuştukları dili yazan bir konuma sahip olmuşlardır.

Gelişmiş ülkelerin kendi dillerine karşı hassas tutumları böyleyken, Arap dili uluslararası alanda da geri çekilişini sürdürmektedir. BM’de, Arap dilinin de konuşma dilleri arasında yer aldığı uluslararası konuşmalarda, Arap konuşmacıların son yıllarda delegelere İngilizce ya da Fransızca seslendiğini görmekteyiz. Oysa BM’de çok sayıda Arapça tercüman bulunmaktadır. Yabancılar da bu durumu şaşkınlıkla karşılamakta ve dile getirmektedir. Çünkü her konuşmacı kendi dilini tercih etmektedir. Kesinlikle konunun üzerinde durulması gerekiyor. BM’de Arapça konuşulmasına izin verildiği halde ben kendi ana lisanımı bırakıp yabancı bir dille konuşursam, o zaman Arap dilinin BM’in resmi dillerinden biri olarak sayılması için verilen uzun uğraşların bir anlamı kalmamaktadır.

Dilin ıslahı sadedinde devletin ve kanunların otoritesinin yanı sıra sivil toplum örgütlerine de görev düşmektedir. Arap düşünce vakfının (مؤسسة الفكر العربي) yakın zamanda Arap dilini desteklemek amacıyla başlattığı projeyle Beyrut’un Hamrâ caddesinde büyük bir Arap dili festivali düzenlenecek. Maksat Arap diline dikkat çekmek ve zihinleri Arap dilinin önemine hazırlamak olacaktır. Daha sonra bu proje, Beyrut’ta Arap düşünce vakfı başkanı olan prens Halid el-Faysal’ın açılışını yapacağı ve Arap dili sorununun tartışılacağı, Arap kültür zirvesi hazırlık toplantısı gibi, Arap dili alanında başka girişimlere de ön ayak olacaktır. Eksikliği en çok hissedilen şey ise kenetlenerek çalışmak ve rollerin bütünleşmesini sağlamaktır.

Fushânın Kur’ân’la olan ilişkisi ve ona olan bağımlılığı son derece önemlidir. Bunun arkasına sığınmak suretiyle zihinlerde baş gösteren tembelliğe bağlı olarak, küreselleşmenin takviye ederek sürekli bir şekilde yabancı dillere ivme kazandırdığı bu asırda *fushâyı* korumak ve geliştirmek için yapılması gereken çalışmalar sekteye uğruyor. Buna rağmen *fushânın* içerisinde bulunduğu durum tam anlamıyla bir felaket olarak nitelendirilemez. İnsanların doğuştan gelen bir kazanımı olan

âmmicenin, bir takım sebeplere mebni sürekli güçlenmesinin yanı sıra *fushâ* adına güzel gelişmeler de olmuyor değil. İnternet üzerinden elde edilen veriler gösteriyor ki Arap ülkelerinden sekiz milyon kişi Nizâr Kabbânî'nin şiirlerini incelemiştir. Buna yakın bir rakam ise Mütenebbî'nin şiirlerini incelemiştir. Bu, *fushâ*ya yönelik olan ilginin bir yansımasıdır. Bu rakamsal değerler Arapların *fushâ* ile olan irtibatını devam ettirdiğini ortaya koymaktadır. Bununla beraber yabancı dillere olan rağbet göz ardı edilemez. Övünç, üstünlük ve itibar vesilesi olarak, özellikle gençler arasında üniversitelerde, kulüplerde, kafelerde yabancı dillerin tercih edildiği sıklıkla gözlenmektedir.

MERVÂN el-MEHÂSİNÎ (konuk): Arap dili aleyhtarlığını, dillerin sınıflandırılması meselesinde dahi görmekteyiz. Çünkü 'Sami dilleri' ifadesi müsteşrikler tarafından bize dayatılmış bir tabirdir. Arapça, Habeşçe ve İbranice arasında bir takım benzerlikler olduğunu gören müsteşrikler, Tevrat'tan aldıkları bu kelimeyi bize dayattılar. Gerçekte ise biz, *el-Lugâtu l-'Urûbiyyetü* dil ailesi içerisinde yer alan Arapçayı konuşuyoruz. Mesela *Îblâ* (إِبْلَا) dilindeki kelimelerin ve kök olarak bulunan kelimelerin yüzde 60'ı Arap dilinde geçmektedir.

Arap Dil Akademilerine yöneltilen bazı eleştirilerin haklılık payı olabilir. Ancak onların gerçekleştirdikleri önemli başarılar da vardır. Mesela, Şam Arap Dil Akademisinin en önemli başarılarından birisi, Suriye'deki üniversitelerde okutulan bilimsel terimlerin birleştirilmesi (توحيد المصطلحات العلمية) çalışması olmuştur. Bu çalışma çerçevesinde, koordinesinde, basımında ve son aşamasında Dünya Sağlık Örgütü'nün gözlemci olarak büyük katkı sağladığı geniş kapsamlı bir sözlük telif edildi. Bundan sonra Şam dil akademisinin de onayıyla bilimsel bir kitap telif edileceği zaman, bizim hazırladığımız bilimsel sözlükte yer alan kelimelerin haricinde ihdas edilen başka hiçbir kelimenin kullanılmasına izin verilmeyecek, telif edilen bilimsel kitaplar ise ancak akademinin incelemesi ve onayından sonra basılabilmektedir. Ve dahası, bir Arap doktor herhangi bir yabancı kelimenin manasını aradığı zaman onu bu sözlükte bulabilecektir.

Arapçanın ses tonuna, Arap mantığına ve Arap kulağına en yakın olan kelimeler türetilmeye çalışılsa da, Arap Dil Akademilerinin yaptığı tercüme

hareketleri genel anlamda beklentiyi karşılamamıştır. Mesela, telefon kelimesinin karşılığı olarak türetilen أُرْزِيز kelimesi ve ‘Ahize’ kelimesinin karşılığı olarak türetilen الشَّخْصُ السَّمْعِي kelimeleri benimsenmemiş, fakat daha sonra bunların yerine türetilen هَاتِف ve سَمَاعَة kelimeleri ise kullanılmaktadır. Çölde giden deve sürüsü anlamına gelen قِطَار kelimesi tren için isim olmuş ve günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. ‘Sandviç’ kelimesinin karşılığı olarak türetilen شَاطِرُ وَالْمَشْطُور وَالْكَامِخ ‘doktor’ kelimesinin karşılığı olarak türetilen نَاسُوح ve ‘faks’ kelimesinin karşılığı olarak türetilen حَكِيم ve ‘profesör’ kelimesinin karşılığı olarak türetilen عَلِيم kelimeleri ise yerleşmemiştir. Bunlar ve benzeri kelimelerde olduğu gibi yabancı dillerden Arapçaya geçen kelimelerin doğru, kapsayıcı ve Arap mantığına ve ses tonuna uygun karşılıklarının süratle bulunamaması sebebiyle bu yabancı kelimeler تلفون، فاكس، ساندويتش، دكتور، بروفييسور şekliyle Arap lisanına girmiş ve yerleşmiştir. İnternet kelimesinin karşılığı için ise, bütün sistemin birbirine bağlı olmasından dolayı, örümcek ağı anlamına gelen eş-Şebeketü l-‘Ankebûtiyye kelimesi türetilmiştir. Fakat internet üzerinde Arap dili varlığının son derece zayıf kaldığı da bir gerçektir.

Arap dil akademilerinin ittifadı konusu da önemli olup bu, Arap dil akademilerinin temsilcilerinin bir plan etrafında birleşmesi demektir. Öncelikle, kapsamlı bir tarihsel sözlük hazırlama çalışmaları devam etmektedir. Kısa bir süre önce Kahire’deki son toplantıda tarihsel sözlük konularının taksimatı yapıldı. Şam dil akademisi, cahiliye ve Sadru’l-İslam dönemi tarihsel metinlerdeki kelimeleri tespit edecek, Cezayir ve Mısır akademileri de başka bir dönemi tedvin edecek ve dört ay sonra tekrar toplanacağız. Bu süre içerisinde tarihsel sözlüklerin tasnifine başlamak için üzerinde çalışacağımız metinleri sunmuş olacağız. Bunun için Kahire dil akademisinde celseler yapıyoruz. Bu celselerde Kahire dil akademisinin onayladığı terimler tashih ediliyor, bazılarına itiraz ediliyor, bazılarının kullanımı ise onaylanıyor. Ayrıca istifade edilmesi gayesiyle, incelenmiş Arapça metinlerdeki çok sayıda kelimenin internete konulması için Arapça dağarcığı projesi (مَشْرُوعُ الدَّخِيرَةِ (العربية) üzerinde de çalışılmaktadır.

Düzgün ve derli toplu bir Arapça arayışı çerçevesinde, Orta dil (اللغة الوُسْطَى) diye isimlendirilen, âmmicede kullanılmayan ذ، ظ، ث، ق gibi harflerin, fushâda

olduğu gibi kullanılması şartıyla ve *âmmicede* en çok kullanılan kelimelerin *fushâ* içerisinde kullanımlarının arttırılması gayesiyle *fushâ* ve *âmmice* arası bir dilin ihdas edilmesi zaman zaman gündeme gelmektedir. Bu yolla *âmmicenin* sokak *âmmicesi* olmaktan kurtarılıp *fushâya* yakın bir seviyeye çıkarılması amaçlanmaktadır. Böylece, *âmmiceye* sınıf atlattırılarak *fushâ* ile arasındaki uçurumun kapatılmasının amaçlanması bu minvalde cereyan eden tartışmaları azaltacak ve “doğru bir Arapça” (لغة عربية مضمبوطة) ortaya çıkacaktır. *el-Lugatü l-Vustâ* seviyesine ulaşırsa o zaman *fushâ*, yazarların ve edebiyatçıların maharetlerini sergileyerek dilsel cambazlık yaptıkları dil olmayacak, *Âmmice* de sokağın *âmmicesi* olmaktan kurtulacaktır.

Arap dili kaideleri ilk dönemden itibaren akılcı, üzerinde çalışılmış ve son derece açıktır. *Temyizin* niçin *nasp*, *failin* ise niçin *raf* olduğunun sebebi bellidir. Dolayısıyla Arap dilinin şu anki sorunları kullanımdan kaynaklanan sorunlar olup dilbilgisel sorunlar değildir. Dili temelinden sarsmadan dilbilgisel konular tekrar ele alınıp üzerinde çalışılabilir.

MUHAMMED DAVUT (telefon konuğu): Frankofon örgütünün onursal başkanlığına getirilen Fransa eski başkanı, Mağrip Arap ülkelerine, Fransızcanın bu ülkelerde eğitim dili olarak kalması karşılığında bütün borçlarının silineceği teklifinde bulunmuştur. Bu derece maddi bir yükü karşılamaya değecek olan neydi acaba? Çünkü dil, kültürün kalıbıdır. Dilin varlığı, bir halkın ve kültürünün var olması demektir. Dilini kaybeden toplumlar ise, kültürünü ve tarihini de kaybedeceği için dilini kabul ettikleri ülkeye tabi olmaları kaçınılmaz olacaktır.

MUHAMMED VULİD MUHAMMED el-HAFİZ (Telefon konuğu): Gerçek dil akademisi, Arap dilini geliştiren ve modernize eden basın-yayın akademisidir. Arap dil akademilerinde uzmanlar yeni kitaplar yazıyorlar. Elleri yeni dil sözlükleri de var. Ancak normal bir kişi Arap dil akademilerince yazılan bu eserlerden çok fazla istifade edemiyor. Çünkü Arap dil akademileriyle bir araya gelemiyor. Fakat her gün kendisiyle buluştuğu medyadan ise çok daha fazla etkileniyor ve besleniyor. Arap dil akademilerinde telif edilen kitaplar ise raflarda kalmakta ve daha çok uzman kişiler bu eserlere ulaşabilmektedir.

İDRİS b. ‘ATİYYE (Telefon konuğu): Arap dil akademileri, modern dönemde Arap dilini lider pozisyonuna getirebilmek için büyük bir sorumluluk yüklenmiştir. Kahire Arap dil akademisinin kayda değer ve övgüye layık çabaları olduğu inkâr edilemez. Arap dil akademileri, üstlendikleri bu sorumluluğu yerine getirebilmeleri için en başta semantiğin gelişiminin tarihçesini yazan ortak tarihsel sözlük hazırlamalıdır.

FUAD EBÛ ALÎ (telefon konuğu): Fas’ta en önemli radyo ve TV programları Fransızcadır. Fas devlet yönetiminin resmi dili de büyük ölçüde Fransızcadır. Fas’ın herhangi bir yönetim biriminde, meslekte yükselme ve mesleki yeterlilik sınavları da Fransızcadır. Eğitimde de Fransızcanın egemen olduğu görülüyor. Frankofon’un maksadı sadece Arap dilini ortadan kaldırmak olmayıp, *âmmice* davetçilerinin de muhtelif konuşmalarında değindikleri gibi, Faslı kimliğini oluşturan değerleri de yıkmaktır. Bunun için de sık sık Berberi dilinden medet ummaktadırlar. Berberi dilinin Arap dili ile olan geçmişten gelen ilişkisinde ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Aksine, Berberi âlimlerinin çoğu Arap dilini savunan ve öğreten kimseler olmuşlardır. el-Câzûlî ve el-Muhtar es-Sûsî Arap dilini savunan Berberi âlimlerdendir. Fakat son dönemlerde Berberi dilinin resmi dil olması ve devlet idaresinde kullanılması sıkça dillendirilmektedir. Aylar önce onlardan bir tanesi Fransa’da kabileler hükümetini ilan etti. Bunun doğal sonucu olarak ise toplumsal uyum yok olacaktır.

TV Programı 19 (5 Temmuz 2010)

FASİH ARAPÇA

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ الْفُصْحَى

Program adı	el-İtticâhü'l-Mu‘âkis (الإتجاه المعاكس)
Bölüm adı	el-Lügatü'l-'Arabiyyetü'l-Fushâ (اللغة العربية الفصحى)
Sunucu	Faysal Kasım
Katılımcılar	Ali ‘Ukle ‘Arsân (Edebiyatçı), Refik Rûhâne (Lübnanlı Şair ve Yazar)
https://www.aljazeera.net/programs/opposite-direction/2008/5/6/اللغة-العربية-الفصحى	

FAYSAL KÂSİM (sunucu): İzleyicilere sorduğumuz, “Arap dilinin tehlikede olduğuna inanıyor musunuz?” sorusuna oylamaya katılanların yüzde 86,4’ü evet, yüzde 13,6’sı ise hayır cevabını vermiştir. Büyük çoğunluğun Arap dilinin istikbalini tehlikede görmesi ve bu sene Arap Zirvesinde (القمة العربية) çıkarılan özel bir madde ile *fushâ*ya özel bir alaka gösterilmesi talebinde bulunulması, bu yönde yapılan tartışmaların ve duyulan endişelerin yersiz olmadığını göstermektedir.

Uydu kanallarındaki *âmmice* yayınların oldukça artış göstermesi kimilerince “böl ve yönet” taktiğinin uygulandığı yeni bir Sykes-Picot (1916) benzeri bir entrika olarak değerlendirilmektedir. Farklı *âmmicelerin* bu yolla Arap toplumlarında iyice kökleşmesi, bölünenin tekrar bölünmesi (تجزئة المجزأ، تقسيم المقسم،) (تفتيت المفتت) demek olan, bu sefer kültürel ve dilsel anlamda bir netice alınmasının hedeflendiği yeni bir projenin sahneye konulduğunu akıllara getirmektedir. *Âmmice* lehçeler, tabiri caizse saman üzerinde ateşin yayılması (انتشار النار في الهشيم) gibi yayılmayı sürdürmektedir. *Âmmicelerin* varlığı Araplar arasındaki dilsel rekabetin artmasını körükleyecektir. Yakın zamanda Fas’ta bir televizyon kanalının yöneticisinin, “Fas, Tunus ve Libya *âmmicelerini* Mısır ve Lübnan *âmmiceleriyle* rekabet edebilecek seviyeye çıkaracağız.” şeklindeki beyanatı, *fushânın* nasıl bir sorunla karşı karşıya olduğunu ve *fushâ* taraftarlarının sadece Kur’ân’ın hamiliğine sığınmalarının yeterli olmayacağını ortaya koymuştur:

Faysal Kâsım, konuşmasını *âmmice* olarak yapan konuklardan Refik Rûhâne’nin konuşmasını bölerek, Arap olan herkesin anlayabilmesi için *fushâ* konuşmasını istiyor kendisinden: “programı dinleyen Faslılar, Tunuslular, Libyalılar ve Moritanyalılar var ve onlar Lübnan *âmmicesini* anlamıyorlar. Onun için *Fushâ* konuşmanızı rica ediyorum”. Kâsım, onun *âmmiceyi* savunmasına karşılık, toplumun bütün kesimleri tarafından *âmmicenin* anlaşılmasının Arap dilinin önemli bir sorunu olduğuna dikkat çekerek bir nevi kendisine cevap vermiş oluyor.

ALİ ‘UKLE ‘ARSÂN (konuk): *Âmmice* asırlar boyu konuşma dili olmaktan öteye gidememiş, *fushâ* ise yüksek dil (اللغة العالية) oluşu sebebiyle, edebiyat, şiir ve bilim dili olabilmiştir. *Fushânın* yaygın bir iletişim dili olamaması, geleceğinin tehlikede

olduğunu göstermez. Fakat *fushânın*, 18. Asırdan itibaren hedef gösterilmesiyle birlikte uygulanmaya başlanan planlar üzerine bina edilen saldırılar sebebiyle güç kaybettiği bir gerçektir. Bu güç kaybının en başta gelen sebeplerinden biri siyasi kanadın zayıflamasıdır. Çünkü “güçlü her bir lisanın muhakkak siyasi bir yönü, güçlü her bir siyasetin de dilsel bir yönü vardır: *لِكُلِّ لُغَةٍ قُوَّةٌ وَجْهٌ سِيَاسِيٌّ وَلِكُلِّ سِيَاسَةٍ قُوَّةٌ*: *وَجْهٌ لُغَوِيٌّ* Her ikisinin de birbirinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Devlet siyaseti zayıf düşünce, dil de gücünü kaybetmeye başlamaktadır.

İsrail, ölü bir dil olan İbraniceyi diriltip onu, iletişim ve bilim dili haline getirdi. Arap ülkelerinde yapılanlar ise akıl alacak gibi değil. Bir zamanlar bilimin dili olan *fushâ*, üniversitelerden sistemli bir politikayla uzaklaştırılmış ve yerlerine İngilizce ve Fransızca ağırlıklı olmak üzere yabancı diller yerleştirilmiştir. Eğer ‘bilim ve düşünce’, dili yurt edinemezse işte o zaman uygulamada *fushâya* büyük bir darbe vurulmuş olur.

Arapçaya yapılan saldırıların geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. 1883-1907 yılları arasında görev yaptığı Mısır’ın tek hâkimi olan İngiliz valisi Lord Cromer (1841-1917), Müslümanların geri kalışının sorumlusu olarak Kur’ân’ı göstermiştir. Aynı şekilde Gladstone’un Avam Kamarasında eliyle Kur’ân’ı havaya kaldırarak “Kur’an, Müslümanların ve Arapların elinde kaldığı sürece onlara boyun eğdiremeyiz. Öyleyse, değiştirmek için dili hedef alınız” ifadesi de gösteriyor ki, sömürge devletleri *fushâyı*, Müslümanların İslam vesilesiyle sahip oldukları birliği parçalamak için saldırılacak ilk adres olarak görüyorlardı. Diğer yandan da Müslümanlara, İslam’ın ve Kur’ân’ın onların gelişmesine engel teşkil ettiğini, geri kalmalarının yegâne sebebi olduğunu söyleyerek, bu bağı zayıflatmayı amaçlıyordu.

Aynı minval üzere günümüzde de aşırı sağcı Hristiyanlar ve Yahudiler de hep bu iddiayı dillendirmektedirler. Bu iddiaların sahiplerinin bir diğer metodu da Kur’ân’ı unutturmak ve bu yolla *fushânın* Araplar üzerindeki etkinliğini azaltmak ve bu etkisizliğin gölgesinde kültürel sömürgeciliği başlatmaktır. Cromer’in açtığı okullarda okuyanlar *fushâya* düşman olmuş, bu okullardan *fushâ* düşmanı olan bir nesil yetişmiştir. Örnek olarak, “Arapça sosyal ideolojiye sahip olan, kendisiyle savaşmamız gereken bir dildir: *”اللغة العربية تُراثٌ لغويٌّ يَحْمِلُ عَقِيدَةً إجتماعية يجب أن نحاربها“*

diyen Selâme Musa gösterilebilir. Onun bu çıkışı, *âmmicenin* resmi dil olması ve Latin harfleriyle yazılması ile ilgili isteklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Selâme Musa ile aynı çizgide olan Abdülaziz Fehmi Paşa Arap Dil Akademisine, birçok tartışmalara sebebiyet veren bir proje sunmuştur. Projenin esası, *âmmicenin* desteklenmesi ve Arap harflerinin kaldırılıp Latin harflerinin kabul edilmesidir. Dil konusunda getirdiği bu fikrini, ümmîlikle mücadele etmenin daha kolay olacağı, okuyup yazmanın öğrenilmesinin daha cazip hale geleceği, batı ile bütünleşmenin daha hızlı gelişeceği ve çağdaş ülkeler seviyesine ulaşmanın daha kolay olacağı düşüncesiyle desteklemiştir.

Türkler, Latin harflerini kabul etmekle altı yüzyıllık tarihleriyle ve kültürleriyle olan bağlarını zayıflatmış, yazılan sayısız eserler arşivlere hapsedilmiş ve bu eserleri anlayabilmek için ise yetişmiş kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. Mısır’da gerçekleştirilmek istenen de tamamen Mısır ile mazisi arasındaki irtibatı koparmaktır. Arap toplumlarına zerk edilmeye çalışılan bu zehire karşı en etkili panzehir Kur’ân’ın dili olan *fushâya* sahip çıkmaktır. Bütün dillerin az da olsa muhakkak bir *âmmice* tarafı vardır. Fakat bütün dillerde edebiyat ve bilim dili kesinlikle *fushâ*dır. Saîd ‘Akl bile, Latin harfleriyle veya *âmmice* olarak yaptığı telifleriyle değil, *fushâ* olarak yazdığı yüksek şiir ve edebiyatıyla meşhur olmuştur. Ayrıca *fushâ*, asla konuşulanı anlamaya engel değildir. Bütün yayınları *fushâ* olan el-Cezire televizyonu Arap dünyasının dört bir yanında izlenilmekte ve anlaşılmaktadır.

REFİK RÛHÂNE (konuk): *Âmmicede fushâya* kıyasla çok daha az kaide olması, *âmmicenin* kullanılabilirliğini artıran önemli sebeplerden biridir. “İlyas’ın babasını gördüm : تَفْتُ بُو الياس”, “İlyas’ın babasının hanımını gördüm : شِفْتُ مَرَّتْ بُو الياس”, “İlyas’ın babasıyla konuştum : أَبُو الياس” cümlelerinde *Esmâ-i Hamse* olan أَبُو kelimesi sadece “vav” harfiyle بو şeklinde yazılmaktadır. *Fushâ* olarak ifade edildiğinde ise bu cümleler sırasıyla, “رَأَيْتُ أَبَا الياس، رَأَيْتُ زَوْجَةَ أَبِي الياس، تَكَلَّمْتُ مَعَ أَبِي الياس” şeklinde olacaktır. Bir başka örnekte ise, on iki rakamını *fushâ* olarak اِثْنَيْ عَشَرَ derken, اِثْنَيْ عَشَرَ.. اِثْنَيْ عَشَرَ.. اِثْنَيْ عَشَرَ.. burada sadece altı fonem kullanıyorum. Ancak Lübnanca söylediğimde ise herhangi bir kaideye bağlı kalmadan اِثْنَيْ عَشَرَ diyerek sadece bir fonem kullanıyorum. Bu da, konuşulmayan bir dilin çok daha fazla vakit aldığını ve

öğrencilere *fushâ* ile eğitim vermeye kalktığınızda onların vaktini çalmak anlamına gelmektedir.

Lübnan’da okuma yazma bilmeyen birisi hatasız bir şekilde *âmmiceyi* konuşur. Fransa’da da aynı şekilde bir Fransız okula gitmeden, Fransızcanın kaidelerini öğrenmeden yanlış bir şekilde Fransızca’yı konuşur. Çünkü konuşulan dil canlı bir dildir, yaşayan bir dildir. Konuşulan hiçbir dil, o dili konuşanlardan dil kaidelerini öğrenmesini istemez. *Âmmiceler*de bulunan az sayıdaki kaide bir eğitim almadan kulak yoluyla öğrenilebilir. Fakat *fushâyı* öğrenebilmek için ciddi bir eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. “Dil, lisanı terk ederse ölür : *إن اللغة تَمُوت عندما تَهْجُرُ*” *اللسان Fushâ*, Gazetelerin dili, yazı dili veya kürsülerden yapılan resmi konuşmaların dili olsa da, halkın konuştuğu iletişim dili olamadığı için ölü bir dildir. Konuşulmayan bir lisan ile yeni bir şey üretmek de, bir keşif yapabilmek de mümkün değildir.

Üç yüz milyon Arap *fushâyı* anlayabilir, fakat bunlardan kaç *fushâ* konuşmaktadır. İnsanlar babalarıyla, anneleriyle, dostlarıyla, müşterileriyle konuşacakları zaman, seven sevdiğine sevgisini ilan edeceği zaman, bir başkasına kızdığı zaman ve kötü söz söyleyeceği zaman, bütün bu ifadeler *âmmice* olarak lisandan dökülür. Görülen rüyalar dahi *âmmicedir*. Kimse rüyasında *fushâ* konuşmamaktadır. Halkın konuştuğu, sevinçlerini ve üzüntülerini paylaştığı dil olması açısından bakıldığında, *fushânın* tercih edilmiyor olması, onun mumyalanmış bir ceset haline geldiğini göstermektedir. Bu ceset üzerinde yapılacak olan her türlü ameliyat ve operasyon hiçbir şekilde fayda sağlamayacaktır. Lüks görünümlü olup da modeli çok eski olan bir arabayı hiç kimse son model bir arabaya tercih etmez.

TV Programı 20 (3 Ağustos 2010)

ARAP ÜLKELERİNDEKİ YABANCI ÜNİVERSİTELER

الْجَامِعَاتُ الْأَجْنَبِيَّةُ فِي الدُّوَلِ الْعَرَبِيَّةِ

Program adı	el-İtticâhü'l-Mu'âkis (الإتِّجَاهُ الْمَعَاكِسُ)
Bölüm adı	el-Câmi'âtü'l-Ecnebiyyetü fî 'd-Düveli'l-'Arabiyyeti
Sunucu	Faysal Kasım
Katılımcılar	Vecdî Abdülfettah (Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırmalar Uzmanı), Şefik Nazım el-Ğabrâ (Siyaset Bilimi Profesörü, Kuveyt Üniversitesi)
https://www.aljazeera.net/programs/opposite-direction/2010/8/8/ -الجامعات-الأجنبية-في-الدول-العربية	

FAYSAL KASIM (sunucu): Özellikle körfez Arap ülkeleri başta olmak üzere Arap ülkelerinde, Amerika ve İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkeleri üniversitelerinin kurulmasında gözle görülür bir artış yaşanmaktadır. Çok büyük parasal maliyetlerle bu üniversiteleri Arap ülkelere getirmek yerine devlet üniversitelerinin ıslahı ve kalkındırılması daha doğrudur. Arap ülkelerindeki yabancı üniversiteler, güvenlik ve kültür açısından ciddi tehditler oluşturmaktadır. Bu üniversitelerin kuruluş gayeleri arasında misyonerlik faaliyetlerinin de yer aldığı kendi kurucuları tarafından dile getirilmiştir. Amerikalıların da ifadesine göre, Arap ülkelere hükmedecek, kültürel, siyasi ve ideolojik açıdan batı modeline bağlı kalacak, bu ülkelerin kendi içlerinden çıkacak seçkin bir topluluğun yetiştirilmesi bu üniversitelerin kuruluş hedefleri arasında yer almaktadır.

Meşhur şair Muhammed İkbâl (1877-1938), eğitimin insanın önce şahsiyetini eritip daha sonra onu istediği şekle sokan bir asit gibi olduğunu söylüyor. İşte Arap ülkelerinde bulunan yabancı üniversitelerin de nihai hedefi, seçkin bir zümreyi kendilerine ayırıp, onlar üzerinde yoğunlaşarak kendi üniversitelerinden mezun etmek ve bulundukları ülkelere kültürel, fikri, dilsel ve iktisadi olarak tahakküm etmektir. Bu bir bakıma aklın sömürgeleştirilmesi (إِسْتِعْمَارُ الْعُقُولِ) olarak da isimlendirilebilir.

VECDÎ ABDÜLFETTAH (konuk): Washington Enstitüsü Yakın Doğu Politikaları, Politika ve Planlama bölümü (قِسْمُ السِّيَاسَاتِ وَالتَّخْطِيطِ فِي مَعْهَدِ وَاشْنَطِنَ لِسِّيَاسَاتِ الشَّرْقِ الْأَدْنَى) müdürü olan Robert Satloff Amerikan okullarını kastederek “buralar sadece üst düzey eğitim binaları değil, aynı zamanda Arap ve İslam toplumlarını Amerikalılaştırmak için bizim gizli silahımızdır” diyerek bu okulları, zihin gücünü ele geçirerek Arap ülkelerinde egemenlik kurmak için bir araç olarak görmektedir.

Amerikan Doktorlar Konseyinin (مجلسُ الأطبَّاءِ الأمريكيَّان) Amerika’da okuyan yabancı doktorların başarılarını tespit noktasında yaptıkları bir araştırmada, kişinin başarılı olması ile ana dili ile eğitim alması arasında sıkı bir alaka olduğu tespit edilmiştir. Öğrencinin kendi ülkesinde ana dili ile aldığı eğitim sonradan öğrenmiş olduğu yabancı dille aldığı eğitime kıyasla çok daha verimlidir.

ŞEFİK NAZIM el-ĞABRÂ (konuk): Dünya bir yandan değişirken ve gelişmesini sürdürürken Arap dünyası birçok alanda geriledi. Arap üniversiteleri de bu gerilemeye ayak uydurarak uzun yıllardır hiçbir başarı ortaya koyamayarak sürekli olarak yabancı üniversitelerin gölgesinde kaldı. Devlet üniversiteleri ve bu üniversitelerdeki eğitim kadrosu ve öğrenciler, içgüdüsel bir şekilde bilimsel ve teknolojik yeniliklerin tek adresi olarak yabancı üniversiteleri gördüler. Bu durum, yenilgiyi peşinen kabullenmek anlamına geldiği için bilim ve teknoloji alanında yapılacak olan çalışmaların da önünü tıkamamıştır. Arap devlet üniversiteleri bilim ve teknoloji dışında her şeyle ilgilendiler, bu ikisini ise ihmal ettiler.

TV Programı 21 (10 Ağustos 2010)

ARAP DİLİ GERÇEĞİ

وَأَقْعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ

Program adı	el-İtticâhü'l-Mu‘âkis (الإتِّجَاهُ الْمَعَاكِسُ)
Bölüm adı	Vâkı‘ul-Lügati'l-‘Arabiyyeti
Sunucu	Faysal Kasım
Katılımcılar	Memduh Hisâra (Şam Arap Dil Akademisi Üyesi), Enver ‘Umrân (Şair)
https://www.aljazeera.net/programs/opposite-direction/2010/8/16/واقع-اللغة-العربية	

FAYSAL KÂSİM (sunucu): Arap dili sorunuyla ilgilenenler, Arap dilinin yok olma tehlikesiyle ve bir dizi komployla karşı karşıya olduğunu söylemenin dışında, çözüm içeren herhangi bir şey sunmamaktadır. Kimi münekkitlere göre ise, Arap Dil Akademisi üyeleri ve Arap Dili öğretmenleri zihnen hala mazide yaşadığı için gelişmelere ayak uyduramıyor.

Arapların, “*fushâ* cennet ehlinin dilidir, meleklerin konuştuğu dildir” gibi ifadelerle *fushâ*ya kutsallık atfederek, koruyucu manevi bir halka ile korunduğu inancının arkasına sığınması, diğer dünya dillerinde görülmeyen bir durumdur. Hiçbir şey üretmeden arkasına sığınılan bu kutsallık fikri, *fushâyı* kendine yapılan saldırılardan korumaya yetmeyecektir.

İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerde sokakta konuşulan dil ile medyanın dili ve okullardaki eğitimin dili aynıdır. *Fushâ* ile *âmmice* arasında var olan uçurum ise Arap dilinin temel sorununu oluşturmaktadır. Üç yüz milyonluk Arap dünyasında, üç yüz milyonun tek bir dili konuştuğu söylenemez. Çünkü *fushâ* ile *âmmice* arasında yüz seksen derecelik bir fark vardır. *Fushânın* gelecekte Latince benzeri din dili haline geleceği ihtimalini dillendirenler iddialarını bunun üzerine bina etmektedirler.

MEMDÛH HISÂRA (konuk): Tarih boyunca çok zorlu merhalelerden geçen *fushâ* varlığını güçlü bir şekilde sürdürebilmiştir. İbn-i Manzûr, H.711 senesinde yapılan fetihler sebebiyle insanların yabancı milletlerle karışması ve bunun sonucunda *fushâda lahnin* artması üzerine *Lisânü l-‘Arab* isimli sözlüğü telif etmiştir. O zaman insanlar kendisini ayıplayarak alaya almışlar, böyle bir çalışmaya gerek olmadığını söylemişlerdir.

Fushânın ıslahı konusu toplumun bütün kesimlerinin görevidir. Bu meselenin, hem siyasi, hem medya, hem de bilimsel kanadı vardır. *Fushânın* ıslahı meselesinde atılacak ilk adım olan bilimsel yönü Arap dil Akademilerinin görevidir. Bu meyanda, yabancı kelimelere bulunacak karşılıklar son derece önem arz etmektedir. Bu karşılıkların hızlı bir şekilde medyanın kullanımına sunulması ve siyasi kanadın ise meselenin takipçisi olması gerekmektedir. Halkla buluşturulması açısından kelimelerin karşılıklarının hızlı bir şekilde bulunması, en doğru bir şekilde

bulunmasından daha evleviyetlidir. Mesela, bilgisayar kelimesinin karşılığı olarak türetilen حاسوب kelimesi, mana bakımından *computer* kelimesine tam olarak delalet etmese de bilimsel yayınlarda ve halk arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Arapçada menfez, delik, gözenek anlamına gelen pencere (نافذة) kelimesi ve Fransızcada bilgisayar kelimesinin karşılığı olarak türetilen, düzenleyici (منظّم) manasına gelen *ordinateur* (أورديناتور) kelimesi gibi. Birçok işlevi olan bilgisayarı sadece *ordinateur* kelimesiyle izaha çalışmak mana yönünden son derece eksiktir. Böyle olmasına rağmen Fransızlar tarafından oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Çünkü bir rumuz olan terimlerin, müsemma ile her yönüyle örtüşmesi şart değildir.

Öte yandan, راديو, الرّاسيل kelimesinin yerine türetilen فاكس kelimesinin yerine türetilen مذياع kelimesinin yerine türetilen الرّائي kelimeleri halk arasında revaç bulmamıştır. Bununla beraber Arap Dil Akademilerinin yapmış olduğu tercüme faaliyetleri sınırlı da olsa netice vermiştir. Yaygın olarak kullanılan اوْتوموبيل kelimesi, yerini سيارَة kelimesine, gazete demek olan جُرْنال ve غازيت kelimeleri, yerini جريدة kelimesine ve اوتيل kelimesi de yerini فُنْدُق kelimelerine bırakmıştır. Türetilen kelimelerin kabul görmesi ve yaygın bir şekilde kullanılması belli bir zamana da ihtiyaç duymaktadır.

Arap Dil Akademileri kimilerinin zannettiği gibi günlerini, أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى kelimesinin رأسها (balığı başı da dâhil yedim) cümlesindeki رأسها kelimesinin *irabının* ne olduğunu tartışmakla geçirmiyor. Arap Dil Akademilerinin üyeleri Arap dünyasının en seçkin bilim adamlarından, uzmanlardan, edebiyatçılardan ve şairlerden oluşmakta olup; bu kurumlar bilimsel, teknolojik ve dilsel gelişmeleri ve istatistikleri takip etmektedirler. Ayrıca, Kahire Arap Dil Akademisinin üzerinde çalıştığı المُعْجَم الكبير isimli sözlük, راديو, تلفزيون gibi yabancı menşeli kelimeleri ve toplum tarafından yaygın olarak kullanılan kelimeleri de ihtiva edecektir. Yabancı kelimelerin zaruret halinde kullanılabileceğine ruhsat veren en önemli kaynak ise, içerisinde yetmiş adet yabancı kelime bulunan Kur'ân'ı Kerimdir.

Suriye üniversitelerinde, Şam, Halep ve Humus başta olmak üzere tıp eğitimi *fushâ* olarak verilmektedir. Arap dünyasında en meşhur doktorlar Suriye'den

çıkılmaktadır. İsrail’de de bilimsel derslerin eğitim dili İbranicedir. Öyleyse ana dil ile eğitim, başarıya ulaşmanın en önemli ayağını oluşturmaktadır. Çin, Güney Kore ve Japonya’nın ulaştıkları muazzam başarılarına kaynaklık eden kendi ana dilleri olmuştur. Dünyada, ana dilini terk edip, eğitim sistemini yabancı dil üzerine kurarak başarıya ulaşmış hiçbir toplum yoktur.

ENVER ‘UMRÂN (konuk): *Fushâ* geçmiş dönemdeki şaşaasından son derece uzaktır. Neredeyse iletişim dili olma özelliğini kaybetmiş ve gelişemediği için geçmişin dili olarak kalmıştır. Bu yüzden *fushâ* için, müze dili (لغة متاحف), resmi kurumlarda kullanılan dilekçe dili (لغة عرائض), devlet dairelerinde konuşulan dil (لغة) gibi isimlendirmelere gidilmiştir. Lisanın terk ettiği dillerin akıbeti yok olmaktan başka bir şey değildir. Günümüzde konuşulan Arapça ise *fushâ* değil, bölgeden bölgeye farklılık gösteren *âmmiceler*dir. Dolayısıyla üç yüz milyon kişinin konuştuğu dil *fushâ* olmayıp farklı *âmmiceler*dir. Hala fildişi kulelerde (أبراج عاجية) yaşamayı sürdürenler sorunun temeline inmekte zorlanmaktadırlar.

Ürdün Arap Dil Akademisinin 1997’de başlattığı, günlük hayatta kullanılan standart lafızların yer alacağı 2013 yılında tamamlanması planlanan, türünün tek örneği olarak gösterilen ve son derece zengin bir içeriğe sahip olan (معجم ألفاظ الحياة العامة) isimli sözlük bu alanda öncü bir proje olarak kabul edilmektedir. Bu sözlük, *fushânın* sokağa inebilmesi ve toplumla buluşabilmesi için çok önemlidir. *Fushânın* dinamik bir dil (لغة حيوية) olabilmesi için, toplumun sokakta konuştuğu dili de istiap etmesi gerekmektedir. “Arapça ölü bir dil haline gelmiştir” ifadesinin doğruluğu sokaklara ve caddelere bakınca anlaşılmaktadır. İnsanların alışveriş yaparken, bir yerden bir yere giderken, toplu taşıma araçlarında, eğlence yerlerinde, sinemada, tiyatrodaki, alışveriş merkezlerinde kullandığı egemen dil *âmmice*dir. *Fushâ* ise edebiyat ve şiir dili ve akademik dil olarak varlığını sürdürmektedir. *Fushâ*, Arap dili edebiyatı bölümlerinde dahi kitaplar içinde sıkışıp kalmıştır. Dersler *âmmice* işlenilmektedir. Medya dilinde ise yabancı kelimelerin kullanımı giderek artmaktadır. *Fushâ* aleyhine Aranın bu denli açılması Arap toplumunun mazisi ile olan alakasını ciddi olarak tehdit etmektedir. İmruülkays’ın şiirlerini anlayabilmek için tefsire gerek duyulmakta ve ne manaya geldiğini anlayabilmek için internet üzerinde forumlarda tartışmalar yapılmaktadır. Şu örnekte olduğu gibi:

كُمَيْتٌ يَزِلُّ اللَّيْلُ عَنْ حَالٍ مَتْنِهِ

كَمَا زَلَّتِ الصَّفْوَاءُ بِالْمُنْتَزَلِ

“Atın sırtındaki eyer kayıyor,

Pürüzsüz bir kayanın üzerinden suyun kaydığı gibi.”

TV Programı 22 (31Ağustos 2010)

ARAP ÜLKELERİNDEKİ YABANCI OKULLAR

الْمَدَارِسُ الْأَجْنَبِيَّةُ فِي بِلَادِنَا الْعَرَبِيَّةِ

Program adı	el-İtticâhü'l-Mu‘âkis (الإتجاه المعاكس)
Bölüm adı	el-Medârisü'l-Ecnebiyyetü fî Bilâdina'l-'Arabiyyeti
Sunucu	Faysal Kasım
Katılımcılar	Salah ez-Zü'bî (Eski Öğretmen, Ürdün Temsilciler Meclisi Üyesi)
https://www.aljazeera.net/programs/al-jazeera-platform/2010/10/12/اضمحلال-التعليم-الحكومي	

FAYSAL KÂSİM (sunucu): yabancı okulların Arap ülkelerinde hızla çoğalmasıyla, eğitimsel sömürgecilik (الإستعمار التربوي) varlığını iyiden iyiye hissettirmektedir. Lisanın Avrupalılaştırılmasının ardından aklın ve davranışların da Avrupalılaştırılması kaçınılmazdır. Üst düzey bir Amerikalı yetkilinin söylediği şu sözler hedeflenenin ne olduğunu ortaya koymaktadır: “Amerika’nın Arap ve İslam toplumlarını Amerikalılaştırmak için giriştiği bu ideolojik savaşta, oralardaki Amerikan okulları bizim gizli silahımızdır.” Bu okulların yetiştirdiği öğrenciler kültürlerinden, dillerinden, dinlerinden ve tarihlerinden tecrit edilmiş şekilde mezun olmaktadır. Çünkü bu okullarda okutulan kitaplar ve dersler Arap toplumunun tarihine, adet ve geleneklerine zıt içeriklere sahiptir. İngiltere, Amerika ve Fransız menşeli yabancı okullarda Arap-İslam tarihinin ya hiç okutulmadığı ya da çok az okutulduğu bir gerçektir. Bir Arap öğrencinin mezun olduğunda Selahaddin Eyyûbi hakkında ve Emevi ve Abbasi dönemiyle ilgili pek bir şey bilmezken, İngiltere Kral ve Kraliçeleri hakkında ve İngilterenin yaptığı savaşlar hakkında kapsamlı bir bilgiye sahip olması kabul edilebilir bir şey değildir. Yabancı dillerin ağırlığı bu okullarda

açıkça görülürken, devlet okullarında ise Arap dili eğitiminde keyfiyet açısından ciddi eksiklikler bulunmaktadır.

Cyrus Hamlin, 1863’da İstanbul’da Rumeli kalesi yakınlarında Robert Kolejinin temellerini atarken “Türkler bu kaleyi inşa ettiler ve buradan Bizans’ı fethettiler ve İstanbul’u İslamlaştırdılar, biz de bu okul vasıtasıyla buradan İstanbul’u fethetme ve Hıristiyanlaştırma hareketini başlatacağız” demiştir. Arap ülkelerinde giderek çoğalan Batılı okullar, Arap toplumunu kültürlerine ve dillerine yabancılaştırmak için kullandıkları en önemli silahlardan biri haline gelmiştir. Bu okullarda Arap ve İslam tarihinden hiç bahsedilmeyip, Müslüman Arap toplumlarının örf, adet ve tarihlerine zıt ve onlarla bağdaşmayan kitapların ders olarak okutulması, öncelikle Arap halklarının mazisi ile olan irtibatını koparmayı ve zaferlerle dolu olan geçmişinden feyz alamamasını amaçlamaktadır.

SALÂH ez-ZÜ’BÎ (konuk): Amerikan okullarında yedinci sınıflarda okutulan genel kültür kitabında Arap ülkelerindeki dini mekânlar tanıtılırken sadece Kudüs, Beytü’l-Lahim, Nîbû dağı ve Piramitler zikredilirken Mekke-i Mükەرreme ve Medine-i Münevvere’den hiç bahsedilmemektedir. Bu okulların nihai hedefi Müslüman çocukların akıllarını tahrip ederek sömürgeci zihniyetin emellerine hizmet edecek kıvama getirmektir.

Geçen asrın başlarında sömürgeci devletler planladıkları işgallere zemin hazırlamak, bu işgalleri daha kolay gerçekleştirebilmek ve bu ülkelerde mümkün olabildiğince daha az direnişle karşılaşmak için, içerden kendilerini destekleyecek bir kitle meydana getirmeyi amaçladılar. Bunu yapmanın en kolay yolu da yabancı okullar vasıtasıyla kendi dillerini, fikirlerini, kültürlerini yayarak, kendileri gibi düşünen insanlar yetiştirmektir. Bu sağlandıktan sonra askeri işgaller ardı ardına gelmeye başladı. Sömürgeci ülkelerin askerleri tanklarla, toplarla girdikleri Arap ülkelerinde, bu kitleler tarafından güllerle ve sevinç gösterileriyle karşılandılar. Askeri işgaller sona erse de kültürel istila/işgal (العزو الثقافي) bütün hızıyla devam etti. Son derece sinsi olarak ilerleyen kültürel işgal Arap toplumlarını tahrip ederek kültür, din, ahlak ve dil erozyonuna sebep oldu.

TV Programı 23 (9 Ekim 2010)

DEVLET EĞİTİMİNİN ÇÖKÜŞÜ

إِضْمَحَالُ التَّعْلِيمِ الْحُكُومِيِّ

Program adı	Minberu'l-Cezîre (مِنْبَرُ الْجَزِيرَةِ)
Bölüm adı	Idmihlâlû't-Ta'lîmi'l-Hukûmî
Sunucu	Münâ Selman
Katılımcılar	Suad eş-Şemerî, Ali Ebû Cüneyd
https://www.aljazeera.net/programs/al-jazeera-platform/2010/10/12/-اضمحلال-التعليم-الحكومي	

SUÂD eş-ŞEMERÎ (konuk): Çin ve Japonya'nın eğitim sisteminde, anaokulundan itibaren üniversite dâhil, ana dil en başta gelen eğitim aracıdır. Yabancı bir dile gereksinim duymadan kendi ana dilleriyle çok yönlü bir gelişim sağlamış ve sürekli üreten bir toplum olmayı başarmışlardır. Suudi Arabistan'daki Arap Düşünce Vakfı, Arap dilini güçlendirmeyi amaçlayan bir kuruluştur ve bu amaçla çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Fakat Suudi Arabistan'da genel olarak anaokulları ve özel ve devlet üniversiteleri dâhil eğitimin bütün safhalarında İngilizcenin ön planda olması gençlerin yüzünü batıya döndürmektedir. İngilizceye olan bu temayül karşısında Arap Düşünce Vakfının Arap diline canlılık kazandırma faaliyetleri şu ana kadar sönük kalmıştır.

ALÎ EBÛ CÜNEYD (konuk): Kur'an'ın Kureyş lehçesiyle nazil olmasının önemli sebeplerinden biri de, Kureyş'in Şam ve Yemen arasındaki ticaret piyasasına hâkim olması ve çok önemli bir geçiş noktası üzerinde bulunması sebebiyle dönemin ticaret lisanı olmasıdır. Günümüzde de İngilizce dünya üzerinde en başta gelen ticaret dili olması cihetiyle bir dünya diline dönüşmüştür. Bu yüzden dünya ülkelerinde İngilizce eğitimin yaygınlık kazanması son derece tabiidir. İkinci bir nokta ise, bilgisayar, cep telefonu gibi günlük hayatın vazgeçilmezlerinden olan cihazlar sürekli ithal edilmektedir. Sistemleri İngilizce olan bu elektronik ürünler dünyanın her noktasına ulaşırken, İngilizcenin de revaçta olması eşdeğer bir hızla artmaktadır.

Arap ülkelerinde var olan Arap dilini koruma kanunları uygulanamaz iken yabancı ülkeler kendi dilleri ile ilgili aldıkları kararları tavizsiz bir şekilde uygulamaktadır. Dolayısıyla *fushân*ın gerilemesinin bir başka sebebi de işletilemeyen kanunlardır.

TV Programı 24 (18 Aralık 2010)

ARAP DİLİ GERÇEĞİ ve GELECEĞİ

وَأَقْعُ وَمُسْتَقْبَلُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ

Program adı	Mâ Verâe'l-Haber (ما وراء الخبر)
Bölüm adı	Vâkı'u ve Mustakbelü'l- Lügati'l-'Arabiyyeti
Sunucu	Abdülkadir 'Ayyâd (عبد القادر عَيَّاض)
Katılımcılar	Ömer Ğânîm, Velid el-'Anâtî (Dilbilim ve Arap dili Profesörü, Petra Üniversitesi, Ürdün), Abdülkadir Ebû Şerîfe (Arap dili Profesörü, Katar Üniversitesi)
https://www.aljazeera.net/programs/behindthenews/2010/12/20/واقع-ومستقبل-اللغة-العربية	

ABDULKADİR 'AYYÂD (sunucu): BM Genel Kurulu (جَمْعِيَّةُ الْعَامَّةُ لِلْأُمَمِ الْمُتَّحِدَةِ) 1973 senesinde Arap dilinin BM'in altıncı resmi dili ve uluslar arası alanda Çalışma/İş Dili (لُغَةُ الْعَمَلِ) olduğunu onaylamıştır. Bu münasebetle her yıl 18 Aralık günü Dünya Arap Dili Günü (الْيَوْمُ الْعَالَمِي لِلُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ) olarak çeşitli dil ve kültür kuruluşları tarafından kutlanmaktadır.

ÖMER ĞÂNİM (konuk): Geçmişte sömürgeci devletlerin dillerinin *fushâ* ile rekabet halinde olmasından kaynaklanan şikâyetler yerini, sömürgeci devletlerin çekip gitmiş olmalarına rağmen, onların dillerinin *fushâyı* yok etmek üzere ilerleyişini sürdürüyor olmasına bırakmıştır. Bu bağlamda, günlük konuşmaların içinde yabancı kelimelerin çokça yer almasının yanı sıra bir diğer tehlike de, daha çok gençler arasında İnternet ortamında yaygın olarak kullanılan, Arap harflerinin yerine Latin harflerinden ve rakamlarından oluşan yeni bir yazı şekli olan *Arabîzî* (عَرَبِيْزِي) akımıdır. Ayrıca

geçmişte, okullar ve üniversiteler *fushâ*yı koruyan en önemli kalelerden biri iken günümüzde kendi üzerlerinden *fushâ*ya saldırılan bir gedik haline gelmişlerdir. Gücü yeten ve yetmeyen herkesin rüyası çocuklarını yabancı okullara kaydettirebilmek olmuştur. Çünkü ebeveyn bilmektedir ki bu okullardan mezun iş sektöründe her zaman tercih sebebi olmaktadır. Bu çok yönlü baskı altındaki *fushâ*, adeta görünmez bir hüviyete bürünerek çağdaş hayatın getirmiş olduğu yenilikleri takip edecek bir görüntü çizmekten uzak kalmıştır. Dolayısıyla Arap halkı, *fushâ*ya yabancılaşmış ve kültürel miras ile aralarındaki ittisal kaybolmuştur. Bu durum, milli kimliği oluşturan en başta gelen yetkinliğe sahip olan dil sorununun çok daha derin tehlikelerle kuşatılmış olduğunu göstermektedir.

VELİD el-‘ANÂTÎ (konuk): *Fushânın* canlı bir dil olarak kalabilmesi şu iki şeye bağlıdır: Birincisi, hayatın iletişim dili olması ki, bu da eğitim dilinin *fushâ* olmasına bağlıdır. İkincisi ise medya organlarının dilinin *fushâ* olmasıdır. *Fushâ* bazılarının ifadesine göre can çekişiyor olsa da hiçbir zaman yeryüzünden silinen diller arasında yer almayacaktır. Şu üç delille bu ispat edilebilir: 1- Kur’ân Müslümanların ellerinde olduğu müddetçe *fushâ* ilelebet mevcudiyetini sürdürecektir. 2- Gerek gazete, gerek dergi olsun yazılı basının ve matbu eserlerin büyük çoğunluğunun halen *fushâ* olması. 3- Uydudan yayın yapan televizyon kanallarının, haberler, açık oturum programları ve çizgi film gibi yayınlarla sınırlı da olsa *fushâ* olarak izleyiciye ulaşması *fushânın* dünya üzerinde yok olan diğer dillerin akıbetine uğramayacağını açıkça göstermektedir. Dillerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olup olmadıklarını ortaya koyan kabul gören bir diğer temel ölçü de o dili konuşan insan sayısıdır. Eğer bir dili konuşanların sayısı yüz bin rakamına kadar gerilemişse o dil yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır denilebilir.

Arap devletinin ekserisinin anayasasında Arap dili ülkenin resmi dili ve Arap üniversitelerinin de çoğunun yönetmenliklerinde Arap dili birinci eğitim dili olarak yer almaktadır. Üniversitelerin mühendislik, fizik, kimya, botanik, zooloji, tıp gibi alanlarında derslerin Arapça işlenmesi Arapçaya çok sayıda terminoloji kazandıracak ve Arapçanın birçok yeni ifade ile zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Fakat siyasi otoritenin etkisiz oluşu sebebiyle mevcut kanunlar aktif hale getirilip uygulanamamaktadır.

Arap ülkelerinde insanların çocuklarını yabancı dil ile eğitim veren okullara göndermesinin önemli sebeplerinden birisi de ekonomik kaygılardır. Halkın yarıya yakının hatta bazı ülkelerde yarıdan fazlasının fakirlik sınırının altında yaşaması onların Arapçaya bakış açısına doğrudan tesir etmektedir. Çünkü insanların birçoğu bu geri kalmışlığı ve ekonomik olarak çekilen sıkıntıları Arap dilinin bilim ve teknoloji üretme hususunda yetersiz oluşuna bağlamaktadır. Bu yanlış yargı, onların Arapçaya karşı olan tutumlarına da yansımaktadır. Bazılarına göre, eğer ana dil Arapça değil de İngilizce veya Fransızca olsaydı ekonomik olarak refaha kavuşmak ve gelişmiş ülkeler seviyesine çıkmak kaçınılmaz olacaktı.

Arap ülkelerindeki üst düzey yöneticilerin, bir üstünlük vasfı ve bir statü olarak görmeleri sebebiyle konuşmalarını yabancı dillerle yapmaları yadırganmaktadır. Kendilerine “ana diliniz Arapça olduğu halde niçin yabancı dille konuşuyorsunuz” diye sorulduğunda, tam manasıyla özü kabahatinden büyük ifadesinin yansıması olarak, kendilerinin Arap dili uzmanı olmadığını söylemektedirler. Arap liderlerini Avrupalı mevkîdaşları ile kıyaslayacak olursak, Fransız bir yetkili Fransızcadan başka bir dil konuşmaz. Yine bir İngiliz ve Alman devlet adamı, ancak kendi dili ile yapar konuşmasını.

ABDÜLKADİR EBÛ ŞERÎFE (sunucu): *Fushânın* dini bir arka plana sahip olması ve İslam dininin gelişinden bilitibar dinle iç içe olması onu koruyan en başta gelen amil olmuştur. Dil bir insanın elbisesi gibidir. Elbise olmazsa insan çıplak kalır. Bir kimse sokakta ve caddede çıplak olarak gezmeyi düşünemez. Elbisesi onu ayıplanmaktan korur. Ana dilini terk eden bir millet, sokakta çıplak gezen kimsenin ayıplandığı gibi diğer milletler tarafından ayıplanmaktan kurtulamaz. Diğer dünya dilleri ile kıyaslandığında, Asil bir ata teşbih edebileceğimiz *fushâ* mahir bir biniciden mahrum bırakılmıştır. Çünkü o mahir binici, başka şeylerle meşgul edildiği için nasıl bir değere sahip olduğunu bilememektedir. Dolayısıyla Araplar *fushâyı* modern bir yapıya kavuşturamamış, kendilerini çağdaş devletler seviyesine çıkaracak olan bu vasıtayı terk etmeleri sebebiyle de yarışta geride kalmışlardır.

TV Programı 25 (4 Aralık 2013)

ARAP DİLİ BİZİ BİR ARAYA GETİRİYOR.

لِسَانُ الضَّادِ يَجْمَعُنَا

Program adı	Tahte'l-Micher (تَحْتَ الْمِجْهَر)
Bölüm adı	Lisânü'd-Dâdi Yecme'unâ
Sunucu	Belirtilmemiş
Katılımcılar	Ahmed el-Hatîb (Prof. Dr, Arap Dili Bölümü, Petra Üniversitesi, Ürdün), Muhammed el-Hammâdî (Gazeteci, Yazar, BAE), Ahmed Abdülmünim (er-Rebî'u'l-'Arabî Yayınevi Müdürü), Seyf el-Mahrûkî (Arap Dili Bölümü, BAE Üniversitesi), Dâhî Osman (Araştırmacı, Yazar, Mısır), Nûr Şebîta (Araştırmacı, Yazar)
https://www.youtube.com/watch?v=PVqBORzxEwc	

Program şu yazılı metinle başlıyor:

- BAE'de bulunan 22 üniversitenin sadece bir tanesinde eğitim dili Arapçadır.
- Ürdün'deki İnternet sitelerinde kullanılan dilin yüzde 65'inden fazlası âmmice veya Arabîzîdir.
- Kahire'deki ticari levhaların yüzde kırka yakını İngilizcedir.
- Üç yüz milyondan fazla kişinin dili Arapçadır.
- 26 devletin resmi dili Arapçadır.

Şu marş ise Arap dilinin birleştirici yönüne vurgu yapıyor:

بِلَادُ الْعَرَبِ أَوْطَانِي مِنْ الشَّامِ لِبَعْدَانِ
وَمِنْ نَجْدٍ إِلَى يَمَنِ إِلَى مِصْرَ فَتَطْوَانِ
فَلَا حَدٌّ يُبَاعِدُنَا وَلَا دِينَ يُفَرِّقُنَا
لِسَانُ الضَّادِ يَجْمَعُنَا بَعْثَانِ وَعَدْنَانِ
لَنَا مَدَنِيَّةٌ سَلَفَتْ سُنْحِييَهَا وَإِنْ دُثِرَتْ
وَلَوْ فِي وَجْهِنَا وَقَفَتْ دُهَاءُ الْإِنْسِ وَالْجَانِ
فَهَبُّوا يَا بَنِي قَوْمِي إِلَى الْعُلَيَاءِ بِالْعِلْمِ
وَعَنُّوا يَا بَنِي أُمِّي بِلَادُ الْعَرَبِ أَوْطَانِي

Arap ülkeleri benim vatanımdır, Şam'dan Bağdat'a,
Necid'ten Yemen'e, Mısır'a ve Tetvân'a kadar.
Hiç kimse bizi birbirimizden uzaklaştıramaz, hiçbir din bizi ayıramaz.
Arap dili Ğassân ve Adnan ile bizi bir araya getiriyor.
Geçmişte sahip olduğumuz bir medeniyetimiz var, virane de olsa onu ihya edeceğiz,
İnsanların ve cinlerin akıllıları bize karşı dursa da.
Öyleyse atılın! Bilgiyle yükseklere varmak için.
Şarkı söyleyin kardeşlerim, Arap ülkeleri benim vatanımdır.

AHMED el-HATİP (konuk): *Fushânın* zayıflamasında, yabancı diller, *âmmice*, medya, teknolojik hayat, küresel ekonomik dalgalanmalar ve evlerde çocukların yetiştirilme tarzı gibi birçok etken rol oynamaktadır.

Günden güne gelişen ve çeşitli alternatifler sunan İnternet kaynaklı iletişim araçları da Arap dilinin gerilemesinde rol oynamaktadır. Mesela, *âmmice* yazı ve *Arabîzî* ('Arap' ve 'easy' (kolay) sözcüklerinden türetilmiş, Arapça'yı Latin harfleriyle ve rakamlarla yazmak amacıyla uydurulmuş, Arapça'da olup İngilizce'de olmayan ص, ع, غ, خ ile ث ve ذ gibi peltek harflerin rakamlarla gösterildiği *fushâdan* tamamen kopuk bir yazı sistemidir.) yazı türü oldukça yaygınlık kazanmıştır. *Fushâ* tamamen terk edilerek içeriği *âmmice*, yazı stili ise Latin harfleri ve rakamlarından oluşan, aynı zamanda *fushâya* düşmanlık besleyenlerin şimdiye kadar yapmak istediklerinden çok daha fazlasına imkân tanıyan *Arabîzî* yazı bir felaket olarak nitelendirilebilir. Arap gençleri arasında çok yaygın olan *Arabîzî*, sms yazarken, internette sohbet ederken ve 'Skype' ve 'Twitter' gibi programları kullanırken tercih edilmektedir. Mesela, صباح kelimesi 9aba7, بَعْدَ kelimesi ba3d, شو عندك اليوم المساء؟ ifadesi, sho 3ndk el yom el msa, شخبارك? sha5barak? şeklinde yazılmaktadır.

İnternet ve cep telefonlarında *Arabîzînin* ve *âmmicenin* kullanım oranı *fushânın* kullanımına göre çok daha fazladır. Yabancı dillerin, *âmmicelerin* ve *Arabîzî'nin* varlığı *fushâyı* ciddi manada geriletmiş, özellikle *arabîzî* akımı ile birlikte *fushâ*, yazı dili olarak dördüncü sıraya gerilemiştir. Son yıllarda ortaya çıkan bu üçüncü yıkıcı unsur *fushâ* karşıtlarının işini çok daha kolay hale getirmiştir.

Muhammed Ali Paşanın öncülük ettiği reformlarla 19. Asrın ikinci yarısından itibaren Mısır ve Lübnan başta olmak üzere, hızlı bir şekilde başlayan modern kalkınma hareketinin önü müsteşrikler tarafından kesilmiştir. O dönemde el-Bârûdî (البارودي) Arap şiirini, Muhammed Abduh (محمد عبده) dini düşüncüyü ve Kasım Emin (قاسم أمين) ise sosyal düşüncüyü canlandıran çalışmaları ile bu harekete katkıda bulunmuşlardır. Kalkınma hareketi, başta kültür ve dil alanında olmak üzere son derece hızlı bir şekilde devam ederken, 19. Asrın sonlarında *âmmice* çığırtkanlığı yapılmaya başlanmıştır.

Fushâyı ihmal eden Araplar yaklaşık bir asırdan beri, eğilim gösterdikleri yabancı diller vasıtasıyla kendi medeniyetlerini oluşturmaya çalışmaktadır. Fizik, kimya, tıp, eczacılık, mühendislik gibi alanlarda sürekli yabancı diller üzerinde yükselmeye çalışarak son bir asırdır neyi gerçekleştirebilmişler, batı ile aralarında hangi bilimsel köprüleri kurabilmişler ve batı ile aralarındaki bilimsel uçurumu ne derece kapatabilmişlerdir? Bu sorulara müspet bir cevap verebilme imkânı yoktur. Böylece, kendi anadilimizi ihmal ederek başka dillere kurtarıcı olarak sarılmanın yanlış bir metot olduğu ortaya çıkmaktadır. Oysa Arapların geçmişte inşa ettiği engin Arap medeniyeti Arap dili etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla Arap dili, yukarıda zikredilen bilim dallarını özümsemeye yetersiz olmadığını ispatlamıştır. İspat edilen bir şeyin yeniden ispatına lüzum yoktur. Arap dili başka bir dilin şemsiyesi altına girmeden, yapılacak *Tarib* çalışmalarıyla çağdaş Arap medeniyetini inşa edebilme kudretine sahiptir.

Çoklu kalkınmayı hedefleyen bir ülke, yeni bir nesil yetiştirebilecek bir nesil yetiştirmelidir. Bir sonraki neslin yetişebilmesi şimdiki neslin ana dil olan *fushâ* ile yetişmesine bağlıdır. Böylece yeni bir medeniyetin ve kalkınmanın ilk adımları atılabilir. İsrail, ölü olan İbraniceyi diriltip eğitim dâhil olmak üzere hayatın farklı seviyelerindeki bütün ihtiyaçlarını karşılayabiliyorken, içimizden birilerinin çıkıp da asırlarca bilim ve medeniyet dili olan *fushânın* günlük hayatın gereksinimlerini dahi karşılama kapasitesine sahip olmadığını ifade etmesi son derece art niyetli bir yaklaşımdır.

Yüksek lisans tezimi hazırlarken Almanya'daki bir üniversitenin kütüphanesine, kendilerinde bulunan bir elyazması eserin nüshasını istemek için bir mektup gönderdim. Almanca bilmediğim için de İngilizce bilen bir arkadaşına bu isteğimi beyan eden mektubu İngilizce olarak yazdırdım ve o Üniversiteye gönderdim. Bana gelen Almanca cevap şu şekildeydi: “İstemiş olduğunuz nüshayı şimdilik size gönderiyoruz. Ancak, bir daha bize Almancanın dışında başka bir dille yazılmış mektup göndermeyiniz. Kesinlikle ilgilenilmeyecek ve dikkate alınmayacaktır.”

Sürekli olarak yabancı bir dille konuşma meraklısı olanlar, kendi varlığından, kimliğinden ve kişiliğinden vazgeçmiş demektir. Kendi ana diline sıkıca sarılan kimse ise varlığını ve kimliğini garanti altına almıştır. Vietnam bağımsızlık hareketinin lideri ve Vietnam'ın ilk başkanı olan Ho Chi Minh Amerika ile yaptıkları savaşın ardından Vietnamlılara şöyle demiştir: “Vietnam dilinin saflığını ve sadeliğini koruyunuz. Gözlerinizin rengi hiç değişmediği gibi Vietnam dilinin de hiçbir değişikliğe uğramaması için başka yabancı dillerdeki kelimelerden koruyunuz onu.”

MUHAMMED el-HAMMÂDÎ (konuk): *Fushâ*, günümüzde hala güzelliğiyle ve insanlara zevk veren nefasetiyle hem yazı dili hem de konuşma dili olarak kullanılmaya devam etmektedir. Fakat Arap dilini kalkındırma hususunda ne yapılması gerektiği tam olarak anlaşılamamıştır. Dilin canlı bir varlık olduğu ve sürekli gelişmeye ihtiyaç duyduğu bilinmekte iken, Arap dilinin gelişmesine katkı sağlayacak yeni kelimelerin aşılacak suretiyle dile katılması ve bu yolla çağın yeniliklerine ayak uydurması sağlanamamıştır.

Dil sadece bir iletişim aracı değildir. Aynı zamanda kişiye şahsiyet ve milli kimlik kazandırır. İleri, modern ve teknolojik olarak gelişmiş toplumlar ana dillerini koruyarak buna erişmişlerdir. Güney Kore, Araplar için önemli bir örnek olmalıdır. Güney Kore'nin kurulması ve ekonomik ömrü Arap devletlerine son derece benzemektedir. Yarım asırdan biraz fazla ömrü olan Güney Kore, kurulduğu yıllarda son derece geri kalmış, ekonomik ve eğitim açısından ise çok geri olup sahip olduğu sınırlı tarımsal kaynaklarla ayakta kalmaya çalışan bir devletken, dilini değiştirme

gibi boş uğraşların peşinde gitmeyerek, aksine ana diline sahip çıkarak günümüzde dünyadaki en güçlü ekonomilerden birine sahip olunabileceğini göstermiştir. İngilizceyi ve başka yabancı dilleri de öğrendiler, ancak kendi dilleri ile yabancı diller arasındaki ince çizgiyi hep korudular. Bir Japon veya Koreli öğrenmiş olduğu yabancı dili ancak kendi ana dili ile iletişim kurma imkânı bulamadığı zaman kullanır. Kendi aralarında asla yabancı dil ile konuşmazlar. Fakat iki Arap bir araya geldiğinde faikiyet kazandırdığı düşüncesiyle İngilizce konuşmayı tercih etmektedirler.

AHMET ABDÜLMÜNİM (konuk): Arap dili hiçbir dönemde herhangi bir bilim dalını ifade ve izah etmekten aciz olmadığı gibi günümüzde de bundan uzak değildir. Asıl aciz olanlar, kendilerini geliştirmekten ve medeniyet çizgisini yakalamaktan aciz olan o dilin mensuplarıdır. Amerika bir şey icat ettiği zaman İngilizce olarak onu isimlendiriyor. Dolayısıyla dil dünyası İngilizce bir terim kazanmış oluyor. Hiçbir alanda Arap Kalkınması (النهضة العربية) başaramadığı için, ne çağdaş Arap medeniyeti, ne modern Arap tıbbı ne de yeni icatlar meydana getirilememiştir. Bu manada suçu üstlenmesi gereken kurumlardan biri de Arap Dil Akademileridir. Çünkü yabancı kelimeler henüz sokaklarda yayılmaya başlamadan önce, süratli bir şekilde bunların en uygun karşılıklarını bulmakta yetersiz kalmışlardır. Televizyon evlere girdikten, insanlar onu izlemeye başladıktan ve تلفزيون kelimesi kulaklarda yer ettikten sonra türetilen تلفاز ve رائى kelimelerinin insanlar tarafından benimsenmemesi son derece normaldir.

Yahudi devletini kuran veya bir diğer ifadeyle Yahudi devletinin kurulmasında temel rol oynayan İbranice, yarı ölü bir dil (لغة شبيهة ميتة) iken gösterilen büyük çabalarla okullarda ve üniversitelerde eğitim haline gelmiş, medyanın dili olmuş ve caddelerdeki bütün ticari tabelalar dâhil yazı dili her alanda İbranice olmuştur. Yahudilerin gösterdiği bu büyük çabayı, Arap devletleri kendi ana dillerini yıkmak için göstermişlerdir. Yahudiler ayağa kaldırdıkları yeni İbranice ile kimliklerini kazanmış ve yeni bir medeniyetin temellerini atmışlardır. Bu gerçek bize şu soruları sordurmaktadır: Arap dili nereye gidiyor, Arap kimliği nereye gidiyor, Araplar nereye gidiyor? Çünkü Karga, kartalı taklit edeyim derken kendi yürüyüşünü şaşırmıştır.

Tâhâ Hüseyin Mısır Milli Eğitim Bakanı olduğu yıllarda bazı müsteşrikler, Mısırlılar ile Arap dili arasındaki bağın görsel olarak kopması için Arapça yazı dilinin Latin harfleriyle yazılmasını kendisine teklif ettiler. Ve Mısır'ın bu konuda öncülük yapmasını ondan istediler. Hâlbuki geçmişte bir başka dilin harflerine ihtiyaç duymayan Arapça gelecekte de asla duymayacaktır. Arap harfleri bir diğer yönüyle de, şekil itibarıyla muhteşem, görenlere huzur veren ve kendine hayran bırakan bir yapıya sahip olup her yıl dünyanın birçok yerinde Arap hattı sergilerinin açılmasına sebep olan bir yazıdır.

SEYF el-MAHRÛKÎ (konuk): Hicri 4. Asır ve öncesi Abbasiler döneminde, özellikle Halife Me'mûn (786-833) zamanında dönemin en büyük ve etkili tercüme merkezi olan *Dâru l-Hikme*'nin (دارُ الحِكمة) kurulması bir dönüm noktası olmuştur. Me'mun, diğer yabancı medeniyetlerin ortaya koyduğu kitapları bir araya getirdi ve ehil olan tercümanları da bir araya toplayarak ve onlara çok iyi maaşlar vererek kapsamlı bir tercüme hareketi başlattı. Böylece Arapların okuyup istifade edeceği muazzam bir düşünsel üretim (النَّاتِجُ الْفِكْرِيُّ) meydana gelmiş oldu. Bu başarının sağlanması için bütün halk kitleleri seferber edilmedi. Bu dilsel birikimi halka ulaştıracak yetkin bir yapı oluşturularak ilk ve en önemli adım atılmış oldu.

DÂHÎ OSMAN (konuk): Arap Devletlerinde ki Arap Dil Akademilerinin sayısı 10'dur. Bunlar: Şam Arap Dil Akademisi, Kahire Arap Dil Akademisi, Cezayir Arap Dili Üst Kurulu, Bağdat Arap Dil Akademisi, Lübnan Arap Dil Akademisi, Ürdün Arap Dil Akademisi, Sudan Arap Dil Akademisi, Tunus *Beytü l-Hikme* Dil Akademisi ve Libya Arap Dil Akademisi.

NÛR ŞEBÎTA (konuk): Dil, zihinsel tablonun (الصُّورَةُ الدَّهْنِيَّةُ) oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Başka bir dili öğrenmek için küçük yaşlardan itibaren yabancı objelerle beslenen bir zihin, beyin işgale uğradığı için bir müddet sonra müstemleke hale gelerek kendi kültüründen uzaklaşmaya başlıyor. İnsan kendini, dilini konuştuğu kültüre ve o dilin değerlerine daha yakın hissetmeye başlıyor. Yabancı dil, vaktinde ve belli bir dozda alınmadığı için, kişi bir müddet sonra batının yıkıcı fikirlerine boyun eğerek hale geliyor. Dolayısıyla insan Mutenebbî, Ferezdak, Cerir, Ahmed Şevki, Nizar Kabbâni, Mahmud Derviş ve Hâfız İbrâhîm gibi önemli şahsiyetlerden

ve onların eserlerinden uzaklaşıp William Shakespear, Daniel Dafoe, Robert Louis Stevenson, Jonathan Swift, İris Murdoch, Oscar Wilde, Charles Dickens gibi yazarlara ve onların eserlerine ilgi duymaya başlıyor. İbn-i Haldun'un "Mağlup, daima galibi taklit etmeye hevesli olur." (المَغْلُوبُ مُوَلِّعٌ دَائِمًا بِتَقْلِيدِ الْغَالِبِ) sözünde olduğu gibi bu ilgi, bir müddet sonra insanda kendi milli kimliğinin ve değerlerinin kaybolmasına yol açıyor. Yabancı bir dili devamlı konuşan ve o dilde yazılmış eserleri okuyan kimsenin akli, beyni bir müddet sonra işgale uğramış olur. Yabancı kültürlerin ve ideolojilerin esiri haline gelir. Medeniyete ulaşmanın, ekonomik ve teknolojik anlamda sıçrama yapmanın öncelikli şartının bir yabancı dili öğrenmek ve o dili konuşmak olmadığı bilinmelidir.

TV Programı 26 (17 Aralık 2014)

ARAP DİLİ ve KALKINMASININ ZORLUKLARI

اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ وَتَحْدِيَّاتُ النُّهْوضِ

Program adı	Fî l-'Umk (فِي الْعُمُقِ)
Bölüm adı	el-Lügatü'l-'Arabiyyetü ve Tahaddiyâtü'n-Nühûd
Sunucu	Ali ez-Zafîrî
Katılımcılar	Abdüsselam el-Müseddî (Dilbilim Profesörü, Tunus Üniversitesi, Tunus Eski Milli Eğitim Bakanı), İzzeddin el-Bûşîhî (Dilbilim Profesörü, Doha Tarihsel Arap Dili Sözlüğü Projesi İcra Direktörü)
https://www.aljazeera.net/programs/in-depth/2014/11/17/اللغة-العربية-وتحديات-النهوض	

ALİ ez-ZAFÎRÎ (sunucu): BAE'de, Arap dili eğitimini yenileştirme komisyonunun (لَجْنَةُ تَحْدِيثِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ) eğitimle ilgili ve Arap dilinin öğrenciler tarafından kullanımıyla ilgili yaptığı araştırma oldukça dikkat çekicidir: Öğrencilerin Arap dili eğitiminde en az ilgi çekici bulduğu konular nahiv, kavâid, edebiyat ve metinler iken, en ilgi çekici konular ise sesli okuma ve anlatım olmuştur. BAE'de nahiv dersinden şikâyet eden öğrencilerin oranı yüzde 67, Ürdün'de yüzde 59 ve Mısır'da yüzde 54'dür. Nahiv dersinden müşteki olan öğretmenlerin oranı ise BAE'de yüzde 70, Ürdün'de 37 ve Mısır'da yüzde 62'dir. Yine araştırmaya göre sınıfta öğrenciler ve öğretmenler arasında *fushânın* kullanımı yüzde 32, *fushâ-âmmice* karma bir dilin

kullanım oranı ise yüzde 56'dır. Öğrencilerin, internette yüzde 31 olan *fushâ*yı kullanma oranı sosyal iletişim ağlarında yüzde 21'e, kişisel bloglarında ise yüzde 28'e düşmektedir. Kuveyt üniversitesinde yapılan bir diğer araştırmada ise, Arap diline temayülün olmamasının sebepleri, nahiv kaidelerinin ve Arap dili derslerinin zorluğu, Arapça derslerinin çokça ezbere gereksinim duyması ve mezun olanların bu alanda iş imkânlarının kısıtlı olması ve üniversite öğrencilerinin Arap dili alanında ihtisas yapmayı istememeleri olarak sıralanmıştır. Ellili altmışlı yıllarda siyasi liderlerin, şarktan garba kadar bütün Arap ülkelerinde *fushâ* konuştukları dönemden sonra ise *fushân*ın yabancı diller ve *âmmice* karşısında yaşadığı gerileme daha belirgin hale gelmiştir.

ABDÜSSELÂM el-MÜSEDDÎ (konuk): Japonya, Çin, Güney Kore gibi ülkeler, birçok farklı lehçeleri konuşmakta iken, tesis ettikleri dil birliği üzerinde yükselerek bilim ve teknolojiye lider ülke olmuşlardır. Yine, mezardan çıkarılıp ana dil hüviyeti kazandırılan, bir zamanlar ayinlerde ve dini törenlerde kullanılan ve ibadet dili olan İbranice de bu noktada dikkat çekici bir örnektir. Arapça ise, belli bir süreç içerisinde parçalanarak İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca gibi dillere bölünen Latincenin akıbetine uğrama tehlikesiyle karşı karşıyadır. Muhteşem bir mirasa sahip olan *fushân*ın böyle bir kalkınmadan uzak kalması, elbette sebepleri üzerinde ciddiyetle düşünülmesi gereken bir meseledir.

Ümit verici bir gelişme ise Doha Tarihsel Arap Dili Sözlüğü (*مُعْجَمُ الدَّوْحَةِ*) (التاريخي للغة العربية) projesidir. Bu proje, Arap dünyası için büyük bir rüya olup asrın projesi olarak görülmektedir. Arap dili, muhteşem ve köklü bir kültüre ve geçmişe sahip olup tarihsel sözlüğü olmayan belki de dünyadaki tek dildir. Yapılan çalışma bu alandaki büyük bir boşluğu dolduracaktır. *Fushân*ın özellikle eğitim, medya ve devlet yönetimlerinde kullanılmamasından kaynaklanan boşluğu ise “Doğa boşluk sevmez; boşluk meydana geldiğinde muhakkak o boşluğu doldurur” (الطَّيْبَةُ تَكْرَهُ الْفَرَاغَ) kuralı gereği yabancı diller ve *âmmice* doldurmaktadır.

Âmmice, sevincin, neşenin, üzüntünün, sataşmanın, çarşının, alışverişin, kısacası hayatın dili olduğu için sökülüp atılması neredeyse imkânsızdır. Fakat eğitim ve medya gibi bazı alanlarda, aynı zamanda bir ihtisas dili olması hasebiyle

fushânın geçer dil olması amaçlanmalıdır. Ama ne yazık ki, bu alanlarda da *fushâdan âmmiceye* doğru ciddi manada bir sapma görülmektedir. Medyada ve uydu kanallarında yabancı dillerin ve *âmmicelerin* baskın oluşu bunun ispatıdır. Hâlbuki sömürge döneminde dahi Arap radyolarının dili şimdiki ile kıyaslanamayacak derecede *fushâ* olmuştur. Ayrıca hiçbir Arap yoktur ki *fushâ* olarak verilen Cuma hutbesini, haber bültenlerini ve resmi siyasi nutukları anlamasın. Fakat günümüzde Cuma hutbelerinde *âmmicenin* daha fazla kullanıldığını, özellikle Lübnan, Mısır ve Fas gibi ülkelerdeki haber programlarında *âmmicenin* daha fazla yer bulduğunu söylemeliyiz.

Doğru bir yöntemle öğretildiğinde *fushâ* da pekâlâ hayatın dili olarak her alanda kullanılabilir. Bunun en iyi örneği, **إفتح يا سمسم** (*Sesame Street* : ‘açıl ey susam’/‘açıl susam açıl’) isimli eğitsel ve eğlendirici dizi çizgi filmidir. İlk olarak 1979 senesinde *fushâ* olarak Arapça seslendirmesi yapıldıktan sonra Arap ülkelerinde yayınlanmaya başlanmış, çocuklar tarafından ilgiyle takip edilmiş, anlaşılması yönünde hiçbir zorlukla karşılaşılmamıştır. Bu önemli tecrübe evde çocuklarla *fushâ* konuşulduğu takdirde onların anlamayacağı yönündeki vehimleri boşa çıkarmaktadır. Çünkü ana dil, bir çocuğun var oluşunun bir parçası olup çocuk konuşulanlara kulak verdikçe sürekli olarak anlama becerisini geliştirecektir. Kaldı ki, *fushâyı* düzgün ve akıcı bir şekilde konuşabilmek için dilin bütün gramer kurallarını eksiksiz bir şekilde ezbere bilmek şart değildir. Nitekim haber spikerleri dilin kaideleri konusunda uzman olmadıkları halde Arapça haberleri hatasız bir şekilde okuyabilmektedirler. Dolayısıyla dil becerisi, sadece kuralları ezberlemekle değil aynı zamanda içgüdüsel bir istidatla elde edilen bir özelliktir. Sonuç olarak, Arap dili sorununa şu iki temel eksenle çözüm aramak gerekir:

1. Fert ve toplumun bilinçaltında yer etmiş olan, *fushânın* semavi bir sır ile kuşatılmış olduğu ve dolayısıyla asla yok olmayacağı inancı.
2. Siyasi kararlarla desteklenmeyen *fushâ*, her zaman *âmmicenin* tehdidi altında olmaya mahkûmdur.

İZZETTİN el-BÛŞÎHÎ (konuk): *Fushâ* birçok yönü itibarıyla hep tartışma konusu olmasına rağmen içinde bulunduğu sorunların çözümüne yönelik,

elle tutulur neredeyse uygulamaya konulmuş bir plan bulunmamaktadır. *Fushâ*, eğitim, yönetim, ekonomi ve medya olmak üzere hayatın bütün alanlarında ihmal edilmektedir. *Fushâ* çağın gereklerini karşılayabilecek yetkinliğe eksiksiz bir şekilde sahiptir. İhtiyaç duyulan şey, var olan o kapasiteyi ve enerjiyi ortaya çıkarabilmektir. Arap ülkelerinin anayasalarında *fushânın*, medya, yönetim, ekonomi, eğitim vb. birçok alanda konumunun önemi beyan edilmiştir. Bu alanlarda kullanımını mecburi kılmak ise anayasanın görevidir. Ne yazık ki *fushânın* günümüzdeki durumu bunun tam aksine bir görüntü çizmekte; mezkûr alanlarda kendisine pek de yer bulamamaktadır.

Sorun son derece açık olup anayasal yaptırıma gerek vardır. Dünyada hiç bir dil yoktur ki, siyasal ve anayasal anlamda desteksiz yaşasın ve gelişebilsin. Bunun için devletler tarafından dil politikaları geliştirilmiş ve kanunlar aracılığıyla uygulamaya konulmuştur. Fakat *fushâyı* koruma kanunları anayasada yer almasına rağmen *fushâ* için izlenen dil politikaları, hiçbir şekilde müdahale etmeme politikası (سياسة عدم التدخل) üzerine kurulmuştur. Bu, kesinlikle dilin aleyhine olan bir yaklaşımdır. Çünkü bu durumda dil iki cepheden çapraz ateşe maruz kalmaktadır. Birincisi siyasi, idari, iktisadi, eğitim ve medya alanlarında etkinliği iyice hissedilir hale gelen yabancı diller, ikincisi ise, günlük yaşamın iletişim dili olan *âmmicedir*.

Fushâ eğitimi için ihtiyaç duyulan temel materyallerin temin edilmesi hususunda yaşanan bir takım zorluklar vardır. Bu zorlukların başında, dil alanındaki yenilikleri takip edememek, yeniliklere ayak uyduramamak, Arapça sözlükler ve nahiv kitapları bağlamında da güncel eserlerin eksikliği gelmektedir. Bilimsel teorik nahiv ile eğitsel nahiv arasındaki fark önemlidir. Çünkü *fushâyı* en doğru bir şekilde ve kısa sürede öğretebilmek için ihtiyaç duyulan eğitsel-öğretici nahvin eksikliği açıkça hissedilmektedir. Gelişmiş ülkelerin dil eğitimlerinde takip edilen metot ise, İngilizcede olduğu gibi, eğitsel-öğretici nahiv ekseninde cereyan etmektedir. *Fushânın* öğretilmesinin önündeki bir diğer engel ise, özellikle son yıllarda ebeveynlerin kendi aralarında adeta bir yarış haline getirdikleri ve ayrıcalık olarak gördükleri, henüz anaokulu çağındaki çocukların yabancı dil eğitimi almak zorunda bırakılmalarıdır. Oysa belli bir yaştan sonra ikinci dil öğretilmelidir. Ama

günümüzde bu durum göz ardı edilerek, çocuk *fushâ*yı öğrenmeden ve özümsemeden kendisine yabancı dil eğitmi dayatılmaktadır.

Klasik dönem kelimelerini de içeren, yani Arap dilindeki lafızları, onların mana ve yapılarını ilk kullanılmaya başlanıldığı andan itibaren inceleyen, kapsamı oldukça geniş olan Doha Tarihsel Arap Dili Sözlüğü Projesi *fushâ*ya bir ivme kazandıracaktır. Tamamlanması yirmi yılı bulacağı düşünülen bu çalışma, Arap diline ait olduğu bilinen en eski yazılı eserlerden başlayarak kelimelerin anlamsal ve yapısal olarak uğradıkları değişiklikleri, bu kelimelerin nasıl meydana geldiğini, bu güne ulaşmalarını sağlayan gelişimlerini ve nelerden etkilendikleri gibi konuları incelemeyi hedeflemektedir.

Geçtiğimiz on yıl içersinde bazı ümit verici gelişmeler de olmuştur. Mesela Arap zirvesinde (القمة العربية), 2007’de Riyad, 2008’de Şam ve 2009’da Doha olmak üzere, üç yıl boyunca peş peşe Arap Dilini Kalkındırma Projesi (مشروع النهوض باللغة العربية) adı altında Arap dili meselesi ele alınmıştır. Bu zirvelerde Arap dilinin tehlike altında olduğu belirtilmiş ve Arap dilini korumak ve geliştirmek için büyük bir kampanyaya ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Nedense Arap dilinin sorunlarını tespit etmeye ve bunlara çare bulmaya yönelik atılan bu adımlar daha sonra sekteye uğramış ve konu bütünüyle ALECSO’ya (المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم : Arap Eğitim, Kültür ve Bilim Teşkilatı) devredilmiştir. Önemli başarıları ve icraatları olmasına rağmen, ALECSO’nun yaptığı çalışmalar, edebi ürünler, edebi araştırmalar ve dil ile ilgili vesikaları kapsayan çalışmalardan ibarettir. Öte yandan bu kuruluş, bağlayıcı kararlar alabilecek bir yapıda olmadığı için ortaya konan teklifler tavsiyeden öteye geçmemiştir.

Dilbilim uzmanlarının çoğunluğu Arap dilinin günümüzde kötü bir mecrada ilerlediğini beyan etmektedir. Bunun nedeni olarak da Arap diline karşı tehdit oluşturduğu düşünülen, başta İngilizce ve Fransızca olmak üzere yabancı diller ve *âmmice* gösterilmektedir. Yine uzmanlara göre, Arap ülkelerindeki siyasi karar alıcılar, askeri, iktisadi ve su güvenliği gibi konuları devamlı surette masaya yatırıp çözüm üretmeye çalışırken, dil güvenliğini (الأمن اللغوي) ihmal etmektedirler. Bu

ihmalin temelinde, Arap dilinin ilahi bir sırla korunduğu düşüncesinin zihinlerde yer etmesine bağlı olarak Arap dilinin hiçbir şekilde yok olmayacağı inancı yatmaktadır.

TV Programı 27 (13 Ağustos 2015)

**ÂMMİCE EĞİTİM-ÖĞRETİM TEKLİFİ CEZAYİR'DE
TARTIŞMA YARATIYOR**

مُقْتَرَحٌ لِلتَّعْلِيمِ بِاللَّهْجَةِ الْعَامِيَّةِ يُثِيرُ جَدَلًا جَزَائِرِيًّا

Program adı	el-Vâkı‘u’l-‘Arabiyyü (الواقع العربي)
Bölüm adı	Mukterahun Li’t-Ta‘lîmi Bi’l-Lehceti’l-‘Ammiyyeti Yüsîru Cedelen Cezâiriyyen
Sunucu	Elsî Ebî ‘Asî (ألسي أبي عاصي)
Katılımcılar	Muhammed İbrahim (Muhabir), Ahmed b. Numan (Araştırmacı-Yazar), Nasru’d-Dîn b. Hadîd (Yazar, Cezayir)
https://www.aljazeera.net/programs/arab-present-situation/2015/8/13/ -مقترح-للتعليم-باللهجة-العامية-يثير-جدلا-جزائريا	

ELSÎ EBÎ ‘ÂSÎ (sunucu): Cezayir Milli Eğitim Bakanlığının ilköğretimlerde eğitim dili olarak *fushânın* yerine *âmmicenin* kullanılması ile ilgili teklifi halk arasında, akademisyen ve siyasi çevrelerde büyük tartışmalara yol açmıştır. Milli eğitim Bakanına göre bu teklif, ilköğretim öğrencilerinin okula daha kolay adapte olmasını, *fushâ* ile eğitim almaya başlamadan önce bir basamak görevi görerek *fushâ* öğrenimini kolaylaştırmayı ve bu sayede eğitimde başarılı olmayı amaçlamaktadır. Bu teklife karşı çıkanlar ise sorunun dilin kendisinden değil, eğitim metodundan kaynaklandığını ve bu girişimin *fushâyı* zayıflatmak ve ideolojik sebeplere bağlı olarak *fushâyı* yok etmek için başlatıldığını iddia ediyorlar. *Âmmice* karşısında *fushâ* diyalektiği yeni bir mesele olmayıp geçtiğimiz asırda birçok Arap ülkesinde tartışma konusu olmuş, dilin milli kimlik, modernite ve sosyal istikrarla bir alakası olup olmadığı ile ilgili tartışmalara yol açmıştır.

MUHAMMED İBRAHİM (muhabir): Bu tartışma milli kimlik etrafında cereyan etmektedir. Araplık kimliğine sıkı sıkıya bağlı olan akım ile Fransızca'yı ve *âmmice* lehçeleri *fushân*ın yerine koymak isteyen batı yanlıları arasında on yıllardır devam eden bu tartışmanın fitilini, Milli Eğitim Bakanlığının ortaya attığı bu teklif yeniden ateşlemiştir. Araplık kimliği savunucularına göre bu teklif, Cezayir başkanı Huvârî Bûmedyen (هواري بومدين) (1932-1978) tarafından elde edilen tüm bağımsızlık kazanımlarına karşı, bir 'karşı devrim' olarak görülmektedir. Milli Eğitim Bakanı Nuriye b. Ğabrît (نورية بن غبريط) ise, ilkokul öğrencilerinin okula başlayana kadar sadece *âmmice* konuştuklarını, dolayısıyla *fushâ* eğitime hazır olmadıkları için bir geçiş dönemi sağlanarak ilkokullarda *âmmice* eğitimin gerekli olduğunu savunmaktadır. Milli Eğitim Bakanının bu yaklaşımı özü kabahatinden büyük bir durum olarak görülmektedir. Ayrıca, Cezayir anayasasında ülkenin resmi dilinin *fushâ* olduğunun yer alması hasebiyle bu teklif, kırmızı çizgiyi aşmak ve anayasaya bir saldırı olarak değerlendirilmelidir.

AHMED b. NUMÂN (konuk): Ortaya atılan bu teklif, General De Gaulle tarafından yürütülen ve yarım kalan Cezayir işgalinin (1954-1962) tamamlanması projesinin tekrar canlandırılması için yapılan bir yoklama girişimidir. Çünkü De Gaulle, Cezayir'in bağımsızlığının kaçınılmaz olduğunu anladığında "Cezayir Fransız kalacaktır" şeklinde bir ifade kullanmış; bağımsızlık müzakerelerinin yapıldığı günlerde ise "eğer çöldeki petrol rezervleri -ki görüşmelerin maddelerinden birini de Cezayir petrollerinin geleceği oluşturmaktaydı- ile Fransızcanın Cezayir'deki istikbali arasında muhayyer kalmış olsaydım muhakkak Fransızca'yı tercih ederdim." demiştir. Bu sözler, Fransızcanın Cezayir'de varlığını sürdürmesi yoluyla, sömürgeciliğin inkıtaya uğramadan devam edeceğini ima etmekteydi. Fransız askeri Cezayir'den çekildikten sonra onların yerini, Cezayir yönetiminde söz sahibi sivil üniformalı yöneticiler almış, onlarda General De Gaulle'ün bıraktığı fikre sahip çıkarak Fransızca'yı sürekli himaye etmişlerdir.

Askeri işgal ve akabinde devam eden dilsel ve kültürel işgalle, eğer Cezayir'de Arap-İslam kimliği olmamış olsaydı, Cezayir'in Fransa'nın Gırnatası haline gelmesi kaçınılmaz olurdu. Fransa, askeri nüfuzunu kullanarak Cezayir'i Hristiyanlaştırmaya ve Fransızlaştırmaya çalıştı ve bunda başarısız oldu. Akabinde

ise General De Gaulle'ün öncülüğünü yaptığı kültürel sömürgecilik planını devreye soktu. Dolayısıyla, Milli Eğitim Bakanı Nuriye b. Ğabrît, bir eldivenden veya takma bir elden daha fazlası değildir. Asıl el, Fransa'dan onu harekete geçirenlerdir. Ülkedeki Fransızlaştırma hareketine karşı duran Cezayirli liderler de olmuştur. Cezayir'i on üç seneden uzun bir süre yöneten el-Şâzelî b. Cedîd ulusal halk meclisine Arap dili kanununu hazırlatmış, fakat 1992'de gerçekleşen darbeyle bu girişim yarım kalmıştır.

NASRU'D-DÎN b. HADÎD (konuk): Cezayir'de Fransızca yazan birçok iyi kalem, Arap dilini kendisine dokunulması caiz olmayan kutsal kabul etmekte olup b. Ğabrît'in bu teklifini şiddetle reddetmektedir. Ayrıca Cezayir halkı Arap dilini, milli kimliği oluşturan en başta gelen unsur ve onun en büyük parçası olarak görmektedir. Dolayısıyla 'Arap dili' ifadesinden daha çok 'milli dil' ifadesi kullanılır. Cezayirliler geçmişte olduğu gibi, günümüzde de Arap diline sahip çıkmaktadırlar. Bunun en önemli göstergelerinden biri, ülkedeki yazılı basında Arapçanın egemen olmasıdır. En büyük gazetelerden olan *en-Nehâr*, *el-Haber* ve *eş-Şurûk* gazeteleri yaklaşık üç milyon satarken, yarıya yakınını yurtdışı aboneliklerinin oluşturduğu Fransızca gazetelerin satışı ise iki yüz elli bin ile üç yüz bin arasındadır.

Fransız işgalinin son bulduğu 1962'den sonra, Cezayir anayasasında yer alan, yönetimin, medyanın ve eğitim dilinin Arapçalaştırılması yönünde alınan kararlar, her ne kadar Huvârî Bûmeyden (1932-1978) ve Mevlûd Kâsım Nâyit Bilkâsım (1927-1992) dönemlerinde ciddi manada *tarib* çalışmaları yapılsa da, Cezayir yönetimleri tarafından uygulanamamıştır. Bu çerçevede, yönetimin Arapçalaştırılması (تعريبُ وسائلِ الإعلام) ve medyanın Arapçalaştırılması (تعريبُ الإدارة) şeklindeki *tarib* planlamaları da yarım kalmıştır. Çünkü Cezayir'deki hükümetler, Milliyetçilik, Arapçılık ve İslamcılık Üçgeninin (المثلثُ الوطنيُّ العُروبيُّ الإسلاميُّ) karşısına dikilen, Fransız lobisinin de desteğini alan Frankofon, Kökten Yok Etme ve İzolasyon Üçgenine (المثلثُ الفرانكفونيُّ الإستتصاليُّ الإنعزاليُّ) karşı sessiz ve etkisiz kalmıştır. Günümüzde, *tarib* karşıtı lobilerin faaliyetlerinin yanı sıra farklı Cezayir dilleri meydana getirilme çabalarını görmekteyiz. Bu, bizlere Latincenin akıbetini hatırlatmaktadır. Avrupa'da kilisenin ve bilimin dili olan Latince, zamanında hepsi birer düşük lehçe olan İtalyanca, Portekizce, İspanyolca, Fransızca ve Romence'ye

dönüşerek farklı diller haline gelmiştir. Anlaşılabilir en eski Fransızca metin ancak bin beş yüzlü yıllara kadar gidebilmektedir. Birçok farklı Cezayir dili meydana getirme çabalarının altında yatan amaç, Cezayirlilerin mazileriyle olan bağlarını kesmektir. Bu yaşananlara engel olacak ve çözüm üretecek olan siyasi tabaka ve Arap lobisi bir gevşeklik ve aldırmaçlık içerisinde. Frankofon lobisi ise, az sayıda olmalarına rağmen oldukça etkin olup hala *fushân*ın yayılması önünde birçok engeller çıkarmaktadır.

Fushâyı Cezayir’de herkes anlayabilmektedir. Çünkü Cezayirlilerdeki dilsel derinlik diğer Arap toplumlarına kıyasla çok daha fazladır. Hatta okula gitmemiş ihtiyar kadınlar bile *fushâ* olarak dublajı yapılmış olan Meksika dizilerini anlamakta zorluk çekmezler. Diğer Arap ülkelerinde ise lehçeler arası farklılık oldukça belirgindir. Lübnan’ın Cûnyâ ve en-Nebetıyye bölgelerinde farklı lehçeler konuşulduğu için Nebetıyye’li bir öğretmen Zahle ve Vehrân’da kendi lehçesiyle ders veremez.

TV Programı 28 (21 Ekim 2015)

CEZAYİR’DE DİL ve KİMLİK ÇATIŞMASI.. BOYUTLAR ve YANSIMALAR

صِرَاعُ اللُّغَةِ وَالْهُويَّةِ بِالْجَزَائِرِ.. الْأَبْعَادُ وَالتَّدَاعِيَاتُ

Program adı	Bilâ Hudûd (بلا حدود)
Bölüm adı	Sırâ‘u’l-Lugati ve’l-Hüviyyeti bi’l-Cezâiri..el-Eb‘âdü ve’t-Tedâ‘iyâtü
Sunucu	Ahmed Mansur
Katılımcılar	Ali b. Muhammed (Cezayir Eski Milli Eğitim Bakanı)
https://www.aljazeera.net/programs/withoutbounds/2015/10/18/-اللسغة-على-الصراع-والهوية-في-الجزائر	

AHMED MANSUR (sunucu): Bağımsızlığı kazanmasının ardından Cezayir’in ilk devlet başkanı olan Ahmed b. Bîllâ (أحمد بن بيل) döneminden itibaren Cezayir’de Arapçalaştırma tartışmaları sürekli gündemde yer almıştır. Ahmed b. Bîllâ kırk

yaşlarında iken Arapçayı öğrendiği için konuşmalarını uzun bir süre Fransızca olarak yapmıştır. Buna rağmen *tarib* konusunda büyük gayretler göstermiştir. 1999'da başkan olan Abdülaziz Bûteflîka (عبد العزيز بوتفليقة) ise Cezayir halkına yapmış olduğu ilk konuşmasını Fransızca olarak yapınca herkesi büyük bir şaşkınlığa uğratmıştı. Bu tarihten sonra Fransızca varlığını daha da güçlü bir şekilde hissettirdi ve Fransızcılar-Batılılaşma yanlıları (المتفرنسون-المتغريون) ile Araplık-Arapçalaştırma (العروبة-التعريب) yanlıları arasındaki savaş daha da derinleşti. Ağustos ayında ise Milli Eğitim Bakanı Nuriye b. Ğabrît'in ilkokullarda *âmmicenin* ders olarak okutulması yönündeki açıklamasından sonra ülkede batılılaşma ve Fransızlaşma savunucuları (دعاة التعريب) ile Araplaştırma ve kökleştirme savunucuları (دعاة التعريب والتأصيل) arasında, Arap dili ve kimlik üzerinde yeni bir çatışma patlak verdi.

ALÎ b. MUHAMMED (konuk): Cezayir bağımsızlığını kazandıktan sonra Ahmed b. Bîllâ eğitim sisteminde köklü değişiklikler yapmak istedi. Fakat Cezayir'de bulunan on sekiz bin öğretmenin on beş binini oluşturan Fransız öğretmenler Cezayir'i terk ettiği için geriye kalan üç bin Cezayirli öğretmen ise, yönetim kadrolarında ciddi manada boşluk olması nedeniyle Sağlık Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı gibi bakanlık kadrolarına yerleştirilerek oralardaki açık kapatılmaya çalışıldı. Çok az sayıdaki öğretmenin de bu şekilde istihdam edilmesiyle Cezayir eğitim sistemi büyük bir çöküntüye uğradı.

Fransa'nın Cezayir'i işgal ettiğinde yaptığı ilk işi mescitlere ve tekkelere bağlı olan okulları ve yatılı okulları kapatması olmuştu. İkinci olarak ise, mali destek sağlayarak öğretmenlerin ve öğrencilerin ihtiyaçlarının büyük bölümünü karşılayan vakıflara el koymak olmuştu. Yani, Fransa'nın Cezayir üzerinde uyguladığı eğitimi yok etme politikası diğer müstemleke Arap ülkeleriyle kıyaslandığında çok daha şiddetli olmuştur. Mesela, Napolyon ve daha sonra İngilizler Mısır'a girdiğinde Ezher üniversitesi eğitim vermeye devam etmiştir. Fransızlar Tunus'u işgal ettiklerinde Zeytûne (الزيتونة) Üniversitesini, Fas'ta ise Karaviyyîn (القرويين) Üniversitesini olduğu gibi bırakmışlar, buralardan Arap Dili öğrencileri mezun olmaya devam etmiştir. Fakat Cezayir'de Arapça olan eğitim sistemini tamamen ortadan kaldırmışlardır. Daha da ileri gidilerek, 1848'de Fransa Kralı Louis Philippe (1773-1850) tarafından

yapılan ilk anayasada “Cezayir Fransa toprağıdır : الجزائر أرض فرنسية” maddesi konulmuştur.

1930’da ise Cezayir’in işgalinin yüzüncü yıldönümünü büyük bir debdebe içerisinde kutlayan Fransa, “artık Cezayir’in işi bitti, Cezayir’i geçmişte Roma ve Latin imparatorluklarına bağılı olduğu döneme geri döndürdük : “إنتهى أمر الجزائر الآن،” şeklinde الجزائر أعدناها إلى الوضع التي كانت فيه عندما كانت تابعة للرومان ولالإمبراطورية اللاتينية sevinç gösterileri yapmışlardı. Fakat bir sene sonra 1931’de Abdülhamid b. Bâdîs’in önderliğinde Müslüman Âlimler Cemiyetinin (جمعية العلماء المسلمين) kurulmasıyla Cezayir halkının uyanış hareketi başlamış oldu. Fransa, işgalin ardından Cezayir’i resmen terk etmiş olsa da fiilen Cezayir’den hiç çıkmadı. Çünkü Fransa, eğitimli yerli halktan olan Fransızlaştırılmış seçkin azınlık (أقلية من نخبة مفرنسة) bir grubu kendi yerine bırakmıştı. Bu ezici azınlık (الأقلية الساجقة) *fushâ* lehine yapılan her türlü faaliyetin karşısında oldu, *fushâ*ya karşı şiddetli bir düşmanlık gösterdi. Bunlar, (إذا) “Araplaşan harap olur, eğitimin Arapçalaşması Cezayir’in bilimsel geleceğini yok etmektir” diyerek, *fushânın* bilim dili olma kapasitesine sahip olmadığı propagandasıyla halkda bir algı oluşturmaya çalıştılar. Ayrıca Fransızlaştırılmış azınlık içinden Cezayir halkının dilinin *âmmice* olduğu, dolayısıyla eğitim dilinin *âmmice* olması gerektiği fikrini savunan kimseler de bulunmaktaydı.

Bu durumda *fushânın* bilim dili olamayacağını söyleyip, kaynağını *fushânın* oluşturduğu *âmmicenin* eğitim ve bilim dili olabileceğini iddia etmek açık bir çelişki oluşturmaktadır. Üstelik günümüzde Cezayir’de, hem bir Arab’ın hem de bir Fransız’ın anlayamayacağı, Arapça, Fransızca ve Berberice dilinin karışımından oluşan bir *âmmice* konuşulmaktadır. Bu minvalde Fransa’nın gerçekleştirmeyi hedeflediği iki büyük planı vardı: cahil bırakmak (التجهيل) ve Fransızlaştırmak (الفرنسة). Birincisi bütün Cezayir halkına yönelikti. İkincisi ise kendilerinin ihtiyaç duyduğu, devlet kadrolarında onlar adına yer alacak bir zümrenin oluşturulmasıydı.

Bir ülkenin çizdiği hedeflere ulaşabilmesi için öncelikle kendi ana dilini koruması, geliştirmesi ve parlatması gerekir. Vietnam bağımsızlığını kazandığında ilk yapılan icraat, ülkede Fransızca eğitimin yasaklanması olmuştur. Ancak günümüz Arapçası, Arap dil akademilerinde mumyalanmış olarak durmaktadır. Ortaya konan

eserler raflarda beklemekte, insanlara ulaşmamaktadır. Bu noktada siyasi kararlar son derece önem arz etmektedir. Günümüzde körfez ülkelerinin durumu ise son derece düşündürücüdür. Öyle ki, İngilizce bilmiyorsanız körfez ülkelerinde ne bir fincan kahve ne de bir bardak su içebilirsiniz.

TV Programı 29 (20 Aralık 2015)

ARAP DİLİ YOK OLMA TEHDİDİ ALTINDA MI?

هَلِ اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ مُهَدَّدَةٌ بِالْإِنْقِرَاضِ؟

Program adı	el-Vâkı‘ul-‘Arabiyyü (الواقع العربي)
Bölüm adı	Hel el-Lügatü'l-‘Arabiyyetü Müheddedetün bi'l-İnkırâd?
Sunucu	Cemal Reyyân
Katılımcılar	Naci Muhammed el-İmam (Yazar, Şair, Ed-Dâd Derneği Mütevelli Heyeti Başkanı, Novakşot, Moritanya), Nasrullah eş-Şair (Arap Dili ve Edebiyatı Profesörü, Birzeit Üniversitesi, Filistin), Büşra Abdüssamed (el-Cezire, Beyrut)
https://www.aljazeera.net/programs/arab-present-situation/2015/12/20/-هل-اللغة-العربية-مهدة-بالانقراض	

CEMAL REYYÂN (sunucu): Arap ülkelerinin ana dili olan Arap dili, yaşadığı gerileme sonucu artık kendisi hakkında endişe duyulan bir dil haline gelmiştir. Bu gerilemeyi ziyadeleştiren sebeplerden biri de aile içerisinde ebeveynin çocukların eğitimleri ve kariyer edinmeleri ile ilgili taşıdıkları endişeden kaynaklanan, onlarla ev içerisinde yabancı dille konuşma alışkanlığının yer etmesi ve Arap ülke siyasetlerinin, okullarda ve üniversitelerde İngilizce ve Fransızca eğitim metotlarını daha çok benimsemesidir. Bu gerileme yaşanırken, Dünya Arap Dili Günü (اليوم العالمي للغة العربية) gibi bir takım kutlamalar ve konferansların tertip edilmesi ile yetinilmesi Arap dilini kurtarmaya yetmeyecektir.

Japonya, Güney Kore ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerde insanların birçoğu İngilizceyi bilmelerine rağmen ancak ihtiyaç halinde konuşmakta olup kendi aralarında ve ev içerisinde aile bireyleri arasında sadece ana dilleri ile konuşmayı

tercih etmektedirler. Arap ülkelerinde ise tam aksi yönde bir eğilim artış göstermektedir. Başta aile fertleri arasında olmak üzere sokakta ve hatta okullarda yabancı dile olan teveccüh dikkat çekmektedir.

Muhammed İbrahim'in (el-Cezîre) hazırladığı rapora göre, UNESCO ve BM her sene 18 Aralık gününü Dünya Arap Dili Günü olarak kutlamaktadır. Arapça BM'in altı resmi dilinden biridir. Ayrıca dünyadaki bir milyardan fazla Müslüman'ın namaz dili (لغة الصلاة) olması da *fushâya* ayrı bir önem katmakta olup Müslümanlar tarafından sahiplenilmesine vesile olmaktadır. Uzmanlar *fushânın* zayıflamasını, hükümetlerin gevşek davranmasına ve sömürgeci devletlerin diline ve kültürüne teslim olmaya bağlamaktadır. Ayrıca, Arap dil akademileri arasında terimlerin birleştirilmesi (توحيد المصطلحات) çalışmaları da henüz istenilen başarıyı sağlayamamıştır.

NACİ MUHAMMED el-İMAM (konuk): Arap dilini kuşatan sorunları aşmak için bilinçli bir topluma ihtiyaç vardır. Fransızcanın arkasında, Fransızca ile egemenlik kurmayı isteyen, Fransızca ile bilimsel kazanımlar elde etmeyi isteyen bir Fransız halkı vardır. Fransızca 29 ülkenin resmi dili olmasına rağmen sadece bir tane Fransızca vardır. Arapça ise 22 Arap ülkesinin resmi dili olmasına rağmen her bir ülkede farklı âmmicelerin konuşma dili olarak baskın konumda olması Arap ülkelerinde ana dil karmaşasını doğurmaktadır.

Fushânın yok olacağına dair duyulan endişeler ise tamamen yersizdir. Çünkü yüce Allah “şüphesiz ki Kur’ân’ı biz indirdik, onun koruyucusu elbette biziz” (إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) Hicr (15):9. Ayeti ile bu konuda Müslümanlar nazarında hiçbir şüpheyi yer bırakmamaktadır.

NASRULLAH eş-ŞÂİR (konuk): Birçok aile, eğer çocuğu İngilizce veya Fransızca konuşursa, daha üstün olacağını zannediyor. Aslında, bireyi, toplumu ve milleti fikrî ve kültürel bozulmaya iteceği için son derece tehlikelidir. Gelecek kaygısının insanları yabancı dilleri öğrenmeye sevk etmesi, *fushânın* gerilemesine ve halk içinde pek rağbet görmemesine yol açmıştır. Çünkü bir Arap ülkesinde bir yabancı dili iyi bir şekilde konuşan bir kimse, *fushâyı* hatasız konuşan bir kişiye nazaran iş bulma konusunda, daha yüksek bir maaş alma ve sosyal ve fonksiyonel bir statü edinme

açısından çok daha şanslıdır. Bundan dolayı İngilizce ve Fransızca, *fushâ*ya kıyasla Arap toplumunda çok daha fazla itibar görmektedir. Hâlbuki Arap ülkelerini diğer ülkelerden ayıran, Araplık kimliğini kazandıran en başta gelen özellik Arap dilidir. Çünkü dil, düşüncenin kalıbıdır (اللغة وعاء الفكر). Dolayısıyla Arap dilini savunmak, Arap düşüncesini, Araplık kimliğini ve bu milletin dinini, özünü ve medeniyetini de savunmak anlamına gelir.

Geçmişteki ihtişamından oldukça uzaklaşan Arap medeniyeti, günümüzde oldukça geri kaldığı için alıcı durumunda olup başkalarına verecek bir şeyi yoktur. Aynı zamanda sosyal bilimlerde bir kural olan İbn-i Haldun'un şu sözü Arap toplumunda açıkça görülmektedir: “mağlup milletler üstün olan milletleri taklide meylederler.”

Filistin'e yerleştikleri vakit Yahudilerin ilk idrak ettiği şey, dil olmadan bir toplumun, bir halkın ve bir devletin teşekkülünün mümkün olamayacağıdır. Onun için, yüzyıllardır ölü bir dil olan İbraniceyi yeniden halkın konuştuğu bir iletişim dili ve her alanda kullanılan bir dil haline getirmişlerdir. Arap toplumu ise, bir toplumu oluşturan en önemli unsurun dil olduğu hususunda anlaşılmaz bir bilinçsizlik içerisinde. Mamafih, Arap toplumunu bu hususta aydınlatacak ve bilinçlendirecek birçok örnek bulunmaktadır. Mesela, meşhur İslam âlimi ve mütefekkeri olan Mısırlı Muhammed el-Ğazâlî (1917-1996) şöyle demiştir: “Vallahi, Kur'an'daki bir ayeti savunduğum gibi Arapçadaki bir kelimeyi de muhakkak savunacağım : والله لأدافع عن الكلمة في العربية كما أدافع عن الآية في كتاب الله

BÜŞRA ABDÜSSAMED (telefon konuğu): Arap dili sorununun muhatabı sadece aile değildir. Yabancı dillerin yayılmasına karşı ailenin tek başına önlem alması da yeterli değildir. Çünkü eğitimde, TV programlarında, elektronik oyunlarda ve internet ortamında yabancı dillerin ağırlığı oldukça hissedilmektedir. Sadece ders kitaplarında ve hikâye kitaplarında yer alan *fushâ* ise, bu istila karşısında kendine pek yer bulamamaktadır. Fakat Arap dilini aynı anda çocuklara ve ailelere sunmak için, ilgililer çocuk edebiyatı alanında yeni metotlar geliştirmektedir. *Kunbuz* yayınevinin (دار قنُز) çocuklara yönelik çıkardığı kitaplar gibi.

TV Programı 30 (21 Ocak 2016)

ARAPLARIN ÇOCUKLARI ANA DİLLERİNİ TERK Mİ EDİYOR?

هَلْ يُغَادِرُ أَطْفَالُ الْعَرَبِ لُغَتَهُمُ الْأُمَّ؟

Program adı	el-Vâkı‘ul-‘Arabiyyü (الواقع العربي)
Bölüm adı	Hel Yüğâdiru Etfâlü'l-‘Arabi Lügatehümü'l-Ümm?
Sunucu	Cemal Reyyân
Katılımcılar	Hanân Feyyâd (Arap Dili Bölüm Başkanı, Katar Üniversitesi), İdris Vulid ‘Atiyye (Yrd. Doç. Arap Dili Bölümü, Katar Üniversitesi), Fuad Mecdelâvî (Londra İnteraktif Bilgi Merkezi İcra Direktörü)
https://www.aljazeera.net/programs/arab-present-situation/2016/1/21/-اللغة-العربية-ومحاولات-النهوض-بها	

CEMAL REYYÂN (sunucu): Sürekli bir gerileme yaşayan Arap dilinin bu durumu, Arapların günümüzdeki durumuna oldukça benzemektedir. *Fushânın* gerilemesi Arap toplumunun bilim ve teknolojiye geri kalışına paralel bir şekilde seyretmektedir. Medya organlarının ve modern iletişim araçlarının bir dilin yükselmesinde ve gerilemesinde büyük rolü var.

Japonya'ya gittiğinizde Japonların büyük çoğunluğunun İngilizceyi konuştuğunu görürsünüz, fakat Japonlar muazzam derecede kendi dilleriyle gurur duymakta ve aynı zamanda yabancı dillerin olabilecek olumsuz yansımalarına izin vermeyerek kendi kültürlerini, sosyal ve ailevi değerlerini muhafaza etmektedirler.

(رَمَوْنِي بِعُقْمٍ فِي الشَّبَابِ وَلَيْتَنِي.. عَقِمْتُ فَلَمْ أَجَزْ لِقَوْلِ عُدَاتِي)

“Arap dili haksız yere donuk, kısır ve çağın gereksinimlerini ifade etmede yetersiz olmakla suçlanıyor. Fakat o, diğer diller arasında fesahat ve belâğatla parlamaktadır. Keşke Arap dili düşmanların itham ettiği gibi kısır olsaydı da onların söyledikleri ile müteessir olmasaydı.”

Arap dili, Hafız İbrahimden önce olduğu gibi sonra da karmaşık ve zor bir mesele olmaya devam etmiştir. Arap dili sorununa çözüm üretebilmek için Arap

Dilini Kalkındırma Forumu (مُنتَدَى الْهُوْضِ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ) bu yıl Doha'da başladı. Arap dilinin kalkınması meselesinin ele alındığı forumda profesörler, araştırmacılar ve uzmanlar Arap dilinin can çekişmesinden duydukları endişeyi dile getirdiler. Forumda, Arap çocukları arasında Arap dilini geliştirme ve pekiştirme konusu yoğun olarak işlendi. Bu meyanda Arap çocuklarının aile ortamındaki konuşmalarda melez (لغة هَجِيئة), bozuk (رَطَانَة) ve *ucme* (عُجْمَة) bir dil konuştukları üzerinde duruldu ve Arap dilinin, çocukların lisanında doğru bir şekilde temelleşmesi için yapılması gerekenler ele alındı. Ayrıca gelecek neslin, bir deniz mesabesindeki Arapça ile irtibatının devam etmesi ve ondaki gizli incilere ulaşabilmesi temennisi de forum da dile getirildi. Çocuklarımızla *âmmice* veya yabancı bir dille konuşup onlardan nasıl *fushâ* konuşmalarını isteyebiliriz. Bir insanın elma ekip hurma hasat etmesi mümkün değildir.

HANÂN FEYYÂD (konuk): Dil, düşüncenin kalıbıdır. Dolayısıyla, sağlam düşünce sağlam bir dille ifade edilebilir. Ve sağlam bir düşünce yapısına sahip olanlar fikirlerini başkalarına aktarabilir. Fikrî zayıflama bilimsel anlamdaki başarı oranını düşürmektedir. Başarılı olabilmek ve ilerleyebilmek sağlam bir düşünce yapısına sahip olmayı gerektirir.

Günümüzde yabancı dillerin Arap diline tercih edilmesi durumu, kültürel ve sosyal etkenlerle ilişkili olsa da en başta gelen sebep gelecek kaygısının yaşanmasıdır. İş başvurularında aranılan ilk şartın İngilizceyi iyi bir şekilde konuşmak olduğu bir gerçektir.

İDRİS VULİD 'ATİYYE (konuk): Arap dili sürekli bir gerileme yaşadığı için günümüzdeki durumu iç açıcı değildir. Arap dilinin durumu, Arap toplumunun uygarlık ve eğitim anlamında yaşadığı gerilemeyi yansıtıyor. Çünkü dil ile medeniyet arasında açık ve sağlam bir bağ vardır. Arap medeniyeti geçmişte Arap dili sayesinde ilerleme kaydetmiştir. Günümüzde ise Arap dili, gerileyen Arap-islam medeniyetinin durumunu yaşamaktadır.

Batının Arap ülkelerine karşı olan kültürel ve eğitimsel saldırısı ortadadır. Arap dünyasının doğusunda İngilizce, batısında ise Fransızca ile kültürel ve eğitimsel bir etkileşim yaşanmakta ve bunun yansımaları günümüzde görülmektedir. Arap

dilinin maruz kaldığı eğitimsel etki İbn Haldûn'un şu sözünde kendini göstermektedir: “mağlubun fitratında galibi taklit etmek vardır.” (إِنَّ الْمَغْلُوبَ جُبِلَ عَلَى) (مُحَاكَاةُ الْغَالِبِ) Yani Arap dili bilim ve eğitim cihetinde bir gerileme yaşamaktadır. Arap ülkelerinin fen fakültelerinde eğitim dili ya İngilizceleştirilmiş (مُنْجَلَزَة) ya da Fransızcalastırılmıştır (مُفْرَسَة). Bu durum, öğrencilerin ve kamuoyunun zihninde Arap dilinin bir bilim dili olamayacağı algısını yerleştirmiştir. Oysa Çince ve ölü bir dil mesebesinde iken diriltile İbranice gibi geri kalmış diller, o dillerin halkları tarafından bilim ve medeniyet dili haline getirilmiştir.

Yabancı bir dilin öğrenilmesinde asla bir sorun yoktur. Yabancı dil öğrenmek, bizim dilimize kültürümüze ve eğitimimize zarar vermeden bilgiyi ve ilerlemeyi almak demektir. Fakat bizim yabancı dil eğitimimiz, bahsi geçen bu konulara zarar verecek boyuta ulaştığı için bir sorun haline gelmektedir. Ayrıca Arap dili yapısal değil, işlevsel bir desteğe ihtiyaç duymaktadır. Arap dili kaybettiği işlevselliğini yeniden sağlayabilirse geçmişte çıktığı medeniyet zirvesine yine çıkabilir.

Rakamların dili de bizi gerçeklere götürür. Arap dilinin yaşadığı gerileme Arapça sözlüklerin yaşadığı gerilemeden de anlaşılabilir. *Kâmûsu'l Muhît* ve *Tâcu'l 'Arûs* gibi büyük sözlüklere baktığımız zaman yüz bin civarında kelimenin yer aldığı, türevleriyle/müştaklarıyla milyonlarca kelimeye ulaşan bu sözlüklerdeki kelimelerin ne kadarı acaba günümüzde kullanılıyor? Suudi Arabistanlı araştırmacı ve edebiyatçı Ahmed Abdülğafur Attâr'a (1916-1991) göre, bu sözlüklerde yer alan kelimelerin azami on bir bini günümüzde kullanılmaktadır. Geçmiş sözlüklerdeki kelimelerin sayısıyla günümüzde kullanılan kelimelerin sayısı arasında büyük fark olduğu görülüyor.

FUAD MECDELÂVÎ (telefon konuğu): UNESCO'nun 2010'da yayınlamış olduğu araştırmaya göre, kişinin ana dilini çok iyi bir şekilde konuşması yabancı bir dili öğrenebilmenin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, anaokulu seviyesindeki çocuklara yabancı dil eğitimini dayatmak usul açısından doğru görülmemektedir. Öncelik ana dilin duru bir şekilde öğretilmesi olmalıdır.

TV Programı 31 (29 Şubat 2016)

SUDAN, DİLSEL ÇEŞİTLİLİĞİN YÖNETİMİNİ DOĞRU BİR ŞEKİLDE NASIL YAPIYOR?

كَيْفَ يُحَسِّنُ السُّودَانُ إِدَارَةَ تَنْوَعِهِ اللُّغَوِيِّ؟

Program adı	el-Vâkı‘ul-‘Arabiyyü (الواقِعُ العربيُّ)
Bölüm adı	Keyfe Yühsinü’s-Sûdan İdârete Tenevvü‘ihî’l-Lugavî?
Sunucu	Ġâde ‘Uveys (غَادَة عُويَس)
Katılımcılar	Emin el-Bedevî Kâkûm (Dilbilimci), Abdürrahim Mukaddem (Afrika ve Asya Araştırmaları Enstitüsü Müdürü), Tahir el-Merdî (Muhabir)
https://www.aljazeera.net/programs/arab-present-situation/2016/2/29/ -كيف-يحسن-السودان-إدارة-تنوعه-اللغوي	

ĠÂDE ‘UVEYS (sunucu): Sudan, birçok kabileyi ve onlarca lehçeyi barındıran bir ülkedir. Kültürel ve dini arkaplanının olduğu siyasi ve etnik çekişmelerin ikiye böldüğü Sudan’da, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir kimlik arayışı sorunu vardır. Bu kimlik arayışı, yüzlerce kabile ve lehçenin görmezden gelinerek değil, aksine bütün bunların bir zenginlik unsuru sayıldığı Arap-İslam kültür birliğinin tesisi amaçlanmaktadır. Bu çeşitlilik ve iç içe geçme durumu kimilerince nimet kimilerince de nikmet (bela, ceza) olarak görülmektedir.

Ülkedeki İngiltere yönetimi döneminde Arap dilinin kullanımı azaltılarak, kültürel, misyonerlik ve siyasi hedefler doğrultusunda İngilizce teşvik edilmiştir. 2005 anayasasında ise Arapça ve İngilizcenin yanı sıra sudan’daki bütün diller, konuşma ve yazı dili olarak geliştirilmesi ve desteklenmesi gereken ulusal diller olarak ve resmi çalışma dili olarak kabul edilmiştir. Bu dillerden bazıları *ed-Dâco*, *el-Burkud* ve *el-Bertî* dilleridir. Üniversitelerde son yirmi yıldır, Arapçadan sonra ülkenin ikinci yazı dili olan *Nûbi* dilinde de eğitim verilmektedir. Birçoğu yazı dili olmayan mevcut dillerin ekserisi farklı lehçeler ihtiva etmektedir.

EMİN el-BEDEVÎ KÂKÛM (konuk): “kimlik komisyonu” (لجنة الهوية), kimliksel sorunlarla beraber barış içinde bir arada nasıl yaşanabileceği ve kültürel ve etnik çeşitliliğe saygı gösterilmesi üzerinde durmaktadır. Sudanlıların, fasih, *âmmice* ve *nûbi* dilinden olan kelimelerle harmanlanmış mahalli şairleri dinlemeleri ve meşhur şarkıcı Muhammed Verdî’ye özel ilgi duymaları, halk arasında çok dilliliğin bir sorun olarak görülmediğini göstermektedir. Ayrıca birçok yerel lehçenin kitabeti olmamasına rağmen gündelik hayat içerisinde kullanılması yerel lehçelerde bir canlılık ve dinamizm olduğu göstermektedir. Çok dillilik Sudan’ın ayrılmaz bir parçası durumundadır.

ABDURRAHİM MUKADDEM (telefon konuğu): Günümüzde 600’den fazla dilin konuşulduğu Hindistan aslında olumsuz görünen bu durumu bir nimete çevirebilmiş, neredeyse dilsel hiçbir çatışmanın olmadığı bu kalabalık ülke birçok alanda bilimsel ve teknolojik atılımlar yapmıştır. Fakat Somali örneğine baktığımızda ise tek millet, tek dil olmasına rağmen ülkede yaşanan iç çekişmeler ve sefalet ortadadır. Dilsel ve etnik çeşitliliğiyle öne çıkan Sudan toplumunda Arapçanın diğer dillerle ve yerel lehçelerle bir arada kabul gördüğünü görmekteyiz. Dolayısıyla Sudan’daki bu çeşitlilik, iç içe geçme ve zenginlik bir imkân olarak görülmelidir. Anayasada yer alan protokolle, bütün yerel diller tanınmakta, geliştirilmesine çağrı yapılmakta ve yerel yönetimlerde kullanılmasına imkân tanınmaktadır. Ülkenin eğitim ve kültür dili olan Arapça Sudan’daki diğer lehçelerden büyük ölçekte etkilenmiştir.

TAHİR el-MERDÎ (muhabir): Resmi dilin Arapça olduğu Sudan, demografik yapısının getirdiği 400’den fazla kabileye, 80’den fazla dile ve bu dillerin ihtiva ettiği 500’den fazla lehçeye sahiptir. Kuzeyde *Nûbiyye* ve *Meraviyye* dilleri, doğuda ise, etnik kökenleri farklı beşten fazla kabilenin konuştuğu *Bicâviyye* dili en öne çıkan dillerdir. Sadece *Hâc Yusuf* şehrindeki *Tekâmül* semtinde altmıştan fazla farklı lehçenin konuşulması dilsel çeşitliliğin boyutunu göstermektedir. Fakat artık daha çok yaşlıların bildiği mahalli lehçelerin yeni nesil arasındaki konuşulma oranında eskiye kıyasla azalma yaşanmaktadır. En yaygın dil olarak ise Arapça kullanılmaktadır. Sudan’daki diller ve lehçeler hakkında net bir sayı veremeyen araştırmacılar, bunun için ciddi bir araştırmaya ve tetkike ihtiyaç olduğunu söylüyorlar.

SONUÇ

Arap dili, hemen her dönemde, dini, siyasi ve lengüistik açılardan çeşitli tartışmaların konusu olmuştur. Bu tezde, söz konusu tartışmaları eşzamanlı ve artzamanlı olarak iki açıdan ele almaya çalıştık. Artzamanlı açıdan Arap dilinin tarihi süreçte karşılaştığı sorunları, geçirdiği evreleri ve uğradığı değişimi, Arap dili üzerine yapılmış çeşitli çalışmalardan tespit ettik. Eşzamanlı açıdan ise, Arap dili üzerine el-Cezire televizyonunda yayımlanmış 31 programı inceleyerek, her sahadan fikir sahibi insanların dilinden onun günümüzdeki durumunu, sorunlarını ve bu insanların geleceğe yönelik olarak Arap dili hakkındaki beklentilerini tespit ettik. Sonuç olarak aşağıdaki konuların öne çıktığını gördük:

1. *Fushâ* eski lehçelerden bir tanesi olan Kureyş lehçesine dayanır. Çünkü İslam öncesi dönemde kabile lehçeleri birbirlerine yakın bir konumda olmasına rağmen, Mekke'nin haccın ve ticaretin merkezi oluşu Kureyş lehçesini öne çıkarmıştır. İslam döneminde ise, oldukça hassas yürütülen *fushânın* tedvini çalışmalarıyla beraber fetihler ve Kur'ân'ı anlama çabaları Kureyş lehçesini daha belirgin hale getirmiştir.
2. Panayırların *fushânın* oluşumuna çok önemli katkısı olmuştur. Alışveriş amaçlı kurulduğu için insanların bir arada toplanmasına oldukça elverişli olan panayırlarda yapılan şiir ve kaside dinletileri ve yarışmaları *fushâyı* beslemiş, kullanılan ortak kelimelerin çoğalması ise lehçeleri birbirine yaklaştırmıştır. Hem İslam öncesinde hem de İslam dönemindeki panayırlarda yapılan dilsel tartışmalar Arap dilini olumlu yönde etkilemiştir.
3. Arapların diğer milletlerle karışması ve Arapçanın safiyeti meselesini ortaya çıkarmıştır. Araplar, kuraklığa bağlı olarak İslam'dan önce yakın ülkelere yaptıkları göçler sebebiyle, İslam döneminde ise fetihler ve diğer milletlerin İslam'ı kabul etmesiyle yabancı unsurlarla iç içe geçmiştir. Bu durum, *fushânın* safiyeti meselesini doğurmuştur. Bu yüzden çöllerdeki Arap kabilelerine yolculuklar yapılmış ve ilk sözlük tedvini çalışmaları başlamıştır.

Ayrıca Arap dilinin safiyetini koruma noktasında Kur'ân'ın rolü çok büyük olmuştur.

4. Yabancı unsurların ve *müvelled*lerin Arap toplumunda çoğalması lehçe çeşitliliğine yol açmış ve *lahn* olayları baş göstermiştir. Yeni lehçelerin oluşumu ve *lahn*in gerektirmesi sonucu nahvin temellerinin atılması önemli süreçler olmuştur. İlk İslam döneminden itibaren *lahne* dikkat çekilmiş ve çözüm yolları aranmıştır. Ayrıca Kur'ân tilavetinde yapılan hatalara bağlı olarak Kur'ân'ın tahrifi korkusu da dilin kaidelerinin tespit edilmesine sebep olmuştur. Kur'ân ve cahiliye şiiri bu çalışmalarda önemli rol oynamıştır.
5. Her kabilenin bir nesne için farklı lafızları vaz etmesi ve bu lafızlara kafiye uyumu gereği şiirlerde ihtiyaç duyulması müteradiflerin artışına yol açmıştır. Kur'ân'ın ve Hadis metinlerinin yanı sıra meseller, vecizeler, dua ve beddua sığıları ve Arap dilinin mecaz, *tas'îd*, *iştikâk*, *tevlîd*, *tarib*, *naht*, kıyas gibi özellikleri de kelime dağarcığına katkı yapmıştır. Bu durum kimilerince, kişiye konuşurken farklı alternatifler sunduğu için bir zenginlik olarak görülürken kimilerince de, meramı ifadede aslolan icaz olduğu için bir fazlalık olarak görülerek eleştirilmiştir. Yani Arap dilinin kelime dağarcığı müspet-menfi yönleriyle tartışılmıştır.
6. Tercüme faaliyetleri yabancı kelimelerin Arapçalaştırılmasına öncülük etmiştir. İlk sistemli tercüme faaliyetleri *Beytü'l Hikme* ile başlamış, 1798'de Mısır'ın işgaliyle başlayan yabancı dildeki eserlerin gelişiyile ve Mehmet Ali Paşa'nın uygulamalarıyla en parlak dönemini yaşamıştır. Arapçalaştırılan kelimelerin bazıı kabul görerek kullanıma girmiş, bazıı da benimsenmemiştir. Bu dönemde bireysel çabalar da dikkat çekmektedir. Özellikle Ahmed Fâris eş-Şidyâk tercüme ile Arapçalaştırma hareketine önemli katkılar sağlamıştır.
7. Nahvin zor tarafları geçmiş dil âlimleri tarafından da tenkit edilmiş, onu zor kılan sebepler üzerinde durulmuş ve ortaya konan sadeleştirme çabaları dikkat çekmiştir. Bu meyanda, Sibeveyhi, İbn Madâ, İbn Malik, İbn-i Cinnî gibi dilciler özgün çözümler getirmişlerdir. Modern dönemde ise Arap dil

akademilerinin yön verdiği basitleştirme çalışmaları yapılmıştır. Nahvin yapısal zorluğunun yanı sıra, Arap diline kutsal olduğu muamelesi yapılması kendisine müdahaleyi zorlaştırmıştır. Çünkü bu anlayış, Arap dilinin sorunlu tarafları olabileceğini reddetmektedir.

8. *Tecdit* ve *teysir* meselesinde, *tecdit* ve *teysir* çalışmalarının olmadığı yerde durağanlığın ortaya çıkacağını savunan yenilikçiler ve dildeki her hangi bir değişimi, İslam'ı tahrif etmek olarak değerlendirmeye varacak kadar taassuba düşmüş olan gelenekçiler karşı karşıya gelmiştir. Modern dönemde *tecdit* ve *teysir* kapsamında *âmmicenin fushâ* seviyesine çıkarılması, Arap dili kaidelerinde eksiltmeye gidilerek basitleştirilmesi ve Latin harflerine geçilmesini de içeren Arap yazısında değişiklik yapılması gibi teklifler sunulmuştur. Özellikle son dönemde ciddi yenilikçi uygulamalar yapılmıştır.
9. Arap dünyasında erken dönemde başlayan Arapçalaştırma hareketi sayesinde tercüme edilen kitaplar ve geliştirilen bilimler özellikle Endülüs üzerinden batıya aktarılmıştır. Modern dönemde ise *tarib* meselesi Arap dil akademilerinin öncelikli konuları arasında yer almıştır. Arap dil akademileri Arap diline belli bir ivme kazandırmış, gelişimine yön vermiş ve birçok bilimsel sözlük hazırlanmıştır. Arap dil akademileri, terimlerin karşılıklarının türetilmesinde geç kalınması ve birbirlerinden bağımsız hareket etmeleri gibi konularda ise tenkide uğramıştır.
10. *Fushânın* bilimsel kapasitesi meselesi özellikle modern dönemle birlikte revaç bulmuştur. Bükümlü dillerden olan Arapça, yapısı itibarıyla yeni kelimeler türetmeye imkân tanıdığı için her türlü bilimsel kelimenin karşılığını verebilir. Arap dili bu sayede ortaçağda bilimin taşıyıcılığını yapmış ve Avrupa medeniyeti Arap dili üzerinde yükselmiştir. Modern dönemin başlarında Mısır, Lübnan ve Suriye'de kurulan, eğitim dilinin Arapça olduğu tıp okullarından birçok öğrencinin mezun olması ve bu okulların tıp bilimi alanında eserler vermesi Arap dilinin kısır ve yetersiz olduğu iddialarını çürütmüştür. Günümüzde ise, genel anlamda yaşadığı durağanlık sebebiyle Arap dili bilimsel çalışmaların uzağında kalmıştır.

11. Sömürgecilik birçok lengüistik soruna yol açmıştır. Mısır, Lübnan ve Şam bölgesi ve Kuzey Batı Afrika merkezli sömürgecilik faaliyetlerinde, Mısır, Lübnan ve Şam bölgesinde *âmmicenin* yazı, eğitim ve medya dili olması yönünde çalışmalar yapılırken, Kuzey Batı Afrika ülkelerinde ise Fransızca ve Berberi dili öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde *âmmice* davetçiliği, *fushânın* “kısır, donuk, zor, bilimi ifade etmede yetersiz” olduğu gibi söylemler üzerinden yürütülmüş, *âmmice* ve Latince yazı teklifleri sıklıkla gündeme gelmiştir. Sömürgeciliğin *fushâ* lehine müspet yansımaları da olmuştur. *Fushânın* ıslahı konuşulmaya başlanmış ve çözüm önerileri getirilmiştir.
12. Yabancı dillerin Arap diline olan yansımaları, cahiliye döneminde yabancı dillerden Arap diline olan kelime geçişleriyle başlamıştır. Bu geçişler, İslam döneminde ve modern dönemde artarak devam etmiş ve Arapçaya geçen kelimeler, *dahîl*, *muarreb* ve *müvelled* şeklinde tasnif edilmiştir. Bu yansımaların yol açtığı günümüzdeki en yeni örnek ise, önceleri teknolojinin Arap dili yazısını desteklememesine bağlı olarak zorunluluktan ortaya çıkan, Latin harflerinden ve rakamlarından oluşan *Arabîzi* yazıdır. *Arabîzinin* günlük hayatta hatta okullarda bile kullanıldığı görülmektedir. Bir görüşe göre ise *Arabîzi* yazı, artık Arapça yazının internette ve cep telefonlarında desteklenmesiyle eskisi kadar rağbet görmemektedir.
13. Ana dil olarak Arapçanın ve milliyetçilik olgusunun oldukça yakın bir ilişkisi vardır. Düşüncenin dağarcığı ve kalıbı olarak tarif edilen ana dil, ilerlemenin ve yeni bir şeyler üretmenin anahtarı sayılmaktadır. Ana dilin bu öneminin yanı sıra Arapça, milliyetçilikle doğrudan ilintilidir. Üstelik bu noktada *fushâ*, birçoklarına göre Arap devletlerini bir arada tutan Araplık kimliğinin en başta gelen dinamiği sayılmaktadır. Cezayir örneğinde de görüldüğü gibi Arap ülkelerinin verdiği bağımsızlık mücadelelerinde belirleyici olan Arap milliyetçiliğinin yükselmesinde Arap dili en başta gelen birleştirici olmuştur.
14. Arap dilinin ıslahı meselesinde genel bir kural olarak, ıslah çalışmalarının uzağında kalınması dilin, çağın ve bilimin yaşadığı gelişime ayak

uydurmasını zorlaştırmıştır. Modern dönemde Arap dilinin ıslahı meselesiyle ilgili olarak Arap dilinin kurallarının değişmez olduğunu söyleyenlerin yanı sıra, bu sabit kalışın dilin gerilemesine yol açtığını ve ıslah çalışmalarının kaçınılmaz olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Islahat çalışmalarının netice verebilmesi için kanunların işlerliği oldukça belirleyicidir. Son dönemde, nahiv kaidelerinin dışına çıkılarak, özellikle medya dilinde kolaycılık eksenli yeni uygulamaları görmekteyiz.

15. *Fushâ-âmmice* ikiliğinde yazı dili olarak *fushâ*, sokağın dili olarak da *âmmice* ön plandadır. Aralarındaki farklardan dolayı *âmmice*ler arasındaki anlaşılabilirlik oranı düşüktür. Mısır *âmmicesi* sinema ve diziler sayesinde nispeten daha anlaşılır bir durumdadır. Son yıllarda ise Şam lehçesinin Türk dizileri üzerinden Arapların evlerine kadar girmesi Şam lehçesinin anlaşılabilirliğini ciddi manada arttırmıştır. Doğal mecrasında akarak değişimsel ve gelişimsel bir karakter gösteren *âmmice* günümüzde Arap toplumunun iletişim dili, şarkıların ve TV dizilerinin dili olmuş, ayrıca modern dönemde şiir dili kimliği de kazanmıştır. Yazı dili olmasının yanında *fushâ*, resmi konuşmaların, haber ve belgesel programlarının, cuma ve bayram hutbelerinin dilidir. Dilsel ikiliği temsil eden *fushâ-âmmice* meselesi modern dönemle birlikte sürekli gündemde kalmış, Arap dili tartışmalarının yönünü çizmiş, Arap dilinin medyada bu denli yer bulmasında belki de en başta gelen amil olmuştur.

KAYNAKÇA

- ‘Akl, Muhammed :**Kavâ‘idu’l-Lehceti’ş-Şâmiyyeti**, 2010.
- Aydın, Tahirhan :**Sömürgecilik ve Dil: Batı Sömürgesinin Arap Diline Yaklaşımına Dil-Kimlik İlişkisi Penceresinden Bakış**, Mukaddime Dergisi, Mardin Artuklu Üniv. Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Sayı 7, 2013.
- Ayyıldız, Erol :**Mısır’da İngiliz İşgalinin Arap Dili Üzerindeki Tesirleri**, UÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili Bilim Dalı, 1986.
- Bardakçı, Murat :Habertürk Gazetesi, **Hangi Arapça?**, erişim: 23 Nisan 2012, <https://www.haberturk.com/yazarlar/muratbardakci/736387-hangi-arapca>
- Bedevî, Saîd Muhammed :**Müsteveyâtü’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsırati fî Mısır, Dârü’s-Selâm, Mısır, 2012.**
- Budhân, Muhammed :**Meşâkilü’l-Lügati’l-‘Arabiyyeti’lletî Yahlukuhâ Lehâ “el-Müdâfi‘ûn” ‘Anhâ**, erişim: 24 Şubat 2014, <https://www.hespress.com/writers/57000.html>
- Bûmutî‘, Adnan :**el-Arabîzî.. Lugatü Vesâili’t-Tevâsuli’l-İctimâ‘iyyi Tüheddidü ‘Arşe’l-‘Arabiyyeti**, Mecelletü’n-Nebe, Şubat, 2017.
- Cibrân, Süleyman :**‘Alâ Hâmişi’t-Tecdîd ve’t-Tekyîd fi’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra**, Mecme‘u’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti Yayınları, Hayfa, Filistin, 2009.
- Çetin, Nihat M. :**“Arap-Dil” md.**, DİA, İstanbul, 1991.
- Çetiner, Bedreddin :**Arap Âleminde Fasih Dil- Âmmi Dil Mücadelesi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,

İstanbul, 1995.

Daşkiran, Yaşar

:Arap Dilinde Terim Sorunu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2014.

Dayf, Şevki

:el-Medârisü'n-Nahviyye, Kahire, 1979.

ed-Dîn, Muhammed Şefî'

:el-Lehecâtü'l-'Arabiyyetü ve 'Alâkatühâ bi'l-lügati'l-'Arabiyyeti'l-Fushâ, Kısmü Ulûmi'l-Kur'âni ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti, Chittagong Uluslararası İslam Üniversitesi Araştırmaları, Cilt 4, Bangladeş, Aralık 2007.

Durmuş, İsmail

:“İstişhâd” md., DİA,

Faysal, Semer Rûhî

:Kadâya'l-Lugati'l-'Arabiyyeti fi'l-'Asri'l-Hadîs, Gazze, Ocak 2009.

Ferîha, Enîs

:el-Lehecâtü ve Üslûbu Dirâsetihâ, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1989.

Gündüzöz, Soner

:Arap Kültürünün İzinde Arapçada Çekirdek Kelime Kadrosu Sorunu, OMÜ İlahiyat Fakültesi, Doğu Edebiyatı, Yıl: 7, Sayı: 16, 2005.

Hacızade, Mehîr

:Siletü'l-Lehecâti'l-Mu'âsirati Bi'l-Fushâ ve Eseruhâ Fihâ, Azerbaycan Üniversitesi Öğretmenlik Bölümü, İran, Feride Şehristâni, Azerbaycan Üniversitesi Öğretmenlik bölümü Mezunu, İran.

el-Hatîb, Râbia

:el-Cezîre, Ağustos, 2018.

Hammâde, Selvâ

:el-Lugatü ve'l-Hüviyyetü'l-'Arabiyyetü fi Muvâceheti 'Asri'l-Ma'lumâti ve'l-'Avlemeti, Kısmü Buhûsi'l-Ma'lûmâtiyye, Ma'hedü Buhûsi'l-Elektroniyyat, Kahire.

- Haruni, Sejfidin :**Arap Dilinin Tarihi ve Arapçada Diglossia Olgusu**, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri AD, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Hüseyin, Muhtar el-Tahir :**Ed-Dirâsâtü'l-Lügaviyye İ'nde'l-'Arab Kadîmen ve Hadîsen**, Ma'hedü'l-Lügati'l-'Arabîyyeti, Kral Suud Üniversitesi.
- İbn Manzûr :**Muhtasarü Târîhi Dimeşk li İbn-i 'Asâkir**.
- İsmail, Abdullah Ahmed Halil :**Kırâetün Cedîdetün fî Kadıyyeti't-Da'veti İle'l-'Âmmiyyeti**, Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyyeti, Gazze Ezher Üniversitesi Edebiyat fakültesi, Arap dili bölümü, Haziran 1997.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal :**"Ta'rîb"** md., DİA.
- Karadavut, Ahmet :**Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu**, SÜ İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı AD.
- Kerim, Muhammed Riyad :**el-Muktedab fî Lehecâti'l-'Arab**, Ezher Üniversitesi Zekâzîk Arap Dili Fakültesi, 1996.
- Kılıç, Hulusi :**"İbn Madâ"** md., DİA.
- Köklüdağ, Mehmet :**İşlevsellik Bakımından Klasik ve Çağdaş Arapça İkilemi**, İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, OMÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Samsun, 2016.
- el-Kûsî, Muhammed Abdu's-Şâfi :**'Abkariyyetü'l-Lügati'l-'Arabîyyeti**, ISESCO (el-Munazzametü'l-İslamiyyetü Li't-Terbiyyeti ve'l-'Ulûmi ve's-Sekâfeti) Yayınları, Rabat, 2016.
- Louis, Samia :**Kallimni Arabî Bishweesh**, The American University İn Cairo Press, 2008.
- Mahmud, Abdülcevad Tevfik :**el-Vâki'u'l-Lugavî fi'l-'Âlemi'l-'Arabî fî Dav'i Heymeneti'l-Lehecâti'l-Mahalliyyeti ve'l-Lugati'l-**

- İngiliziyeti**, Külliyyetü'l-Âdâb, Kısmü'l-Lügati'l-İngiliziyeti, Asyût Üniversitesi, Kahire, 2014.
- :Mecmau'l-Luğati'l-'Arabiyyeti 'ale's-Şebeketi'l-'Alemyyeti, **Kırâetün fî Kitâbi't-Ta'rîb fî'l-Kadîmi ve'l-Hadîs**, erişim: 2 Aralık 2013, <http://www.m-a-arabia.com/site/5321.html>
- el-Mısrî, Abbas, Ebû Hasen, 'Imâd :**el-İzdivâciyyetü'l-Lügaviyyetü fî'l-Lugati'l-'Arabiyyeti**, Mecelletü'l-Mecma' sayı 8, Kısmü'l-Lügati'l-'Arabiyyeti ve'l-İ'lâm, Arap-Amerikan Üniversitesi, Cenîn, Filistin, 2014.
- Miklâtî, İbrahim :**Şerhu Müsellesâti Kutrub**, Buyra, Cezayir, 1998.
- Muhammed, Ünûr Seyyidî :**Sırâ'u'l-Fushâ ve'l-'Âmmiyeti fî 'l-Lugati'l-'Arabiyyeti**, Merkezü Dirâsâti Sekâfeti'l-Becâ, Mecelletü Câmî'ati'l-Bahri'l-Ahmer, Bahru'l-Ahmer Üniversitesi, Sudan, 2013.
- :el-Mu'în fî'l-Lugati ve'l-Edeb, **Men el-Lezî Yahtedir? el-Lügatü'l-'Arabiyyetü Em et-Tâlibü?** erişim: 9 Mayıs 2013, <https://sites.google.com/site/amlabofaris/5>
- el-Mülhim, Gazi Hayrân :**Tarîku'l-İslâm, el-Kur'ân'u'l-Kerîmü ve'l-Lehecâtü'l-'Arabiyyetü**, erişim: 8 Kasım 2016, <https://ar.islamway.net/article/64379>
- en-Nûtî, Zekerıyya :**el-Ğâratü 'Ale'l-Lugati'l-'Arabiyyeti**, Ezher Abdülmecid Üniversitesi, Kahire, 2010.
- Özli, Muzaffer :**İslam'ın İlk Asrında Kuran'ın ve Hadis'in Arap Dili ve Edebiyatına Olan Tesiri**.
- Ryding, Karin C. :Çev: Yrd. Doç. Dr. Hasan Taşdelen, **Diglossia'ya Rağmen Yetkinleşme: Arapçaya Yeni Bir Yaklaşım**, UÜ. İlahiyat Fakültesi, UÜ İlahiyat

- Fakültesi Dergisi, C: 17, Sayı: 2, 2008.
- Sabri, İsa Emin :el-Muhtârul-İslâmi, **el-‘Arabiyyetü... Lüğatü’t-Dîn ve’d-Dünya**, erişim: 4 Mayıs 2014, <http://islamselect.net/mat/3012>.
- es-Salih, Subhi :Çevirenler: Bünyamin Aydın, Abuzer Sarp, Nida Sultan Kardaş, **Modern Dönemde Arap Dili**, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri AD, Arap Dili ve Belağatı, 2013.
- Selîm, Ferhân :Saydü’l-Kavâ’id, **El-Luğatü’l-‘Arabiyyetü ve Mekânetühâ Beyne’l-Lügât**, erişim: 19 Aralık 2015, <http://www.saaaid.net/Minute/33.htm>
- Sözüdoğru, Hatice Arslan :**Arapçanın İzinde: Arapçanın Latince Yazılışına Tek Örnek Malta Dili**, Tarih Okulu Dergisi, Mart 2017.
- Şûbâşî, Şerif :**Litahya’l-Lugatu’l-‘Arabiyyetu.. Yeskut Sibeveyhi**, el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-‘Âmmetü Li’l-Küttâb, 2004.
- Tahir Hüseyin, Muhtar :**ed-Dirâsâtü’l-Lügaviyyetü ‘İnde’l-‘Arab Kadîmen ve Hadîsen**, Arap Dili Enstitüsü, Kral Suud Üniversitesi.
- Terzi, İbrahim :Kahire Dil Akademisi Eski Genel Sekreteri, **et-Türâsü’l-Mecmeî’ fî Hamsetin ve Seb’îne ‘Âmen**, Kahire, 2007.
- Turan, Abdülbaki :“İbn Malik et-Tâî” md., DİA.
- Tüccar, Zülfikar :“Dahîl” md., DİA.
- Vâlî, Hamdi Fütûh :Saydü’l-Kavâ’id, **Nedvetün ‘ani’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti... el-Vakı‘u ve’l-Emel**, erişim: 27 Haziran 2015, <http://www.saaaid.net/bahoth/75.htm>

- Versteegh, Kees :**el-Lugatü'l-'Arabiyyetü Târîhuhâ ve Müsteveyâtühâ ve Te'sîruhâ**, çev. Muhammed eş-Şarkâvî, Kahire, 2003.
- Yaltkaya, Şerafettin :**Arap Edebiyatı**, Bilgi Mecmuası, Yıl 1, Sayı 1, Teşrîn Sâni, 1329-1330.
- Yavuz, Mehmet :**“İbn Cinnî” md.**, DİA.
- Yıldırım, Aydın :**Endülüs'te Arap Dili Çalışmaları**, YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri AD Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yılmaz, İbrahim :**Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol**, Doktora, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum, 1997.
- ez-Zeğûl, Lînâ :**el-Lugatü'l-İnternetiyye**, Ekim, 2014.
- ez-Zeğûl, Muhammed Râcî :**İzdivâciyyetü'l-Luga: Tabî'atühâ ve Müşkilâtühâ fî Siyâkı't-Ta'lim**, Kısmü'l-Lügati'l-İngilîziyyeti ve Âdâbihâ, Yermük Üniversitesi, İrbid, Ürdün
- Zencîr, Muhammed Rıfat :**et-Tahaddiyât Elletü Tüvâcihu'l-Luğatü'l-'Arabiyyetü fi'l-'Asri'l-Hadîs**, Câmi'atü 'Acmân li'l-'Ulûmi ve't-Teknolociyyâ, Abu Dabi.
- Zeydân, Corcî :**Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyyeti**, Kahire, 1911.

EK

واقع اللغة العربية والتحديات التي تواجهها

مقدم الحلقة: علي الظفيري

ضيفا الحلقة: فاروق شوشة/ الأمين العام لمجمع اللغة العربية في مصر

عبدُ النَّبي سطيح/ أستاذ الأدب المقارن في جامعة دمشق

تاريخ الحلقة: 2008/04/24

- دور مجامع اللغة العربية في التصدي للتحديات

- الحلول المطلوبة لحماية اللغة العربية

علي الظفيري: أهلا بكم. نتوقف في حلقة اليوم عند واقع اللغة العربية والتحديات التي تواجهها في عصر العولمة على ضوء انعقاد المؤتمر السنوي لمجمع اللغة العربية في القاهرة. نطرح في حلقتنا تساؤلين، ما هو الدور الذي تقوم به مجامع اللغة العربية في التصدي للتحديات الكبرى التي تواجهها لغة الضاد؟ وما هي السبل الكفيلة للحد من التأثيرات السلبية لظاهرة العولمة على الهوية واللغة العربية؟..

رموني بعقم في الشباب وليتني

عقمت فلم أجزع لقول عداة

ولدت لما لم أجد لعرائسي

رجالا وأكفاءً وأدْتُ بناتي

وسعتُ كتاب الله لفظا وغاية

وما ضيقت عن أي به وعظمت

فكيف أضيق اليوم وصف آله

وتتسيق أسماء لمختبرات

أنا البحر في أحشائه الدرّ كامن

فهل سألوا الغواص عن صدفاتي

بعد أكثر من ثمانية عقود على هذه الأبيات الخالدة التي تحدّث فيها شاعر النيل حافظ إبراهيم بلسان لغة الضاد لم يتغير حال هذه اللغة كثيرا بل ساء أكثر رغم كل الجهود التي بُذلت وتُبذل للحفاظ عليها، وفي هذا الإطار يَعتقد مجمع اللغة العربية في القاهرة مؤتمره السنوي تحت عنوان ”اللغة العربية وتحديات العصر لتشخيص الداء والدواء“

[تقرير مسجل]

هشام صلاح: يعني هذا المكان بالبحث في أساليب تطوير اللغة العربية، فكرة إنشاء قديمة أبصرت النور في عام 1932 ومنذ ذلك الحين يحاول مجمع اللغة العربية في القاهرة القيام بدوره والذي يتمثل في بُعْدَيْن أساسيين، الأول الوقوف أمام الدعوة لاستخدام اللهجات العامية والثاني التعامل مع الوافد من اللغات الأجنبية. لكن المجمع أيضا استطاع أن يتأقلم مع العصر الحديث من خلال تعريب بعض الألفاظ وتوليد بعض الكلمات خاصة في مجالات العلوم والتكنولوجيا ولم تخل المسيرة من خلافات في وجهات النظر واجتهادات في الرأي.

فاروق شوشة/ الأمين العام لمجمع اللغة العربية في مصر: لكي تقوم النهضة اليابانية بدأت اليابان بتقوية اللغة، كانت اللغة المدخل إلي النهضة. كذلك حالنا الآن إذا نهضنا باللغة ستكون وسيلتنا إلي النهضة.

هشام صلاح: لكن الأمر خارج القاعة يبدو مختلفا ونشعر أنّ هذه النقاشات لا تؤثر عمليا في الجماهير فاللغة في الشارع وبين الناس لا تعيش أسعد لحظاتها رغم كونها وعاء الثقافة والتفكير والتعبير وأي خللٍ يصيبها لا شك أنه ينعكس على هذه العناصر، فيكفي المرء جولة في الشارع العربي ليجد كَما من الأسماء الأجنبية للمحال التجارية، ففي مجال السياحة على سبيل المثال يسود اعتقاد يتنامى يوما بعد يوم أنّ اختيار اسم أجنبي للمجتمع السياحي هو نقطة البداية لاجتذاب الزبائن. التَّغْنِي بِرِفْعَةِ شَأْن اللغات الأجنبية أمام اللغة العربية لم يَعدْ قاصرا على الكبار بل امتدّ على الصغار فهم فيما بينهم يتباهى مَنْ يتلقّى تعليمه في مدرسة للغات على أقرانه في المدارس العربية، وبالقطع فإنّ هذا النمط من تفكير الأطفال نابع أساسا من مفاهيم مغلوطة زرعها الكبار أثناء بحثهم الدؤوب عن مدرسة أجنبية تقبل تعليم أبنائهم، أما عن الصحافة والتي كانت في الماضي رمزا للإعتدال في استخدام اللغة العربية بين المتقَرّ المهجور والمتساهل في الالتزام بقواعدها فما لبث بعض الصحافة أن تخلّى عن دوره فوقَ القارئ ضحيّة للعامية.

أنا البحرُ في أحشائه الدُرُّ كامِنٌ

فهلْ سألوا الغواصَ عن صدّقاتي

بيت من الشعر تنعّي فيه اللغة العربية حظها بين أهلها، ورغم مرور سنوات على الشكوى فيبدو أنّ أهلها لا يريدون تغيير طريقة تعاملهم مع لغتهم الجميلة. هشام صلاح، الجزيرة، القاهرة.

[نهاية التقرير المسجل]

دور مجامع اللغة العربية في التصدي للتحديات

علي الظفيري: شكرا لهشام ومرحبا بكم مجددا، نناقش هذا الموضوع موضوع اللغة العربية والأزمات التي تمرّ بها مع كلّ من الأستاذ فاروق شوشة الأمين العام لمجمع اللغة العربية في القاهرة، ومن دمشق أيضا الدكتور عبد النبي سطيف أستاذ الأدب المقارن والنقد الحديث في جامعة دمشق والمدير العام للهيئة العامة السورية للكتاب، مرحبا بكما. دكتور فاروق، أنت الأقرب لما يجري في القاهرة بدايةً نحاول أن نشخص ما هي المشكلة التي تشهدها اللغة العربية اليوم؟

فاروق شوشة: هي مشكلة تبدأ من الأجهزة التعليمية تبدأ من المدرسة التي لم تُعدّ تعلّم كما ينبغي، هنالك حالة نفور لدى النفس من الكتاب المدرسي من حيث المنهج اختيار النصوص طريقة تعليم وتعلّم اللغة العربية وإنقسام الواقع المدرسي الذي يحرص على أن يُعلّم اللغة بطريقته عن الواقع الخارجي للمجتمع، الأنظمة العربية لم تعتبر اللغة قضية قومية حتي الآن مع أن اللغة هي وعاء هذا التراث كلّ وهي صورة الهوية، كما تتحقق في مجالات عديدة مجال الإتصال مجال الإبداع مجال التعبير مجال العلاقة مع الحضارات والثقافات الأخرى، وبالتالي القضية الآن أكبر من مستوى المجامع وأكبر مستوى وزارات التعليم وينبغي أن تقوم الأنظمة الحكومية في الدول العربية جميعا باعتبار اللغة مشكلة قومية، في هذه الحال سننظر في أشياء كثيرة. الأمر الثاني الذي أفسد الواقع اللغوي هو ما يسمى باحتياجات السوق، الآن المجتمعات العربية التي انفتحت على العولمة بقدر كبير وبدأت فيها ظواهر لم تكن موجودة من قبل البنوك الشركات السياحية مؤسسات الإستثمار كل ما يتصل بالعمل الجديد الذي يتطلب من يعمل فيه استعدادا لغويا أجنبيا وليس استعدادا عربيا، هنا أصبحت كل هذه المؤسسات تريد من يخدم هذا الواقع ومن يعبر عنه ومن يطرّره، فبدأ اللجوء إلى التعليم الأجنبي التعليم باللغة الأجنبية، والأمر في حقيقته ليس موقفا من اللغات الأجنبية، تعلّم اللغات الأجنبية ضرورة قومية وواجب قومي وبدونه تنقطع صلتنا بالعالم وبكل ما يدور حولنا، لكن هناك فرق بين تعلّم اللغات الأجنبية وأن يكون التعليم باللغات الأجنبية فعلا. هنا يُساء إلى التعليم بالصورة التي تعتبرها متدنّية، أيضا اللهجات العربية المستخدمة، تفضل..

علي الظفيري -مقاطعا-: عفوا يعني أشرت إلى نقطة مهمة دكتور، كثير من النقاط المهمة سنأتي لها بالتفصيل. أريد أن أتحوّل إلى دمشق ع الدكتور عبد النبي، يقال إن اللغة هي تابع للحالة الحداثيّة بكل عام وبالتالي التراجع الحضاري لهذه الأمة أحد أهم نتائجه هو تراجع اللغة تراجع استخداماتها وتراجع توظيفها، هل هذا هو التشخيص الدقيق لواقع اللغة العربية اليوم؟

عبد النبي سطيف: سيدي بداية دعني أحيي ضيفنا في القاهرة الأستاذ فاروق وأحيي أيضا المشاهدين وأقول بداية إن اللغة بأهلها، فالعربية بأهلها وتأخرها ناجم عن تأخر العربي في الإسهام في إنتاج المعرفة وإنتاج العلم، هذا هو الحال العرب اليوم، وعندما تُصبح أمة منتجة للمعرفة تستطيع أن ترقّى بلغتها وتستطيع أن تستخدمها

وعاء بالاستزادة من أي فرع معرفي، نحن الآن الأمة العربية وللأسف غدت أمة مستهلكة للمعرفة والعلم وحتى للآداب ولذلك تجدون أننا أصبحنا عالمة، وعندما لا تُنتج فأنت تستهلك وبالتالي أنت محكوم بمن ينتج لك المعرفة. في العصور الوسطى كانت الأمة منتجة للمعرفة وبالتالي فرضت لغتها على القريب والبعيد وأصبحت لغة عالمية فحالنا هو الذي ينعكس على لغتنا وبالتالي علينا أن نرقى بحالنا حتى نستطيع أن نرقى بلغتنا.

علي الظفيري: دكتور فاروق تتفق مع هذا الأمر؟ أن تراجع الإنتاج بشكل عام الإنتاج الثقافي الإنتاج الصناعي إنتاج كل شيء في هذه الأمة ينتج عنه بشكل طبيعي تراجع حال اللغة العربية وبالتالي لا يصبح هناك اضطراب باستخدامها أو تداولها أو يعني نقول تطويرها بشكل عام؟

فاروق شوشة: أنا سأعطي لك مثالا من اليابان، اليابان بدأت نهضتها في الوقت الذي بدأت فيه مصر نهضتها في زمن محمد علي الكبير وجاء خبراء من اليابان ليُعرفوا أسس وأسرار النهضة المصرية في ذلك الوقت، اليابان تقدمت ونحن تراجعنا في مشروع النهضة، أحد العناصر الأساسية في النهضة اليابانية لبلد إكثانياته فقيرة وضعيفة كان المدخل هو الاهتمام باللغة وعندما أصبحت اللغة قوية لغة للإنتاج المعرفي ولغة لاستيعاب الثقافات والحضارات ولغة يرى فيها الناس القومية اليابانية الشابة المتطلعة للوجود بُني المجتمع القوي الحديث المتحضر. هكذا شأننا نحن الآن، نحن الآن في الواقع الذي كانت تعيش فيه اليابان فُيبل مشروعها للنهضة وعلينا أن نتخذ من مشروع اللغة مدخلا للرقى بحال المجتمعات العربية لأن مشروع الرقي باللغة يعني الانتفاخ على حركة العلم والتكنولوجيا في العالم ونقل الثقافات العربية ونقل الثقافات العالمية القديمة والحديثة إلى اللسان العربي، الإتصال اليومي ما بيننا وبين دوائر المعرفة في العالم، اتساع متن اللغة العربية ووعاء اللغة العربية لكثير من مصطلحات العلوم ولتسميات الحضارة الحديثة التي تقاومنا في كل لحظة بل وفي كل ثانية من الوقت هذا كله تحقيق لهوياتنا، نحن الآن بحاجة إلى استعادة الشعور بالهوية، الهوية تُعني القومية التي تُشُدنا كعرب بعضا إلى بعض وتُنفخ فينا من روحنا وتجعلنا مؤمنين بأن مشروع النهضة مدخله اللغة أي مدخله الثقافة أي مدخله الهوية أي مدخله الانتماء لنعود من جديد أمة صانعة مُحَقَّقة ومُبدعة هذا هو الحل.

علي الظفيري: نعم دكتور، طبعا أيضا من بين التحديات الواضحة والكبيرة في عصر العولمة على اللغة العربية هو هذا الزحف المتواصل، كما أشار الدكتور فاروق قبل قليل، أشار للغات الأجنبية على حساب لغة الضاد كما جاء في سياق النقاش، لِنستمع إلى هذا الرأي لأحد الأساتذة الأعضاء في مجمع اللغة العربية في الأردن.

[شريط مسجل]

عود أبو عوده/ عضو مجمع اللغة العربية في الأردن: أمامنا تحديات كبيرة في هجوم كثير من الناس على اللغة العربية من أبنائها ومن أعدائها، يتوجه الآن التعليم في العالم العربي مع الأسف إلى أن يكون تعليمًا أجنبيًا ويكاد يُنحصر التعليم في اللغة العربية وربما يتوجه بعض الناس إلى أن يُعلّموا اللغة العربية بغير اللغة العربية وهذا من المؤسف حقًا.

[نهاية الشريط المسجل]

علي الظفيري: أتحوّل إلى دمشق، دكتور عبد النبي، التّفوّع القُطري في البلدان العربية الحالة التي تشهدها جميع البلدان العربية ولمدّ، مدّ اللهجات المحلية، تعتقد أنه كان له تأثير بالغ في قضية تراجع حال اللغة العربية بشكل عام؟

عبد النبي سطيف: سيدي، الأمر يتصل بوعينا بأهمية اللغة، نحن نَظَنّ أن اللغة هي مجرد أداة للتعبير هي مجرد أداة للتواصل مع الآخرين أو مجرد أداة للتواصل مع التراث ولكن فيما يبدو لي أهمّ نقطة فيما يتصل باللغة هي أنها أداة تفكير وبالتالي أنت عندما تستخدم لغة سليمة في تفكيرك معنى ذلك أن تفكيرك يمكن أن يمضي على النحو السليم، نحن للأسف لا نعنى باللغة على هذه المستوى وبالتالي نجد أن تدخل العامية من ناحية وتدخل اللغات الأجنبية من ناحية أخرى يُفسد تفكيرنا ويُفسد وعينا بحياتنا وبكل ما يُحيط بنا وعندما نأتي إلى مسألة النهوض الذي نبحث عنه لأمتنا علينا أن نبدأ باللغة بوصفها أداة للتفكير وهذه هي النقطة الأساسية، نحن عندما نفكر بالعربية نستطيع أن نعي واقعا الوعي اللّائق لكن عندما على سبيل المثال الدراسات التربوية أثبتت أنّ التعلم باللغة الأم هو أفضل تعلّم وعلى سبيل المثال تجد في سوريا نحن نُعلّم كافة العلوم باللغة العربية ونجد أنّ خريجين ممن يدرسون في الجامعات الأوروبية والأميركية دائما من المتفوّقين على الرغم من أنهم لم يتعلموا تلك العلوم باللغة الإنجليزية أو الفرنسية أو الألمانية تعلّموها بالعربية ولكنهم فيما بعد اكتسبوا لغة أجنبية واستطاعوا أن يبنوا على القاعدة المعرفيّة المهمة التي استقوّها بلغتهم العربية الأم يعني أفق معرفي مهمّ جدا.

علي الظفيري – مقاطعا: هذا أمر مهمّ جدا ولكن مُضطرّ أتوقف مع فاصل قصير بعده نناقش معك ومع الدكتور فاروق السُّبُل الكفيلة بالحدّ من التأثيرات السلبية لظاهرة العولمة على اللغة العربية تفضّلوا بالبقاء معنا.

[فاصل إعلاني]

الحلول المطلوبة لحماية اللغة العربية

علي الظفيري: أهلا بكم من جديد حلولٌ كثيرة تُطرح لحماية اللغة العربية من المخاطر المُحدقة بها لنستمع إلى بعضها.

[شريط مسجل]

مصطفى الطالب/ عضو الجمعية المغربية لحماية اللغة: كحلولٍ أولا التعريب يجب أن يَشْمَل جميع ميادين التعليم، ثانيا أن تكون هناك إرادة سياسة لتخليق اللغة العربية في الحياة العامة وخصوصا الحياة الإدارية لأننا لا زلنا نجد أن اللغات الأجنبية في الإدارات العمومية. ثم مسألة أخرى هو الإعلام، دور الإعلام، لا بد أن نواكب تمكين اللغة العربية في الحياة العامة وكذلك التعليم.

[نهاية شريط مسجل]

علي الظفيري: أهلاً بكم من جديد، وأهلاً بضيفينا. دكتور فاروق، يعني للأسف الموضوع موضوع مُتَشَعِّب ولكن سنطرح تساؤل رئيسي في هذا الجزء الأخير من البرنامج، العولمة عُول يَلْتَمُ الجميع ثقافياً حضارياً اقتصادياً سياسياً وكل شيء كيف يمكن أن نَحْذَ من السلبيات التي تَنْشَأُ أو التي تُرْتَبِطُ باستخدامات اللغة وتوظيفات اللغة العربية جرّاء هذه الحالة حالة العولمة العامة التي يعيشها العالم كلّهُ؟

فاروق شوشة: يعني إذا نظرتَ إلى العولمة باعتبارها عُولاً فَمِنْ الممكن أن تتحدث عن أخطار سياسية أو اقتصادية إلّت آخره أما أنها تسبّب خطراً مباشراً على لغة كاللغة العربية لها هذا الامتداد البعيد في التاريخ ولها هذا التطور المستمر وهذا الانفتاح والإحتكاك مع غيرها من اللغات والذي من خلاله يُثْري مَتْنُها كلَّ يوم بآلاف الآلاف من الكلمات والاستعمالات والأساليب سواء عن طريق الترجمة أو طريق التعريب أو طريق الاشتقاق أو طريق القياس، من الصّعب جداً أن تؤثر هذه العولمة على اللغة العربية وأنا أعتقد أن الخطر الحقيقي على اللغة العربية يَأْتِي أولاً من أبنائها الذين لَمْ يَحْسِنُوا تَعَلُّمَهَا التعلّم... العولمة ستأتي إلينا بلغة تصبح هي لغة العولمة كما كانت اللغة العربية في عصور ازدهار العصر العباسي مثلاً هي لغة العولمة ... مكان من العالم لأنها كانت وراءها هذا التراث المَعْرِفي والحركة العلميّة والعطاء الضخم في كل المجالات، نحن الآن نريد أن تكون للمجامع اللغوية العربية في كل قُطرٍ عربيّ سلطة أن تُصبح قراراتها مُلزِمة للآخرين وأن تُعْمَلَ الحكومات على منح هذه المجامع السلطة الفعلية لِتُصْبِحَ مَرْجَعِيّات لغوية في بلادها وقد حقق مجمع القاهرة في الأسابيع الأخيرة بإعادة عرض قانونه على مجلس الشعب وتحويل قرارات المجمع من توصيات إلى قرارات مُلزِمة نجاح في تحقيق هذا وتَبْقَى المجامع الأخرى. الأمر الثاني أن يكون في البلاد العربية الأخرى حركة مَجْمَعِيّة نشيطة يعني أنا أعجب أن تكون هناك بلاد هي الأصل الأول للعربية اليمن وعلاقتها بالقُطْطانية السعودية وعلاقتها بالعُدْنَانِيّة في الحجاز، الكويت، البحرين والإمارات يعني، لبنان، كثير من البلدان العربية..

علي الظفيري – مقاطعاً: للأسف يا دكتور السكان المحليون في منطقة الخليج يمثلون نسبة عشرين بالمئة بالتالي اللغة الهندية والأجنبية أصبحت هي اللغة الرئيسية..

فاروق شوشة: أنا أدري، لكن لا بد من أن تقوم الدول..

علي الظفيري: أنا أسف يا دكتور، أنا مضطّر فقط أسمع رأي الدكتور عبد النبي فقط في الإجراءات التي يجب على الدول وعلى الدول العربية منفردةً ومجموعة اتخذها لحماية اللغة العربية، دكتور عبد النبي.

عبد النبي سطيف: سيدي الكريم، بدايةً نحن نُعلّق آمالاً كبيرة على مجامع اللغة العربية وأعتقد أن في هذا بعض الإسراف، لا يمكن لمجامع اللغة العربية مهما كان نفوذها ومهما كان سلطانها أن تحلّ مشكلات اللغة العربية في عصر العولمة، الأمر يَبْدُو بِقُدْرَتِنَا على إكساب لغة عربية سليمة لأبناء الجيل الجديد هذا ما أخفقنا فيه، نظامنا التعليمي حتى الآن أخفق في تعليم لغتنا والعيب هو في طُرُق إكساب هذه اللغة سواء أكان ذلك في البيت أم في المدرسة أو في المجتمع وليست اللغة ذاتها، ودليل ذلك أنّ الكثير من المستشرقين والكثير من الإغانب يُتَقَوّن اللغة العربية ويتعلمونها في وقت متأخر من حياتهم. المشكلة عندنا أننا كما قلنا أخفقنا من خلال نظامنا التربوي

التعليمي في إكساب أطفالنا لغةً سليمةً مُعافاة، وبالتالي علينا أن نُعيد النظر في طُرُق تدريسنا للغات العربية في المواد التي نستخدمها في تعليم هذه اللغة العربية وأيضا في مسألة إنتاج المعرفة في اللغة العربية. طالبنا، شابنا، أيّ طامح لتعميق معرفته بأيّ فرعٍ من فروع المعرفة أو العلم هو بحاجة إلى أن يجد مُبتَغاه في كُتُب تُنتُج بالعربية، للأسف الأمة العربية لا تُرضي طموحه ولا تُطْفئُ ظمأه إلى المعرفة من خلال مُثُون لغوية عربية تشرّح هذا الأمر، وبالتالي المسألة لا يمكن أن تُحلَّ من خلال المجامع وإنما على المجتمع بكامله على المجتمعات العربية بكاملها أن تُنهض بهذه المهمة وإذا تركنا الأمر للمجامع أو للمؤسسات الرسمية أعتقد أنها لن تُفلح وهذا هو حالنا، منذ مطلع القرن العشرين وحتى الآن لم نستطع أن نحقق أيّ إنجازات يعني نحسد عليها لذلك علينا أن نعتبر وأن نرى في المسألة مسألة تُهمُّ الأمة كلها، والأمة بلغتها لأن التفكير السليم يقوم بالأداة السليمة وهذه الأداة هي اللغة وما لم نعن بالعربية ونجعلها لغة سليمة مُعافاة تُحكّم حياتنا كلها لا نستطيع أن نقدّم شيئا لهذه الأمة.

علي الظفيري: دكتور فاروق في القاهرة، سؤالي الأخير، ما هي الإجراءات التي يُمكن القول إنها يعني يجب اتخاذها بأسرع وقت ممكن لحماية هذه اللغة وتطوير أيضا استخداماتها عربيا؟

فاروق شوشة: أولا نُحسّ الدول العربية أنها قضية قومية وأنها مرتبطة بالهوية، ثانيا أن تكون عملية التعليمية في مضمونها عملية ناجحة محققة لمستوى أساسي صحيح من الأداء اللغوي المنطوق والمكتوب واللغة الحية في عرف اللغويين هي اللغة المنطوقة من هنا تجيء مسؤولية أجهزة الإعلام والفضائيات، لماذا؟ لأنها تُضمّن الحد الأدنى من اللغة الصحيحة التي ينطقها الآخرون، نحن الآن نتكلم بلغة عربية يسمّعها كثير من المشاهدين فنضمّن بمساحة اللغة العربية دوراً على كل هذه الأجهزة الإعلامية، المدرسة تُعلم اللغة تعليماً صامتا والأبناء لا يقرؤون والمدخل إلى تعلم اللغة هو دائما النصّ وليس درس القواعد أو درس النحو أو الصرف، النصوص هي التي تُعلم اللغة، لا بد من أن نتعلم لغتنا أيضا بطريقة سمعية بصرية. أيضا أنا سأعود إلى المجامع لأقول إن المجامع كلها هيئات تخطيط عليا وبالتالي مجمع القاهرة على سبيل المثال أنجز أكثر من معجم لغوي وأكثر من عشرين معجما في شتى قنوات المعرفة في التاريخ والآثار والجيولوجيا والنفط والطب والصيدلة ما معني هذا؟ أننا نقدّم لمن سيترجم ويُعرّب الأسس التي تُنبني عليها المعرفة الصحيحة باللغة التي يترجم منها.

علي الظفيري: أشعر بأسف الشديد وأنا أقاطعك ولكن الوقت يحكمنا، انتهى وقت هذه الحلقة شكرا لك دكتور فاروق شوشة الأمين العام لمجمع اللغة العربية في القاهرة.

فاروق شوشة: شكرا لك وشكرا للزميل الكريم في دمشق.

علي الظفيري: شكرا للدكتور عبد النبي سطيف أستاذ الأدب المقارن والمدير العام للهيئة العامة السورية للكتاب، ضيفنا من دمشق. نهاية الحلقة من ما وراء الخبر بإشراف نزار ضو النعيم ودائما بانتظاركم عبر البريد الإلكتروني مقترحاتكم، غدا إن شاء الله قراءة جديدة فيما وراء خبر جديد شكرا لكم وإلى اللقاء.